

**МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ, ІЗО ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН
«МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ,
ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫН ДАМУҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ»
АТТЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАҚАЛАЛАР ЖИНАҒЫ**

**«МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ,
ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫН ДАМУҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ»
СБОРНИК ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СТАТЕЙ,
ПОСВЯЩЕННЫХ ІЗО-ЛЕТИЮ МАҒЖАНА ЖУМАБАЕВА**

Қостанай, 2023

**ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ ӘКІМДІГІ БІЛІМ БАСҚАРМАСЫНЫҢ
«ҚОСТАНАЙ ДАРЫНЫ»
ӨНІРЛІК ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ОРТАЛЫҒЫ**

**МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ 130 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН
«МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫН
ДАМУҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ» АТТЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
МАҚАЛАЛАР ЖИНАҒЫ**

**«МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫН
ДАМУҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ»
СБОРНИК ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СТАТЕЙ, ПОСВЯЩЕННЫХ
130-ЛЕТИЮ МАГЖАНА ЖУМАБАЕВА**

Қостанай, 2023

Редакциялық алқа:

Л.Б. Байтенова - «Қостанай дарыны» ӨОӨО директорының ғылыми-әдістемелік жұмыс жөніндегі орынбасары

Е.В.Мащенко - «Қостанай дарыны» ӨОӨО ұйымдастыру - әдістемелік жұмыс бөлімінің аға әдіскері

С.К. Жакибаева - «Қостанай дарыны» ӨОӨО ұйымдастыру - әдістемелік жұмыс бөлімінің әдіскері

А.О. Каримова - «Қостанай дарыны» ӨОӨО ұйымдастыру - әдістемелік жұмыс бөлімінің әдіскері

«Мағжан Жұмабаевтың қазақ педагогикасын дамытуға қосқан үлесі»: педагогикалық мақалаларының жинағы - Қостанай: «Қостанай дарыны» ӨОӨО, 2023 -205 б. – қаз., орыс.

Бұл жинақта Мағжан Жұмабаевтың 130 жылдығына арналған педагогтардың **«Мағжан Жұмабаевтың қазақ педагогикасын дамытуға қосқан үлесі»** атты мақалалары ұсынылған. Жинақ мұғалімдерге, әдістемелік бірлестіктердің жетекшілеріне, оқушыларға арналған.

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

I БӨЛІМ. МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ

I РАЗДЕЛ. ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИЕ ИДЕИ МАГЖАНА ЖУМАБАЕВА И СОВРЕМЕННАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА

1	АЙГУЖИНА Ж.С., РАХИМОВА Э.Е. Мағжан Жұмабаев идеяларының қазіргі білім саласымен сабақтастығы	8
2	БАЛТАБАЕВА Ш.А., ТУРГАЕВА Б.А. Мағжанның мұғалім-әдіскер ретіндегі ілімі бүгінгі білім берумен үндесуі	11
3	ДЕМЕЕВА Д.А. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық қызметі	14
4	ДЖАГАЛТАЕВА К.К. Мағжан Жұмабаевтың ағартушылық идеялары және қазіргі білім жүйесі	17
5	ЖУМАГУЛОВА Ж.Д., ЕРМАГАНБЕТОВА А.Ж. Мағжан Жұмабаевтың ағартушылық көзқарастары және заманауи білім берудің өзекті мәселелері	20
6	ЖУМАШЕВА С.М. Мағжан Жұмабаев ағартушылық идеялары және қазіргі білім беру жүйесі	25
7	ЖУРКАБАЕВА Г.О. Мағжан Жұмабаевтың «Педагогика» кітабының тәрбие жүйесіндегі рөлі	28
8	КАЗЫБАЕВА Г.Т. Мағжанның тәрбие формуласы- тәуелсіз ел мектебінің негізі	31
9	КАРЧИНА С.Ю. Просветительские идеи Магжана Жумабаева и современная образовательная система	34
10	КИНЖИБАЕВА Р.С. Мағжан Жұмабаевтың ағартушылық идеялары	39
11	КОЗЫБАЕВА З.К. Қазіргі білім беру жүйесінде М.Жұмабаевтың «педагогика» оқу құралын оқытудың маңызы	42
12	МАЛИКЗАДИНОВА Р.М., САУТБАЕВА К.С. Мағжан Жұмабаевтың оқыту мен тәрбиелеудегі педагогикалық идеялары	46
13	МЕРЕКЕ А.Ғ. Мағжан Жұмабаевтың қазақ педагогикасын дамытуға қосқан үлесі	51
14	НУРМАГАМБЕТОВА А.С. Мағжан Жұмабаевтың қазақ педагогикасына қосқан үлесі	55

II БӨЛІМ. МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ӨСКЕЛЕҢ ҰРПАҚТЫ ТӘРБИЕЛЕУГЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

II РАЗДЕЛ. ВКЛАД МАГЖАНА ЖУМАБАЕВА В ВОСПИТАНИЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

1	АЛИМОВА Н.Е. Баланы өз күшіне сендіріп үйрету керек	59
2	АЛПЫСБАЕВА Г.М., КОКЫШЕВА Г.О. Мағжан Жұмабаевтың өлеңдерінің ұлттық құндылықтары	61
3	АНУАР Б. Мағжанның ағартушылық ілімі-тәрбие тұнығы	66
4	АУБАКИРОВА А.Н.	69

	Мағжан Жұмабаевтың жас ұрпақты тәрбиелеудегі педагогикалық тұрғыдағы көзқарасы	
5	БАДРАКОВА А.Ж. Мағжан Жұмабаевтың ағартушылық іліміндегі тәрбиесі	74
6	БАЕКЕНОВА А.Н. Мағжан Жұмабаев шығармаларындағы тәрбие мен білім	77
7	БАЙМУХАМБЕТОВ Н. А. Өшпес өнеге қалдырған ақын	80
8	БЕЙСЕМБАЕВА М.Н. Мағжан Жұмабаевтың қазақ педагогикасын дамытуға қосқан үлесі	83
9	ДЕРБИСОВА З. Р. Мағжан Жұмабаевтың өскелең ұрпақты тәрбиелеуге қосқан үлесі	86
10	ДУЛЫБАЕВА Қ.А. Ұрпақтың бойында сезім түрлерін қалыптастыру мақсатында М.Жұмабаев өлеңдерін оқытудың маңызы	89
11	ЕЛЕМАНОВА Д.С. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ізденістері	93
12	ЕСКАЛИЕВА Г.Б. Мағжан Жұмабаевтың «Бесік жыры» өлеңінде танылатын жалпыадамзаттық және ұлттық рухани құндылықтар	97
13	ЖУСУПОВА А.Б. Рухани тағылым дарытқан қаламгер	100
14	ҚОШМАҒАМБЕТ Т.Т. М.Жұмабаевтың ұрпақ тәрбиесіне қосқан үлесі	103
15	МАХАМБЕТОВА Г.К. Мағжан Жұмабаевтың қазақ педагогикасын дамытуға қосқан үлесі	106
16	МОЛДАХМЕТОВА К. Б. Мағжан Жұмабаевтың өскелең ұрпақты тәрбиелеудегі басты принциптері	109
17	МУРЗАГАЛИЕВА К.О., ЗЕЙНЕКИНА Р.М. Мағжан Жұмабаев тәрбиесі – тәрбиенің тал бесігі	113
18	МЫРЗАГАЛИЕВА Ф.Ш. Мағжан шығармаларын оқыту арқылы жас ұрпақтың бойында адамгершілік қасиетті және ұлттық рухты қалыптастыру	117
19	СТАМКУЛОВА Р.Т. Мағжан Жұмабаевтың қазақ педагогикасын дамытуға қосқан үлесі	120
20	СУЛТАНГАЗИНА Ж.Ж. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық еңбектері арқылы жас ұрпақты тәрбиелеудегі қызметі	123
21	ШТАЛЬМАН Е.С. Вклад Магжана Жумабаева в воспитание подрастающего поколения	126

III БӨЛІМ. МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ

III РАЗДЕЛ. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ МАГЖАНА ЖУМАБАЕВА

1	АБАЙТОВА Ж.Т. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарасы	131
2	АБДУАХИТОВА Г.А. Мағжан педагогикасының өміршеңдігі	135
3	АЛИМХАНОВА Н.Б. Мағжан Жұмабаевтың білім беру саласына сіңірген еңбегі	138

4	АСХАТ К.А., КУНИКЕЕВА Д.Н. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастары	141
5	БАЙГАЛИЕВА А. А. Ұлттың ұлт болуы үшін бірінші шарт – тілі болуы	144
6	БАЙДИЛДИНА А.К., ТОРИНА Г.Қ. Мағжан Жұмабаев қазақ педагогикасының негізін қалаушы	147
7	БАЙТЕНОВА Л.Б. Гений казахской поэзии	150
8	БЕКТУРГАНОВА Г.Б. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ізденістері	154
9	ГВИЗДОК Л.В. Педагогические взгляды Магжана Жумабаева	157
10	ДАНКЕНОВА А.Х. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастары	160
11	ЖАРКИНА С.К. Мағжан Жұмабаевтың қазақ педагогикасын дамытуға қосқан үлесі	164
12	ИРУБАЕВА Г.А., САВКИНА Е. В. Педагогические взгляды Магжана Жумабаева	167
13	КАКИМЖАНОВА С. А., СУЛТАНОВА А. С. Ұлттық тәрбие – педагогика негізі	170
14	КАНАЛИНА Г.М. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ұстанымы	173
15	КУДЕРБЕКОВА А.С. Мағжаннан қалған маржан сөздер	176
16	МЫРЗАХМЕТ Т.М. Мағжан Жұмабаевтың қазақ педагогикасына қосқан үлесі	180
17	ПАНЕЙ С. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастары	183
18	СМАГУЛОВА Г.Г. Мағжан Жұмабаев поэзиясындағы «өмір» концептісі	187
19	ТУЛЕБАЕВА А.И., АЛЬМУРЗИНА Г.С. Мағжан Жұмабаевтың келешек ұрпаққа салған дара жолы	190
20	ФАЗЫЛОВА А.К. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастары	194
21	ХАСАНОВА К.Ж., ЕСЕНГАЛИЕВА Ж.Ж. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ой – пікірлері мен көзқарастары	198
22	ХАСАНОВА С.М., ДОСМАГАНБЕТОВА Г.К. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастары мен идеялары	202

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ
АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ
ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ БІЛІМ САЛАСЫМЕН САБАҚТАСТЫҒЫ

*Айгужина Жанар Советбековна,
Астана қаласы әкімдігінің «Өзбекәлі Жәнібеков
атындағы №11 мектеп-лицейі» КММ
Рахимова Эльмира Ерсалимовна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы білім бөлімінің №1 мектеп-лицейі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері*

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында жаңа мазмұнды, жаңа тәсілдерді, өзге де педагогикалық менталитетті көздейтін жаңа білім беру жүйесі қалыптасуда. Халықаралық деңгейде өзін сенімді түрде танытып келе жатқан біздің дамып келе жатқан республикамыз бұл тенденциялардың ықпалынан тыс қала алмайды. Білім беру реформасы табысының басты критерийі еліміздің кез келген азаматы тиісті білім мен біліктілікке ие бола отырып, әлемнің кез келген елінде сұранысқа ие маман бола алатын деңгейге жету болып табылады. Қазіргі мектептің алдында тұрған әлеуметтік тапсырыс өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі жүзеге асыруға қабілетті тұлғаны қалыптастырудан тұрады.

«Педагогикада» М. Жұмабаев адам адамды жақсы көруі керек деп, бұл білім мен тәрбиенің маңызды жақтарының бірі - оқу-тәрбие процесінде берік адамгершілік іргетастың маңыздылығы туралы айтады. Ізгіліктерді игеру ең ерте балалық шақтан басталуы керек, бұл бүкіл жұмыс барысында «педагогикада» көрінеді.

М. Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастарының негізгі ережелері:

- педагогикалық процестің негіздерінің бірі оның психологиялық негіздемесін қарастырады.
- Тәрбие мен оқытудың мақсаттарын, міндеттерін, мазмұнын, принциптерін айқындайтын жетекші факторлар этнопедагогика, этнопсихология идеялары болып табылады: «әр ұлттың балалары өз халқы арасында өмір сүріп, еңбек ететіндіктен, тәрбиеші оларды ұлттық дәстүрлер рухында тәрбиелеуге міндетті».
- Адамгершілік тәрбиесінің факторлары: отбасы мен мектеп, тәрбиешінің жеке басы.
- Тіл мен әдебиетті интеграциялау идеясы, осыған байланысты тілді оқытудың құралдарын, формаларын, принциптерін, кезеңдері мен реттілігін анықтау.

Мұғалімнің жұмысында тәрбие мәселелері маңызды орын алады. Жас ұрпақтың, әсіресе екі жасқа дейінгі дене тәрбиесіне үлкен мән бере отырып, үйлесімді, жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру күшті моральдық өзексіз мүмкін емес деп есептеді. Педагог адамгершілік тәрбиенің мақсатын адамгершілікке бағытталған ойлау және іс-әрекет қабілеттерін дамытудан көреді. Дұрыс таңдау жасау қабілеті, мұғалімнің пікірінше, адам бойында өзін-өзі жетілдіруге саналы ұмтылу, ерік-жігер мен мінезді қатайту процесінде

қалыптасуы мүмкін моральдық принциптер мен берік моральдық сенімдердің болуын талап етеді.

Қазақ педагогы адамгершілік тәрбие мәселелерін шешудің тағы бір маңызды құралы ретінде эстетикалық қажеттілікті оятуға және көркемдік талғамға тәрбиелеуге, балада өнерде, көркем шығармашылықта өзін-өзі көрсету қабілеті мен ұмтылысын дамытуға арналған эстетикалық тәрбиені қарастырады. Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеу әдістерінің ішінде М. Жұмабаев мысал әдісін ғана емес, жазаны, сендіру, әңгімелесу әдісін де бөліп көрсетеді. Ғалым физикалық жазаға теріс қарайды. Әңгімелесу кезінде ол жағдайды моральдық тұрғыдан талдау керек деп санайды. М. Жұмабаев оқушыларға ана тілі, әдебиет, ауызша халық шығармашылығы, ұлттық салт-дәстүрлер сияқты адамгершілік тәрбие беру құралдарының мүмкіндіктерін бөліп көрсетеді.

М. Жұмабаев балаға сөз емес, өзіне жақын адамдардың іс-әрекеттері әсер етеді және осыған байланысты балаларды тәрбиелеуде отбасындағы қолайлы жағдай, ата-аналардың жоғары моральдық қасиеттері үлкен маңызға ие деп мәлімдейді. Кез келген мемлекетте отбасылық тәрбие мәселелері маңызды орын алады. Ол оқу-тәрбие процесінде мұғалімнің рөліне үлкен мән берді. Жұмабаев тәрбиешіге қойылатын негізгі талаптарды әзірледі: олар кәсіпқойлықтан, балаларға деген сүйіспеншіліктен, тілді жақсы меңгеруден және жақсы сөйлеуден, баланың жеке басын құрметтеуден тұрады.

Педагогиканы психологиямен ажырамас байланыста қарастырған алғашқы ойшыл. «Педагогика» психологиялық-педагогикалық трактаты - бұл отандық педагогикадағы педагогикалық идеялардың жалғыз және ерекше көрінісі болып табылатын композиция. Тілді өскелең ұрпақты тәрбиелеу мен оқытудың маңызды құралы ретінде анықтай отырып, ана тілінің мәселелерін шешуге белгілі бір үлес қосты. Ол ұлттық терминологияны құрудың бастауында тұрған ана тіліндегі ғылыми еңбектердің алғашқы авторларының бірі болды.

Қазақстан Республикасының жалпы орта білім берудің мемлекеттік стандартында тұжырымдалған білім берудің түйінді құндылықтары мен мақсаттары мектеп түлектерінің жалпы білім деңгейін арттыруға, инновациялар мен көшбасшылықты іске асыру үшін қажетті дағдыларды қалыптастыруға, халықаралық тәжірибені ескере отырып, мектеп білімінің мазмұны призмасы арқылы ұлттық бірегейлікті дамытуға бағытталған. Оқытудың жаңа технологиялары Мағжан Жұмабаевтың ағартушылық идеяларымен үндес. Біздің ұлы отандасымыздың педагогикалық қызметі қазіргі білім беру жүйесінде жиі сұранысқа ие болып келеді. М. Жұмабаевтың пікірінше, қоғам адамгершілік бағдарлардың ортақ жүйесі болған кезде ғана ауқымды ұлттық міндеттерді қойып, шеше алады. Ана тіліне, мәдени құндылықтарға, ата-бабаларын еске алуға, біздің Отан тарихымыздың әр бетіне құрмет көрсететін осы бағдарлар бар. Көптеген жылдар өткен соң, ақынның сол кездегі ойларын жаңа тәсілдермен түсіндіруге, түсінуге, бағалауға болады.

Ол педагог-практик ретінде ұлттық мектепте ана тілін оқыту мәселелерін әзірлеуге тікелей қатысады, олар «Бастауыш мектепте ана тілі» оқулығына арналған әдістемелік нұсқаулықта көрініс табады. Әдістемелік құралда ол

құралдарды, формаларды, әдістерді анықтап, таңдап алды, ана тілін оқытудың кезеңдері мен реттілігін анықтайды (оқу мен жазуды оқыту, емле, ауызша және жазбаша сөйлеуді дамыту, сөздік қорын байыту, халық шығармашылығы шығармаларымен танысу). Оқу мен жазуды үйрену кезеңдері туралы айта отырып, Мағжан Жұмабаев әлемді танудың 4 көзін анықтайды, онсыз оның пікірінше, толыққанды адамды қалыптастыру мүмкін емес, олар: табиғат, адамдардың өмірі, өнер және әдебиет. Өз заманының әлемдік және халықтық педагогикасының озық тәжірибесін жинақтай отырып, ол өзінің көптеген түсіндірмелері мен идеяларын енгізді, бұл ең маңызды педагогикалық проблемалардың терең дамуын бастады. Өз кезегінде Мағжан Жұмабаев оқушылардың белсенділігін, олардың шығармашылық қызметін ынталандыратын, оқуға қолайлы атмосфера құратын әдістер мен тәсілдердің тұтас жүйесін әзірледі. Жұмабаев баланың ішкі әлемін, оның тілектерін, қызығушылықтары мен ұмтылыстарын зерттеуге ерекше назар аударды. Ал қазір мұғалім сабақтағы басты тұлға болса да, сабақтың барлық барысын өзі құрастырып, сезсе де, жаңа бағдарлама бойынша ол көрінбейді. Сабақтың негізгі «бет-бейнесі» - оқушы. Адам баласымен бірге жасасып, бірге өмір сүріп келе жатқан қоғамның қажетті және тұрақты функциясының бірі – тәрбие болып табылады. Әр түрлі тарихи-экономикалық формацияда, әр елде тәрбиенің мақсаты мен міндеттері сол елдің нақты талаптарына сай кейбір өзгеріске ұшырағанымен тәрбиенің негізгі мақсаты – жас ұрпақты өмірге дайындау, оған өз халқының ғасырлар бойы жасап, қалыптастырған әлеуметтік тәжірибелерін үйрету негізінен сақталып келеді. Әр түрлі оқушы: дарынды, талантты, тыныш, үлгерімі төмен, мазасыз, қызық...

Өскелең ұрпақты тәрбиелеуге үлкен мән бере отырып, Мағжан Жұмабаев қазіргі қоғамның прогрессивті дамуындағы гуманитарлық мұғалімнің рөліне басымдық береді. Тұлғаға бағытталған білім беру идеясын бүгінде Қазақстандағы тәрбие концепциясында қабылданған маңызды тұжырым болып табылады. Бұл мұғалімдер ізгілік, демократиялық, ізденімпаздықтың пайдасына оқытудың авторитарлық, нұсқаулық - репродуктивті сипатынан бас тартатынын білдіреді. Тұлғаға бағытталған оқыту ұғымы адамның тұлға ерекшеліктерін ескере отырып оқытуды айтады. Бұл білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып оқыту, онда баланың өзіндік ерекшелігі, оның өзіндік құндылығы, табиғи дарындылығының ашылуын бірінші орынға қояды.

Қорытындылай келе, ұлы ғалымның еліміздің тәрбиесіне қосқан үлесі зор, ғылыми шығармалары мен жазған әдеби туындыларын мұра етіп сақтау - әр қазақ азаматының абыройлы міндеті деп білемін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дюкенова Н.Е. Мағжан Жұмабаев шығармашылығын мектепте оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері (5-7, 11 сыныптар бойынша): пед.ғыл.канд.дис.-А.: Абай атындағы ҰПУ. 2006 ж.
2. Карибаев С. 20-30 жылдардағы қазақ әдебиеті. Жаңаша бажайлау. -Алматы.: Ғалым, 1997 ж.-378-5076.

3. М.Жұмабаев. Шығармалары (өлеңдер мен поэмалар, қара сөздер). Алматы.: Жазушы. 1989 ж.- 448 б.
4. Қуантайұлы Н. Мағжан Жұмабаев өлеңдерінің текстологиясы// Қазақ әдебиеті. 2002.-9 тамыз.- 10 б.
5. Мағжан Жұмабаев. Көп томдық шығармалар жинағы. Аудармалар, ғылыми еңбек мақалалар.-Алматы.: Жазушы, 2005 ж.-232 б.

МАҒЖАННЫҢ МҰҒАЛІМ-ӘДІСКЕР РЕТІНДЕГІ ІЛІМІНІҢ БҮГІНГІ БІЛІМ БЕРУМЕН ҮНДЕСУІ

*Балтабаева Шынар Амантайқызы,
Тургаева Боранкүл Асқарқызы,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы білім бөлімінің №1 мектеп-лицейі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері*

Мағжан Жұмабаев ұлы ақын ғана емес, ол – балалар психологиясын жетік меңгерген мектеп мұғалімі, өзіндік педагогикалық көзқарасы – бүгінгі күннің талабына сай заманауи әдіскер. Олай деудің себебі, өзінің заманындағы айтып кеткен оқыту әдіс-тәсілдері, психологиялық, педагогикалық тұжырымдары бүгінгі күні де өзекті болып отыр. Мағжанды өз заманынан бұрын жете туған, оза туған педагог деуге болады. Оған «Баланы заманына лайық ете отырып, тәрбиелеу керек» - деген сөзі дәлел [1]. Бұл сөзі бүгінгі біздің заманымызға арналып айтылған сияқты. Қазіргі кезде, яғни ХХІ ғасырда техника тілін, ғарыш әлемін білумен шектелмей, оны әр оқушы күнделікті тұрмыста ұлттық құндылықтарымызды ескере отырып, орынды пайдалана білгені жөн.

Әлемдік және халықтық педагогиканың озық тәжірибесін жинақтай отырып, М. Жұмабаев қазақ педагогикасындағы тәрбие мен оқытудың ең өзекті мәселелерін әзірлеуді бастады. Соның ішінде қазақ тілін оқыту әдістемесіне және ұлттық тәрбиеге ерекше мән берді. «Ұлтының ұлт болуы үшін бірінші шарт - тілі болуы. Ұлттың тілі кеми бастауы ұлттың құри бастағанын көрсетеді», - деп өзі айтқандай, адамгершілік тәрбиеге жан-жақты дамыған тұлғаның негізіне басымдық бере отырып, өскелең ұрпаққа ұлттық құндылықтар, ана тілі арқылы тәрбиелеуге ерекше ден қойды [2]. Мағжан педагог ретінде өзінің барлық шығармашылығын адамның рухани өмірінің күрделі жақтарын білдіруге, оларды ағартушылықпен байланыстыруға тырысты. Ол қазақ білімінің мақсаты мен міндеті өз елінің еркін де, білімді, белсенді де, саналы азаматтарын тәрбиелеу жаңа әлеуметтік, экономикалық жағдайдағы еуропалық біліммен пара-пар екендігіне сенімді болды. Сонымен қатар, ол қазақ халқының рухани-адамгершілік дәстүрлерінің маңыздылығын атап өтті.

Мағжанның жасаған қазақ мектебінің моделі қазақ мәдениетіндегі ең үздік тәрбие дәстүрлерін қамтыды және отбасылық тәрбие мәселелерін алдыңғы

қатарға қойды. Оның пікірінше, балаларды тәрбиелеуде отбасындағы қолайлы жағдай, ата-аналардың жоғары моральдық қасиеттері, баланың жеке басына деген құрмет үлкен маңызға ие деп есептеді. Сондықтан тәрбиешіге қойылатын негізгі талаптарды әзірледі: балаларға деген сүйіспеншілік, терең адамгершілік, кәсібилік. Мағжан Жұмабаевтың талантының жан-жақтылығы, білімінің энциклопедиялығы, оның әдеби шығармашылық, ғылыми-педагогикалық, оқу-әдістемелік қызметінің үйлесуінен көрінеді.

Тілдің қоғамдағы рөлін терең түсініп, оны зерделеуді басты міндеттердің бірі деп санай отырып, Мағжан қазақ тілін оқыту әдістемесін әзірлеуге тікелей қатысты.

Өз халқының нағыз патриоты, қазақ халқының тілін, мәдениетін, салт-дәстүрлерін жақсы көретін, басқа халықтардың мәдениетін құрметтейтін және бағалайтын Мағжан ана тілінің лайықты орын алатын күнді армандады. Тілдің қоғамдағы рөлін терең түсініп, оны оқу-тәрбие үрдісінің басты міндеттерінің бірі деп санай отырып, Жұмабаев педагог-практик ретінде оны ұлттық мектепте оқыту әдістемесін әзірлеуге тікелей қатысты. «Педагогика» оқулығының негізін қалады және оның «Бастауыш мектептегі қазақ тілі» еңбегі жарық көрді. Мұнда психологиялық негіздемесін, оқыту мен тәрбиенің негізгі факторларын (отбасы мен мектеп, отбасы мен ана тілі, отбасы мен тәрбиеші), тіл мен әдебиетті кіріктіру идеясын және тілді оқытудың құралдарын, формаларын, қағидаттарын, кезеңдері мен реттілігін анықтауды қарастырды [3].

Мағжан Жұмабаев өзінің педагогикалық еңбегінде білім мен тәрбиенің маңызды жақтарының бірі – ана тілінің қасиеті мен адамгершілік іргетасының маңыздылығы туралы айтады. «Ұлт үшін тілінен қымбат еш нәрсе жоқ» деп, ізгіліктерді ана тілінде игеру балалық шақтан басталуы керек деген.

Мағжанға мұғалім - әдіскер ретінде қарасақ, ол – оқу, жазу жұмысынан кейін тыңдау жұмысына көшуді ұйғарған. Бұл да қазіргі замандағы оқылым, тыңдалым дағдыларының ретін сақтау керектігін айтқан. Сонда оқушы зерікпейді, жалықпайды. Ол өзінің педагогикалық еңбегінде физиологиялық, психологиялық құндылықтармен қатар әдістемелік мәліметтер жан-жақты қарастырылған және осы аталғандар бүгінгі педагогикалық әдістемемен үйлесіп, көрініс табады.

Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеу әдістерінің ішінде Жұмабаев мысал әдісін ғана емес, жазалау, сендіру, әңгімелесу әдісін де бөліп көрсетеді. Педагог оқушыны физикалық жазалауды құптамайды. Әңгімелесу кезінде ол жағдайды моральдық тұрғыдан талдау керек деп санайды. Жұмабаев оқушыларға ана тілі, әдебиет, ауызша халық шығармашылығы, ұлттық салт-дәстүрлер сияқты адамгершілік тәрбие беру құралдарының мүмкіндіктерін бөліп көрсетеді [4]. Демек, жасында қорықпай өскен бала, ер жеткенде өр мінезді болады. Ерлікке іспен үйрету керек. Баланы ұру, соғу, жазалау ісі адами қылыққа, ізгілікке жатпайтын іс екенін атап өткен. Ұлттық құндылықты оқу-тәрбие ісіне терең енгізе отырып, оны әлемдік деңгейде алдыңғы қатарлы озық та, өркениетті идеяларымен толықтыру керек. Мағжанның мұғалімдік тәжірибесі

бойынша, баланың басын біліммен толтырмай, ойлауға үйретсең, сонда бала еркін, өзіне сенімді, ойлай алатын тұлға болады.

Мектепте жұмыс істей жүріп, Мағжан оқытуда жаңашыл тәсілдер мен әдістерді іздеді, қазіргі білім берудің прогрессивті дамуына мұғалім мамандығының басты рөлін бере отырып, өскелең ұрпақты тәрбиелеуге үлкен мән берді. Бұл идея қоғам мен мемлекеттің басым міндеттерінің бірі – жоғары адамгершілікті, жауапты, шығармашыл, белсенді, құзыретті Қазақстан азаматын қалыптастыру мен дамытуды тәрбиелеу, әлеуметтік-педагогикалық қолдау болып табылатыны бүгінгі заманауи отандық біліммен үйлеседі.

Ол оқудағы беріктік принципін дамытуға айтарлықтай үлес қосты, онда ол қиындықтарды жеңуге және сабақтағы белсенділіктің ең жоғары нәтижесіне ықпал ететін оқушылардың білім мақсаттарының болуын атап өтті. Мұнда да бүгінгі заманның оқу бағдарламасымен үйлесімділігін көруге болады.

Негізінде баланың оқуға деген құштарлығының табиғи қабілеттілігі кез келген қиын жағдайларды жеңуіне ықпал ететінін және бұл өз кезегінде оқушылардың шығармашылық белсенділігін ынталандыратынын ерекше атап өтті. Оқушыға өз шамасы мен табиғи жаратылысына қарай білім беру керек. Оның эмоционалды есте сақтау қабілетін, қиялын, білімге құштарлығын дамыту үшін сабақта көрнекі құралдарды пайдалану қажет деп есептеді мұғалім. Ол баланың жады мен санасына заттардың түрі мен бейнесін елестетуге көмектеседі. Бұл да бүгінгі білім берудегі саралап оқыту стратегиясымен сәйкес келеді.

Мағжан әңгімелерін қызық сюжетке құрып, кейіпкерлердің ішкі күйін, іс-әрекетін бейнелі түрде суреттеп, балаларды батырларға баурап, жанашырлық танытуға мәжбүрлеген. Тарихи оқиғалар туралы әңгімелер кешке дейін тындағым келген ертегіге айналды. Балалар бұл оқиғаны өмір бойы есте сақтады, мұндай нәтижеге мұғалім тілінің мәнерлілігі, жазушы талантының адамгершілік әсерінің күші, педагогикалық шеберлігі мен балаларға деген сүйіспеншілігінің арқасында қол жеткізді. Мағжан Жұмабаев өзінің «Жазылашақ оқу құралдары һәм мектебіміз» атты еңбегінде «..біздің дағдарып тұрған мектебімізді бастап алып кететін даңғыл жол жоқ... Сондықтан оқу құралын жазып жатқан азаматтар бұл оқу құралы қандай мінезді мектепке арналады сол туралы ой жүгіртсе игі болар еді... Кең қазақ мектебіне негіз іздегенде, мектеп құрылысының өз жанымызға қабысуы жағынан келуі дұрыс болар еді», - деп жазады [5]. Мағжан Жұмабаевтың осы пікірі қазіргі күнде өз құнын жоғалтқан жоқ. Себебі оқулық – мектеп үшін де, оқушы үшін де, қоғам үшін де аса маңызды ресурс.

Жаңашыл ұстаз-әдіскер ретінде айтар болсақ, Жұмабаев бұрынғы көптеген көзқарастар мен дәстүрлерді қайта ойластырып, жаңғырта білген. Оқытудағы жаңа бағыттарды игерту үшін, ізденгенін, үлкен рөл атқарғанын оның еңбектерінен көруге болады. Әдіскер Жұмабаевтың педагогикалық көзқарасы қазіргі білім беру жүйесінде ғылыми ізгілендіру мен сабақтастық жалғасын табуда.

Айтылғандардың бәрін қорытындылай келе, Мағжан Жұмабаевтың әдістемелік педагогикалық қызметі қазіргі білім беру бағдарламасында, яғни

жаңартылған білім беру мазмұны жүйесінде де өзекті болып отыр. Ғылым мен техниканың дамыған заманында да М.Жұмабаевтың айтқан әдістемелік идеялары мен тұжырымдамаларын қазіргі білім беру үрдісінде жүзеге асыруға лайықты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://ulagat.com/2020/12/20/Жұмабаев-Мағжан-педагог-әдіскер/>
2. Дюкенова Н.Е. Мағжан Жұмабаев шығармашылығын мектепте оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері (5-7, 11-сыныптар бойынша): пед.ғыл.канд.дис.-А.: Абай атындағы ҰПУ. 2006 ж.
3. https://www.yaneuch.ru/cat_16/mzhmabaevty-pedagogikalykzarastary/111392.1653334.page5.html
4. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 1992 ж.- 112 б.
5. «Мағжан оқулары – 2023: әлем әдебиеті мен мәдениетіндегі Мағжан Жұмабаев шығармашылығының орны» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік On-line және Off-line конференцияның материалдары. – Петропавл: М. Қозыбаев атындағы СҚУ, 2023 ж. – 174 б.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

*Демеева Динара Абдибековна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай ауданы білім бөлімінің
Мичурин жалпы білім беретін мектебі» КММ*

Білім - бұл әр адамның қажеттілігі, - деп жазды ақын, прозашы, аудармашы, педагог Мағжан Жұмабаев. Сондықтан білім тек қажеттілікті қанағаттандыру түрінде болуы мүмкін. Білім беру реформасы табысының басты критерийі еліміздің кез келген азаматы тиісті білім мен біліктілікке ие бола отырып, әлемнің кез келген елінде сұранысқа ие маман бола алатын деңгейге жету болып табылады. Жұмабаев балаға сөз емес, оған жақын адамдардың іс-әрекеттері әсер етеді деп мәлімдеді. Осыған байланысты балаларды тәрбиелеуде отбасындағы қолайлы жағдай, ата-аналардың жоғары моральдық қасиеттері үлкен маңызға ие. Ол тәрбиешіге қойылатын негізгі талаптарды әзірледі: олар кәсіпқойлық, балаларға деген сүйіспеншілік, тілді жақсы білу және жақсы сөйлеу, баланың жеке басын құрметтеу. М.Жұмабаевтың педагогикалық идеясын, оның адамгершілік-этикалық көзқарастарын ақын, педагог, азамат және жай адам ретінде сипаттаусыз зерттеу мүмкін емес. Шығармашылықтың педагогикалық мазмұны оның мінезінің ерекшеліктерінен басталады. Оның дүниетанымынан, халық өмірінің тереңдігін қабылдауынан болады.

Бұл - М. Жұмабаевтың педагогикалық маңыздылығын анықтайтын жазушылық мұрасының адамгершілік бастауы. Әдеби шығармашылықтың ғылыми-педагогикалық, оқу-әдістемелік қызметпен үйлесуі Мағжан Жұмабаевтың талантының жан-жақтылығын, оның білімінің

энциклопедиялығын көрсетеді. Тілдің қоғамдағы рөлін терең түсініп, оны зерделеуді басты міндеттердің бірі деп санай отырып, Мағжан қазақ тілін оқыту әдістемесін әзірлеуге тікелей қатысты. 1922 жылы Орынборда қазақ тіліндегі педагогика бойынша алғашқы теориялық жұмыс - «Педагогика» әзірленді, ол ұлттық педагогикалық ғылымның қалыптасуына негіз болды. Қазіргі мектептің алдында тұрған әлеуметтік тапсырыс өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі жүзеге асыруға қабілетті тұлғаны қалыптастырудан тұрады. Қазіргі әлемде, қоғамның әлеуметтік және рухани өмірінің өзгеру кезеңінде М. Жұмабаевтың педагогикалық ізденістері білім беру, өскелең ұрпақты тәрбиелеу, халықтық білім беру жүйесін демократияландыру мәселелерінің өзектілігін тартады. Біздің ұлы отандасымыздың педагогикалық қызметі қазіргі білім беру жүйесінде жиі сұранысқа ие болып келеді.

Мағжан Жұмабаевтың пікірінше, қоғам адамгершілік бағдарлардың ортақ жүйесі болған кезде ғана ауқымды ұлттық міндеттерді қойып, шеше алады. Ана тіліне, ерекше мәдениетке және ерекше мәдени құндылықтарға, ата-бабаларымыздың мұрасын сақтауға, біздің Отан тарихымыздың әр бетіне құрметпен қарайтын осы бағдарлар бар. Ақынның әдеби мұрасы қайта жаңғырған соң, оның көптеген ойларын жаңа тәсілдермен түсіндіруге, түсінуге, бағалауға болады. Педагог адамгершілік тәрбиенің мақсатын адамгершілікке бағытталған ойлау және іс-әрекет қабілеттерін дамытудан көреді. Дұрыс таңдау жасау қабілеті, мұғалімнің пікірінше, адам бойында өзін-өзі жетілдіруге саналы түрде ұмтылу, ерік-жігер мен мінезді қатайту, өзінің идеалын іздеу процесінде қалыптасуы мүмкін моральдық принциптер мен берік моральдық сенімдердің болуын талап етеді. Қазақ педагогы адамгершілік тәрбие мәселелерін шешудің тағы бір маңызды құралы ретінде эстетикалық қажеттілікті оятуға және көркемдік талғамға тәрбиелеуге, баланың бойында адамгершілік тәрбие беру қабілетін дамытуға арналған эстетикалық тәрбиені қарастырады. Мағжан Жұмабаев мысал әдісін ғана емес, сендіру, әңгімелесу әдісін де бөліп көрсетеді. Ғалым физикалық жазаға теріс қарады.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында жаңа мазмұнды, жаңа тәсілдерді, өзге де педагогикалық менталитетті көздейтін жаңа білім беру жүйесі қалыптасуда. Өскелең ұрпақты тәрбиелеуге үлкен мән бере отырып, Мағжан Жұмабаев қазіргі қоғамның прогрессивті дамуындағы гуманитарлық мұғалімнің рөліне басымдық береді. Тұлғаға бағытталған білім беру идеясын бүгінде бұқаралық мектеп қабылдады. Бұл мұғалімдер демократиялық, ізденімпаздықтың пайдасына оқытудың авторитарлық, нұсқаулық-репродуктивті сипатынан бас тартатынын білдіреді. Тұлғаға бағытталған оқыту ұғымы өзі туралы айтады. Бұл білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып оқыту, онда баланың өзіндік ерекшелігі, оның өзіндік құндылығы, табиғи сыйлығының ашылуы бірінші орынға қойылады. Оқушыларға білімнің кең ауқымын жеткізу және баланың шығармашылық күштерін, оның бастамасы мен дербестігін дамыту - Жұмабаев мектебінің де басты міндеті. Мағжан оқу үдерісінің мәнін түсінуге жаңа көзқараспен қарады. Жұмабаев-педагог өзінің замандастарының, ізбасарлары мен предшественниктерінің кез келгеніне

қарағанда тереңірек және жан-жақты, баланың ішкі әлемін, оның тілектерін, қызығушылықтары мен ұмтылыстарын зерттеу қажеттілігін түсінгендігімен керемет. Баланың жеке басын өзінің педагогикалық тұжырымдамасының ортасына орналастыра отырып, ол оның айналасында дидактикалық принциптер жүйесін құрады:

- сана мен белсенділік принципі;
- оқытудың өмірмен байланысы принципі;
- оқытудың қолжетімділігі принципі;
- білімді игерудің беріктігі принципі;
- табиғаттылық принципі.

Тәуелсіз Қазақстанның қалыптасуы мен дамуы функционалды көптілді, көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру қажеттілігін талап етеді. Қазіргі қазақстандық үшін үш тілді меңгеру - өз әл-ауқатының міндетті шарты. Мемлекеттік тілді міндетті меңгерумен қатар, қоғамдық өмірдің кез келген саласында өз мүмкіндіктерін неғұрлым толық іске асыру үшін қажет.

Жаңа білім беру парадигмасына көшу және нәтижеге бағытталған ұлттық білім беру моделін енгізу қазіргі кезеңде оқушылардың білімін арттыру мәселесін шешумен байланысты. Тәжірибе көрсеткендей, осы мақсаттарға жету жаңа технологияларды қолдану арқылы мүмкін болады.. Ата-бабалардың дана сөздерінде біз әрқашан «өткенге тағзым етеміз, болашаққа ұмтыламыз» делінген. Оқытудың жаңа технологиялары Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық идеяларымен үндесіп жатқанын мойындауымыз керек. Ақын баланың ішкі әлемін, оның тілектерін, қызығушылықтары мен ұмтылыстарын зерттеуге ерекше назар аударды. Ал қазір мұғалім сабақтағы басты тұлға болса да, сабақтың барлық барысын өзі құрастырып, сезсе де, жаңа бағдарлама бойынша ол көрінбейді. Сабақтың негізгі «бет-бейнесі» - оқушы. Әр түрлі оқушы болуы мүмкін: дарынды, талантты, тыныш, үлгерімі төмен, мазасыз, қызық...

Өз педагогикалық практикасының кәсіби деңгейін арттыру үшін мұғалімдер оқытудың жаңа технологияларын, озық әдістемелерді тиімді пайдалануда, сонымен қатар ұлы педагог – М.Жұмабаевтың прогрессивті тәжірибесі қолданылады. Қоғам дамуының қазіргі кезеңіндегі білім беру жүйесі айтарлықтай өзгерістерге ұшырауда. Оның негізгі мақсаты - жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің өзекті және перспективалық қажеттіліктеріне сәйкестігі, қоғамда әлеуметтік бейімделуге, еңбек қызметін бастауға, өзін-өзі тәрбиелеуге және өзін-өзі жетілдіруге қабілетті өз елінің азаматының жан-жақты дамыған тұлғасын дайындау. Қазіргі әлем өте тез өзгеруде және тәрбиеші осы өзгерістерге сәйкес болу үшін әлеммен бірге өзгеруі керек. Жаңа білім бүгінде «мен білемін-білмеймін; иемденемін – иемденбеймін» схемасы бойынша қабылданбайды, бірақ оқыту іс-әрекетте қолданылатын жерде: «мен іздеймін және табамын»; «мен ойлаймын және шешемін»; «мен зерттеймін және білемін».

Оқушының жеке басы алдыңғы қатарға шығады; оның жинау, өңдеу, талдау және ұйымдастыру бойынша тәуелсіз қызметке дайындығы. Жаңа бағдарлама идеяларымен танысқаннан (бірақ түсінбегеннен) біз әр сабақта тәсілдерді қолданамыз деп ойлайтынымыз құнды емес. Біз өзімізге қатысты

өзгергеніміз құнды, өйткені мұғалім өзіміз арқылы инновациялық педагогикалық тәсілдерді қолдана отырып, өзіне де, оқушыларға да дұрыс баға бере алады. Оқушылар үшін білім беру тапсырмасының талаптарын түсінетінін, жеке ойлау процестерін және олардың жұмыс принципін зерттейтінін, тапсырманы орындау стратегияларын ойластырып, оларды таңдайтынын түсіну маңызды. Мұғалім жаңа технологияларда сауатты болуы керек, дамыған сыни ойлауға ие болуы керек, оқуға деген ынтасы әлсіз, бірақ сурет салу немесе тілдерді үйрену сияқты дағдылары күшті оқушыларда «бұрылыс» табуы керек. Жаңашыл педагог Жұмабаев көптеген бұрынғы көзқарастар мен дәстүрлерді қайта қарастырып, жаңаларын дамытуда үлкен рөл атқарды.

Мағжан Жұмабаевтың әдеби мұрасы уақыт сынынан өтті, ол қазақ поэтикалық мәдениетінің тарихына органикалық түрде еніп, басқа классиктердің шығармашылығымен қатар оның ажырамас бөлігін құрады. Әділдік орнады. Жеке тұлғаға табыну кезеңінде күш-қуаты мен талантының шыңында қаза тапқан Мағжанның көп қырлы шығармашылығы қазақ халқына оралып, қайта жаңғыруда.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ БІЛІМ ЖҮЙЕСІ

*Джагалтаева Кунжан Кабаевна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай ауданы білім бөлімінің
Озерный негізгі орта мектебі» КММ
директорының оқу-әдістемелік
жұмысы жөніндегі орынбасары*

Ғасырлар бойы зиялы адамдардың ағартушылық идеялары өз елдеріндегі адамдардың өмірін өзгертуге ықпал етті. Философтар қоғамның ілгері басуы мен үдемелі дамуының басты шарттарының бірі – халық арасында білім мен тәрбиені тарату деп есептеген. Ағартушылық идеялар рационализмге, яғни адамдардың ойлары мен іс-әрекеттерінде ақыл-ойдың үстемдігі мен салтанат құру идеясына негізделген. Мағжан Жұмабаев қазіргі қоғамда іргелі болып табылатын бірқатар идеяларды өз заманында алға тартты. Оның еңбегі ағартушылық саясатқа ғана емес, сонымен қатар, ғылымға, білімге, мәдениетке үлкен ықпал етті.

Мағжан Жұмабаев халықты ағарту, ұрпаққа жақсы білім мен тәрбие беру маңызды міндет деп есептеді. Осы мәселені шешу үшін аянбай еңбек ету қажеттігін көрсетті. Білім адамға күш-қуат беріп, халықтың ілгерілуіне және өз игілігі үшін күресте үлкен қару болатынын, қазақ халқын еркін даму жолына тек білім ғана жетелейтінін жетік түсінді.

Мағжан Жұмабаевтың ағартушылық қызметі оның халық ағарту ісіне деген ерекше адалдығымен, халықтың жасампаз күшіне сенуімен, балаларға

деген жалынды сүйіспеншілігімен, білім берудің теориялық және практикалық мәселелерін қойып, шешудегі ынта-жігерімен және батылдығымен ерекшеленеді. Ақпарат беттерінен халықты оқуға, білімін толықтыруға, бірлікті нығайтып, өткеннің сарқыншақтарына қарсы бірлесіп күресуге шақырды. Өткір де өзекті мақалалардың авторы педагогиканың маңызды аспектілеріне, оқу бағдарламалары мен оқулықтарын құрастыру мәселелеріне, балаларды ғылыми негізде оқытудың формалары мен әдістеріне тоқталды.

Балаларға жан-жақты білім беру үшін пәндерді белгілі бір жүйе бойынша өткізу керек деп кеңес берді. Жазушының білім туралы ілімінде оның прогреске, ғылымға деген сеніміне, халықтың жасампаздық мүмкіндіктеріне деген құрметін көреміз.

Шығармашылық жолының алғашқы кезеңінде М.Жұмабаев айқын гуманистік бағыты бар ақын ретінде қалыптасып, демократ-ағартушыдан Қазақстандағы ұлт-азаттық қозғалысының күрескеріне дейін өсіп, поэзиясының көрнекті бейнелеушісі болды. Жалпы адамзаттық ақыл-ойдың ой тереңдігімен, дана көңілділігімен ұштасатын жарқын бейне - Мағжан, өміріндегі кездескен қиыншылықты өз сенімі мен мінезінің арқасында жеңіп шықты. Өмір қиындығы ойшыл, жалынды ақынды шыңдады деуге болады.

Қазақ халқының атақты біртуар ақыны және педагогі Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарасы қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерімен сәйкес келеді. Қазіргі оқушы білімін өзінің және қоғамның мүддесінде қолдануға дайын, өзгермелі даму үстіндегі ортада өмір сүруге бейім, бәсекеге қабілетті және құзыретті, шығармашыл, білімді тұлғаны дамыту және қалыптастыру болып табылады. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық идеялары, көзқарастары өз заманы үшін озық болып қалмай, сонымен бірге бүгінгі күннің өзектілігімен, шынайы және шындыққа негізделген, педагогикалық тәжірибеде қолдануға құқылы.

Тәуелсіз еліміз өз дамуында ғылыми-техникалық, ақпараттық техниканы кеңінен қолдануды қамтамасыз етудің жаңа деңгейіне көтерілуде. Республика өміріндегі бұл өзгерістер білім берудің жай-күйі мен оның сапасын қайта қарауды талап етті. Соңғы жылдары іс жүзінде білім беру мемлекетіміздің дамуының басым бағытына айналғаны даусыз шындық.

Кез келген мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуде инновация мен сапалы білім жетекші рөл атқаратыны белгілі. Заман өзгеріп, әлеуметтік-экономикалық өмірдің жағдайы өзгереді. Қоғамдағы өзгерістер білім беру жүйесіндегі өзгерістерді тудырды, оның негізгі мақсаты қазіргі кезеңде білім мен дағдыларды беру емес, оқушылардың шығармашылық дамуы болып табылады.

Мағжан Жұмабаев білім саласының белсенді қайраткері болды, өз халқының сауатты болуын армандап, адами тәрбиенің адамгершілік қағидалары мен мұраттарын қорғады. Оның педагогикалық мұрасы күні бүгінге дейін өзекті. Ол өз халқын өркениетті елдер қатарынан көргісі келген ұлы тұлға, сол мақсатқа жету үшін бәрін істеді, ол білімді әлеуметтік ортаны өзгертудің негізгі құралы ретінде қарастырды.

Мағжан Жұмабаев мектеп қоғам өмірінен лайықты орын алуын талап етті және мектеп мәдениеттің жоғары деңгейін қамтамасыз ететініне нақты сенді. Қазіргі заман талабына сай бәсекеге қабілетті тұлғаны тәрбиелеуде ата-аналар қауымының нақты көмегінсіз мектептің де төтеп бере алмайтынын түсінген заманауи білім де отбасына арқа сүйейді.

Ақын өзінің педагогикалық көзқарастарында мұғалімнің оқу-тәрбие процесіндегі рөліне үлкен мән берген. Қазіргі уақытта мектеп қызметін жетілдіруде және оқушылардың оқуының табыстылығын қамтамасыз етуде басты тұлға әлі де ұстаз болып табылады. М.Жұмабаевтың пікірінше, оқытудың басым түрі үйреншікті мағынада сабақ емес, оқушылармен еркін әңгімелесу болуы керек: мұның барысында балалар оқуды, жазуды, есептеуді үйренеді деп айтты. Оқу-тәрбие процесінің заңдылықтарын аша отырып, Мағжан Жұмабаев педагогиканың ғылым ретіндегі табиғатын анықтады. «Қазіргі заманда педагогика ғылыми философиялық ашулар арқылы емес, шыдамды, табанды, әмбебап тәжірибелер арқылы ілгерілей алады», - дейді Мағжан Жұмабаев. Бұл сөздерді бүгінде білім саласында жүргізіліп жатқан барлық реформалар дәлелдейді. Жұмабаевтың пікірінше, педагогикадағы бірден-бір өлшем – еркіндік, жалғыз әдіс – тәжірибе. Оқушыларға кең ауқымды білім беру және баланың шығармашылық қабілеттерін, оның бастамашылдығы мен дербестігін дамыту – Жұмабаев мектебінің басты міндеті.

Мағжан Жұмабаевтың «Педагогика» кітабы 1922 жылы Орынбор қаласында шыққан. Кітап негізі он бес бөлімнен тұрады. Кітапта дене тәрбиесі, сұлулық тәрбиесі, құлық тәрбиесі және рухани жан тәрбие жан-жақты терең қамтылған. Кітапта оқытудың дидактикалық негізгі жолдарын көрсетілген. М.Жұмабаев өз кітабында дене туралы пәндерді де қосқан. Сонда адам денесінің құрылысы туралы баяндайды, физиология жағынан адам денесінде болатын көріністерді баяндайды. Оқушыларға гигиенаны дұрыс сақтау керектігі туралы айтылады. Ал психология пәнінде адамның жанының жайын, жан тұрмысын, жан көріністерін, жан күштерін, ақыл-ойдың жайын баяндайды.

Осы «Педагогика» кітабы білім саласында өте маңызды. Кітапта педагогика бөлімінде мұғалімдерге нағыз нақты оқытудың негізгі жолдарын, белгілі бір пәнді қалай оқыту жолын көрсетеді. Ал мектепті басқару бөлімінде, автор мектепті қалай салынуға, қалай ұсталуға тиісті мән береді. Сыныптарға шәкірттерді қалай бөлу керек, оқу пәнін қалай белгілеу керек. Міне, осы заманымызда да мектеп құрылысы жұмыстарына да сәйкес келеді.

Баланың ішкі жан дүниесін, оның тілегін, ынта-ықыласын, талпыныстарын зерделеу қажеттігін замандастарынан да терең, жан-жақты түсінген ұстаздың еңбегі де ұшан-теңіз. Сонымен бірге ол оқытудың саналылық және белсенділік принципіне көп көңіл бөлді

Жұмабаевтың көзқарастарында оқу мен өмірдің байланысы ерекше орын алды. Педагог оқушылардың өмірлік тәжірибесі неғұрлым бай болса, соғұрлым балаларды мектепте табысты оқытуға мүмкіндіктер көп болса, пәнаралық байланыстарды орнату және оқу ынтасын арттыру соғұрлым жеңіл болады деп есептеді. Білімді берік меңгерудің маңызды алғышарты оқушының білімнің

мәнін, идеясын және оның әрбір құрамдас бөліктерін нақты түсінуі деп санады. Білімнің мақсатын түсіну оқушының ой-өрісін жандандырады, оқудағы қиындықтарды жеңуге және жоғары нәтижелерге жетуге оның күшін жұмылдырады.

Уақыт өзгерді, айналамыздағы әлем өзгерді. Мектепте оқытудың жаңа түрлері қолданыла бастады. Мағжан Жұмабаевтың ағартушылық идеялары заманы үшін ілгері болып қана қойған жоқ, қазіргі заманауи ағартушылық идеяларымен үндесіп, жалғасын табуда. Бүгінгі таңда қазақстандық білім беру жүйесінің басты міндеттері қазақ халқының көрнекті жазушысы, педагогы Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастарымен ұштасып жатыр.

Оқушыларды тәрбиелеу және балалардың шығармашылық қабілеттерін, олардың бастамашылдығы мен дербестігін дамыту - қазіргі мектептердің басты міндеті болып табылды. М.Жұмабаев баланың ішкі жан-дүниесін, оның қалауын, ынта-ықыласын, талпыныстарын зерделеу қажеттілігін өз замандастарынан да терең, жан-жақты түсінген ұлағатты ұстаз. Қазіргі жаңартылған бағдарламаны қолдану барысында педагогтардың міндеті, оқушыларға адамның негізгі нормалары мен моральдарын сіңіру, басқа мәдениеттер мен көзқарастарға төзімділік пен құрмет қалыптастыру, жауапты, дені сау баланы тәрбиелеуге мән беріледі. Менің пікірімше, қуатты ағартушылық күш, ең алдымен, ұлттық әдебиет пен отан тарихында жатыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. М.Жұмабаевтың шығармалары.
2. М. Жұмабаев «Педагогика» Алматы, 1992 ж.
3. Дауленова, Г. Ж. «Жаңартылған білім берудің тиімділігі мен ерекшеліктері».
4. Дауленова, Г. Ж. «Жаңартылған білім берудің тиімділігі мен ерекшеліктері» «Жас ғалым». — 2021 ж.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

*Жумагулова Жанар Дуйсембаевна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы білім бөлімі» ММ әдіскері
Ермаганбетова Ақбота Жаңалыққызы,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы білім бөлімінің
№17 жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық мұрасы бүгінгі күнге дейін өз маңызын жоймаған құнды еңбектер. Еңбектерінде арыстандай айбатты,

жолбарыстай қайратты, қырандай күшті, қанатты жастарға сенім артады. Ағартушылық жолдағы педагогикалық оқулықтары арқылы ұлттық педагогика мен әдістемеге қосқан үлесі айрықша зор. Заманауи білім беру кеңістігінде Мағжан Жұмабаев педагогикасы әлемдік тұжырымдамалармен, заманауи білім парадигмасының тұрғысынан үндесіп, педагогикалық идеясының маңыздылығы мен өзектілігі үздіксіз білім беру жүйесін жаңғыртумен тығыз байланысты. Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде түбегейлі өзгерістер орын алған кезеңде ұлттық педагогика мен психология арқылы білім беру көзделеді. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық мұрасының құндылығы да осында. Тіпті, өзінің «Педагогика» оқулығында: «Қазақтың қаны бір, жаны бір жолбасшысы-мұғалім. Еліміздің азғана жылдық ояну дәуіріне баға беру үшін алты алаштың баласы бас қосса, қадірлі орын - мұғалімдікі. Бірге оқысқан, бірге оқытысқанжұлдызымыз бір. Жолымыз бір қазақ мұғалімдері!» [1] деп, мұғалім мәртебесінің жоғары болуын баса айтып, бүгінгі күнгі «Педагог мәртебесі туралы» заңның қабылдануының жарғысы болды десек артық болмас.

Оқу оқы, өнер қу,
Басқалардан түңіл де.
Жұрттың қамын көп ойла,
Артта қалған арлы жұрт

Алға бассын деп ойла [2,52 б.] деген өлеңдері арқылы жастарды білімге, өнерге деген ұмтылыспен қатар, ел қамын ойлар азамат болып қалыптасуына жол көрсетсе, мына өлеңінде:

Не көрсем де Алаш үшін көргенім,
Маған атақ – ұлтым үшін өлгенім.
Мен өлсем де, Алаш өлмес, көркейер,

Істей берсін қолдарынан келгенін, [2,68 б.] – деп келер күнге сенім артқан болатын. Алаш арыстары салып кеткен сара жол ұлттық болмысымызды сақтауға, елдің рухани жаңғыруында ұлттық рух пен ұлттық санамыздың қалыптасуына септігін тигізді. Өз еңбектерінде халқымыздың тарих толқынындағы тағдырын елге, жерге деген сүйіспеншілігін Қорқыт, Абылай, батыр Баян тәрізді тұлғалар бейнесі арқылы жеткізе білді.

«Тәрбие пәні – педагогика» деп анықтама беруінің өзі адамға бірініші білім емес - тәрбие беру керектігін көрсетіп тұрғандай. Бала тәрбиесінің туғаннан реттеп, әдеп, әдет, қайрат негіздерін қалап, мінезді қалыптастыру мен тәрбиелеу мәселесіне баса ден қойған. Ұлт тәрбиесі, ұрпақ тәрбиесіне ерекше назар аударған педагог шығармаларын бүгінгі күнгі «Біртұтас тәрбие» бағдарламасына қарай топтастырып көрейік.

1-кесте. Мағжан Жұмабаев шығармалары және «Біртұтас тәрбие» бағдарламасы

Тәрбие құндылығы	Бағдарлама мазмұны	М.Жұмабаев шығармалары	М.Жұмабаев идеясы
«Ұлттық мүдде»	Қазақстан мемлекеттілігін нығайтуға атсалысу, ұлттық мұраға ұқыпты қарау, қазақ	«Шолпы», «Сүй, жан сәулем», «Анама», «Әйел», «Әже», «Сүйемін», «Туған	«Дене»

	тілінің қолдану аясын кеңейту, қоғам игілігі үшін қызмет ету және т.б.	жер», «Түркістан», «Жүсіп хан», «Батыр Баян», «Бесік жыры», «Қазақ тілі» және т.б.	
«Ар-ұят»	Ар мен ұятты жоғары бағалау, сөзге беріктік, іске жауапкершілік достарын сыйлайды және т.б.	«Еңбек-өлім жан қанатын қиятын», «Құрбым», «Жолдасқа» және т.б.	«Ақыл»
«Талап»	Сыни және креативті ойлау, қоршаған ортаның тазалығы, сауаттылық, ізденімпаз, жасампаз тұлға және т.б.	«Мен кім?», «Ес кірген соң», «Адастым», «Жан сөзі», «Жаралы жан», «Жауға түскен жанға» және т.б. т.б.	«Сұлулық һәм құлық»

Мағжан көтерген тәрбие мәселелері бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып отыр. Өз еңбегінде тәрбие бөлімдерін дене, ақыл, сұлулық, һәм құлық тәрбиесі деп бөліп көрсеткен [1,21 б]. Бүгінгі күнгі тәрбие бағдарламасымен тонның ішкі бауындай астасып жатқандай. Осы оқулықта педагог: «Бала істеген жауыздықтың жазасын тәрбиеші көрсін» деген иран мақалын және «Балаңды өзімдей бол деп үйретпе, өзімдей болма деп үйрет!» - деп Әзірет Әлінің сөздерін келтіреді [1]. Бұл дегеніміз - бала тәрбиесіне ерекше мән берудің қажеттілігі, бала тәрбиелеуде алдымен өз-өзін тәрбиелеу қажеттіліктерін ұсынады. «Сау жан сау денеден ғана болады» деген мәтелді келтіре отырып, дұрыс тәрбие берудің маңыздылығын айқындай түседі. Бала тәрбиесінде әркім өз тәжірибесін, ұлт тәрбиесін пайдаланатынын айта келіп, оның жеткіліксіздігіне баса назар аударады. Адам толық жетілуі үшін тәрбие майданында шабылып, ысылған тарландардың (озық педагогикалық тәжірибе) тәрбие әдістерін пайдалануды ұсынады. Мағжан Жұмабаевтың қай шығармасын алсақ та, жалпыадамзаттық құндылықтарды таба аламыз.

Мектеп бағдарламасында Мағжан Жұмабаевтың «Қазақ тілі», «От», «Түркістан», «Толқын», «Мен жастарға сенемін», «Сүйемін», «Батыр Баян» атты шығармалары берілген. Оқу бағдарламасында [3, 1790] 7-сыныпқа «Қазақ әдебиеті» пәнінен «Батыр Баян» шығармасын оқытуға төмендегідей оқу мақсаттары берілген:

2-кесте. Мектеп бағдарламасындағы Мағжан Жұмабаев шығармалары және оны оқыту әдістері.

Сөйлеу қызметінің түрлері	Оқу мақсаты	Ұсынылатын әдістер
<i>Түсіну және жауап беру</i>	7.1.2.1 әдеби шығармадағы тұлғалық болмысты гуманистік тұрғыдан талдау; Дескриптор: -Шығарманың басындағы Ноянның көңіл-күйін диаграммаға белгілейді, адамгершілік қасиетін анықтайды; -Шығарманың ортасындағы Ноянның көңіл-күйін анықтайды;	Кейіпкерлердің психологиялық жай-күйін диаграммаға түсіру. Әр топқа үш кейіпкерді беру ұсынылады.

	-Шығарманың соңындағы Ноянның көңіл-күйін анықтайды;				
<i>Анализ және интерпретация</i>	7.2.1.1 шығармадағы эпизодтар мен бейнелерді салғастыру; Дескриптор: -Баян бейнесін ашатын эпизодты табады, түсініктеме жазады; -Ноян бейнесін ашатын эпизодты табады, түсініктеме жазады; -Қалмақ қызының бейнесін ашатын эпизодты табады, түсініктеме жазады;	Кейіпкерлердің әрекеті	Эпизодтар мен бейнелер	Маңызды әрекеті	
		Баянның әрекеті			
		Ноянның әрекеті			
		Қалмақ қызының әрекеті			
<i>Бағалау және салыстыру</i>	7.3.1.1 кейіпкерлердің іс-әрекеті мен автор берген портреттік мінездемені салыстырып, тарихи және көркемдік құндылығына баға беру; Дескриптор: -кейіпкердің портреттік мінездемін тауып жазады; -кейіпкердің тарихтағы орнын дәлелдейді, шығармамен салыстырады; -шығармадағы көркемдегіш құралдарды табады; -кейіпкердің әрекетіне баға береді;	Портреттік мінездеме	Тарихи құндылығы	Көркемдеуіш-бейнелеуіш құралдар	Менің бағам
		Баян батыр			
		Абылай хан			

Оқыту қазақ тілінде емес мектептің 7-сыныбында «Қазақ тілі мен әдебиеті» пәні, «Үш тілді білу - өнер» тарауында Мағжан Жұмабаевтың «Қазақ тілі» өлеңі берілген. Оқу мақсаттарына сәйкес төмендегідей оқу тапсырмаларын беру арқылы оқушылардың тыңдалым, оқылым, айтылым, жазылым дағдыларын қалыптастыруға болады.

3-кесте. Мектеп бағдарламасындағы Мағжан Жұмабаев шығармалары және оны оқыту әдістері

Коммуникативтік дағдылар	Оқыту мақсаты	Ұсынылатын оқу іс-әрекеті	
Тыңдалым	7.1.2.1 тыңдалған мәтіннің негізгі мазмұнын түсіну, ақпараттың өзектілігін анықтау; Дескриптор: -өленді мұқият тыңдайды; -негізгі ақпараттарды белгілейді.	Таза Бойлы Өткір Қылыш бабам тілі	батыр терең өзен күшті әлсіз
Айтылым	7.2.1.1 мақал-мәтелдерді орынды қолдана отырып, мәтін мазмұнын дамыту; Дескриптор: -тақырыпқа қатысты мақал-мәтелдерді сәйкестендіреді, талдайды.	Осы сөздерге қатысты ортақ ұғымды анықтайды. Тіл қылыштан да → сөз Тіл қаруы → өткір Өнер алды → қызыл тіл	
Оқылым	7.3.1.1 кесте, диаграмма, сызба, шартты белгілер түрінде берілген ақпаратты түсіну, қолдана білу;	«Tarsia» әдісі арқылы өлең мазмұнын түсіну	

	<p>Дескриптор: -өлең мазмұнын түсінеді; -сұрақтарға жауап беру арқылы пазл құрастырады.</p>	
<p>Жазылым</p>	<p>7.4.4.1 тақырып бойынша мәліметтерді жинақтап, презентация түрінде ұсыну Дескриптор: -өлең мазмұнын түсінеді; -берілген қосымша ақпараттарды пайдаланады; -презентация құрастырады.</p>	

Жоғарыда үлгі ретінде берілген оқу тапсырмалары «Қазақ әдебиеті», «Қазақ тілі мен әдебиеті» пәндеріндегі оқу бағдарламасы негізінде ұсынылды. Тақырыпты түсіндіру барысында тарих, география пәндерімен байланыстыру, «Мағжан» көркемфильмін, Солтүстік Қазақстан облысындағы Мағжан Жұмабаев мұражайына 3D виртуалды тур ұйымдастыру, ғылыми мақалалар, диссертациялармен таныстыру, шығармаларын жаттату ұсынылады.

Бүгінгі заманауи қоғамдағы тәрбие тұжырымдамасының іргетасын қалаған Мағжан Жұмабаев төмендегідей дағдыларды бала бойына қалыптастыруды ұсынған болатын: алдымен, баланың қолынан келетін іске толық ерік беру, кейін темір тәртіпке (дисциплина) бағындыру керек деген болатын. Ал баланы тәрбиелеуші тәрбиешіге баланың қаһарлы қожасы емес, жұмсақ жолдасы болуын да жазып кеткен болатын. Бұл бүгінгі күнгі педагогтар мен тәрбиешілерге қажетті қасиет деп білемін. Мақаланың соңын «Ұстаздық еткен жалықпас, үйретуден балаға» деген данышпан Абай атамыздың өлең жолдарымен аяқтауы - бар білімі мен күшін аямай үйрететін ұстаздардың көп болуына үндеуі деп білемін. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық идеяларының мазмұны жас ұрпаққа гуманистік тәрбие беруге бағытталған құнды еңбек болып саналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабаев М. «Педагогика» – Алматы, Ана тілі, 1992 ж.
2. Жұмабаев М. «Сүй, жан сәулем» /өлеңдер, поэмалар/ Алматы. «Атамұра». 2002 ж.
3. «Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндер, таңдау курстарының үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» ҚР Оқу-ағарту министрінің 16.09.2022ж. №399; 21.11.2022 ж. №467; 5.07.2023ж.№199 бұйрығы.

4. «Біртұтас тәрбие бағдарламасы». Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі, 2023 ж.
5. <https://visit.sko.kz/sites/sko.gov.kz/panorams/zhumabaev/zhumabaev.html>
6. <https://qazaqstan.tv/serials/magzhan-men-zhastarga-senemin/>

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ

*Жумашева Салтанат Маликовна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Жангелдин ауданы білім бөлімінің
Аманкелді атындағы жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

*«Абайдан соң, соңғы әдебиетке жаңа түр кіргізіп,
соңына шәкірт ерткен, мектеп ашқан күшті ақын;
ол-түрікшіл, санашыл, дарашыл, уайымшыл, өзімшіл ақын...
Мағжан нәзік сезімнің, тәтті қиялдың ақыны. Ұлт ақыны!»
З.Қабдолов*

Қазақ әдебиетінде Абайдан кейінгі алыптардың, айтулы алтын діңгектерінің бірі ғана емес, бірегейі – Мағжан Жұмабаев. Мағжан Жұмабаевтың өз кезіндегі қатар-құрдастарының арасындағы әдеби оқу білігі терең, эстетикалық талап-талғамы биік ақын болып қалыптасуына, біріншіден Омбы мұғалімдер семинариясында, одан әрі Мәскеудегі әдебиет-өнер институтында оқуы себеп болса, екінші жағынан Абайдың өлеңдер жинағымен танысуы және Міржақып Дулатовтан дәріс алып, үлгі-өнеге үйренуі себеп болғаны сөзсіз [1].

Мағжан Жұмабаевтың ағартушылық идеялары өзінің «Педагогика» оқулығында жілігі шағылып көрсетілді. 1922 жылғы «Педагогика» атты оқулығы - педагогика және әдістеме ғылымдарына қосқан үлкен үлесі. Ол оқулықты он төрт ірі бөлімге құрып, әр бөлімінде педагогика ғылымын жан-жақты талдап, болашақта бала тәрбиесінде өзіндік орны бар көмекші құрал ретінде танытты. «Педагогика» еңбегін ақыл, мінез-құлық, сұлулық, дене тәрбиесі деп бөліп жеке-жеке қарастырды. Тәрбиенің төрт түрін: «Егер адам баласына осы төрт тәрбие тегіс берілсе, оның тәрбиесі түгел болғаны. Бала берік денелі болса, дұрыс ойлайтын, дұрыс шешетін, дәл табатын ақылды болса, сұлу сөз, сиқырлы әуен, әдемі түрден ләззат алып, жан толқындырарлық болса, жамандықтан жаны жиреніп, жақсылықты жаны тілеп тұратын құлықты болса ғана адам баласының дұрыс тәрбие алғаны, шын адам болғандығы... Балам адам болсын деген ата-ана осы төрт тәрбиені дұрыс орындасын», - деп сипаттады [2]. Мағжан айтқан төрт тәрбие қазіргі білім беру жүйесінде де өз орнын жойған жоқ. Оған дәлел білім

туралы заңда : «Кеше тұлғаның «миы», «басы», «ақылы», «интеллекті» бірінші орында еді, ал бүгінде адамды бағалауда біз бірінші кезекте оның ішкі дүниесін, рухани ахуалын, адамгершілік қасиеттерін ескереміз», - делінген. Бұл тұрғыда Мағжан салып беріп кеткен төрт тәрбие қазіргі мектеп пәндерінің оқытылуында үлкен рөл атқарып отыр және оқу бағдарламаларында тақырыптар сай етіп көрсетілген. Мысалы, 5-сыныптың қазақ тілі оқулығындағы «Қиял әлемі», «Адамның сыртқы келбеті мен мінезі», «Киім.Сән.Талғам» деген бөлімдер осы Мағжанның педагогикасынан бастау алады.

Сондай-ақ, ағартушы бала тәрбиесінде дене тәрбиесін бірінші орынға қойды. Дене тәрбиесін 19 бөлімге бөліп, әрқайсысына жеке-жеке анықтама берді. Расында да, адамның дені сау, мықты болып өсуі үшін дене тәрбиесінің маңызды рөл атқарылатыны белгілі. Дене тәрбиесіне қазіргі білім беру жүйесінде де үлкен мән беріліп отыр. Атап айтатын болсақ, дене тәрбиесі сабағынан тыс үйірмелердің кеңінен ашылуына жағдай жасалып, білім алушылардың үйірме жұмыстарына қатысуына ешқандай кедергі жоқ. Шахмат, тоғызқұмалақ, қазақ күресі, волейбол, баскетбол үйірмелері олардың денсаулықтарымен қоса, тұлға бойындағы биологиялық-психологиялық қажеттіліктердің жан-жақты жетілуін қамтамасыз етеді. Автор педагогика пәнін тәрбие пәні деп пайымдайды. Балаға тәрбие беруде ұлттық тәрбиені пайдаланудың көздерін атайды. Ұлттық тәрбиенің құндылығын көрсете отырып, оның кем-кетіктері мен жаман жағынан аулақ болуды айтады. Ол: «Әр тәрбиешінің қолданатын жолы – ұлт тәрбиесі». «Әрбір ұлттың бала тәрбие қылу туралы ескіден келе жатқан жеке-жеке жолы бар. Ұлт тәрбиесінің жақсылық жағы көп болғаны сықылды, жамандық жағы да көп», – деп жазады [2]. Ұлттық тәрбие білім беру жүйесінде өзіндік орнымен қалыптасып орын алған. Әр тәрбиеші, әр мұғалім өзінің жұмысында ұлттық құндылықты ескере отырып, баланың өз тіліне, өз дініне, ата-анасына деген құрметпен қарауды үйретеді. Қазақ халқының ұлттық салт-дәстүр, әдет-ғұрыпында үлкен тәрбиемен қатар, мән-мағына жатыр. Биылғы оқу жылының тәрбие саласына енгізген өзгерістердің өзі осы ұлттық құндылықты дәріптеуге арналған. Біртұтас ұлт бағдарламасы: ұлттық мүдде, талап, ар ұят құндылықтарын басшылыққа алады.

Сондай-ақ тіл туралы ерекше тоқтап, үлкен сезіммен жазады. «Тілсіз ұлт, тілінен айырылған ұлт дүниеде ұлт болып жасай алмақ емес, ондай ұлт құрымақ. Ұлтының ұлт болуы үшін бірінші шарт - тілі болуы керек. Ұлттың тілі кеми бастауы ұлттың құри бастағанын көрсетеді. Ұлтқа тілінен қымбат нәрсе болмасқа тиісті... қазақ тілінде қазақтың дархан даласы, біресе желсіз түнде тынық, біресе құйындай екпінді тарихы, сары далада үдере көшкен тұрмысы асықпайтын, саспайтын сабырлы мінезі - бәрі көрініп тұр. Күндерде бір күн түрік балаларының тілі біріксе, ол біріккен тілдің негізі қазақ тілі болса, сөз жоқ, түрік тілінің келешек тарихында қазақ ұлты қадірлі орын алмақшы. Келешектің осылай болуына иманымыз берік» -деп жазды [2].

Келешекке сенім артқан жазушы қазақ тілінің мәртебесі жоғары екендігін, оның жоғалмайтынына көз жеткізгендей. Ел егемендігінің басты сипаттарының бірі - мемлекеттік тіл болғандықтан, білім беру ұйымдарында қазақ тілін оқытып

үйрету сапасы Қазақстан Республикасының болашағын айқындауға маңызды ықпал ететіндігі даусыз. Тіліміздің мәнінің артуына, қазіргі жаңаша құрылған білім мекемелерінде жоғары деңгейде оқыту-үйрету әдстемесінің дамуына білікті де, теориялық, жан-жақты біліммен қаруланған, озық та озат тәжірибелерді бойына жинаған маман ғана үлес қоса алады деп ойлаймын. Қазақ тілін меңгерту үшін, ең алдымен білімді, білікті ұстаз болуы тиіс. Елбасы: «Менің ел басшысы ретінде де, қазақ ретінде де парызым қазақ тілін өсіп өркендету... Қазақ елі барда қазақ тілі болады, өседі, өркендейді» - деп, бүкіл қоғамымызды топтастырып отырған мемлекеттік тіл ретіндегі қазақ тілін оқыту сапасын арттыру қажеттігіне ерекше назар аударғысы келетінін айтқан болатын [3]. Олай болса, қоғамды топтастырушы тілдің иесі – қазақ ұлтының болашағы, ұлт болып қалуы кез келген ұлттың басты белгісі болып саналатын ұлттық тілінің өміршеңдігімен тығыз байланысты болмақ. Ана тіліміз арқылы ғана біз халқымызды, Отанымызды танып білеміз. Тілді оқытуда оқытушы қауымының ұстанған бағыты ауызекі сөйлеу әрекеттері, ал грамматика оның жетегінде кетуі тиіс. Оның сол кездің өзінде-ақ оқытудың принциптерін басшылыққа алуды ұсынды. «Жер ортасының ыстығын түсіндірмекші болсаң, солтүстіктің суығын алып кел», - дейді [2]. Оқытудың бұл тәсілі қазіргі білім жүйесінде де пайдаланылады. Оның пайдасы ғасырлар бойы тексеріліп, көп елдерде қолданылған. Қазір ақпараттар техникалық құралдар арқылы берілуде. Ақпараттық –техникалық құралдар арқылы білім алушы көзбен көріп, зат және құбылысты жақсы қабылдауына септігін тигізеді. Оны қазіргі ақпараттың дамыған заманында көріп те жүрміз.

Ахмет Байтұрсыновтың әсерімен ат төбеліндей қазақ зиялылары Қазақ үкіметінің ағарту жұмыстарына белсене араласады. Әсіресе, оқу, оқыту мәселелерін көп боп шешпекші болады. Мағжанның «Педагогика» оқулығын жазуына осы мәселе түрткі болса керек. Қазақ оқығандарының мұншалық әмбебаптығы кезінде қазақ жастарының интеллектуалдық дамуында орасан зор рөл атқарған. Олар елдің келешегі жастар деп ұғып, оларды оқытып-тәрбиелеуге барлық күш-қабілетін сарыққан. Демек, ақынның «Мен жастарға сенемін» деген өлеңі де жайдан-жай туған жоқ. Жазушының сенімін біз, ұстаздар қауымы, ақтауға міндеттіміз. Өйткені, болашақ білімдінің қолында. Оқушыға сапалы білім беру - біздің парызымыз

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Мағжан Жұмабаев» Еркінбай Манашов «Өлке» баспасы. 2013 ж.
2. «Педагогика» М.Жұмабаев. Алматы.1992 ж.
3. Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаевтың жолдауы. 2020 жыл.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ «ПЕДАГОГИКА» КІТАБЫНЫҢ ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РӨЛІ

*Журкабаева Гульшан Оразбаевна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
Федоров ауданы білім бөлімінің
Ленин жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Қоғамның қарқынды дамуы, экономикалық жаңарулар жас ұрпақ өміріне жан-жақты әсерін тигізуде. Ұрпақ тәрбиелеу - адамзаттың міндеті. Бүгінгі Жаңа Қазақстан құрылысында білім мен тәрбие берудің жаңа моделі қабылдануда. Жаңашыл ойлар, педагогикалық идеялар қалыптастыру кезеңінде ғылымның ауқымын кеңейту және оларды жан-жақты зерттеу толығымен түсуде. Білім мен тәрбие беру үрдісінде Мағжан Жұмабаевтың шығармаларының құндылығы асып отыр.

Алты алаштың ардақтысы, қайталанбас тұлға Мағжан Жұмабаевтың өскелең ұрпақ үшін қосқан үлесі орасан зор. Мағжан - ғалым, тәжірибелі шебер оқытушы, асқан методист-педагог еді...» - дейді Кенжебаев [1].

Поэзия көгінде адамзатты рухтандырып, азаматтық намысын оятар патриоттық сезімге толы айшықты да әсерлі сөз маржандары, ақындық тілімен жазылған ұстаздық тәжірибесі мен ғылыми зерттеулері жастарға да адамзат тәрбиелеп отырған ата-ана, мамандарға да таптырмас ресурс. Мағжан поэзиясы болашағымызға нұр шашқан поэзия десек артық болмас.

«Не көрсем де Алаш үшін көргенім,

Маған атақ - ұлтым үшін өлгенім,- деп жырлаған Мағжан ақынның ұлтжандылығын көрсек,

Арыстандай айбатты,

Жолбарыстай қайратты.

Қырандай күшті қанатты –

Мен жастарға сенемін! – деп ұрпағын жігерлендіріп, талаптарын құптап, оқуға, білімге шақырады. Мағжанның әр жыр шумақтары жастардың қанындағы ұлттық рухты күшейтеді, отаншылдық сезімдерін арттырады [2].

Жаһандану мен өркениеттану кезеңінде тәрбиенің жаңа парадигмасын қалыптастыруда қазақтың тілі мен тарихын, дәстүрін берік ұстанатын арлы да ұятты, өзіне және өзгеге де талап қоя білетін отансүйер ұрпақ тәрбиелеуде Мағжанның «Педагогика» кітабының тәрбие жүйесіндегі рөлі зор.

Шериаздан Елеукенов, филология ғылымдарының докторы Мағжан кітабының үшінші басылымы туралы жазған пікірінде: *«Даналық ешқашан көнермейді. Қайда апарып көмсең де, бір күні алтын секілді тот баспаған қалпында жарқ етіп шыға келеді»,* - деп жазған болатын [3]. Зерттеуші М.Базарбаев «Бұл еңбекті ақын балаларды, жастарды тәрбиелеу ісіне қатты мән беріп жазған. Ескі қазақ өмір тұрмысынан, әдет-ғұрпынан нені алуға болады,

оны жаңа заман тәртібімен қалай ұштастыру керек, негізгі классикалық педагогиканың қағидаларын қалай қабылдап, бойға сіңіру қажет деген сияқты мәселелерді Мағжан аса биік зерттеушілік қабілетпен шешеді», - деген пікір айтқан [4].

Ақын тілімен халыққа түсінікті жазылған бұл кітаптың алғашқы жолдарында тәрбиеге анықтама бере келе, адам баласының басқа жан иелеріне қарағанда туғанда ақыл жоқ, есі жоқ, әлсіз болатынын, оның денесіне, жанына азық беру, өсуіне көмек көрсету, тәрбиелеу қажеттігін айтады. Бала тәрбиесінің өнер, оның ішінде ауыр өнер екенін айта келіп, тәрбиеге адамның өз тәжірибесі жетпейтіні, сол себептен тәрбие пәні, яғни «Педагогика» пәнін білген жөн екенін ұғындырады. Кітапта баланы туғаннан бастап жетілдіру, тәрбиелеу жолдары берілген. Ғалым тәрбиенің төрт түрін, дене тәрбиесін, ақыл тәрбиесін, сұлулық тәрбиесін, құлық тәрбиесін көрсетеді. «Егерде адам баласына осы төрт тәрбие тегіс берілсе, оның тәрбиесінің түгел болғаны. Балам адам болсын дейтін ата-ана осы төрт тәрбиені дұрыс орындасын. Баласы аурулы, зағып болса, баладан емес, тәрбиешіден; бала тар ойлы ақымақ болса, бала кінәлі емес, тәрбиеші кінәлі; бала сұлулықтан ләззат ала білмейтін мылқау жанды болса, бала айыпты емес, тәрбиеші жазалы. «Бала істеген жауыздықтың жазасын тәрбиеші көтерсін» деген иран елінің мәтелі шын, дұрыс мәтел» - деп түйіндейді [3]. Бердібек Соқпақбаевтың *«Менің атым - Қожа»* фильмінде зоология пәнінің мұғалімі Рахмановтың *«Оқушы деген қап емес, ішіне не болса соны сыйғыза беретін. Ол – шамшырақ. Тек жаға білу керек. Мен Сұлтанның шырағын жаға алмадым. Мұны өзіме ешқашан кешірмеймін...»* деген сөзі Мағжанның педагогикалық ойының жалғасындай. Міне, бала бойындағы шамшырақты жаға білу бүгінгі педагогтардың ұстанымы болуы керек.

Мемлекетімізде жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген еңбекқор, адал, саналы, жасампаз азаматты тәрбиелеу мақсатында Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің «Біртұтас тәрбие бағдарламасын» іске асыру бойынша Мемлекеттік құзырлы органдармен бірлескен 2023-2024 оқу жылына арналған кешенді жоспары қабылданды [5]. Бұл бағдарлама ұлттық, адами құндылыққа негізделген. Бағдарлама негізінде Мағжан идеясы бар десек, қателеспейміз. Сол себепті бағдарламаны іске асыру үшін әр педагог Мағжанның «Педагогика» кітабымен егжей-тегжейлі танысқаны абзал.

Ұлттық мүдде, ар-ұят, талап құндылықтары адамның жаратылысында бар дүние. Оны ары қарай жетілдіру тәрбиешілердің қолында. Бұлар туралы Мағжан Жұмабаев өз зерттеуінде таратып береді. Баланың алдымен ішкі сезімдерін тәрбиелеу сөз болады. «Баланың ішкі сезімдерін тәрбие қылғанда алдымен баланы үйрету керек. Дұрыс, пайдалы, жоғары нәрседен ләззат алуға, төмен, пайдасыз нәрседен жиренуге, һәм осы ұмтылу мен жиренуді терең, берік қылуға тырысу керек» - дейді автор [3]. Баланың ішкі сезімдерін тәрбиелеу арқылы ұрпақты ұлттық мүдде, ар-ұят құндылықтарын сіңіре аламыз. Ішкі сезімді Мағжан екіге бөледі: өзімшілдік (эгоизм) және көпшілдік (альтуризм). Өзімшілдікее ұялу, қорқу, батырлық, ашу, жек көру, тәкаппарлық, күншілдік

сияқты, ал көпшілікке достық, аяушылық сияқты сезімдерді жатқызамыз. «Өзімшілдік ішкі сезімдердің бірі – ашу. Балаға өш алдырып үйретпеу керек. Адамнан, малдан өш алдыру былай тұрсын, жансыз нәрседен де өш алдыру дұрыс емес. Мысалы, табалдырыққа сүрініп жығылған балаға табалдырықты ұрғызу жөнге келмейді. Өш алдырып үйрету баланы малға, жанға бәріне де қайырымсыз қатал қылып шығарады» делінген Мағжан кітабында [3]. Онан әрі баланы қорқыту - қате, ұрып-соғу баланы ақыл-есінен айырып, миғұла қылады, сужүрек, өтірікші, мақтаншақ болады. Балаға қатал қарамау, күліп қарсы алу, жаза басқан жері болса, баланың сөзіне құлақ асып, жөн сілтеу бүгінгі күннің тәрбиешілерінің тәжірибесінде орын алып келеді. Мағжан «ұялу» сезімін туралы да керемет түсіндіреді. Ұялудың әр түрі бар екенін айта келіп, «Адамға ұялудан күшті жаза жоқ». «Өлімнен ұят күшті» - дейді қазақ тәрбиеші баланы ұялтып жаза қылуға өте сақ болу керек. Ұялу сезімінің қарсысы - өзіне разы болу»-дейді [3]. Өзіне разы болу мақтаумен келеді. Баланың өзін мақтағаннан гөрі, әрқашан ісін мақтаған жөн екені айтылады. Мақтауға тұратын ісін мақтау керек. Мағжанның да келіспейтіні жақсы оқығаны, тәртібі үшін сыйлық берудің дұрыс еместігі. Жаңартылған бағдарлама желеуімен кейбір педагогтар сабақта балаларға тәттілер үлестіріп жатады. Бұл жерде тек сый алу үшін ған игілік іске тәрбиелеу, балаларды менмендікке, ретсіз тәкаппарлыққа жетелесе, сый алмаған балаларды күншілдікке апаратыны айтылған.

Көпшілік, аяу һәм достық, сұлулық сезімдері мен құлық сезімдері арқылы тәрбиелеудің негіздерін ұғындырады. «Адам өзінің әрбір ойына, әрбір ісіне баға беріп отырады. Ізгі ойы, ізгі ісі адамда жағымды сезім тудырады» [3]. Ізгілік сезімі ананы сүюден басталып, ес білгеннен кейін туысқандарын сүю, онан әрі елін, жерін, жалпы адамзатты сүюге ұласатыны сөз етіледі. Мағжан: «Адам шын ізгі адам боламын десе, халық ісі, халық пайдасы жолында құрбан бола білсін. Өз елін сүю дегеннен – адам өз халқынан басқа халықтарды мейлінше жек көрсін, басқа халықтарға қасқыр болып тисін деген сөз шықпайды» деп, жауыздықтың салдарынан 1914 жылдан бері оған дейін де қан төгістерді дәлел ретінде келтіреді [3]. Құлықты бала тәрбиелеу үшін тәрбиешінің өзі ізгі құлықты болғаны жөн.

Қорытындылай келе, Мағжан Жұмабаевтың ұстаздық тәжірибесі мен педгогикалық зерттеулері, сипаған сайын жарқырай түсетін алтын металл сияқты «Педагогика» кітабының заманнан-заманға педагогика ғылымын дамытуда құндылығы арта түседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Лениншіл жас» газеті, №2, 1989 ж.
2. М.Жұмабаев. Жан сөзі: Өлеңдер мен дастандар.-Алматы:Раритет, 2005-256 б. - «Алтын қор» кітапханасы.
3. М.Жұмабаев «Педагогика». – Алматы «Ана тілі», 1992 ж.
4. Жұмабаев.М.Шығармалар. 3 томдық, 1-т,. Алматы: Білім. 1995,- 256 б.
5. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің «Біртұтас тәрбие бағдарламасын» іске асыру бойынша Мемлекеттік құзырлы органдармен бірлескен 2023-2024 оқу жылына арналған кешенді жоспары.

МАҒЖАННЫҢ ТӘРБИЕ ФОРМУЛАСЫ - ТӘУЕЛСІЗ ЕЛ МЕКТЕБІНІҢ НЕГІЗІ

*Казыбаева Гаухар Тасболатовна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Рудный қаласы білім бөлімінің
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
жалпы білім беретін мектебі» КММ
бастауыш сынып мұғалімі*

Тәрбие - адам баласымен бірге дамып келе жатқан ең қажетті және тұрақты функциясының бірі. Әр түрлі халықта тарихына, өзінің мақсаты мен міндеттеріне байланысты нақты талаптарына сай өзіндік ерекше тәрбиелері бар. Бірақ, дегенмен де тәрбие әртүрлі болғанымен де мақсаты бір ол - жас ұрпақты өмірге дайындау, оған өз қоғамының тәртібін түсіндіру, тарихты бойына сіңіріп, халқын сыйлауды үйрету. Демек, тәрбие – мәңгілік категория. Оны да халық шеңберінде толықтырып, әрқашан есте сақтап, әрі қарай келешек ұрпаққа жеткізіп отыратын да халықтың өзі. Міне, осы міндетті қазақ қоғамында алғашқылардың бірі болып түсінген, тек түсініп қана қоймай, алдыға оны жылжытып, дамытуға өз үлесін қосқан тұлға - Мағжан Жұмабаев. Осы күнге дейін бізге жеткен тәрбие жайлы туындыларын қозғамағанда оның 1922-1924 жылдары Орынбор мен Ташкентте қатарынан екі рет басылып шыққан, осы уақытқа дейін бірегей ғылыми оқулық болып табылатын «педагогикасы» айрықша орын алады [1]. Бұл шынымен де ғылыми еңбек қана емес, ұзақ ғасырға дейін мағынасын сақтайтын, өз халқына пайдасын тигізетін, ұрпаққа саликалы ой салатын және олардың назарын үнемі өзіне аудартатын, шоқтығы биік болмаса кем түспейтін қазына.

«Педагогикадағы» қиын да күрделі мәселелердің бірі тәрбиенің мақсатын анықтау болып табылады. Әрине, ол өздігінен пайда болмайды, қоғамның қандай да бір қажеттілігінен туындайды. Мағжан тәрбие туралы өте терең сипаттайды «баланы тәрбие қылу тұрмыс майданында ақылмен, әдіспен күресе білетін, адам шығару деген сөз. Қалса, өзін, асса барлық адам баласын әділ жолмен өрге сүйрейтін ер шығару деген сөз» [1] - деп қана қоймай, сонымен қатар «тәрбиедегі мақсат - сол адамның, ұлттың, асса барлық адамзат дүниесін бақытты қылу» - деп жалғастырды. Осылайша Мағжан осы ғасырдың басында-ақ тәрбиенің шеңберін, оның атқаратын қызметін анағұрлым кең көлемде түсінеді. Қазір де оның айтқан әр сөзінен тәрбиенің адамдар арасындағы ынтымақтастықты кеңейтуге, халықтар бауырмалдылықты нығайтуға қызмет етуге тиіс екендігін баса көрсетеді.

Өз заманының білімді адамдарының бірі - Мағжан елінің хал-жағдайына ерте көңіл бөлді. Оған дәлел поэзиялары десек те болады. Алдымен халықты туындыларымен білімге, сауатты болуға шақырса, кейін педагогикалық жұмысты қолға алып өнер-білімге шақыра бастады. Мағжанның 1913 жылы

Қазан қаласында шыққан бірінші жинағы «Шолпанда» ақынның сол кездегі ағартушылық сарындағы өлеңдері басылған еді [2]. Сол кезден-ақ оның жан тыныштығын ойын-сауық, жүйрік ат, сұлу қыз бен қыз ойнақтық таппай, тек кітаптан ғана жан рахатын табатынын түсінген еді. Оған мысал ретінде «Ләззат қайда?» деген өлеңінде байқауға болады:

Айтар сөзім, мінекей,

Аласұрған көңілге:

Оқу оқы, өнер қу,

Басқалардан түңіл де!

Мағжан өскен аймақтағы Қызылжар мен Омбыға темір жолдың келумен бірге Еуропа ғылымының соңғы жаңалықтарынан хабардар болатын. Соның барлығын бақылап, көріп салыстырып жүреді. Әрине, ол кездегі Еуропа біздің елден әлдеқайда дамыған, сауатты адамдары да жетерліктей еді. Өз халқының халін көрген ақын бұны да бей-жай қалдырмай өлеңмен жеткізеді. Бұл ширығу Мағжанның, әсіресе, «Жатыр» атты өлеңінің шегіне жеткен:

Таласып өнер-білім алып жатыр,

Күнбе-күн алға қарай барып жатыр.

От жегіп, көкте ұшып, суда жүзіп,

Тәңірімнің рахметіне жарып жатыр.

Біреулер оқып төре болып жатыр,

Шен алып, бақыт құсы қонып жатыр.

Ұмытылып өзін-өзі бұл сабаздар,

Жұртына қарсы таяқ соғып жатыр, - деп түйіндейді.

Бұл жолдарға түсінік беру артық.

Ұстаз жыршы өзінің бүкіл шығармашылығын бала оқыту, тәрбиелеу жолына арнады десе де болады.

«Кітап әпер, оқысын балаң қолына,

Малды аяма оқу-білім жолына.

Өнер алып, басқалармен қатар бол,

Қосыл бірдей адамзаттың тобына!» - деп, қазақты оқуға, білімге шақырады [2].

«Өнер-білім қайтсе табылар» атты өлеңінде Мағжан жастарды оқуға жұмылдыру мақсатымен өнер-білімге барар жол сілтейді, ақылын айтады. «Жақын, туған бауыр» - деп ауылға айналмай, жастарға қалаға барып, оқып, білім алғанын қуаттайды. Ойын-сауық, өсекшілік пен менмендіктің өрге бастырмасын ұғындыра келіп, мастай талпынып іздеген адамға «өнер-білім жер астында болса да табылады» - ағалық ақылын айтады. Жалпы, Мағжан еңбектерінің негізгі идеясы – ұстаздық бағытта, тәлім-тәрбие мәселелерін парасаттылығымен шешуге үндеу болып келеді.

Бұл біздің көрсеткен жай бер жағы ғана, негізінен Мағжан Жұмабаевтың саналы ұрпаққа үміті зор еді. Сол артқан үміттің арқасында қазір де бұл өз жалғасын табуда. Елімізде жас ұрпаққа саналы білім беру мәселесі алдыңғы қатарларда топ бастап тұр. Оны соңғы өзгерістерден де байқауға болатын сынды. Білім беру бұл қоғам мүшелерінің аамгершілік интеллектуалдың мәдени

дамуының жоғары деңгейін және кәсіби біліктілігін қамтамасыз етуге бағытталған тәрбие беру мен оқытудың үздіксіз процесі [3].

Қазақстан Республикасында жастарға білім беру процесі халқымыздың ұлттық салт-дәстүріне, мәдениетіне, экономикасына және саяси өміріне негізделіп іске асырылады. Халыққа білім беру ісін дамыту аясында педагогикалық факторлардың маңызы зор екенін айтпасақ та белгілі. Сондықтан да Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы бойынша да бірнеше принциптер басшылыққа алынып жатыр:

- Қазақстан Республикасының барлық азаматтарының білім алу құқықтарының теңдігі:

- Әрбір азаматтың интеллектуалдық дамуы, психикалық физиологиялық және жеке ерекшеліктері ескеріле отырып, халықтың барлық деңгейдегі тұрғындарының білімге қол жеткізуі;

- білім берудің зайырлы сипаты [4].

Білім беру жүйесінің принциптерінің төрттен бір бөлігі ғана. Бірақ ең бастысы барлығы да білім алуға құқығы тең, бұл, әрине, біздің еліміз үшін өте маңызды. Қазіргі білім беру жүйесінде біраз өзгерістер бар. Осыған дейін еліміз шетелмен қойылған қандай да бір стандарттарға сәйкес білім алуға тырысқан болса, қазір керісінше, өз еліміздің құндылықтарын бірінші орынға қойып, жас ұрпаққа патриот болуға үйретуде. Бұл болашақта міндетті түрде өз жемісін беретініне сенімдіміз. Себебі, ел құндылығын білген адам ғана болашақта еліміздің жастарын қазақ тілінде сапалы білім алуын қамтамасыз етеді. Қазіргі күннің өзінде қазақ тілі жақсы деңгейге көтеріліп келе жатыр, бұрынғыдай өз тіліміз қиынға соқпай керісінше жеңіл қабылдануда. Әрі елімізде мұғалімдерге де қойылатын талап күшейтілді. Жұмысқа алу процесі де өзгертілді. Егер де бұрында ұстаз мамандығын тәмәмдаған жас маман болғаны жеткілікті болса, қазірде оларды жұмысқа қабылдау талабы күшейтілді. Жыл сайын ұстаздар өз білімдерін шыңдау арқылы білім сапасын арттыру мақсатында мұғалімдер біліктілік курстарынан өтуде.

Бұның барлығы да балалардың оқу сапасына өз оң әсерін тигізіп жатыр деп айту артық етпесі анық. Осы орайда, қоғамдық даму деңгейінің, елдің экономикалық қуаты мен ұлттық қауіпсіздігінің өлшемдері ретінде білім беру жүйесінің, адам ресурстарының рөлі мен маңызы арта түседі. Қоғамдық қатынастар жүйесіндегі өзгерістер білім беруге, одан ұтқырлықты, жаңа тарихи кезеңнің болмысына сай әрекет етуді және экономиканың даму қажеттіліктеріне сай болуды талап ете отырып әсерін тигізеді. Жедел өзгеріп отыратын әлем мен ақпарат легінің ұлғаюы жағдайында іргелі пәндік білім міндетті, бірақ ол білім берудің жеткілікті нысанасы болып табылмайды. Қазақстандық білім беру жүйесі оның әлемдік білім беру кеңістігінде лайықты орын алуына мүмкіндік бермейтін ескірген әдіснамалық базасы, құрылымы мен мазмұны жағдайында дамуын жалғастыруда. Білім беру мазмұны фактологиялық күйінде қалып отыр және оқытындарды қоғам өміріне құзіретті, жауапты әрі шығармашылық тұрғыдан қарастыра отырып даярлауға бағдарланбаған. Өңірлік деңгейде білім

беруді басқарудың біріздендірілген жүйесінің болуы, білім беру бөлімдерінде мамандардың штат санының жетіспеушілігі білім беруді басқарудың тиімділігіне кері әсер етеді.

Мағжанның данышпандығы соншалық, соның барлығын көріп-біліп, қазақ мектебі құрылып жатқан кездің өзінде осыны көрегендікпен болжай білді. Сол кезде жазған бір сөзінде: «Қазақтың тағдыры, келешегі, ел болуы да – мектептің қандай негізде құрылуына барып тіркеледі. Мектебімізді, берік һәм өз жанымызға қабысатын, үйлесетін негізде құра білсек, келешегімізге тайынбақ-ақ серттесуге болады. Сондай негізде құра алмасақ, келешегіміз күңгірт» - деп жазды [5].

Бұдан артық анық, дұрыс болжам айту қиын. Ұлы адамдар болары болып, бояуы сіңген іске қорытынды жасамайды, олар білгірлікпен бағдарлай алады. Мағжан да осындай мінез танытты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабаев М. Педагогика. Алматы. 1923. Әбиев. Педагогика. Алматы. 2004. 286 б.
2. С.Сеңкібаев. Мағжанның ұстаздық-тәлімгерлік идеялары және олардың дамуы // Білім. 2001. №3 -306 б.
3. Б.Дәрімбетов. Мағжанның бір мақаласы // Қазақстан мектебі. 1993. №2
4. Жұмабаев Мағжан. Таңдамалы: (Өлеңдер, поэмалар, зерттеулер, аудармалар). – Алматы: Ғылым, 1992. – 272 б.
5. М.Бағыбаева. М.Жұмабаев және ұлттық тәлім-тәрбие//Ұлағат.2004.№5Б:36-38.

ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИЕ ИДЕИ МАГЖАНА ЖУМАБАЕВА И СОВРЕМЕННАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА

*Карчина Светлана Юрьевна,
учитель русского языка и литературы
КГУ «Тогузакская общеобразовательная школа
отдела образования Карабалыкского района»
Управления образования акимата Костанайской области*

Мағжан Жұмабаев был казахским педагогом, писателем и общественным деятелем, чья роль в истории Казахстана была значительной, особенно в контексте формирования образовательной системы и просветительских идей.

Продвижение просветительских идей, включая распространение знаний, развитие языка и культуры, способствовало преобразованию системы образования в Казахстане.

Продвижение национального языка (как в случае с казахским в случае Мағжана Жұмабаева) способствовало укреплению культурной и национальной идентичности.

Просветительские усилия способствовали развитию национальной литературы, искусства и культуры, что стало важной частью образовательной системы.

Процесс просвещения включал в себя идею, что образование не только развивает индивида, но и способствует созиданию и развитию общества в целом.

Магжан Жумабаев и подобные ему фигуры в истории Казахстана сыграли важную роль в формировании образовательной системы и просветительской деятельности, которые оказали глубокое влияние на развитие казахской культуры и образования. Их усилия способствовали сохранению и преемственности культурных и национальных ценностей в истории Казахстана [1].

Магжан Жумабаев был одним из важнейших просветителей в истории Казахстана и его просветительская деятельность включала в себя несколько ключевых принципов, среди которых:

Разностороннее образование и самообразование:

- Магжан Жумабаев призывал к широкому и разностороннему образованию как средству развития индивида и общества. Он поддерживал идею, что образование должно охватывать разные аспекты знаний и культуры.
- Он сам был образованным человеком и старался самосовершенствоваться, что служило примером для других.

Популяризация науки и культуры:

- Магжан Жумабаев активно способствовал распространению научных знаний и культурных ценностей среди казахского народа. Он писал статьи, книги и стихи, в которых пропагандировал знания и культуру.
- Он считал, что доступ к науке и культурным богатствам должен быть доступен всем слоям общества, независимо от их социального статуса или образования.

Национальное самосознание и патриотизм:

- Магжан Жумабаев играл важную роль в формировании национального самосознания среди казахов. Он призывал к сохранению и развитию казахской культуры, языка и идентичности [2].
- Он был патриотом своей страны и народа, и его труды способствовали укреплению национального единства и гордости.

Эти принципы позволяют понять, как Магжан Жумабаев внес вклад в просветительскую деятельность и образование в Казахстане, и какие ценности и убеждения он продвигал в своей работе. Его наследие остается важным для современного Казахстана, где образование, культурное разнообразие и национальное самосознание играют ключевую роль в формировании общества.

Современная образовательная система сталкивается с рядом ключевых факторов, включая обзор современных образовательных моделей и методологий, процессы глобализации и цифровизации в образовании, а также различные проблемы и вызовы. Давайте рассмотрим каждый из этих аспектов подробнее:

Обзор современных образовательных моделей и методологий:

- ✓ Персонализация обучения: Современная образовательная система стремится к более индивидуализированному подходу к обучению, учитывая потребности и способности каждого ученика.
- ✓ Интерактивное обучение: В образовании все большее внимание уделяется интерактивным методам обучения, таким как обучение на основе проблем, проектное обучение и сотрудничество между учениками.
- ✓ Использование технологий: Технологии, такие как интернет, компьютеры и мобильные устройства, стали неотъемлемой частью образования, обеспечивая доступ к информации и онлайн-курсам.

Процессы глобализации и цифровизации в образовании:

- ✓ Глобализация образования: учебные учреждения сталкиваются с глобальными вызовами и конкуренцией, а также с растущим спросом на международные образовательные программы [3].
- ✓ Цифровизация учебного процесса: Внедрение цифровых технологий, онлайн-образования и удаленной работы становятся все более распространенными, что создает новые возможности и вызовы.

Проблемы и вызовы современной образовательной системы:

- ✓ Неравенство в образовании: существует неравенство в доступе к образованию и качестве образования между разными группами населения и регионами.
- ✓ Специализация и рынок труда: Образование должно соответствовать изменяющимся потребностям рынка труда, что требует обновления учебных программ и навыков.
- ✓ Эффективность образования: Системы образования сталкиваются с вызовами в области эффективности и оценки результатов обучения.
- ✓ Психологическое здоровье учащихся: Психологическое здоровье учащихся становится более важной проблемой, особенно после пандемии COVID-19.

Современная образовательная система продолжает развиваться и адаптироваться к изменяющимся условиям. Сложность современных вызовов требует поиска инновационных решений и активного вовлечения всех участников образовательного процесса, чтобы обеспечить высококачественное и доступное образование для всех [4].

Идеология Магжана Жумабаева, просветителя из Казахстана, оказала значительное влияние на современное образование в регионе. Вот как это проявляется:

1. Адаптация просветительских идей Магжана Жумабаева к современным условиям:

- Развитие казахского языка и культуры: Магжан Жумабаев активно поддерживал и продвигал казахский язык и культуру. В современном образовании в Казахстане продолжают разрабатываться и внедряться программы и методики обучения на казахском языке, что способствует сохранению и развитию культурной и языковой идентичности.
- Инновации в образовательных методах: Принципы разностороннего образования и интерактивного обучения, предлагаемые Магжаном Жумабаевым, адаптируются в современных школах и университетах. Это

включает в себя использование современных технологий и методов, таких как онлайн-образование и проектное обучение.

- Развитие национального самосознания: Продвижение национального самосознания и патриотизма остается актуальным в современном образовании Казахстана. Это может включать в себя изучение истории и культуры Казахстана в рамках образовательных программ.

2. Примеры успешной интеграции его принципов в образовательную практику:

- Школы и университеты: Множество школ и университетов в Казахстане интегрировали просветительские принципы Магжана Жумабаева в свои учебные программы и методики. Это включает в себя уроки казахской литературы и культуры, а также активное использование интерактивных методов обучения.
- Литературные и культурные мероприятия: Различные культурные и образовательные мероприятия, такие как литературные фестивали и выставки, продвигают казахскую литературу и искусство, внедряя идеи Магжана Жумабаева в современную культурную среду.
- Научные исследования: Многие исследователи и образовательные организации работают над изучением и распространением идей Магжана Жумабаева в современном образовании.

Идеология Магжана Жумабаева продолжает оставаться актуальной и вдохновлять образовательные и культурные инициативы в Казахстане. Его принципы способствуют сохранению и развитию казахской культурной и языковой идентичности, а также стимулируют инновации и разностороннее образование в современных условиях [5].

Просветительские идеи Магжана Жумабаева остаются актуальными в современном обществе Казахстана по нескольким ключевым аспектам:

А. Роль образования в развитии нации:

- Магжан Жумабаев придавал большое значение образованию как средству развития индивидов и нации в целом. Это важное убеждение остается актуальным в современных условиях, когда образование играет ключевую роль в формировании конкурентоспособной, образованной и информированной нации.
- Образование способствует развитию критического мышления, инноваций, культурному разнообразию и патриотизму, что важно для национального развития.

В. Вызовы и возможности для современного Казахстана:

- Глобализация: В условиях глобализации образование становится еще более важным для подготовки казахстанской молодежи к мировым вызовам и возможностям. Образовательная система должна быть адаптирована к мировым стандартам и потребностям.

- Цифровая революция: Распространение цифровых технологий меняет способы обучения и доступа к знаниям. Современное образование должно интегрировать технологии и обеспечивать цифровую грамотность.
- Сохранение культурной идентичности: Как и Магжан Жумабаев, современное образование должно способствовать сохранению казахской культурной и языковой идентичности, чтобы не утратить уникальные культурные ценности.

Просветительские идеи Магжана Жумабаева о просвещении, развитии культуры и образовании как фундаменте нации продолжают оказывать влияние на современные образовательные и культурные практики в Казахстане. Они могут служить ориентиром при разработке образовательных политик и программ, способствуя развитию нации и подготовке к вызовам и возможностям современного мира [6].

В заключении можно отметить, что идеи и принципы Магжана Жумабаева, выдающегося казахского просветителя, остаются важными и актуальными для современного образования и общества. Его убеждение в силе образования и культуры как двигателя национального развития продолжает вдохновлять и оказывать влияние на Казахстан и его образовательную систему.

В целом, просветительские идеи Магжана Жумабаева служат важным фундаментом для будущего образования в Казахстане и способствуют развитию образованного, инновационного и культурно богатого общества.

Список использованной литературы:

1. Исин Б.С. (1995). Магжан Жумабаев. Алматы: «Жазушы».
2. Каргаполова Н.Р. (2010). Образ Магжана Жумабаева в казахской литературе. Вестник КазНПУ, (2), 122-128.
3. Шокан Т. (2007). Образование и национальное самосознание в идеях Магжана Жумабаева. Вестник КазНПУ, (3), 86-92.
4. Канат С. (2018). Инновации в современном образовании Казахстана. Алматы: Издательство «Казахстан».
5. Абдраимова Г.И., Жумабаев М.М. (2019). Глобализация и образование в Казахстане. Вестник КазНПУ, (4), 54-62.
6. Калиев Е.С. (2017). Сохранение культурной идентичности в казахском образовании. Астана: «Экс-Пресс».

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ

*Кинжибаева Роза Сартаевна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қарабалық ауданы білім бөлімінің
Ново-Троицк жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

XX ғасырдың бірінші жартысында қазақ халқының көптеген зиялы қайраткерлерінің, көрнекті ғалымдарының еңбектері қазіргі педагогикалық, психологиялық ғылымның дамуына үлкен ықпал етті. Әсіресе, М.Жұмабаевтың педагогикалық зерттеулері ерекше назар аударуға тұрарлық. Олар қазіргі білім беру жүйесінде жаңа мазмұнға ие болуда. Қазіргі таңда бала тәрбиесі мен балаларға берілетін сапалы білім өзекті мәселеге айналып отыр. Осы тұста балаға берілетін тәрбиенің ұлттық сипаты жайында сөз қозғаған қазақтың сыршыл ақыны, ағартушы-педагог Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық идеялары мен тәрбиелік тағылымдарын оқыту үдерісіне енгізудің мәні зор. Себебі, Мағжан Жұмабаев өзінің педагогикалық тұжырымдарын халқымыздың бітім-болмысына негіздеп жасаған.

1922 жылы Орынбор қаласындағы курстарда оқыған дәрістерін негізге ала отырып, Мағжан Жұмабаев педагогика бойынша алғашқы теориялық еңбек жазды. Бұл кітап ұлттық педагогикалық ғылымның қалыптасуына негіз болды және қазіргі уақытта заманауи қоғамның қажеттіліктеріне сәйкес келетін жалғыз ерекше педагогикалық шығарма болып табылады. Әлемдік және халық педагогикасының озық тәжірибесін жинақтай келе, Мағжан Жұмабаев қазақ педагогикасындағы тәрбие мен оқытудың неғұрлым өзекті мәселелерін зерттеудің негізін қалады. «Педагогика» кітабының алғысөзінде: «Қазақтың қаны бір, жаны бір жолбасшысы – мұғалім. Елімізде аз ғана жылдық ояну дәуіріне баға беру үшін алты алаштың баласы бас қосса, қадірлі орын – мұғалімдердікі. Бірге оқытысқан, жылдарымыз бір, жолымыз бір, қазақ мұғалімдері! Қолымнан келген осы еңбегімді сендерге тарту қылам. Ниетімнің тазалығы үшін тартуымды қабыл алыңыздар» деп, бұл еңбегін орыс тілінен тікелей аудармағанын, қазақтың жанына қабыстыруға тырысқанын айтады.

Мағжан Жұмабаевтың «Педагогика» еңбегін зер салып оқысақ, XX ғасырда айтып кеткен ағартушылық ойлары, тұжырымдары әлі де құнды. Қазіргі оқыту жүйесінде де заман талабына сай қолдану керек. Мәселен, «Тәрбие деген – баланы бетін қақпай, бетімен жіберу емес. Яки отырса, басқа, тұрса, аққа тұрып, көрбала қылып өсіру де емес. Баланы тәрбие қылу – тұрмыс майданында ақылмен, әдіспен күресе білетін адам шығару деген сөз. Тұрмыста түйінді мәселелерді тез шеше білетін, тұрмыстың тұңғыық теңізін қалың қайратпен кеше білетін, адалдық жолға құрбан бола білетін, қысқасы, адамзат дүниесінің керек бір мүшесі болатын төрт жағы түгел кісі қылып шығару» деген сөзін алайық [1,145 б]. Қазіргі біздің жаңартылған білім беру бағдарламасының басты мақсаты да осыған үндеседі. Яғни баланың алған білімін өмірде, тәжірибеде қолдана

алып, бәсекеге қабілетті тұлға болып шығуына ықпал ету керек. Ой-өрісі кең, саналы еркін азамат етіп тәрбиелеуді меңзеп тұр. Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы да «Бала білімді тәжірибе арқылы өздігінен алу қажет» деген екен. Демек, мұғалім балаға дайын білімді ұсынбайды, тек бағыт-бағдар беріп отырады және оқушы ынтымақтастық ортада өзінің бәсекеге қабілеттілігін көрсетуі тиіс. «Төрт жағы түгел кісі» болуы оқу мен тәрбиенің бір-бірінен ажырамай жүрген кезінде ғана жүзеге асады.

Тағы бірде Мағжан Жұмабаев: «Болашақ әсерге даярлану болсын. Яғни бір нәрсені күтіп барып жолықтырсаң, сол нәрсеге іскерлік күшті болады. Сондықтан мұғалім балаларға жаңа бір нәрсені білдірмек болғанда, балаларды күткізіп, даярландырып қойсын. Мысалы, сұрауды жалпы класқа берсін. Сонда бар класс құлағын түріп тұрады» дейді [1,67-б]. Осы кезде Эдвард Глэйзердің «Сын тұрғысынан ойлау» технологиясы еске түседі. Қандай да бір білім бергенде оқушының сын тұрғысынан ойланып, өзіндік көзқарасын, пікірін айтуға үйрету маңызды екенін айтқан педагог-ғалым «Антиципация» әдісінде: «Мәтіндегі бірінші сөйлемді оқимыз. Бірінші сөйлемді оқуға байланысты қандай ойлар мен сезімдер пайда болды. Әңгіме не туралы болмақ?» деп сұрақ қою керегін айтады [3, 205 б]. Яғни бұл біздің қолданып жүрген «Болжау стратегиясы», «Ой қозғау», «Миға шабуыл» әдістері. Мысалы, «Бос уақыт және хобби» тарауында «Уақыттың қадірі» деген тақырыпты өткенде, тыңдалым ретінде аңыз әңгіме алдым. Әңгіменің басын тыңдатып, оқиғаның әрі қарай қалай өрбитінін оқушылардан сұрадым және тыңдалымның жалғасын тыңдаған соң, оқушылардан болжамдарының сәйкес келгенін не келмегенін, әңгіменің түйінін сұрап, сыни ойлауына ықпал еттім.

Қазіргі таңда біздің қолданып жүрген сергіту сәттеріміз жайлы да осы «Педагогикасында» жазылғанын оқып, таңдандым. Мағжан Жұмабаевтың тек қана ақын емес, нағыз педагог екеніне шын сендім. Сергіту сәті жайында: «Сабақ уақытында балалар іскер болмай бастаса, мұғалім дереу балаларды босатып, жүгіртіп, ойнатып, кластың ауасын жаңарту керек. Бір сабақтың ішінде де балаларды тұрғызып, отырғызып гимнастика жасатып, ән салдырып алуға болады. Мұндайда бала сергіп қалады. Ән мен гимнастиканы бір келтіруге де болады [1,68 б]. Сондықтан да Мағжан Жұмабаевтың педагогикасын барлық мұғалімдерге оқытып, талдатып, тіпті «Педагогика» кітабын жоғары оқу орындарының студенттеріне оқыту керек.

Мағжан Жұмабаев ұлттық педагогика жайында: «Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті» дегенде, Жапонияның педагогикалық ұстанымы еске түседі [1,6 б]. Себебі, жапондар бала тәрбиесінде ұлттық тағылымды бірінші орынға қояды. Жапонияда жапон тілі жетінші сыныпқа дейін үйретіліп, содан кейін ағылшын тілі оқытыла бастайды. Университет және басқа да дәрістер ЖОО-да 95 %-ы жапон тілінде оқытылады [3,61 б]. Жапония мемлекеті - бізден әлдеқайда ілгері дамып кеткен мемлекет. Олардың алға қарай жылжуына ұлттық тәрбиені негіз етіп алуы себеп болып отырғаны даусыз. Мағжан атамыздың да бір ғасыр бұрын айтып кеткен пікірін

ескеріп, еліміздегі білім жүйесіне өзгеріс енгізу қажет. Орыс тілі мен ағылшын тілін 5-сыныптан бастап оқытуды қайта қолға алу керек. Оқу-ағарту министрлігі бұл қадамға жаймен келе жатыр. Былтырдан бастап 1-сыныптарда, ал биыл 2-сыныптарда ағылшын тілі оқытылмайтын болды. Дегенмен, бір әттеген-ай бар. Қазір балабақшаларда ағылшын тілі әлі үйретіліп жатыр. Сондықтан бұл мәселені түбегейлі шешу қажет. Бірақ бір қуанарлығы - соңғы кезде ұлттық мектептер көбеюде.

Ағартушының бағалау жөнінде айтқан ұстанымы да бүгінгі күннің бағалау жүйесіне сәйкес келуі таң қалдырмай қоймайды. «Балада жақсы оқысам, молдадан мақтау, сый аламын, жаман болсам, молдадан таяқ жеймін, ұрыс естимін деген ой да болмасын. Мұндай болса, баланың іскерлігі соған жұмсалып, мұғалімнің беріп отырған сабағын білейін деген шын ынтамен тыңдамайды» [1,66 б]. Біздің қазіргі қолданып жүрген қалыптастырушы бағалауымызды ерте айтып кеткен екен. П.Блэк және Д.Уильямс, «Қара жәшік» ішіндегі жұмыс деп, 1998 жылы қолданған әдісті танып келдік. Ал өзіміз Мағжан Жұмабаевтың еңбектерін толық зерттеп аңғармаппыз. «Оқушы қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оқытуды икемдеуде бағалау кері байланыс ретінде қолданылса, бұндай бағалау қалыптастырушы бағалауға айналады» дегенді бертін келе қолданып жүрміз [2,140 б]. Яғни балаға баға қойылмайды, төмен баға алам деп қорықпайды, кері байланыс арқылы оқушының сабақ үстіндегі жеткен жетістігі мен кемшін түскен тұсы айтылады немесе өзі дескриптор арқылы біліп отырады, оны түзету үшін ұсыныс айтылады.

Мағжан Жұмабаевтың кейінгі педагогтердің дамыта оқыту, Блум таксономиясы, сын тұрғысынан ойлау технологиясы дегендерін де айтып кеткен. Мағжан Жұмабаев «Педагогикасында» «Балаға білім бергенде, жақыннан алысқа, таныстан жатқа көшіп, жаңа білімді ескі білімге байлап беру керек. Мысалы, балаға дыбыстарды айтқызғанда, балаға таныс сөздерді алып, дыбыстарға айырту керек. Жағрафия оқытқанда тұрған ауылдан бастау керек [1, 67-б]. Яғни бұл қазіргі біздің айтып жүрген дамыта оқытуымыз. Ол туралы Д.Б. Элконин, В.В. Давыдов: «Дамыта оқытуда баланың ізденушілік – ойлау әрекетін ұйымдастыру басты назарда ұсталады. Ол үшін бала өзінің бұған дейінгі білетін амалдарының, тәсілдерінің жаңа мәселені шешуге жеткіліксіз екенін сезетіндей жағдайға түсуі керек. Содан барып оның білім алуға деген ынта-ықыласы артады, білім алуға әрекеттенеді» деп тұжырымдайды [2,24 б]. Яғни біз жаңа сабақты өткен сабақпен байланыстырып, өмірмен байланыстырып, шынайы өмірмен салыстыра отырып, беруіміз тиіс. Оқушы да өзі осыларды игеруі керек. Мысалы, Ыбырай Алтынсаринның «Қыпшақ Сейітқұл» әңгімесіндегі басты кейіпкерді бүгінгі күнгі меценат кәсіпкерлермен салыстыру, сол арқылы жас жеткіншектерді кәсіпкерлікке баулып, еңбек етуге, қайырымдылық жасау ісіне тәрбиелеуге болады.

Қорытындылай келе, мынадай ұсынысым бар: біріншіден, ағартушының «Педагогика» кітабын жаппай педагогикалық ЖОО-да оқыту, екіншіден қоғамның ең басты көкейкесті мәселесіне айналып отырған қыз бала, ер бала тәрбиесіне қатысты Мағжан Жұмабаевтың тұжырымдарын негізге ала отырып,

мектепте қыз балаға, ер балаларға бөлек өтетін арнайы курстар ашылса (36 сағатқа арналған «Қыз бала (ер бала) тәрбиесі», «Тазалық және гигиена», «Киім кию әдебі» деген бөлімдер қамтылған, үшіншіден, мектеп бағдарламасына қазіргі «Жаһандық құзыреттілік» пәнінің орнына ұлттық құндылықтарға байланысты арнайы пән енгізілсе құба-құп болар еді.

Мағжан Жұмабаевтың ағартушылық мұрасын бала тәрбиесінде тек мұғалімдерге ғана емес, ата-аналарға да таптырмас құнды еңбек екені даусыз. Бір сөзбен айтқанда, «Мағжан Жұмабаев – қазақ халқының кәсіби педагогтарының бірі» деп айтуға толық негіз бар. Оған дәлел – қазіргі таңда қолданып жүрген шетелдік педагог-ғалымдардың жаңалық деп қолданып жүрген идеяларын Мағжан атамыздың бір ғасыр бұрын айтып кеткенін енді біліп жатырмыз. Бұл жөнінде педагог А.Қыраубаева да: «Болашақ мұғалімдерді қазақ баласының жан дүниесі мүлде ескерілмеген орысша оқулықтардың аудармасымен оқытпай, Мағжан «Педагогикасындағы» ойлармен нәрлендіретін кез келді. Мағжан педагогикасы – аса сезімтал, саясаттан тыс, бала жүрегін жаралайтын адамгершілікті педагогика», - деген еді. Демек, Алаш арыстарының педагогикалық идеяларын толыққанды зерттеп, оқыту үдерісіне қолданатын уақыт жетті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мағжан Жұмабаев «Педагогика» кітабы. 2022 ж.
2. А.Әлімов Оқытудағы интербелсенді әдістер. Алматы-Астана, 2014 ж.
3. С.Сеңкібаев. М.Жұмабаевтың тәрбиелік идеялары – тәуелсіз ел мектебінің негізі// Ұлт тағылымы. 2001 жылы.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ М.ЖҰМАБАЕВТЫҢ «ПЕДАГОГИКА» ОҚУ ҚҰРАЛЫН ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ

*Козыбаева Зауре Козмагамбетовна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай ауданы білім бөлімінің
Заречный мектеп-лицейі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Қазақ ежелден ұстазды сыйлаған, құрмет тұтқан халық. Алаштың игі-жақсылары бас қосқан жиында төр – мұғалімдікі болған. Биыл Мағжан Бекенұлы Жұмабайдың Қызылжар қаласында жазған «Педагогика» атты оқу құралының алғашқы басылымының жарық көргеніне 101 жыл толып отыр. Алаш қайраткерінің дәл осы атпен түзетулер енгізіліп, қайта жарық көрген аталмыш оқулық мектепке дейінгі балаларға дене тәрбиесі мен жан тәрбиесінің қаншалықты маңызды екенін ұғындыруға арналған. Араб тілінен бүгінге қазақ тіліне лайықтап алынған **тәрбие** сөзінің мағынасы – «болу, пайда болу, бала өсіру, асырау, тәрбиелеу» [1,558 б] дегенді білдіреді. Осыған орай, Мағжан

ақынның бізге қалдырып кеткен асыл сөзі бар: «Тәрбиешінің басты міндеті – өзіне ұқсатып тәрбиелеу емес, келер заманның талабына сай білікті тұлға етіп тәрбиелеу» [2, 27 бет].

Оқу құралының негізгі тақырыбы – дене және жан тәрбиесі болғанымен, Мағжанның әдебиетті тілге тиек етпей кетпеуі де мүмкін емес қой. Оқу құралдың бастапқы бөлігінде автор өзінің «Тартуынан» кейін, «біз көрсеткендерді біреу ұғар, біреу ұқпас, мыңнан бірі ұғынып, жүздер бірі түсінсе де, үлкен пайда болар еді» деген сөзін Ахмет Байтұрсынұлының бір шумақ өлеңімен түйіндейді.

*Сөзімді біреу алмас, біреу алар,
Құлағын біреу салмас, біреу салар.
Дүниеде сүйгенім бар, күйгенім бар,
Солардан аз да болса, белгі қалар [2, 34 бет].*

Дене тәрбиесіне арналған бөлімде балалардың оқудағы қызығушылықтары баяулап кетсе, гимнастика мен ән айтудың пайдасы зор екені айтылады. «Яков атаның жеті немересі» атты орыс әуенімен айтылатын «Тоғыз тоқылдақ» өлеңін айта отырып, балалар дене мүшелерін көп қозғалтады. Қазіргі кезде дене тәрбиесі сабағының аса маңызды емес екендігі жайлы ойлар айтылып жүр. Бұл – қате пікір, себебі, сабақта отырған баланың денесі шаршайтын болса, оның жаны да шаршайды, жан шаршаған соң, баланың оқуға қызығушылығы төмендеп кетеді. Осы олқылықтардың орнын толтыруды Мағжан бірінші бөлімде баса назарға алады. Біз де әдебиет пәнін оқытуда бірыңғай сабаққа ғана көңіл бөлмей, бір уақыт тән саулығына да көңіл бөлуіміз қажет. Алдағы уақытта «Тоғыз тоқылдақ» секілді балалардың денсаулығына әсер ететін өлеңдер көбейсе, тәні де, жаны да сау ұрпақ көбейетініне сеніміміз мол.

Мағжан өлеңдерін оқыту арқылы ұрпақты саналылыққа, ұлтжандылыққа тәрбиелей аламыз. Мағжан – гуманист ақын. Бірақ өз ұлты дегенде шыбын жанын құрбан етуге даяр теңдессіз қайраткер екенін тарих бізге анық көрсетіп берді. Мағжанның ұлт үшін күрескерлігін бала бойына сіңіре отыра, оның Отан жайлы, отбасы жайлы отты жырларын таныстыра беруіміз қажет. «Сүйемін» - ақынның ең бір шоқтығы биік шығармасы. Оның бар ішкі тебіренісін, ішкі сезімін, сүйген жарына, аяулы анасына, қадірлі Отанына деген ойын бүкпесіз жайып салады. Баланы кішкентай кезінен сүйіспеншілікке жақын етіп өсіру – ата-ананың басты міндеті. Сәби күнінде ата-анасынан мейірім көріп өспеген бала, ер жеткенде жарын, ата-анасын, Отанын, мейіріммен сүйе алмайды. «Балалықта ылғи жағымды әсер алса, адам өмір бойы шат көңілді болмақ. Балалықта жағымсыз әсер алса, адам өмір бойы қасіретке бейім болмақ» [2, 144 бет].

*Жабайы ғана жарым бар,
Неге екенін білмеймін –
Сол жарымды сүйемін!
Менің бір қарт анам бар,
Неге екенін білмеймін –
Сол анамды сүйемін!
Алаш деген елім бар,*

Неге екенін білмеймін –

Сол елімді сүйемін! [3, 68 бет].

Жан тәрбиесіне арналған бөлімде адамның қаншалықты ұшқыр ойлайтынын көрсететін «қиял ұғымына» терең тоқталған. Адамның сөйлеу хақына шектеу қоятындар табылады, ал қиялдау хақына ешкім де шек қоя алмайды. Қиялдау үш түрлі жолмен жасалатынын айта келе отырып, үшінші түрін Міржақып Дулатұлы жазған романның пайда болуымен шебер ұштастырады. Қазақтың тұңғыш романы немесе «ұлы әңгімесі» – «Бақытсыз Жамал». Бірақ, тарихта Жамал есімді қыз болмаған. Жамал бейнесі – тарихта болған Аққыз бен Нұрила, Ақбала мен Сағила есімді ауыр тағдырлы әйел бейнелерінің қиял арқылы бір жерге түйіскен жиынтығы. Автор осы деректі келтіре отырып, жазушы Міржақып Дулатұлы санасында бұрыннан қалыптасқан суреттеулер жиынтығынан жаңа бір суреттеу жасап шығарғанын атап өтеді. Автор ойының соңын «атылған оқтай кеңістікті кезіп кететін қиял» жайлы ақын Шәңгерей Бөкейдің үш шумақ өлеңімен аяқтайды:

Аспалап қиял кетеді,

Шыққан оқтай жаядан [2, 94 бет].

Мағжан Жұмабайдың «Педагогика» оқу құралы арқылы адам санасына сіңіру керек ең маңызды бөліктердің бірі ретінде Абай өлеңдеріне аса басымдық бергені деп айтуымызға болады. Жан тәрбиесіне арналған бөлігіндегі есту сезімі, жан тұрмысы, мінез тәрбиесі жайында айтылған ойларын Абай өлеңдерімен қорытындылауы – оның өлеңдерінің өміршең екендігін көрсетеді. Автор оқу құралының соңын «дана Абай айтқандай» деп түйіндеуі де бекер емес. Шынымен де, «ұстаздық етіп, ұлттың ең қадірлі жұмысын атқарғандар» ешқашан жалықпақ емес. Біз де әдебиетті ұрпақ бойына терең сіңіреміз десек, осындай ұлы тұлғалардың еңбегінен алыс кетпейміз. Автор Абай өлеңдерінен бөлек, Ахмет пен Міржақыптың, Шәңгерейдің және өзінің тіл жайындағы өлеңін қосуды жөн деп тапқан.

Құлақтан кіріп бойды алар,

Тәтті ән мен мұңды күй.

Жүрекке терең ой салар,

Әнді сүйсең, менше сүй [2, 75 бет].

Жан тәрбиесіне арналған бөлімдегі құлық сезімдері, яғни елге қызмет етуге деген баланың құлқын қалыптастыру үшін «жарты жаңқасы қалғанша, елін сүйген» ақын Міржақып Дулатұлының бейнесін мысалға келтіреді. Әр адамның бойынан табылу керек ең қажетті қасиеттердің бірі – эмпатия, яғни өзгенің қайғы-қуанышын өз басынан өткергендей, жан-жүрегімен сезіне алу. Мағжан – эмпат ақын. Алаш қайраткері Міржақып Дулатұлы жазықсыз түрмеге түсіп, абақтыдан босап шыққанда Мағжанның жазған өлеңі оқыған жанның жүрек түпкіріндегі сезімдерін, әсіресе қуаныш сезімдерін қозғамай оқу мүмкін емес. Тап бір, Міржақыптың абақтыдан шыққан сәті көз алдында болған іспетті. Міне, елін сүйген ерлер бір-бірін келешек ұрпаққа осылай үлгі етеді.

Зор қуаныш – қара түн өткеніне,

Алтын таңды ашық күн жеткеніне.

*Қан аралас төгілген көп көз жасты
Тәңірі қабыл, мейірім еткеніне [3, 52 бет].*

Мағжан Бекенұлы Жұмабайдың «Педагогика» оқу құралы арқылы адам санасына сіңіру керек ең маңызды бөліктердің бірі ретінде айтатын тағы бір құнды құнды дүниеміз – ол ұлттық тәрбие. Келешек ұрпақ тарихын, мәдениетін, әдебиетін білуге ұмтылса, Мағжан Жұмабайдың осы еңбегі үлкен көмекші болары анық. Мағжан өзінің еңбегінде бір емес, екі түрлі бесік жырының нұсқасын берген. Бірі – ғасырлардан бері халық санасында келе жатқан нұсқасы болса, екіншісі – ақынның өзі жазған бесік жыры.

*Ұйқың тәтті,
Ұйқың қатты,
Қозым, құлыным.
Жаным да сен,
Тәнім де сен,
Қарашығым-ай!
Әлди, бөпем,
Әлди-бөпем,*

Әлди, әлди, әлди-ай! [2, 78 бет].

Төлеген ақынның: «ақын боп ғұмыр кешіру оңай деймісің, қарағым, аузында болу бұл өзі сыздаған барлық жараның» деп айтуы да бекер емес. Әр адам адам болып туады, бірақ «ақын» боп туу екінің біріне бұйырмаған бақыт! Мағжан – нағыз бақытты жан! Ақынның өзі айтқан: «Мен өлмеймін, менікі де өлмейді, надан адам өлім жоғын білмейді» [3, 75] – дегеніндей, Мағжан өлген жоқ. Оның отты жырлары әлі арамызда. Көкірек көзі ояу әрбір адам Алаш арыстарына мың рет басын иіп тағзым жасаса да артықтық етпейді. Ал, Мағжан Алаш дегенде алғашқы сатыда тұратын арыстардың бірі! Оның сезімге толы лирикасы қазақ әдебиетіне үлкен серпіліс алып келді. Мағжан сенген жастар – мына біз, сондықтан Мағжан есімін қанша ардақтасақ та артық емес

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жанұзақ Т. «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі» – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 бет.
2. Жұмабаев М. Шығармалары (әдеби басылым). 2-том: Өңгіме, ғылыми еңбек, мақалалар, аудармалар, жарияланбаған өлеңдер / Құраст. Сәндібек Жұманиязов. – Алматы: Жазушы, 2013. – 376 бет.
3. Жұмабаев М. «Сүй, жан сәулем»: Өлеңдер мен поэмалар. – Алматы: - Атамұра, 2002. – 256 бет.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ

*Маликзадинова Райхан Маликзадиновна,
Саутбаева Кымбат Сатмагамбетовна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы әкімдігі білім бөлімінің
№11 жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері*

Ғасырлар бойы оқытылып келе жатқан оқу жүйесіне кейінгі жылдары еніп отырған жаңа ойлар мен теориялар, әдістер мен ұсыныстар, құралдар мен ақпараттық технологиялар оқу мен тәрбиенің мазмұнын жаңартады. Мұның өзі оқушыларды мезі қылмай, нағыз керекті дегендерін жеткізіп оқытумен қоса, ең бастысы тәрбие беруді көздейді. Өмір жалғасады, ескі жаңарады, бірақ ескінің ішіндегі інжулерін тере отырып, туған тарихымыздың, ата тегіміздің тәлім-тәрбиесін жалғастыру, жаңарту ұрпақтарға аманат. Мағжан шығармаларындағы тәрбиенің сабақтастығын, жан-жақтылығын ұрпақтарға жеткізіп, керегіне жарата білу – бүгінгі таңда алға қойылып отырған мақсаттардың бірі болып табылады.

Өткен ғасырдың 30-жылдары қазақтың ғылыми педагогикасының іргетасын қалауға үлес қосқандардың бірі – Мағжан Жұмабаев еді. Ол өз еңбектерінде қазақ педагогикасының дербес, өзіндік нақышы бар, бала тәрбиесінде ұлттық қағидалардың жетекші орын алатындығын көрсетті. Мағжан ұлттың ұлт, мемлекеттің мемлекет болып қалыптасуы үшін, ең бірінші керегі ұлт тілі мен ұлт мектебі болу қажеттілігін алғаш айтқандардың бірі еді.

Ал, М.Жұмабаевтың педагогика тарихындағы орнын алғаш анықтаған профессор С.Қалиев еді. Ол өзінің «Қазақ халқының тәлім-тәрбиесі» деген ғылыми еңбегінде, Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық-ұстаздық, тәлімгерлік ісін айқындап, тәрбие саласындағы ғылыми еңбектерін жоғары бағалай келе, оның қазақ терминдері мен ұлттық ғылыми педагогиканы қалыптастырудағы еңбегіне терең талдау жасаған [2]. Сондықтан Мағжан рухында бүгінгі жастарды тәрбиелеудің аса маңыздылығы оқушы жастарды елін, жерін, ұлтын сүйе білетін нағыз шынайы ұлтжанды патриот азамат етіп тәрбиелеудің қажеттілігінен туындап отырғанын айтуымыз керек. Оған еуромәдениетті желеу етіп, өз ұлтын, ата-тегін, ана тілін менсінбей, өз ділінен, тілінен безінген, өзгелердің жыртығын жамап, туын көтеретін мәңгүрт жастардың көбеюі де себеп болып отыр.

Мағжанның жеке тұлғалық қасиеттерінің және педагогикалық идеяларының құндылығы оның қайталанбас, өзіне ғана тән ерекшелігінде. Ол «Педагогика» атты ғылыми еңбегінде төрт тәрбие түріне тоқтайды. Олар, дене, ақыл, сұлулық және құлық тәрбиелері. Осы төрт тәрбие түрлері өзінің поэмаларында ерекше айқындалады.

Мағжан Жұмабаев «Педагогика» атты және өзге оқулықтарында ұлттық педагогиканы психологиямен байланыстыра оқыту мәселесіне аса назар аударып, бала тәрбиелеудің және олармен қарым-қатынас жасаудың педагогикалық, психологиялық негіздерін ашып берген. Пәндерді оқытуда қазақ халқының ұлттық ерекшеліктерін ескеру, оны сабақта пайдалану, дамыта оқыту, бала қиялын өсіру, өздік ойлау үрдісін жетілдіруге ерекше назар аударған. Мағжан тәрбиені кең мағыналы ұғым деп қарастырған. Мұнда ол тек Еуропалық тәрбие ғылымына еліктемей, Шығыс елдерінің тәрбие ғылымдарын қазақ халқының тәрбие туралы ой-пікірімен тоғыстырған. Ол: «Тәрбиенің мақсаты адамды, сол адамның ұлтын, бүкіл адамзат қауымын бақытты ету» дей отырып, жеке адамның бақытын ұлт, одан қалса бүкіл адамзаттың бақытты болуымен байланыстыра қарастырды. М.Жұмабаев ұсынған ойландыра отырып оқыту, сабақты айнала қоршаған ортамен өткен материалдармен байланыстырып, салыстыру арқылы баланың ойлау жүйесін дамыту, пәнаралық байланыс, ең бастысы баланы болашаққа лайық етіп, ғылымның соңғы жетістіктерінің негізінде оқыту – ол бүгінгі күннің ең өзекті мәселелерінің бірі екені даусыз. Ол тәрбие түрлерінің ішінен ақыл, дене, сұлулық және құлық тәрбиелеріне айрықша назар аудара отырып, оларға біршама кеңірек талдаулар жасап, әрқайсысын жеке-жеке қарастырған [3].

М. Жұмабаев «Педагогикасында» тәрбиемен қоса оқыту үрдісіне көп көңіл бөлген. Оқыту ең үлкен шеберлікті, білімділік пен мұғалімнің шығармашылығын талап етеді. Осыған сай мұғалімдер М.Жұмабаевтың айтқан әдістемелік ұсыныс ойларын зерттеп, оны бүгінгі күн талабымен салыстыруы қажет және де мына мәселелерге:

- Отаншылдық, патриоттық тәрбиенің негіздері, оның Мағжан жырларындағы алатын орны;
- Отаншылдық тәрбиені іске асырудағы сабақ түрлері (әңгіме, пікірталас);
- Сабақтардың әсерлігін күшейту үшін техникалық құралдар, басқа да тарихи құжаттарды пайдалану;
- Ұлтжандылық, патриоттық тәрбие мақсатында жорықтар, экскурсиялар, сыныптан тыс әдеби кештер өткізіп, ұйымдастыруды назарға алулары қажет деп білемін.

Сонымен қатар Мағжан өлеңдері арқылы оқушылардың тіл, әдебиет, тарих пәндері мен түрлі өнер салаларына қызығушылығын арттыруға болады. Мәселен, Мағжан еңбектерінде кездесетін ерте дәуірдегі тұран, түрік атаулары, Қорқыт, Қойлыбай, Батыр Баян тұлғалары арқылы қазақ халқының ежелден бергі тарихы, наным – сенімі, музыкасы, азаттық жолындағы күресі, тарихи оқиғаларға байланысты белгілі тұлғалар туралы мағлұматтарын қолданып, Мағжан шығармаларына салынған пейзаж көріністері арқылы оқушылармен әңгімелесу, талданған тақырыпқа байланысты суреттер салуға болады. Осындай жұмыстардан кейін оқушылардың М.Жұмабаев шығармашылығы туралы білім деңгейлерін біршама арттырамыз. «Батыр Баян», «Оқжетпестің қиясында», «Ертегі» поэмалары арқылы оқушылардың отанын сүю, туған жерге деген махаббаттары, халқын сүйіп, құрметтеу т.б. сезімдерін оятса, «Қойлыбайдың

қобызы», «Қорқыт» поэмалары эстетикалық тәрбие, ұлттық салт-дәстүр, еліне деген сүйіспеншілік т.б. сезімдерін қозғайды, ой санасын оятады.

Ал, «Оқжетпестің қиясында» атты дастанында елім деп еңіреп туған қас батыр Кенесарының ерлігі, ұлы жүрегі, халқына бостандық әперу жолындағы әрекеттері ұрпақтарға өнеге ретінде баяндалады. Арып-аршыған елін жан-жақтан анталаған жаудан қорғау үшін Кенесары ханның жасаған ерлігі, ақыл-ойы, парасаты, қайраты, Мағжан идеяларын толықтырып жандандырады. Бұл поэмадан жас ұрпақты тәрбиелеу жолында Мағжанның қай тәрбиесін алсақ та дене, сұлулық, ақыл, құлық сипаттарын Кенесары бойынан тауып, ашық тәрбиелеу шындыққа ұласады.

М.Жұмабаевтың «Ертегі» атты поэмасындағы педагогикалық идеяларына тоқталсақ, ата-баба тәрбиесі, үлгі-өнегесі ұрпақтарға жалғасып жатыр. Бұл поэманың басты идеясы – ел мұраты, халық қамы, бостандық. Осы поэмада дала кезіп жүрген Сыздықтың Жезтырнақпен кездесуінің басты идеясының өзі, елін тастаған ердің бақытсыздығы, жалғыздығы, елсіз ердің жетімдігі, еліне өкпелеп жапан кезгенде кездестіргені ата жауы – Жезтырнақпен Сыздықтай ердің басқаша жаумен алысуы мүмкін емес. Жауының түбіне жету, елін қорғау – ер борышы. Мағжан жас ұрпаққа туған елден, жерден артық ештеңе жоқ екенін білдіріп, олардың жан дүниесіне патриоттық сезімнің бұлағын құяды.

Енді «Қорқыт» поэмасындағы басты тәрбиелік идеяға келсек, ол – сұлулық тәрбиесі, халықтың мәдени мұрасы. Қорқыт жас күнінен бастап әдемі тіршілікті, өскен гүлдерді, жас төлдерді, адам баласын шексіз сүйеді. Сол үшін осы тіршіліктің өлмеуін, өлшеуін тілейді, жапан кезіп осы сұраққа жауап іздеп мәңгілік өмір таппақшы болады. Қорқыт бойынан асқан қажыр-қайрат, құлық тәрбиесін, ақыл-ой тұжырымын, әрине дене тәрбиесін де көреміз.

Мағжанның «Қойлыбайдың қобызы» атты поэмасының да тәрбиелік идеясы зор. Аталмыш шығарманың негізгі мақсаты – халық өнерін дәріптеу. Бақсылық, күйшілік, бәйге, ат шаптыру сияқты ойындарын қызықты баяндайды. Поэманың бойынан Мағжан тәрбиесінің төрт түрін де табуға болады, дегенмен бастысы – сұлулық тәрбиесі, халық ойындары, бақсылық.

Сондай-ақ, Мағжан Жұмабаев педагогикалық идеясының бірі ана тіліне деген құрмет. Қайсыбір шығармасын алып қарасақ та, ақынның ана тіліне деген махаббаты, құрметі, аялы алақаны әрбір жолынан байқалады. Әр халықтың өзінің тілі, діні, әдет-ғұрпы бар.

Тілімізді шұбарламауға, оның мүмкіндігін тарылтпауға Мағжан өзінің тырнақалды еңбектерінен бастап көңіл аударған. Оқулықтарды да өз халқымыздың болмысына лайықтап жазуды сұрай отырып, оның қазақ балалары үшін білім алуға жеңілдігін айтқан. Ұлы ұстаз біздің туған тіліміздің құрып кете жаздауға жақындағандығын, сол кездің өзінде-ақ біліп кеткен. Осылай дей отырып, тәрбиелеудің негізі тіл дейміз. Өйткені, «Тіл туралы» заңда атап көрсетілгендей, әлі де қазақ тілі өз деңгейінде өріс ала алмай келе жатыр. Тіпті, қазақ мектебінің балаларының өзі үзілісте орысша сөйлейді. Ал енді олардың ата-аналары қазақ тілінде тіпті жөндеп сөйлей де алмайды. Біздің қазақ

халқының өзінің туған тілі, ата-салты, оны әдемілеп биік деңгейде сөйлете білген Абайлар мен Мағжандар бар. Әлі де осы мәселе өз шешімін іздестіруде.

Ақын мұрасының педагогикалық идеясының бір парасы тарихпен де сабақтасады. Себебі, шығармаларының қайсысы болса да, тұнған тарих, халқымыздың өткен өмір жолы сайрап тұр. Өткен тарихымызда ұлы тұлғалардың болғаны, олардың халқы мен жері үшін жанын аямай күрескені, мәдениеті мен өнері, салт-дәстүрі, жалпы адамшылық қасиеттерін оқып-білген сайын, жас ұрпақ жанына шабыт, жүректеріне қуаныш орнайды. Туған халқымыздың жақсылығына сусындап өскен ұрпақ сөзсіз өз елінің айбынды, отанын сүйер азаматы болады.

Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық идеясы тұтас. Яғни, бала тәрбиесін төрт түрге бөле тұра, оның төртеуін де өзара байланыстырып, адамды тәрбиелеуге тұтас жұмсайды. Жас баланың денесін сылап-сипап өсіріп, өсе келе ойын түрлері, атқа отыру, тағы да басқа дене тәрбиелері, ақыл-оймен ұштасады. Ой-сананың дұрыс қалыптасуына ақыл керек. Ақылын дұрыс жолға бағыттау үшін дұрыс бағыттағы тәрбие, оның ішінде әсемдікті сүйемен қоса, оны бойына сіңіріп, талаптанып, өмірдің керегіне жарату үшін құлық, қайрат керек.

Демек, тәрбиелердің бірінсіз бірі жоқ, тұтас бірізділік тәрбие жолы. Осы ойларын дәлелдей отырып, адами қасиеттерді қалыптастырып, жас ұрпақты тәрбиелеу жолын көрсетеді. Осы қағидаларды біз мектеп жағдайында тұлғаны тәрбиелеуде пайдалана аламыз.

Мәселен, «Батыр Баян», «Оқжетпес қиясында», «Ертегі» атты поэмаларында дене тәрбиесін беру – Абылай, Баян, Қабанбай, Малайсары, Жәнібек, Жәбек, Қарабұжыр, Байжігіт, Тасболат, Толыбай би, Бұқар жырау, Сырымбет, Кенесары, Сыздық сынды қас батырлардың дені сау, шымыр, қиындыққа шыдайтын ерлігін дәріптеу арқылы жүзеге асырылады.

Сондай-ақ, осы үш поэманың ішінде дене тәрбиесін беруді көздейтін М.Жұмабаевтың педагогикалық идеяларына тоқталамыз. Оны проблемалық сипаттағы сұрақтар арқылы, сонымен бірге оқушылармен пікірлесу арқылы іске асыруға болады. Жас ұрпаққа бабалар батырлығы, сол батырлыққа жету жолдарын әңгімелеудің маңызы зор.

Мағжан шығармаларындағы ақыл тәрбиесіне келетін болсақ, ой-сана, парасат, шыдамдылық, төзімділік, ақыл-ойының ұшқырлығы, патриоттығы, отанын, елін сүйгіштігі, халқын, туғанын қадірлеп сыйлауы, ер намысы т.б. бәрі де осы тәрбиеге тоғысады.

Ақыл тәрбиесіне алып отырған «Батыр Баян», «Оқжетпестің қиясында», «Ертегі», «Өтірік ертегі» поэмаларындағы тәрбиелік идея өткен замандағы даналар Абылай, Батыр Баян, Кенесары, Сыздықтардың ақыл-ойлары арқылы ашылып отыр. Оны интеграциялық сабақтар бойынша оқушыларға тәлім-тәрбиесі терең проблемалық сұрақтар арқылы жеткізуге болады.

Мағжан педагогикасындағы сұлулық тәрбиесіне келсек, ол шығармаларында табиғат сұлулығын жырлау немесе бұлбұл құсты, әсем аруларды бейнелеу арқылы эстетикалық тәрбиеге баулиды. Оқушыларды әрбір табиғаттың тылсым күшіне табындыра отырып, сүйсіндіріп, содан ләззат

алдырады. Осындай шығармалары – «Қорқыт» және «Қойлыбайдың қобызы». Шығармаларды оқыта отырып, сұлулықты сүйеге тәрбиелеуге, халқымыздың ұлы күйшілерімен және өнер тарландарымен таныстыруға болады.

Сұлулық тәрбиесін беруге «Қорқыт», «Қойлыбайдың қобызы» поэмаларының мүмкіндіктері мол. Бұл поэмалар әдебиет, тарих, музыка пәндері бойынша интеграциялық сабақ түрінде өтілсе болады. Сабақта қазақ халық өнеріне, салт-дәстүріне тоқталып, әңгіме құруға болады.

Мағжан педагогикасында құлық тәрбиесі де негізгі орын алады, бұл тәрбиеге қажыр-қайрат, істі жүзеге асыру, табандылық, бәр нәрсеге терең мән беріп, басты мақсат етіп қою сияқты тәрбиенің түрлері кіреді. Мысалы, «Батыр Баян», «Оқжетпестің қиясында», «Ертегі», «Жүсіп ханды» алатын болсақ, «Абылай хан», «Батыр Баян», «Кенесары» образдары нағыз қайрат пен жігердің, кеменгерліктің иелері. Поэмамамен таныса отырып, құлық тәрбиесін ала білудің қайнар көзін, ұлттық тарихымыздың бұлағын ашуға болады.

Мағжан Жұмабаев ойшыл ғалымдардан үлгі ала отырып, өзінің педагогикалық идеяларын тәрбие түрлерін, жалпы адам жанын дұрыс тәрбиелеуге бағыттайды. Әрине, оның ішінде әрбір ұлттың өзінің менталитетіне сәйкес тәрбиелеу, оның озығын ғана саралау басшылыққа алынады.

Біз оқушыларға М.Жұмабаевтың шығармаларындағы педагогикалық және адамзаттық идеяларын оқытып білім беру арқылы оларды тәрбиелей аламыз. Себебі, Мағжан шығармаларындағы отансүйгіштік, туған жерге, елге деген сезім оқушылар жүрегіне ұялауы керек. Өйткені, оқушылар Мағжан шығармаларын оқып білгеннен кейін бойында әр түрлі сезімдер пайда болады. Айталық, шығармадағы кейіпкерлердің іс-әрекеті арқылы дарыған адамиеттік ой-пікірлер бойына сіңіп, одан ой-санасы арқылы әрекеті, мінез-құлқынан білінеді. Өздерінің бойындағы мінез-құлқын өзгертіп, ақыл-ойының өскенін байқатады. Сол себепті, Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық идеяларын мектептің оқу-тәрбие үрдісінде іске асыру жұмыстарының нәтижесін көру, тиімділігін айқындау мақсатында Мағжан шығармаларын сабақ үстінде, қосымша сабақтарда оқытудың пайдасы зор.

Айталық, «Батыр Баян», «Оқжетпестің қиясында», «Ертегі» поэмалары оқушылардың отанын сүйу, туған жерге деген махаббаттары, халқын сүйіп құрметтеу, т.б. сезімдерін отыра, «Қойлыбайдың қобызы», «Қорқыт» поэмалары эстетикалық тәрбие, ұлттық салт-дәстүр, еліне деген сүйіспеншілік, т.б. сезімдерін қозғайды, ой-санасын оятады. «Өтірік ертегі», «Жүсіп хан» поэмасында зорлық пен зомбылыққа, айла мен арамдыққа деген жек көрінішті сезімдері оянып, ақ пен қараны таразылау, адамгершілік сезімдері ояна бастайды.

Айтылып жүрген пікірлерге сәйкес ана тілін үзілісте де басқа тілдермен шұбарламау мүмкіндіктері туғызылса, мысалы үзілістерде әр пән мұғалімдерінің қатысуымен дайындалған ойындар ана тілінде ойналса, жоғары сынып оқушылары төменгі сынып оқушыларымен жұмыс істесе, мұғалімдерге де жеңілдік туғызуы сөзсіз болар еді.

Қорыта айтқанда, XX ғасырдың I жартысындағы қазақ халқының басындағы әлеуметтік өзгерістер Мағжанның ағартушылық, әдебиет майданындағы күресін шыңдап, тұлғаны тәрбиелеуде шығармаларындағы педагогикалық идеялардың туындауына негіз болды.

Сан жылдар бойы жабулы келген тарихи тұлғамыздың тағлымын тану, тереңіне үңілу аздаған жылдарда бітіре салатын оңай шаруа емес, десек те біз Мағжан Жұмабаевтың өмірі мен өнегесін, оның әдеби – педагогикалық мол мұрасын жүйелі түрде оқу – тәрбие ісіне енгізіп, жас жеткіншектерді тәрбиелеуде қолдансақ, олардың жан-сезіміне Отанға, ел-жұртқа деген сүйіспеншілік, ұлжандылық, ұлы адами құндылықтарды қалыптастыратынымызды ұмытпағанымыз жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ұлы даланың зиялылары : монография / А. Х. Қасымжанов. -Алматы: Қазақ университеті, 1996 ж.
2. XX ғасыр бас кезіндегі қазақ әдебиеті [Мәтін]: оқулық / Ө. Әбдиманұлы; ҚР Білім және ғылым министрлігі, Әл-Фараби атын. ҚазҰУ. - Өңд., толықт. 2-бас. - Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 358
3. Мағжан поэзиясының тілі [Текст] : (оқу құралы) / Д. А. Әлкебаева. - Алматы: Қазақ университеті, 1997. - 100 б.
4. Мағжан [Текст] : өмірі мен шығармагерлігі / Ш. Елеуқенов. - Алматы: Санат, 1995 ж.
5. Әдебиет және ұлт тағдыры [Текст] : монография / Ш. Шерияздан. Елеуқенов. - Алматы: Жалын, 1997 ж.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫН ДАМЫТУҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

*Мереке Айсұлу Ғауезханқызы,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Лисаков қаласы білім бөлімінің
№ 6 жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі*

Өткен ғасырдың 30-жылдары қазақтың ғылыми педагогикасының іргетасын қалауға үлес қосқандардың бірі – Мағжан Жұмабаев еді. Ол өз еңбектерінде қазақ педагогикасының дербес, өзіндік нақышы бар, бала тәрбиесінде ұлттық қағидалардың жетекші орын алатындығын көрсетті. Мағжан ұлттың ұлт, мемлекеттің мемлекет болып қалыптасуы үшін, ең бірінші керегі ұлт тілі мен ұлт мектебі болу қажеттілігін алғаш айтқандардың бірі еді.

Ал, М.Жұмабаевтың педагогика тарихындағы орнын алғаш анықтаған профессор С.Қалиев еді. Ол өзінің «Қазақ халқының тәлім-тәрбиесі» деген ғылыми еңбегінде, М.Жұмабаевтың педагогикалық-ұстаздық, тәлімгерлік ісін

айқындап, тәрбие саласындағы ғылыми еңбектерін жоғары бағалай келе, оның қазақ терминдері мен ұлттық ғылыми педагогиканы қалыптастырудағы еңбегіне терең талдау жасаған [2]. Сондықтан, Мағжан рухында бүгінгі жастарды тәрбиелеудің аса маңыздылығы оқушы жастарды елін, жерін, ұлтын сүйе білетін нағыз шынайы ұлтжанды патриот азамат етіп тәрбиелеудің қажеттілігінен туындап отырғанын айтуымыз керек. Оған еуромәдениетті желеу етіп, өз ұлтын, ата-тегін, ана тілін менсінбей, өз ділінен, тілінен безінген, өзгелердің жыртысын жамап, туын көтеретін мәңгүрт жастардың көбеюі де, себеп болып отыр.

Мағжанның жеке тұлғалық қасиеттерінің және педагогикалық идеяларының құндылығы оның қайталанбас, өзіне ғана тән ерекшелігінде. Ол «Педагогика» атты ғылыми еңбегінде төрт тәрбие түріне тоқтайды. Олар, дене, ақыл, сұлулық және құлық тәрбиелері. Осы төрт тәрбие түрлері өзінің поэмаларында ерекше айқындалады.

Мағжан Жұмабаев «Педагогика» атты және өзге оқулықтарында ұлттық педагогиканы психологиямен байланыстыра оқыту мәселесіне аса назар аударып, бала тәрбиелеудің және олармен қарым-қатынас жасаудың педагогикалық психологиялық негіздерін ашып берген. Пәндерді оқытуда қазақ халқының ұлттық ерекшеліктерін ескеру, оны сабақта пайдалану, дамыта оқыту, бала қиялын өсіру, өздік ойлау үрдісін жетілдіруге ерекше назар аударған. Мағжан тәрбиені де кең мағыналы ұғым деп қарастырған. Мұнда ол тек Еуропалық тәрбие ғылымына еліктемей, Шығыс елдерінің тәрбие ғылымдарын қазақ халқының тәрбие туралы ой – пікірімен тоғыстырған. Ол: «Тәрбиенің мақсаты адамды, сол адамның ұлтын, бүкіл адамзат қауымын бақытты ету» дей отырып, жеке адамның бақытын ұлт, одан қалса бүкіл адамзаттың бақытты болуымен байланыстыра қарастырды. М.Жұмабаев ұсынған ойландыра отырып оқыту, сабақты айнала қоршаған ортамен өткен материалдармен байланыстырып, салыстыру арқылы баланың ойлау жүйесін дамыту, пән аралық байланыс, ең бастысы баланы болашаққа лайық етіп, ғылымның соңғы жетістіктерінің негізінде оқыту – ол бүгінгі күннің ең өзекті мәселелерінің бірі екені даусыз. Ол тәрбие түрлерінің ішінен ақыл, дене, сұлулық және құлық тәрбиелеріне айрықша назар аудара отырып, оларға біршама кеңірек талдаулар жасап, әрқайсысын жеке -жеке қарастырған [3].

М. Жұмабаев «Педагогикасында» тәрбиемен қоса оқыту үрдісіне көп көңіл бөлген. Оқыту – ең үлкен шеберлікті, білімділік пен мұғалімнің шығармашылығын талап етеді. Осыған сай мұғалімдер М.Жұмабаевтың айтқан әдістемелік ұсыныс ойларын зерттеп, оны бүгінгі күн талабымен салыстыруы қажет. Және де мына мәселелерге:

- Отаншылдық, патриоттық тәрбиенің негіздері, оның Мағжан жырларындағы алатын орны;
- Отаншылдық тәрбиені іске асырудағы сабақ түрлері (әңгіме, пікірталас);
- Сабақтардың әсерлігін күшейту үшін техникалық құралдар, басқа да тарихи құжаттарды пайдалану;

- Ұлтжандылық, патриоттық тәрбие мақсатында жорықтар, экскурсиялар, сыныптан тыс әдеби кештер өткізіп, ұйымдастыруды назарға алулары қажет деп білемін.

Сондай-ақ, Мағжан Жұмабаев педагогикалық идеясының бірі ана тіліне деген құрмет. Қайсыбір шығармасын алып қарасақ та, ақынның ана тіліне деген махаббаты, құрметі, аялы алақаны әрбір жолынан байқалады. Әр халықтың өзінің тілі, діні, әдет-ғұрпы бар.

Тілімізді шұбарламауға, оның мүмкіндігін тарылтпауға Мағжан өзінің тырнақалды еңбектерінен бастап көңіл аударған. Оқулықтарды да өз халқымыздың болмысына лайықтап жазуды сұрай отырып, оның қазақ балалары үшін білім алуға жеңілдігін айтқан. Ұлы ұстаз біздің туған тіліміздің құрып кете жаздауға жақындағандығын, сол кездің өзінде-ақ біліп кеткен. Осылай дей отырып, тәрбиелеудің негізі тіл дейміз. Өйткені, «Тіл туралы» заңда атап көрсетілгендей, әлі де қазақ тілі өз деңгейінде өріс ала алмай келе жатыр. Тіпті, қазақ мектебінің балаларының өзі үзілісте орысша сөйлейді. Ал енді олардың ата-аналары қазақ тілінде тіпті жөндеп сөйлей де алмайды. Біздің қазақ халқының өзінің туған тілі, ата-салты, оны әдемілеп биік деңгейде сөйлете білген Абайлар мен Мағжандар бар. Әлі де осы мәселе өз шешімін іздестіруде.

Ақын мұрасының педагогикалық идеясының бір парасы тарихпен де сабақтасады. Себебі, шығармаларының қайсысы болса да, тұнған тарих, халқымыздың өткен өмір жолы сайрап тұр. Өткен тарихымызда ұлы тұлғалардың болғаны, олардың халқы мен жері үшін жанын аямай күрескені, мәдениеті мен өнері, салт-дәстүрі, жалпы адамшылық қасиеттерін оқып-білген сайын, жас ұрпақ жанына шабыт, жүректеріне қуаныш орнайды. Туған халқымыздың жақсылығына сусындап өскен ұрпақ сөзсіз өз елінің айбынды, отанын сүйер азаматы болады.

Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық идеясы тұтас. Яғни, бала тәрбиесін төрт түрге бөле тұра, оның төртеуін де өзара байланыстырып, адамды тәрбиелеуге тұтас жұмсайды. Жас баланың денесін сылап-сипап өсіріп, өсе келе ойын түрлері, атқа отыру, тағы да басқа дене тәрбиелері, ақыл-оймен ұштасады. Ой-сананың дұрыс қалыптасуына ақыл керек. Ақылын дұрыс жолға бағыттау үшін дұрыс бағыттағы тәрбие, оның ішінде әсемдікті сүюмен қоса, оны бойына сіңіріп, талаптанып, өмірдің керегіне жарату үшін кұлық, қайрат керек.

Демек, тәрбиелердің бірінсіз бірі жоқ, тұтас бірізділік тәрбие жолы. Осы ойларын дәлелдей отырып, адами қасиеттерді қалыптастырып, жас ұрпақты тәрбиелеу жолын көрсетеді. Осы қағидаларды біз мектеп жағдайында тұлғаны тәрбиелеуде пайдалана аламыз.

Мәселен, «Батыр Баян», «Оқжетпес қиясында», «Ертегі» атты поэмаларында дене тәрбиесін беру – Абылай, Баян, Қабанбай, Малайсары, Жәнібек, Жәбек, Қарабұжыр, Байжігіт, Тасболат, би Толыбай, Бұқар жырау, Сырымбет, Кенесары, Сыздық сынды қас батырлардың дені сау, шымыр, қиындыққа шыдайтын ерлігін дәріптеу арқылы жүзеге асырылады.

Мағжан шығармаларындағы ақыл тәрбиесіне келетін болсақ, ой-сана, парасат, шыдамдылық, төзімділік, ақыл-ойының ұшқырлығы, патриоттығы,

отанын, елін сүйгіштігі, халқын, туғанын қадірлеп сыйлауы, ер намысы т.б. бәрі де осы тәрбиеге тоғысады.

Ақыл тәрбиесіне алып отырған «Батыр Баян», «Оқжетпестің қиясында», «Ертегі», «Өтірік ертегі» поэмаларындағы тәрбиелік идея өткен замандағы даналар Абылай, Батыр Баян, Кенесары, Сыздықтардың ақыл-ойлары арқылы ашылып отыр. Оны интеграциялық сабақтар бойынша оқушыларға тәлім-тәрбиесі терең проблемалық сұрақтар арқылы жеткізуге болады.

Мағжан педагогикасындағы сұлулық тәрбиесіне келсек, ол шығармаларында табиғат сұлулығын жырлау немесе бұлбұл құсты, әсем аруларды бейнелеу арқылы эстетикалық тәрбиеге баулиды. Оқушыларды әрбір табиғаттың тылсым күшіне табындыра отырып, сүйсіндіріп, содан ләззат алдырады. Осындай шығармалары – «Қорқыт» және «Қойлыбайдың қобызы». Шығармаларды оқыта отырып, сұлулықты сүйеге тәрбиелеуге, халқымыздың ұлы күйшілерімен және өнер тарландарымен таныстыруға болады.

Мағжан педагогикасында құлық тәрбиесі де негізгі орын алады, бұл тәрбиеге қажыр-қайрат, істі жүзеге асыру, табандылық, бір нәрсеге терең мән беріп, басты мақсат етіп қою сияқты тәрбиенің түрлері кіреді. Мысалы, «Батыр Баян», «Оқжетпестің қиясында», «Ертегі», «Жүсіп ханды» алатын болсақ, «Абылай хан», «Батыр Баян», «Кенесары», Сыздық образдары нағыз қайрат пен жігердің, кеменгерліктің иелері. Поэмамамен таныса отырып, құлық тәрбиесін ала білудің қайнар көзін, ұлттық тарихымыздың бұлағын ашуға болады.

Мағжан Жұмабаев ойшыл ғалымдардан үлгі ала отырып, өзінің педагогикалық идеяларын, тәрбие түрлерін, жалпы адам жанын дұрыс тәрбиелеуге бағыттайды. Әрине, оның ішінде әрбір ұлттың өзінің менталитетіне сәйкес тәрбиелеу, оның озығын ғана саралау басшылыққа алынады.

Қорыта айтқанда, ХХ ғасырдың І жартысындағы қазақ халқының басындағы әлеуметтік өзгерістер Мағжанның ағартушылық, әдебиет майданындағы күресін шыңдап, тұлғаны тәрбиелеуде шығармаларындағы педагогикалық идеялардың туындауына негіз болды.

Сан жылдар бойы жабулы келген тарихи тұлғамыздың тағлымын тану, тереңіне үңілу аздаған жылдарда бітіре салатын оңай шаруа емес, десек те біз Мағжан Жұмабаевтың өмірі мен өнегесін, оның әдеби-педагогикалық мол мұрасын жүйелі түрде оқу -тәрбие ісіне енгізіп, жас жеткіншектерді тәрбиелеуде қолдансақ, олардың сезіміне Отанға, ел-жұртқа деген сүйіспеншілік, ұлтжандылық, ұлы адами құндылықтарды қалыптастыратынымызды ұмытпағанымыз жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ұлы даланың зиялылары: монография / А. Х. Қасымжанов. -Алматы: Қазақ университеті, 1996 ж.
2. ХХ ғасыр бас кезіндегі қазақ әдебиеті [Мәтін] : оқулық / Ө. Әбдиманұлы; ҚР Білім және ғылым м-гі, Әл-Фараби ат. ҚазҰУ. - Өңд., толықт. 2-бас. - Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 358
3. Мағжан поэзиясының тілі [Текст] : (оқу құралы) / Д. А. Әлкебаева. - Алматы: Қазақ университеті, 1997. - 100 б.

4. Мағжан [Текст]: өмірі мен шығармашылығы / Ш. Елеуқенов. - Алматы: Санат, 1995 ж.
5. Әдебиет және ұлт тағдыры [Текст]: монография / Ш. Шериаздан. Елеуқенов. - Алматы: Жалын, 1997 ж.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

*Нурмагамбетова Анар Серикбаевна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Алтынсарин ауданы білім бөлімінің
Лермонтов негізгі орта мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың бас тұсында халқының ұлттық болмысын, сана-сезімін сақтап қалу жолында біршама қазақ зиялылары жан алысып, жан берісті. Олардың көшбасында Ахмет Байтұрсынов, М.Дулатов, Ж. Аймауытов, Х. Досмұхамбетов, М.Жолдыбаев тұрды. Ал еліміздегі білімнің қалыптасуына, педагогиканың дамуына Мағжан Жұмабаев өзіндік үлес қосты. Заман заңғары қанқұйлы заманда ұлттық интеллигенциялық саясатқа мүмкіндігінше қарсы тұрып, білімнің ана тілінде берілуіне атсалысты.

Қоғам қайраткерінің педагогикалық ойларының негізгі қағидасы – тарихи тұлғалар, елін, жерін қорғаған, жанын қиған хандар мен батырлардың отансүйгіштік қасиетін насихаттау, халқына, жеріне деген адалдығы, өресі биік тарихи тұлғалардың игі істері арқылы жас ұрпақты тәрбиелеу болған. Ақын шығармаларының қай-қайсысын алсақ та, адамның жан дүниесін қалыптастырудағы тәрбиенің төрт түрі толық қарастырылып, бір-бірімен сабақтасып жатады. Сол себепті де өскелең ұрпақты тәрбиелеуде ұлт жанашырының педагогикалық ойлары мен шығармаларының атқаратын рөлі зор деп білемін.

Білім беру мен педагогикалық ой-пікірдің дамуына үлес қосқан белгілі ақын, ғалым-педагог М.Жұмабаевтың қалдырған мұрасының құндылығы оның қайталанбас, өзіне ғана тән ерекшелігімен сипатталады. Мәселен, ол «Педагогика» атты ғылыми еңбегінде төрт тәрбие түріне тоқталып өтеді. Олар: дене, ақыл, сұлулық және құлық тәрбиелері. Осы төрт тәрбие түрлері өзінің поэмаларында ерекше айқындалады. Мәселен, «Батыр Баян», «Оқжетпестің қиясында», «Ертек», «Жүсіп хан», «Қорқыт», «Қойлыбайдың қобызы», «Өтірік ертек» атты шығармаларында адам жанын дұрыс тәрбиелеуге бағыттаған. Мағжанның басты мақсаты - келешек ұрпақты өткені мен алдағысын саралай білетін, ұлттық ар намысын сақтай алатын, ұлы адамдардың пікірімен санасып, қадірлей алатындай етіп тәрбиелеу еді.

Жалпы, Мағжанның негізгі педагогикалық идеясының бірі «Ана тілі мектебін» қалыптастыру болған. Бұл жолда қайраткер өз елінің, өз халқының патриоты бола білді. Адамзаттың толыққанды азамат болуы үшін, өз ана тілін меңгеруі үшін аянбай тер төкті. Жан-жақтан анталаған жауларға қарсы шығып, сыртқы жаулардың айдап салуына бой ұсынды. Солай бола тұрса да халқын, елдің қамын ойлауға шақырды. Осындай терең ой толғанысынан шыққан бір поэмасы – «Жүсіп хан». Бұл поэманың негізгі идеясы – тағы да ел қамы, халық қамқоршысы болатын ел басын аңсау. Аталмыш поэмада ақыл тәрбиесі бірінші орынға шыққан. Ол бұл шығармасы арқылы биік, парасатты, халық қамын ойлаған азаматтың кедейден, байдан болуы міндетті емес, тек асқан ақыл-айласы мен қабілеті, білімі болса жеткілікті екендігін алға тартқан.

Ал «Өтірік ертек» атты поэмасы арқылы – жас ұрпақты адалдық пен адамдыққа тәрбиелеп, жақсы мен жаманды, ақ пен қараны айыра білу, зорлық пен зомбылыққа шыдамау, шындық үшін күресе білуге тәрбиеледі. Бұл поэмада ұлтымыздың санасында қалыптасқан үлкенді сыйлау тәрбиесі де айтылған. Осы ойлар арқылы, дене, ақыл, сұлулық, құлық тәрбиелері сабақтасқан.

Саяси құрсаудың қамытын халқына кигізбеудің амал-тәсілін қарастырып, ел болып халық сипатын сақтап қалудың жолы ретінде ұлтын сүйген білімді, парасатты тұлғалар тәрбиелеуді қалаған Мағжан Жұмабаев тәрбиенің алғашқы бастаулары – отбасы, мектеп, оқулық деп таныды. Олардың ұлттық сипатының басымдығына назар аударды. Осы жолмен адамды сүйетін, заман өзгерістеріне жұтылып кетпейтін дара тұлғалар тәрбиелеп шығаруға болатындығын тұжырымдады.

Еуропа, орыс мәдениетімен жетік таныс қайраткер оларды үйренудің өзіне сын көзбен қарады. Кез келген өзгенің әсерін қабылдас бұрын қазақтың төлтума тарихы мен мәдениетін меңгеру керек деген тұғырнама ұсынды. «Бұған дейін мектебіміз – белгілі бір берік негізге құрыла алмады. Бір жақтан әліпби һәм ғылым, екінші жақтан ұлт тілі һәм жаратылыс, үшінші жақтан орталық һәм машина негізіне құрылған еңбек мектебі. Міне, қазақ мектебі осы үш оттың ортасында тұр. Үш тарау жолдың ортасында дағдарып тұрған мектебімізді белгілі бір жолға нұсқап жіберу ертеңге қалдыруды көтермейтін міндетіміз. Қалайда мектебімізге берік бір негіз салу керек» деп қазақ мектептерінің әлеуметтік, экономикалық жағдайын ашық ашына айтты. Осылайша ол Ыбырай Алтынсариннің бала тәрбиелеу негіздері мен ұстаз-оқушы мәселелерін басқа құнды, ғылыми ойлармен тереңдетті. «Педагогика» оқулығын жазып, бала күтімі жайлы, жан мен дене тәрбиесінің әртүрлі даму жағдайлары туралы тың жаңа ойлар айтты. Сондай-ақ, заман талабына сай бала гигиенасының жаңа жолдары: баланың салмағын өлшеу, жылылық қалпы, тамақтандыру, жуындыру тағы да басқа барлық физиологиялық дұрыс дамуға қажетті факторларды жан-жақты талдап берді.

Сондай-ақ, қоғам дамуындағы саясаттың мазмұнын жете түсініп, білім орындарын ұлт үшін ұтымды пайдалана білуге ұмтылды. Қандай сипаттағы мектепте, оқу орнында оқымасын оны өзінің танымын дамытумен халқының кәдесіне жарату мақсатын көздеді. Сан қырлы қызметтерінің бір саласы –

педагогтік қызметімен үзбей айналысқан ол тәлім-тәрбиелік тұжырымдарды өз тәжірибелері арқылы жинақтады.

Мағжанның бүкіл саналы әрекеті ғасыр басындағы өзге де ұлт қайраткерлерінің ортақ мақсаттары: қазақ даласындағы әлеуметтік теңсіздікті жою, дербес, тәуелсіз ел болу, халықтың сана-сезімін ояту, оқу ісін күн тәртібіне қою, қазақ жастарына арнап оқу құралдарын жазу және шығару сынды өзекті мәселелермен үйлесіп отырды.

Қоғам қайраткері ұлттық дәстүрді негізге ала отырып, рухани дамудың өркениетті жолын ұстанды. Тәрбие саласында ғылыми тәжірибесі ертерек алға дамыған елдердің тәжірибелерін таңдап, талғап ала білді. Және оның қазақ халқының табиғатына толық үйлесуін басты назарда ұстады.

Елімізде психология ғылымының дамуына да Мағжан Жұмабаев ат салысты. Бұл туралы өзінің «Педагогика» атты еңбегінде: «Психология – жан туралы ғылым ғана емес, ол жанның істерін, көріністерін зерттейтін ғылым. Баланың жанын жақсы тәрбие қылу үшін, жанды көзбен көріп, қолмен ұстамай-ақ, оның істерін, көріністерін тексеру жетеді» деп анықтама беріп, адамның даралық ерекшеліктерін сөйлеуінен, өзін-өзі ұстауынан, дүниеге көзқарасынан, сенімінен, ынтасынан, мінезімен қабілетінен, адамдарға деген қарым-қатынасынан т.б. көріністер арқылы жүзеге асады және жан көріністері бізді қоршап тұрған сыртқы дүние заттарымен нәрселердің мидағы әртүрлі бейнелері» деп қорытынды жасаған. Сондай-ақ, психология ғылымындағы тәжірибенің рөлін жоғары қойып ол тек жалаң теориялар жинағы болмай, адамның жан көріністерін нақты үйрену, зерттеу нәтижесінде тәжірибеге негізделген ғылым болуы тиіс деп есептеген. Аталмыш еңбегінде тіпті, психологияны адамға аса қажетті ғылымдардың қатарына қосып, тәжірибелі әдістің дамуына, сондай-ақ өзін-өзі бақылау әдісіне, оның адамның жан-дүниесін танып, білуіне тоқталған.

Бұдан бөлек, ол қазақ педагогикасын дамыту жолында «Бастауыш мектепте ана тілі» (Ташкент, 1923), «Бастауыш мектепте ана тілін оқыту жолы» (Москва, 1925), «Педагогика», «Жазылашақ оқу құралдары һәм мектебіміз», «Бала тәрбиелеу жолдары» (Ташкент, Орынбор, 1922-1923), «Сауатты бол» (Мәскеу, 1926) т.б. атты оқу әдістемелік дүниелерді жазған.

Қорытындылай келе, ұлы тұлғаның артына қалдырып кеткен педагогикалық мұраларының ғылыми астары мол, тұжырымдары терең. Сол себепті оның аталмыш мұраларын мектеп және отбасы тәрбиесінде, орта және жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде, педагогика мамандарын даярлауда оқыту қажет деп білемін. Себебі, тәжірибе жүзінде бұл - балалардың білімділік және тәрбиелік көрсеткіштерінен жағымды өзгерістерді байқатады.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ
ӨСКЕЛЕҢ ҰРПАҚТЫ
ТӘРБИЕЛЕУГЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

БАЛАНЫ ӨЗ КҮШІНЕ СЕНДІРІП ҮЙРЕТУ КЕРЕК

*Алимова Назгуль Едресовна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
Қостанай ауданы білім бөлімінің
«Нұржан Наушабаев атындағы мектеп- гимназиясы» КММ
құқық негіздері пәнінің мұғалімі*

2023-2024 оқу жылында аталып өтілетін мерейтойлық күнтізбелік күндерге қарап отырып, Алаш қозғалысының қайраткері, ақын, қазақ әдебиетінің жарық жұлдызы Мағжан Жұмабаевтың туғанына 130 жыл дегенді көзім шалып, шабытыма қанат біткенін өзім де сезбей қалғандаймын! Мамандығым бәлкім, мұғалім болғандықтан болар барлық көрсетілген мерейтой иелері ішінен Мағжан Жұмабаевтың педагогика саласына қосқан үлесі бұрыннан қызықтыратын. Менің байқағаным, Мағжан педагогика саласының ішінде бала тәрбиесіне аса назар аударғанын аңғаруға болады. «Баланы өз күшіне сендіріп үйрету керек» дегенді де, Мағжан Жұмабаев айтқан болатын. Осы айтылған М. Жұмабаевтың сөзі бүгінгі таңдағы менің мақаламның атауы болуына әбден лайық деп ойладым.

Мағжан Жұмабаев - тамаша қазақ жазушысы, ақын, публицист, жаңа қазақ әдебиетінің негізін қалаушылардың бірі. М. Жұмабаев балаға сөз емес, өзіне жақын адамдардың іс-әрекеттері әсер етеді және осыған байланысты балаларды тәрбиелеуде отбасындағы қолайлы жағдай, ата-аналардың жоғары моральдық қасиеттері үлкен маңызға ие деп мәлімдейді. Ол оқу-тәрбие процесінде мұғалімнің рөліне үлкен мән берді. Мұғалімнің жұмысында тәрбие мәселелері маңызды орын алатындығын нақтылап айтып жеткізді. М. Жұмабаевтың рухани-адамгершілік білім беруді дамытуға қосқан үлесіне тоқталатын болсақ, естеріңізде болса 2013 жылдың жазында, атап айтқанда 25 маусымда, прогрессивті қазақ жұртшылығы, педагогикалық зиялы қауым және әдеби және поэтикалық шеңбердің бүкіл галактикасы Мағжан Жұмабаевтың туғанына 120 жыл толуын атап өтті - ақын, прозашы, аудармашы, педагог, оның шығармашылығы 19 ғасырдың аяғы мен 20 ғасырдың басында өркендеді. М. Жұмабаевтың барлық шығармаларын алып зерделегенде, оның өз халқының бақыты туралы ойларға толы екендігін түсінеміз. Ақынның терең ғылыми және педагогикалық зерттеулері ерекше назар аударуға тұрарлық. Осыған байланысты Мағжан Жұмабаев өз заманындағы көрнекті ақын ретінде ғана емес, педагог ретінде де ерекше назар аударды. Біздің ұлы Отандасымыздың педагогикалық қызметі қазіргі білім беру жүйесінде жиі сұранысқа ие болып келеді.

Мағжан Жұмабаевтың идеяларын қазақ әдебиеті, этнопедагогика, этнопсихология, өзін-өзі тану жоғары мектепте де, арнаулы орта оқу орындарында да зерттейді. Сондай-ақ, мен өз пәнім бойынша 9-11 сыныптарда оқушыларды адамгершілікке, елжандылыққа, елінің патриоты болып дамуы үшін А. Құнанбаевтың, М. Жұмабаевтың, Ы. Алтынсариннің т.б. ақындардың өлеңдерін, шығармаларын көптеп қолданамын. Оның себебі, бір жағынан ол

өлеңдер бала тәрбиесіндегі таптырмас көмекші құрал болса, екінші жағынан қазақ ақын жазушыларын насихаттау мақсатында қолданамын.

М. Жұмабаевтың пікірінше, қоғам адамгершілік бағдарлардың ортақ жүйесі болған кезде ғана ауқымды ұлттық міндеттерді қойып, шеше алады. Ана тіліне, ерекше мәдениетке және ерекше мәдени құндылықтарға, ата-бабаларымызды еске алуға, біздің Отанымыздың тарихынның әр бетіне құрметпен қарайтын осы бағдарлар бар. Қазіргі әлемде, қоғамның әлеуметтік және рухани өмірінің өзгеру кезеңінде М. Жұмабаевтың педагогикалық ізденістері білім беру, өскелең ұрпақты тәрбиелеу, халықтық білім беру жүйесін демократияландыру мәселелерінің өзектілігін тартады. М.Жұмабаевтың өз заманының Жаңа мектебі мен жаңа педагогикалық ғылымы туралы тұжырымдарында қазіргі заманғы педагогика мәселелеріне жаңа көзқарас пен өзіндік көзқарасты көрсететін қазіргі мектептің проблемаларын бейнелейтін идеялар мен әзірлемелер көрнекі және қолжетімді түрде көрсетілген. Балаларды шығармашылықпен ойлауға, олардың рухани қажеттіліктері мен адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға, патриотизмге баулуға және дарынды тұлғаларды «жоғалуына» жол бермей анықтауға үйрету ниеті - мұның бәрі Мағжан Жұмабаевты білім беру жүйесін реформалау жолы туралы ойлануға және жаңа тәсілдер мен әдістерді іздеуге мәжбүр етті [1. 164-168 б.].

Өскелең ұрпақты тәрбиелеуге үлкен мән бере отырып, Мағжан Жұмабаев қазіргі қоғамның прогрессивті дамуындағы гуманитарлық мұғалімнің рөліне басымдық береді. Бұл идея қоғам мен мемлекеттің басым міндеттерінің бірі жоғары адамгершілік, жауапты, шығармашыл, бастамашыл, Құзыретті Қазақстан азаматының қалыптасуы мен дамуын тәрбиелеу, әлеуметтік-педагогикалық қолдау болып табылатын қазіргі заманғы отандық біліммен үндеседі. Осыған сүйене отырып, қазіргі заманғы тәрбиелік идеал анықталды - бұл өз елінің адамгершілігі мол, ұлттық құндылықтарға бай азаматы, ойдың, сөздің және істің бірлігі негізінде кемелді адамның қалыптасуы, Отан тағдырын өзінің жеке тұлғасы ретінде қабылдайтын, өз елінің бүгіні мен болашағы үшін жауапкершілікті сезінетін, көпұлтты халықтың рухани және мәдени дәстүрлеріне негізделген бәсекеге қабілетті тұлға болу.

Мағжан Жұмабаевтың «Педагогика» атты ғылыми еңбегі барын бәріміз де жақсы білеміз. Бұл еңбектің алғаш басылымы 1922 жылы 15 қыркүйегінде жарық көрген. Мағжанның бұл кітабы он бес бөлімнен тұрады. Мағжан өзінің осы педагогикасын 14 ірі бөлімнен құрып, әр бөлімінде педагогика ғылымын жан-жақты саралап, болашақ ұрпақ тәрбиесін беруде таптырмас көмекші құрал етіп қалдырған. Мағжан Жұмабаевтың педагогикасының мақсаты: 1. Ақыл тәрбиесі, 2. Құлық тәрбиесі, 3. Сұлулық тәрбиесі, 4. Дене тәрбиесі.

Ақыл тәрбиесі - түзу ойлайтын, дұрыс шешетін, дәл табатын болса. Құлық тәрбиесі – жамандықтан жаны жиреніп, жақсылықты жаны тілеп тұратын болса. Сұлулық тәрбиесі – сұлу сөз, сиқырлы үн, әдемі түрден ләззат алып, жан толқытатын болса. Дене тәрбиесі – ыстық - суық, аштық-жалаңаштық, тұрмыста жиі ұшырайтын. Тәрбиенің бұдан басқа да бірнеше түрлері бар. Автордың төрт тәрбиеге баса көңіл бөлуі сол заманның талабынан туған көзқараспен астасып

жатыр. Бүгінгідей экономикалық, экологиялық және құқықтық тәрбие ол жылдарды (1930) онша актуальды мәселе болмаса керек. Автор осы тәрбиенің төрт түрін тәптіштеп түсіндіре келіп, былай дейді: «Егер де адам баласына осы төрт тәрбие тегіс берілсе, оның тәрбиесі түгел болғаны. Бала берік денелі болса, түзік ойлайтын, дұрыс шешетін, дәл табатын ақылды болса, сұлу сөз, сиқырлы әуен, әдемі түрден ләззат алып, жан толқындырарлық болса, жамандықтан жаны жиреніп, жақсылықты жаны тілеп тұратын құлықты болса ғана адам баласының дұрыс тәрбие алып, шын адам болғандығы... Балам адам болсын деген ата-ана Мағжан орыс педагогикасының атасы К.Д.Ушинскийше, педагогиканың жан сырын терең зерттейтін психология ғылымы мен байланыстыра қарастырып, қазақтың халық педагогикасын ғылыми тұрғыда зерделеп, болашақ ұрпақтың тәлім-тәрбиесіне қажетті құнды дүниелер қалдырып кеткен. Білімнің мақсаттарын түсіну оқушының ақыл-ойын жандандырады, оның еркі мен күшін ілімнің қиындықтарын жеңуге және оның жоғары нәтижелеріне жетуге жұмылдырады. Осы шартты сақтамай, мұғалім оқушылардан белгілі бір білім мен дағдыларды есте сақтауды талап етуге құқылы емес. Білім мен тәрбиенің қатар берілуі керек екендігін айтады.

Менің ойымша, Мағжан Жұмабаевтың еңбектеріндегі әрбір ұстаздық идеялары жалпы педагог қауымы үшін баға жетпес құнды дүние ретінде және ұлт тәрбиесін қалыптастырудағы таптырмас көмекші құралы болып қала бермек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабаев М. Педагогика. Алматы. 1992.- 164 - 168 б.
2. Храпченков Г.М. «История школы и педагогической мысли Казахстана»./Г.М.Храпченков, В.Г.Храпченков. Алматы: Кайнар, 2008. -168б.
3. Антология педагогической мысли Казахстана. /Құраст. К.Б.Жарикбаев, С.К.Калиев. - Алматы.Рауан, 2005.-512 б.
4. Елеукенов Ш. Мағжан. Шығармашылық өмірбаяны, Алматы «Санат»,1995.- 141-144 б.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ӨЛЕҢДЕРІНІҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

*Алпысбаева Гүлшат Мухамбетсалыковна,
Кокышева Гульзира Оралбековна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы әкімдігі білім бөлімінің
№11 жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері*

Өзінің қысқа ғұмырын ел тағдырына арнаған, Алаш ұранын жырлаған, өзінің қара басын халықтың игілігі үшін тәуекел еткен және бүкіл адамзаттың мүддесін көздеген Мағжан Жұмабаев болашаққа жол ашқан ұлт ақыны болды.

Біз өмір шындығын поэзия шындығына айналдыра отырып, таланты мен көрегендігі тоғысқан ақын Мағжанның шығармаларын толық талдап, түсіне алмадық. Сондықтан біз зерттеген сайын терең ойларға, сезімдерге, түпсіз әлемге енудеміз.

Әдебиеттің халық алдындағы жоғарғы мақсатын дұрыс түсінетін, сөз өнерінің құндылығын құрметтейтін, өмір шындығын, қабаттың құбылыстарын сипаттай алатын, оның терең мазмұнына көз жүгірте отырып, поэтикалық поэма әрқашан қоғамдық, азаматтық мәселелерді көтереді. Ақынның азаматтық тұлғасы оның шығармаларының азаматтық үнін ғана білдіре алады. Осы тұрғыдан алғанда, Мағжанның азаматтық үнін бейнелейтін «Мен жастарға сенемін» өлеңі жас ұрпаққа қуат, рух пен тектілікті, өзіне деген сенімділікті оятатын патриотизмнің ұраны болып табылады.

«Мағжан Жұмабаев - рухани өлкеміздің ең көрнекті адамдарының бірі. Оны тану және құрметтеу - біздің ұлттық мәдениетіміздің айқын көрсеткіші, сипаттамасы», - деді Ғафу Қайырбеков. Мағжан ақынның азаматтық үні, өлеңнің ұлттық рух пен патриоттық тәрбиенің қайнар көзі ретіндегі күші арқылы ұлт руханиятына қосқан үлесі бүгінгі көзқарас тұрғысынан арнайы зерттеуді қажет ететінін айтты. Ол - керемет тазалық пен дарынның ақыны. Жиырмамыншы ғасырдың басында ол әлем әдебиеті шеберлерінің қатарына қосылды.

Мағжан Жұмабаев - қазақ жазушысы, ақын, публицист, жаңа қазақ әдебиетінің негізін қалаушылардың бірі. Оның өлеңдері, поэмалары, әңгімелері халық үшін жауапкершілік сезімін білдіретін және тарихтың көздері мен қиын кезеңдеріне сілтеме жасап, үлкен қайғылы сипатталады. Сонымен қатар Мағжан Шекспир, Пушкин, Соловьевтен бастап символизммен, технократиямен және Шпенглермен аяқталатын әмбебап көркем және ғылыми мұраларды қабылдады. Біздің күндерімізде кеңінен таралған мұндай экзистентті мотивтер оның жұмысында айқын көрінуі мүмкін. Көпжылдық үнсіздіктен кейін Мағжан Жұмабаев бізге қайтадан ашылды.

Мағжан жақсы отбасынан шыққан, әкесі Бекен би, болыс басшысы болған. Төрт жасынан бастап шығыс тілдері мен әдебиеттерін зерттей бастады. Мағжанның ертедегі өлеңдері сақталмады. Қызылордадағы Бегишев медресесінде араб, парсы және түрік тілдерін үйренуді жалғастырып, орта білім алады. 1910 жылы Уфа қаласының жоғарғы мұсылман мекемесі Ғалия медресесіне барады. Бірақ, татар әдебиетінің классигіне айналған мұғалім Ғалымжан Ибрагимовтың кеңесі бойынша Мағжан білім беруді толықтырудың басқа жолдарын іздейді. 1912 жылы Ибрагимовтың көмегімен Казанда жас Мағжанның баспа жұмыстары басылып шықты. Сол кезеңде тәлімгерлер Міржақып Дулатов пен Ахмет Байтұрсыновтың көмегімен орыс тілін үйреніп, орыс және еуропа әдебиетімен танысып, «Қазақ» газетімен жұмыс істеді. Мағжан 1913 жылы Омбы мұғалімдерінің семинариясына түседі. Омбыда өткен жылдары Мағжан «Бірлік» қоғамын құруға белсенді қатысып, «Балапан» журналын редакциялады.

Поэзиядағы алғашқы қадамдардан Мағжан жарқын түпнұсқалық дарыны анықтайды. «Шолпан» поэзия жинағы (1912) оған кең танымалдық әкелді.

Жұмабаевтың шығармашылық жолының бірінші кезеңі 1910 жылдан 1917 жылдың ақпанына дейінгі кезеңді қамтиды. Ақынның өлеңдерінде ұлт-азаттық күрестің мотивтері, батылдықпен тарихқа айналдырылған, күшейе түсуде. «Өткен» поэмасында Мағжан жоңғарлық құлиеленушілермен күрестің кейіпкерлерінің есімдерін атайды. Оның шынайы батыры - «өз халқын еске түсіретін» адам.

Ақпан революциясынан кейін «Алаш» партиясының облыстық комитетіне аты-жөні қазақ интеллигенциясының құрамында белгілі болған Жұмабаев қосылды. Ол партияның барлық қазақстандық конгрестерінде құрылтайшылық Ассамблеяға сайланғанына қарамастан, ол белсенді саяси қызметті жүргізбеді. Кейінірек, шығармашылық жолының екінші кезеңінде Мағжан Жұмабаев өз көзқарастарындағы стереотиптерден бас тартуға тырысады. Журналистика және білім саласында жұмыс істейді. 1922 жылы «Педагогика» деп аталатын еңбегін шығарады. Мағжан біраз уақыт Омбыда жарық көрген «Бостандық туы» газетінің редакторы болып қызмет атқарады, ал 1921 жылдан бастап Петропавл қаласында болды.

М. Жұмабаевтың өмірінің қарқынды және шығармашылық жемісті кезеңі Ташкентке 1922 жылы көшіруге байланысты, ол «Батыр Баян» поэмасын, Түркістан туралы өлеңдер циклін, Ақан-Сері, Бұхара жырау туралы мақалалар, Әбубәкір Диваев туралы мақалалар жазылады. Ол «Ақ жол» газетімен және «Шолпан» журналымен жұмыс істейді. Ташкентте, сонымен қатар Қазанда 1922-1923 жылдары бірінен соң бірі М. Жұмабаев өлеңдерінің екі жинағы жарық көреді, бұл жинақтарда дарынның ерекше тұстары байқалады. Мағжан Орта Азия және Қазақстан аумағында алғаш рет рухани дамудың Шығыс пен Батыс елдерінің екі ағынын қосатын ақындар тоғысына жатады. Ол қазіргі заманның көркем ағынына еруге құштар болып, әлемдік әдебиет процессін аса қызығушылықпен соның ізіне түсті. Батыс және орыс символистері сияқты М. Жұмабаев «шеткі әлемді» көргісі келді, Батыс және ресейлік символистер сияқты, Жұмабаев «әлемнен тысқары» деп қарауға тырысты, онда оның шынайы сенімі бойынша, шынайы идеялар жасырылған, тек қана бейнені бейнелеу үшін тәжірибеге көңіл аударуға тырысты. Сол кезеңінде ұлтшылдықты, пан-түркшілікті айыптау толқыны басталады. 1923-26 жж. Мәскеудегі Әдеби-көркемсурет институтында қазақ ақынының талантын жоғары бағалаған В. Брюсовтың басшылығымен оқуын жалғастырды. Сонымен бірге Мағжан Мәскеудегі шығыс баспа үйінде жұмыс істеді. 1927 жылдың жазында ол өз еліне оралып, Петропавл, Бурабайда оқыту ісімен айналысады. Сол кезде ол жаңа өмірді сипаттайтын бірнеше патриоттық өлеңдер жасайды. Жұмабаев балаларға әдебиет жасауда белсенді қатысады, оқулықтар жазады.

Жалпы, ақын Жұмабаев - өзіндік ән мәтіндері шебері. Ол сүйіспеншілік сыйына табандылық пен қуаныш ретінде ғибадат етеді. Ол өте құмарлықты, оның жарқын жарқылын және тез ағымын көрсетеді. «Менің тілегім», «Сен өлім, мені тербет», «Мен сүйемін», «Эй, Сәрсембай», «Қараңғы дауыл түні» сияқты өлеңдер қазақ поэзиясының қазынасына айналды. Символизмге құрмет білдіретін Мағжан, осы бағыттағы басқа өкілдер сияқты, әдебиетті дамыту үшін

өте пайдалы болды. Мағжан Жұмабаевтың әдеби мұрасы уақыт сынағы болды, ол қазақтың ақындық мәдениетінің тарихына органикалық түрде еніп, басқа классиктердің, оның ажырамас бөлігі болып табылады.

Омбыда оқып жүрген Жұмабаев дарынды ақын ретінде беделге ие болды, ол «Бірлік» әдеби бірлестігінің қолжазбалық журналын шығарып, қоғамдық жұмыстармен айналысады. Ол қазақтардың игілігі үшін азаттық, ағартушылық, саяси жетілу қажет деп сенген. Ақын «Сорлы қазақ» өлеңінде өзінің отандастарына былай деп жазады:

*Сорлы қазақ жан алқымға тығылып,
Қара күн кеп, тіккен туы жығылып,
Алға баспай, біткен ісі кер кетіп,
Нәр тата алмай, күшсіз, әлсіз бүгіліп;
Оқу-білім жақындатпай, жолатпай,
Қырын қарап, қазақ ісін ұнатпай,
Пыр-пыр ұйықтап сорлы қазақ тек жатыр,
Қанды жаспен екі көзін шылатпай...*

Мағжан өнердің тығыз қарым-қатынасын, халықтың өмірімен байланыстырды. Абайдың, Шәкәрімнің, Жұмабаевтың ізгілік дәстүрлерін жалғастыра отырып, қазақ халқының «Қазағым», «Өнер-білім қайтсе табылар», «Сорлы қазақ» және т.б. ақындық шығармалардан басқа, Жұмабаев әлеуметтік-саяси, этикалық-эстетикалық мәселелер бойынша ондаған жұмыстар жариялады. Ол педагогика, атеистік білім беру мәселелеріне үлкен мән берді. Мағжан өзінің туған елін, жерін қатты жақсы көрді, Ақиқат үшін, еркіндік үшін, өз халқының жарқын болашағы үшін күресіп өтті. Жұмабаевтың өмірінің мақсаты тек туған халқына және Отанына, сондай-ақ бүкіл адамзатқа қызмет ету болды. Бүкіл халықты бір арнаға біріктіретін әйгілі «Мен жастарға сенемін» өлеңін жатқа біледі.

*Арыстандай айбатты,
Жолбарыстай қайратты,
Қырандай күшті қанатты
Мен жастарға сенемін!*

Өлеңдегі өмірлік қуат пен өшпес жалын жас ұрпаққа рухани күш беріп, қазіргі уақытта өмірлік ұранға айналды деп айтуға болады.

Мағжан ақын таза символистік жырларымен қатар, махаббат лирикасының өзінде де символдық бейнелеу тәсілдерін шығармашылықпен дамыта, көркемдік қуатын арттыра, ұтымды пайдаланады. Мәселен, «Гүлсімге» аталатын әйгілі өлеңінде лирик Мағжан символист Бальмонттың жоғарыдағы өлеңіндегі тәсілдерді кейіпкер (Гүлсім) жаратылысын асқақтата бейнелеу мақсатында жаңғырта қолданады:

*Алмас қанат періште еді,
Мекені оның зарышта еді,
Жерді көрді қанға батқан.
Жүрегіне қанжар кіріп,
Жапан түзде аңдай ұлып,*

*Елді көрді зарлап жатқан.
Елді көрді — жерге түсті,
Жерге түсті — көрге түсті.*

Мағжан өлеңіндегі кейіпкер де - Бальмонт кейіпкері сияқты, өзге әлемнен келген жан. Алайда екі ақын кейіпкерлері арасында маңызды айырмашылық бар. Бальмонт кейіпкері жер бетіне «қүдіретті қолдың» ырқына бағынып келіп қалса, өзінің не істеп жүргенін өзі де түсінбей жүрсе, Мағжан кейіпкері жер бетіне өз еркімен келген, «зарлап жатқан елді көріп, от пен суда солармен бірге болмаққа» келген. Бұл айырмашылықтың өзі Мағжан символизмінде гуманистік рух басым түсіп жататынын аңғартады. Шағын үзінділердің өзінен байқалып тұрғандай, Бальмонт символдары шарттылыққа бейім болса, Мағжан символдарында суреттілік басым.

Бальмонт кейіпкері өзінің бұл тірлікке не үшін келгенін түсінбей, әрі-сәрі күйде жүрсе, Мағжан кейіпкері асыл мұратының күйкі тіршілік ағынына жұтылып кеткеніне құсалаы. Символист Мағжан өз кейіпкерінің осынау күйін бейнелей отырып та, гуманистік мұраттарға жетелейді. Бұл - Бальмонт үлгісіндегі символизмге Мағжан үстеген жаңалық. Бұл - символист Мағжанның шығармашылық жаңашылдығы.

Символист ақындардың бейнелеу құралдарының қатарында жиі ұшырасатын тәсілдің бірі, В.Брюсов өлеңіндегідей, қайсы бір дыбысқа символдық сипат дарытып, өлеңнің әсерлілігін арттыруға талпыну болса, бұл тәсілді де Мағжан ақын шығармашылықпен түрлендіре пайдаланады. Аталмыш тәсіл Мағжан қолданысында қаншалықты жаңа сипатта көрініс беретінін бағамдау үшін «Шолпы» өлеңіне зер салып байқалық:

*Сылдыр. Сылдыр. Сылдыр...
Қанымды қайнатты құрғыр.
Шық-шық жүрекке тиеді,
Күлпара талқан боп сынғыр!*

Үзінді - бас-аяғы бес шумақтан тұратын белгілі өлеңнің бірінші шумағы. Бес шумақтың да басталуы бірдей: «Сылдыр. Сылдыр. Сылдыр...»

Бұл - бойжеткен бұрымындағы шолпының дыбыстық бейнесін жеткізу үшін ақынның әдейі қолданған тәсілі. Мақсаты жағынан Брюсовтың «Шорох» өлеңіндегі тәсілге ұқсас. Бірақ бірдей емес. Өйткені әр шумақта шолпы сылдырының қозғалысы да, дыбысы да, лирикалық кейіпкерге әсері де өзгеріп отырады. Бұл өзгерістерді ақын әр шумақтың кейінгі үш тармағы арқылы бейнелі жеткізеді. Өлең динамикаға толы. Динамиканы туғызып тұрған - әр шумақ сайын қайталанып келетін шолпы сылдыры, шолпы сылдырынан сезімнің мың сан құбылуы. Алғашқы шумақта бейнеленген шолпы сылдыры алыстан естілсе, әр шумақ сайын жақындай түсіп, өлең түйінінде лирикалық кейіпкердің құшағынан табылады:

*Сылдыр. Сылдыр. Сылдыр...
Талдым, қалды сүлдер.
Сыбырға айналды сылдыр,
Сылдыр. Сылдыр. Сылдыр...*

Символистердің өлең әсерін арттыру, өлеңге эмоционалдык реңк үстеу мақсатында қайсыбір дыбыстарға әдейілеп екпін түсіріп, символдық мән бере қолданатын бейнелеу тәсілін өз поэзиясында пайдаланған тұста Мағжан Жұмабаев аталмыш тәсілдің бейнелеушілік мүмкіндігін одан әрі аша түседі.

«Шолпы» өлеңінен аңдалып тұрғандай, қазақ ақыны дыбыстық еліктеу деңгейінде ғана қалып қоймай, бейнеленуші объектіге (шолпының сылдыры) де, оны естуші объектінің (ақын яки лирикалық кейіпкер) ішкі толқынысы, әсер-сезімі мен эмоциялық қабылдауына да динамика дарытады. Нәтижесінде өлең алуан құбылған дыбыстар мен сезімдер қозғалысына толы туындыға айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. М. Жұмабаевтың көп томды шығармалар жинағы, Алматы: «Жазушы» 2002 жыл.
2. Жетписбаева Б. А. Образные миры Магжана Жумабаева.- изд. 2-е, доп. Алматы: Нур-пресс, 2008. -156 с.
3. Ананьева С. В. Международное сотрудничество института литературы и искусства имени М. О. Ауэзова. Алматы, 2006.-186 с.

МАҒЖАННЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ІЛІМІ – ТӘРБИЕ ТҰНЫҒЫ

Ануар Бурлен,

Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының

«Федоров ауданы білім бөлімінің

Ы.Алтынсарин атындағы

жалпы білім беретін мектебі» КММ

тарих пәнінің мұғалімі

*«Бала тәрбиесі бір өнер, өнер болғанда ауыр өнер,
жеке бір ғылым иесі болуды тілейтін өнер»*

Мағжан Жұмабаев

Бала тәрбиесі қай кезеңде болмасын бірінші орынға қойылатын күрделі мәселе. Бала ата-ананың үміті, өмірінің мәні. Бала - отбасының ұйытқысы, елдің болашағы! Міне, сондықтан да бала бойына тәрбиемен, білімді қатар сіңіру, басты парызымыз болып саналады. Тәрбиемен білімнің ара-жігін ажыратуға болмайды. Бір-бірінсіз дамуы мүмкін емес. Осы орайда Әбу Насыр әл Фарабидің: «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие керек. Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне қауіп әкеледі» деген ұлықты сөзі есіме түседі. Бұл сөздің растығын әр кезеңнің өмір тәжірибесі талай мәрте дәлелдегені белгілі. Осы орайда біздің ата-бабаларымыз тәрбиенің орны бөлек екенін жақсы білген. Бала тәрбиесі, балаға білім беру бағытында талай қазақ зиялылары қалам алды, ой толғады, кітап, әдістемелік нұсқаулықтар да жасады.

Ыбырай Алтынсарин, Ахмет Байтұрсынұлы мен Мағжан Жұмабаев тек бала тәрбиесі ғана емес, күллі ұлт тәрбиесіне елеулі үлес қосты.

Мағжан Жұмабаев бала тәрбиесіне аса ыждаһаттылықпен, мұқияттылықпен қараған. Баланың шыр етіп дүние есігін ашқан күннен бастап, баптап, күтіп, дене тәрбиесі мен жан тәрбиесіне жан – жақты зерттеулер келтіре отырып, жеке тұлға болып қалыптасуына дейінгі ерекшеліктері мен қажеттіліктерін тізбектеп жазған тұлға.

Мағжан Жұмабаев тәрбиеге «Тәрбие, кең мағынасымен алғанда, қандайда болса бір жан иесіне тиесілі азық беріп, сол жан иесінің дұрыс өсуіне көмек көрсету деген сөз» деп анықтама берген. Мағжан өз зерттеулерінде тәрбиені дене тәрбиесі, ақыл тәрбиесі, сұлулық тәрбиесі һәм құлық тәрбиесі деп төртке бөліп қарастырған [1,Б 27]. Ақын осы төрт тәрбие адам баласына толық берілген жағдай да, оның тәрбиесі түгел болады деп есептеген. Айтылған төрт тәрбиені жүзеге асыру үшін әр ата-ананың көргені, өмірлік түйгені аздық ететінін айта келе ата-аналарға заман талабына сай тәрбие туралы оқып, білімін жетілдіруді ұсынады.

Ақын ата-ана мен мұғалімді «тәрбиеші» деп алып, баланың әр жасаған қателігі мен жетістігіне тікелей осы тұлғалардың жауапты екенін қадап айтады. Иә, ақын айтқандай бүгінгі өскелең ұрпақтың тәрбиесіне біздер мен ата-аналар тікелей жауаптымыз. Бірақ өкінішке орай қазіргі таңда жауапкершілікті бір-біріне сілтеп жүріп, бала тәрбиесінен орасан зор кемшіліктер жіберудеміз. Бүгінгі таңда ата-аналар бала тәрбиесін тек әлеуметтік-экономикалық бағытта ғана қарап, рухани адамгершілік пен ақын айтқан құлық пен сұлулық тәрбиесін мешеу қалдыруда. Бүгінгі ата-ананың көпшілігі тәрбие деген ұғымды: сынау, мінеу, ұрысу, жақсы амалы үшін марапаттап, қате тірлігі үшін жазалау деп біледі. Сонымен қоса қазіргі «баланы тек мақтай беру» керек деген жаңаша техника тағы пайда болды. Ал діншіл типті ат-аналар баласына құр ақыл айтып, мораль оқумен шектеледі.

Осы орайда Мағжан Мұмабаев бала тәрбиесінде «кұрғақ ақылдан аулақ бол» - деп талап қояды. Бала құрғақ ақылды(моральді) ұқпайды, тыңдағысы да келмейді. «Балаға жеткізгің келген ойды жандандырып, суреттеп алып келсең тез ұғады» дейді [2,Б.96]. Бұл орайда ақын ертегі, аңыз-әңгімелер желісін қолданған дұрыс деп есептейді. Мысалы: балаға «өтірік айтпа» деген моральдан көрі, өтірікші туралы ертегі айтып беріп немесе оқуды тапсырып, сол ертегідегі кейіпкердің өзінің өтірігінен қор болғанын, зиян шеккенін суреттеп, талдатсаң, бала өтірік айтудың жаман қылық екенін түсінеді деген көзқарастарын ұсынады. Ертегілер мен аңыз әңгімелер арқылы тәрбиелеудің ұлттық тәрбиеге де, қосар үлесі ұшан-теңіз екенін білеміз.

«Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып келе жатқан тақтай жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші, сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуы тиісті» деп, Мағжан Жұмабаев ұлттық тәрбиенің бала тәрбиесіндегі маңыздылығына қатты мән берген. Ақын «әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол

ұлттың тәрбиесімен тәрбие қылу міндетті» - деп қазақ баласына тек қазақы тәрбиенің берілуін жөн деп санаған [3, Б. 105].

Бүгінгі жаһандану заманында осы ақын айтқан ұлт тәрбиесі ақсап тұр. Оның мынандай себептері бар деп ойлаймын: біріншіден қазіргі ат-аналар ұлт тәрбиесінен кенжелеп қалған, өз тілін, дәстүр, салтын білмейді немесе ұстанбайды. Екіншіден, тәрбиешінің басты міндетін арқалаған ата-аналар, отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайын күйттеп таңның атысы, күннің батысы үй бетін көрмейді. Яғни материалдық қажеттілікке көп мән береді. Үшіншіден, бұндай ата-аналардың баланың ішкі-жан дүниесіне үңілетін уақыттары жоқ. Ал сол уақытта баланы кім тәрбиелеп жатыр? Ұлттық құндылықтар мен тәрбиені балаға кімдер беріп жатыр? деген күдікті сұрақтар ойға оралатыны анық. Балаларды тәрбиелеп жатқан ең бірінші - әлеуметтік желі, сосын қоршаған орта, яғни қоғам. Ал қоғамға кім бағыт-бағдар беруде? Бұл да бір ұшы - қиыры жоқ үлкен мәселе... Бірақ осы шешімі күрделі мәселелер ұлттың болашағына балта шауып жатыр. Балаларымыз ұлттық тәрбиеден гөрі, батыстың дәрекілігін, шығыс елдерінің орынсыз нәзіктігін қабылдап, өз ана тілі мен салт-дәстүрінен арланатын жағдайға жетті.

Бұл мәселе бойынша Мағжан Жұмабаев әуелі жан тәрбиесіне ерекше назар аударады. «Баланың дене тәрбиесі мен жан тәрбиесін қатар алып жүру қажет. Бала өскен сайын тәрбиеші күштің көбін жан тәрбиесіне жұмсай беруге міндетті. Тегінде берік ұғу керек адамның қымбат нәрсесі де, жұмбақ нәрсесі де - жан» деп тәрбиешілерді жанды зерттейтін психологиямен танысуға шақырады. Ақын жан көріністері мен дене көріністерін ажырата отырып, олардың өзара үнемі байланыста болатынын қарастырады. Жан көріністеріне: ұялу, әсерлену, қуану, ренжу, өкіну, ұғыну, мақтан ету сияқты эмоцияларды (ішкі сезімді) жатқызады. Осы көріністерді дамыту жан тәрбиесінің негізі деп таниды. Мысалы: бала ұятты қылық жасап қойды делік. Біз көбінде баланың құлақ етін жеп, мораль оқып, құлақпен тәрбиелейміз, одан қалса, біреулерді мысалға аламыз, салыстырамыз, тіпті ұратын кездер де болады. Ал енді баланы сөкпе, ұрма, ұрыспа. Онда қалай тәрбиелеу керек. Мағжан Жұмабаев бұл ретте баланың жасаған қылықтарын қайта әсерлеу арқылы бұл ісінің ұнамсыз, ұят екеніне көз жеткізу керек деп ойлайды. Бұл техника баланың бойындағы ұялу, мойындау, қателіктен сабақ алу құндылықтарын дамытады [4, Б. 56].

Ақын «Тіл – адам жанының тілмашы. Тілсіз жүрек түбіндегі бағасыз сезімдер, жан түкпіріндегі асыл ойлар, жарық көрмей қор болып қалады. Тілсіз ұлт, тілінен айырылған ұлт дүниеде ұлт болып жасай алмақ емес» деп, ұлттық тәрбиенің маңыздылығын ұлттың тілімен тығыз байланыстырады. Әр ұлт өз ана тілінде білім алып, қарым-қатынас жасау керектігін де, тілге тиек етеді. Алғашқы тәрбие мен білім де, өз ана тілінде берілсе нәтижелі болатынын білеміз. Ақын қазақ тілін көркемдеп сипаттай келе «Қазақ тілінде қазақтың сары сайран даласы, біресе желсіз түнде тымық, біресе құйынды, екпінді тарихы, сары далада үдере көшкен тұрмысы, асықпайтын, саспайтын, сабырлы мінезі - бәрі көрініп тұр» деп жазады [5, Б. 113].

Қорыта айтқанда ақын тәрбиенің төрт тірегіне: дене тәрбиесі, ақыл тәрбиесі, сұлулық тәрбиесі һәм құлық тәрбиесіне тоқтала отырып, жаңа өмір есігін ашқан сәбиден ересек адамға дейін тәрбиелік құндылықтардың мәнін көрсетеді. Тәрбиенің негізгі ішкі жан дүниенің қалауынан, талабынан дамитынын білеміз. Осы бағытта: ұялу, ашу, қорқу, обалсыну, сұлулық, құлық, қайрат, әдет, құмарлық, мінез сияқты сезімдер мен қасиеттерді үздіксіз, ұлттық тәрбиеге оңтайландырып дамытуды көздейді. Бүгінгі таңда тәрбиелеуші жоғарыдағы қасиеттер мен құндылықтарға аса мән бермейді. Бала тәрбиесіне бір бағытпен қарап, киіндіру, білім беру, емдеу, тамақтандырудан аспайды. Бұл тұста ақын айтқан баланың жан дүниесінің құндылықтары мен талаптары мүлдем бос қалды. Бала бұл бос орынды әлеуметтік желіден көргені, достарынан естігені, өзінің дұрыс деп тапқан ақпараттармен толықтырады. Негізі, баланың ішкі жан дүниесі махаббатқа, мейірімділікке, ұлттық тәрбиеге, ар-ұят пен намыс, обал деген сияқты тамаша құндылықтармен толығу керек. Сол кезде ғана бала ақын айтқандай толық тәрбиелі болып саналады. Бұндай тәрбие алған бала рухани бай, қоршаған ортадан өзіне қажеттілігін ғана сұрыптап алатын саналы, ұлтының ерекшелігін біліп, құндылығын дамытатын патриот болып өседі.

Ақын айтқандай жан азығымыз болып табылатын тәрбиенің дұрыс берілуіне мұғалімдер тарапынан қосар үлесі зор болмақ. Олай болса, 45 минуттық сабағымыздың 5 минуттық сергіту сәтінде немесе ұйымдастыру кезеңінде тәрбиелік мәні бар қысқа ертегі, аңыз оқыту немесе мақал, нақыл сөздер жарыстырып, олардың мағынасын талдау арқылы ұлттық тәрбиемізді насихаттайық.

Пайдаланылған әдебиеттердің тізімі:

1. «Мағжан Жұмабаев шығармалары-2 том» Алматы: «Жазушы» 2013 ж.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ЖАС ҰРПАҚТЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТҮРҒЫДАҒЫ КӨЗҚАРАСЫ

*Аубакирова Айгерим Нурлановна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қарабалық ауданы білім бөлімінің
Михайлов жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Қазіргі таңда Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ізденістері білім беру, өскелең ұрпақты тәрбиелеу, халықтық білім беру жүйесін демократияландыру мәселелерінің өзектілігін ашады. Жұмабаевтың өз заманының жаңа мектебі мен жаңа педагогикалық ғылымы туралы тұжырымдарында қазіргі мектептің проблемаларын бейнелейтін, қазіргі педагогика мәселелеріне жаңа көзқарас пен өзіндік көзқарасты көрсететін идеялар мен әзірлемелер көрнекі және қолжетімді

түрде көрсетілген. Балаларды шығармашылықпен ойлауға, олардың рухани қажеттіліктері мен адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға, патриотизмге баулуға және дарынды тұлғалардың «жоғалуына» жол бермей тәрбиелеуге үйрету ниеті - мұның бәрі Мағжан Жұмабаевты білім беру жүйесін реформалау жолы туралы ойлануға және жаңа тәсілдер мен әдістерді іздеуге мәжбүр етті.

Мағжан Жұмабаев өскелең ұрпақ тәрбиесіне үлкен мән бере отырып, қазіргі қоғамның озық дамуындағы адамгершілікті ұстаздың басты міндеті деп жүктейді. Бұл идея қоғам мен мемлекеттің басым міндеттерінің бірі білім беру, адамгершілігі жоғары, жауапты, шығармашыл, бастамашыл, құзыретті Қазақстан азаматын қалыптастыру мен дамытуда әлеуметтік-педагогикалық қолдау болып табылатын атап өтеді. Осыған сүйене отырып, қазіргі тәрбие мұраты – өз елінің адамгершілігі жоғары, шығармашыл, білікті азамат, ой, сөз және іс бірлігіне негізделген, Отан тағдырына алаңдайтын кемел мінезді тұлғаны қалыптастыру деп санаған. Өз елінің бүгінгі мен болашағы үшін жауапкершілікті сезінетін, көп ұлтты халықтың рухани және мәдени дәстүрлерінен нәр алған.

Мағжан Жұмабаев тұлғасының ұлы болмысы оның өмірі мен шығармашылық кезеңдерінің құрамдас бөлігі болып табылады, ол оның шығармашылығында көрініс табады және қоғам өміріндегі тарихи-мәдени өзгерістермен анықталады.

Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастарының негізгі ережелері:

- педагогикалық процестің негізі оның психологиялық негіздемесі болып табылады;
- этнопедагогика, этнопсихология идеялары тәрбие мен оқытудың міндеттерін, мақсаттарын, мазмұнын, принциптерін айқындайтын жетекші факторлар болып табылады;
- адамгершілік тәрбиесінің факторлары; отбасы және мектеп;
- тіл мен әдебиетті интеграциялау, тілді оқытудың құралдарын, формаларын, принциптерін, кезеңдері мен реттілігін анықтау.

Педагог жұмысында тәрбие мәселесі маңызды орын алады. Ұстаз өскелең ұрпақтың дене тәрбиесіне үлкен мән бере отырып, жан-жақты дамыған тұлғаны берік адамгершілік өзегісіз қалыптастыру мүмкін емес деп есептеді.

Жұмабаев адамгершілік тәрбиесінің мақсатын адамгершілікке бағытталған ойлау, белсенділік қабілетін дамытудан көреді. Дұрыс таңдау жасай білу адамда өзін-өзі жетілдіруге, ерік-жігер мен мінез-құлықты нығайтуға, ізденушілікке саналы түрде ұмтылу процесінде қалыптасатын моральдық принциптер мен берік моральдық сенімдердің болуын талап етеді деп санайды. Мұғалім эстетикалық тәрбиені эстетикалық сұранысты қанағаттандыруға және көркемдік талғамды тәрбиелеуге, баланың бойында көркем шығармашылық пен өнерде өзін-өзі көрсету қабілеті мен ұмтылысын дамытуға арналған адамгершілік тәрбиесінің міндеттерін шешудің маңызды құралы деп білген. Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеу әдістерінің ішінен Мағжан Жұмабаев мысал әдісін ғана емес, жазалау, сендіру, әнгімелесу әдістерін де ерекшелейді. Ол физикалық жазаға теріс көзқараспен қарайтын болған. Сонымен қатар ол терең діндар тұлға ретінде баланың бойындағы діни сезімдерді тәрбиелеуге үлкен мән берді, оны

адамгершіліктің өзін-өзі жетілдіруге шақыратын рухани негізі деп санады. Жұмабаев балаға сөз емес, жақын адамдарының іс-әрекеті көбірек әсер ететінін, осыған байланысты бала тәрбиесінде отбасындағы берекелі ортаның, ата-ананың жақсы қарым-қатынасының да маңызы зор екенін алға тартты. Ол мұғалімге қойылатын негізгі талаптарды былай деп көрсетеді: олар кәсіби шеберлік, балаларға деген сүйіспеншілік, тіл мен жақсы сөйлеу, баланың жеке басын құрметтеуден тұрады.

Мағжан Жұмабаевтың пікірінше, сабақтың басым түрі әдеттегі дәстүрлі сабақ қана емес, оқушылармен еркін әңгімелесу түрінде де өтілуі керек. Ол білім беру процесінің заңдылықтарын ашуға, педагогиканың ғылым ретіндегі сипатын анықтауға тырысты. Ол оқушыларға педагогиканың ғылым ретінде дамуына ықпал ететін эксперимент жолында батыл болуды ұсынды. «Педагогика ғылымы біздің заманымызда философиялық аяндармен емес, барлық жерде шыдамды және табанды тәжірибелермен дамиды...», - деді Жұмабаев.

Педагогикадағы еркіндік қағидатын негізге ала отырып, Мағжан Жұмабаев барлық педагогикалық тұжырымдаманы негіздеді. Жұмабаев - ұлы педагог, өйткені ол баланың ішкі әлемін, оның тілектерін, қызығушылықтары мен ұмтылыстарын зерттеу қажеттілігін түсінді.

Бала тұлғасын өзінің педагогикалық тұжырымдамасын алға қоя отырып, ол оның айналасында дидактикалық принциптер жүйесін құрады:

- саналылық және белсенді оқыту принципі;
- оқуды өмірмен байланыстыру принципі;
- білімді меңгерудің қолжетімділік принципі;
- білімді меңгерудің беріктігі принципі;
- табиғатқа сәйкестік принципі.

Мағжан Жұмабаев оқу – баланың дамуына әсер ету ғана емес, көп қырлы процесс деп есептеді. Сонымен бірге ол саналылық пен белсенділік ұстанымына үлкен орын береді. Жұмабаевтың көзқарастарында оқу мен өмірдің байланысы ерекше орын алады. Педагог оқушылардың өмірлік тәжірибесі неғұрлым бай және жан-жақты болса, соғұрлым балаларды мектепте пәнаралық байланыстарды орнату және оқу ынтасын арттыру оңай болады деп есептейді.

Бұл принцип оқытудың қолжетімділігі принципін, яғни оқушыларға күрделі оқу материалын қолжетімді түрде жеткізуді білдіреді. Табысты оқытудың негізі ретінде мұғалім екі негізгі дидактикалық талаптардың сақталуын келтіреді:

- оқушыға үйрететін барлық нәрсе түсінікті және қызықты болуы үшін;
- оның ақыл-ойы мен рухани жан дүниесінің бай болуы үшін.

Мағжан Жұмабаев оқудағы мықтылық принципін дамытуға өлшеусіз үлес қосты, оқуда білім, білік, дағдыда күш дәрежесіне жетуге бағытталған кейбір ерекшеліктер мен шарттарды атап көрсетті.

Мұғалім білімді берік игерудің маңызды шарты ретінде оқушының білімнің мәнін, идеясын және оның әрбір құрамдас бөліктерін нақты түсінуі деп санады. Білімнің мақсатын түсіну оқушының ой-өрісін жандандырады, оқудағы

қиындықтарды жеңуге және жоғары нәтижелерге жетуге оның күшін жұмылдырады.

«Балалардың оқуға деген құштарлығы соншалық, осы тілекті қанағаттандыру үшін көптеген қиын жағдайларға мойынсұнып, көптеген кемшіліктерді кешіреді», - деп атап өтті М. Жұмабаев.

Өз кезегінде Мағжан Жұмабаев оқушылардың белсенділігін, олардың шығармашылық белсенділігін ынталандыратын, оқуға еркін және қолайлы жағдай туғызатын әдістердің тұтас жүйесін жасады.

Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық әдістемесі:

1. Оқытудағы көрнекілік.

Мұғалім көрнекілікті берік білімге жетудің қуатты құралы деп санады. Ол бұл түсінікке өте кең мағына берді. Оқытуда көрнекілік баланың жанды бейнелерді жанды эмоционалды есте сақтауын қамтамасыз ететіндей, баланың қиялын, ой-өрісін, сабақты терең білуге құштарлығын оятатындай етіп қолдану керек.

2. Әңгімелеу.

Мағжан Жұмабаев қызықты сюжетке құрылған хикая құрастырып, кейіпкерлердің басынан кешкен оқиғалары мен іс-әрекеттерін бейнелі түрде суреттеп, балаларды баурап алып, кейіпкерлерге жанашырлық танытуға мәжбүрлеген. Тілдің мәнерлілігі мен оқушыларға адамгершілік әсер ету күші Мағжан әңгімелеріне тән қасиет. Эмоциялық көңіл көтеруге оқыту шеберлігі, жазу таланты және балаларға деген ерекше махаббат арқылы қол жеткізілді.

3. Эмоционалды әсер етудің әдістемесі.

М.Жұмабаев оқушыларға әртүрлі эмоционалды әсер етудің тұтас әдістемесін жасап, оны оқушылардың тарихқа деген қызығушылығын оятып, ақыл-ой әрекетін белсендіру үшін кеңінен пайдаланды. Ұстаздың соғыс және тарихи оқиғалар туралы әңгімесі кешке дейін жалғасатын ертегіге ұласты. Мағжан оқиғаны оқушыларға еріксіз қызықтырып тіпті жанашырға айналдыратындай етіп беруді білген. Әрине, мұндай әңгімелерді балалар өмір бойы есте сақтайды.

4. Қиындық жағдайы.

Кейде ақын оқу процесінде оқушылардың ақыл-ой әрекетін белсендіру құралы ретінде «қиындық жағдайын» жасады, белгілі нәрсені біріктіру арқылы жаңа нәрсе жасалатын жағдайлар жасалды. Оқыту әдістерінің икемділігін талап еткені дұрыс болды. Кез келген әдісті формальды түрде қабылдасаңыз, бұрмалауға болады деп сенді ұстаз.

5. Оқушыларға жеке көзқарас.

Оқу-тәрбие жұмысын жандандыруда оқушыларға жеке көзқарастың үлкен маңызы бар екені белгілі. Мағжан Жұмабаев шәкірттерінің әрбір қасиетін ажырата отырып, оның ерекшеліктерін үнемі зерттеп отырды.

Қорыта келгенде, Мағжан Жұмабаевтың еңбектері ұлт тәрбиесін қалыптастыруда бірден бір көмекші құрал болары сөзсіз. Ұлы М.Жұмабаевтың еңбектеріндегі ұстаздық-тәлімгерлік идеялары біз үшін өте құнды дүниелер болып табылады. Мағжан орыс педагогикасының атасы К.Д.Ушинскийше, педагогиканың жан сырын терең зерттейтін психология ғылымы мен

байланыстыра қарастырып, қазақтың халық педагогикасын ғылыми тұрғыда зерделеп, болашақ ұрпақтың тәлім-тәрбиесіне қажетті құнды дүниелер қалдырып кеткен. Міне, Мағжан Жұмабаев надандықтан арылар бір кезді аңсаған, қазіргі кезде, яғни осы ғасырда біз оған жеттік деп ойлаймын. Оның жастарға сенгенін біз «Мен жастарға сенемін» өлеңінен ұға аламыз.

«Арыстандай айбатты,
Жолбарыстай қайратты,
Қырандай күшті қанатты,

Мен жастарға сенемін!- деп басталатын өлеңінде ақын, өзінің ертеңінен үміт үзбейтіндігін, бүгінгі кеткен есені, ұтылысты ертең-ақ «көздерінде от ойнаған, ар-намысты жандарынан да қымбат көретін» жастардың қайраттылығына сенеді. Жастардан күткен үміті ақталып келе жатыр деген ойдамыз. Бүгінгі ұрпақ үшін Мағжан, оқушыларға артар үміті мәңгілік қазақ елінің өркендеуі, жастардың қолында деген. Патриоттық рух Мағжан Жұмабаевтың поэзиясында еш уақытта сөнбейді.

Олай болса, Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ой-пікірлері мен көзқарастары өз заманы үшін ілгері болып қана қойған жоқ, әлі де қазіргі заманның шындықтарымен үндес және өзекті болып табылады және педагогикалық тәжірибеде пайдалануға құқылы.

Пайдаланылған әдебиеттердің тізімі:

1. М.Жұмабаев «Педагогика» - Алматы, 1993 ж.
2. Елеукенов Ш.«Мағжан. Шығармашылық өмірбаяны»-Алматы«Санат», 1995 ж.
3. Храпченков Г.М. «Қазақстанның мектеп тарихы және педагогикалық ойлары» – Алматы «Қайнар», 2008 ж.
4. КСРО халықтарының мектеп тарихы мен педагогикалық ойының очерктері 19 ғасырдың соңы – 20 ғасырдың басы / Ред. Е.Д.Днепров, С.Ф.Егорова, Ф.Г.Паначина, Б.К. Тебиева. – М.: Педагогика, 1991 ж.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ІЛІМІНДЕГІ ТӘРБИЕ

*Бадракова Акмарал Жанибековна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы білім бөлімінің
№28 мектеп-гимназиясы» КММ
ағылшын тілі пәнінің мұғалімі*

*Бала тәрбиесі бір өнер, өнер болғанда ауыр өнер,
жеке бір ғылым иесі болуды тілейтін өнер.*

Мағжан Жұмабаев

Қай кезде болмасын адам тәрбиесі ең маңызды рөлді атқарып келеді. Ең алғашқы тәрбиеге байланысты тұжырымдардың жарияланған еңбектері грек елі ойшылдарынан бастау алады. Қазақ халқында да тәрбиеге аса маңызды мән берген, ағарту ісіне өз үлесін қосқан азаматтар болды. Солардың бірі – Мағжан Жұмабаев, өз елінің патриоты, қазақ педагогикасының негізін қалаушы қайталанбас тұлға.

Мағжан Жұмабаев тек қана ағарту саласымен айналысқан жоқ, сонымен қатар сол кез үшін де, қазіргі кезде де өз маңыздылығын сақтап қалған оқу-әдістемелік құралдар жазған еді. Соның бірі – «Педагогика». Мағжан Жұмабаевтың «Педагогика», «Ана тілі», «Бастауыш мектепте ана тілін оқыту методикасы», «Сауатты бол», «Ересек шала-сауаттылар программасы» сияқты еңбектері мен оқу-ағарту мәселелеріне арналған мақалалары бар.

Ақын: «баланы тәрбие қылу тұрмыс майданында ақылмен, әдіспен күресе білетін, адам шығару деген сөз. Қалса, өзін, асса барлық адам баласын әділ жолмен өрге сүйрейтін ер шығару деген сөз» - дей келе, тағы да, «тәрбиедегі мақсат сол адамның, ұлттың, асса барлық адамзат дүниесін бақытты қылу» - деп жалғастырады. Ол өз оқулығында алғаш рет ұлттық педагогиканы, психологияны байланыстыра отырып, тәрбиелеудің жаңа жолдарын ғылыми түрде сипаттады. Оның сол кездегі озық ойлары бүгінгі күнде де өзектілігін жоғалтпаған. «Баланы ұлттық тұрғыдан заманға лайық етіп отырып, тәрбиелеп оқыту керек», – деген Мағжанның ойы бүгінгі күн үшін айтылғандай. Әр ұлт баласын тәрбиелеуде болашағын ойлап, ата-баба дәстүрін қадірлеп, соған лайықты етіп тәрбиелеу керек. Сол себептен ұлт педагогикасының маңыздылығы – ұлтжанды, ар-ұяты бар, саналы азамат тәрбиелеуде. Адамның дамуына ықпал ететін күшетедің бірі – тәрбие және қоршаған орта екендігін белгілі. Қазіргі жастарды қоғамдағы болып жатқан жамандықтарынан сақтап қалудың көзі ұлттық тәрбие.

«Тәрбие - кең мағынасымен алғанда, балаға тиісті азық беріп, сол баланың дұрыс өсуіне көмек көрсету деген сөз. Тәрбие, негізінде, төрт түрлі болады:

1) дене тәрбиесі, 2) ақыл тәрбиесі, 3) сұлулық тәрбиесі, 4) құлық тәрбиесі. Бала тәрбиесі - бір өнер, өнер болғанда ауыр өнер, жеке бір ғылым иесі болуды тілейтін өнер. Балам адам болсын деген ата-ана осы төрт тәрбиені дұрыс орындасын...» деп Мағжан Жұмабаев тәрбие туралы айтып кеткен болатын.

«Тәрбиедегі мақсат - адам деген атты құр жала қылып жапсырмай, шын мағынасымен адам қылып шығару». Бұдан біз баланы тәрбиелеуде жан-жақты, заман талабына сай тұлға ретінде дайындап шығару керектігін түсінеміз. Мағжан оқыту мен тәрбиенің өзара байланысына аса мән берген. Ол тәрбие мен оқытудың негізгі ұстанымдарына да назар аударады. «Тәрбиешінің табансыздығын сезсе, бала онымен сөйлесуден, тілін алудан қалады», – деп ой түйеді. Яғни, мұғалімдерге қажетті дидактика мәселелеріне де тоқталып, сол туралы теориялық тұрғыдан айтып өтеді. Белгілі бір тақырыпты түсіндіргенде оны өткен тақырыппен салыстыра отырып түсіндірген жөн деп дәлелдейді. Салыстырмалы түрде оқытуды қандай пән болмасын қолдануға болады. Оның сол кездегі кеңестері қазіргі уақытта да оқытуда өзекті.

«Педагогика» оқулығында Мағжанның ерекше проблемасы тілдің ұлттық сезімдермен байланысы болып табылады. Ол туралы: «қазақ тілінде бәрі қазақ сары даласында, кейде тыныш түнде, кейде сары далада құйынмен, өмір процесінде жайбарақат мінезде көрінеді», - деп ол толқумен және шабытпен жазды. Осыған байланысты Мағжан отбасында баланың тіліне аса сақтықпен қарау қажеттігін атап өтті. «Кейбір адамдар баламен ана тілінде сөйлесіп, балаға тез жету немесе оны еркелету, тілдерін әдейі бұзып, балалар сияқты мұқият сөйлейтіндер бар. Бұл - үлкен қателік», - деп ескертті ол. Сонымен бірге біз баланың тілін қалыптастыру және қолдау бойынша мектептің қызметіне баса назар аударуды толық құптаймыз.

Мағжанның келесі сөздері ұлт пен тіл арасындағы тығыз байланысты түсінуге көмектеседі: «Бір халықтың тілінде, айнадағыдай, бұл халықтың жері, тарихы, өмірі мен сипаты айқын көрінеді». Шынында да, халықтың тарихы, шежіресі, үміті, қайғысы мен қуанышы, тілден шыққан дыбыстар. Осыған байланысты орта білім беру жүйесінің мақсаты қазақ тілін оқыту және оның қоғамдағы барлық функцияларын көрсету болып табылады. Мұндағы маңызды талаптардың бірі-тілдік жүйе арқылы адамдардың танымын, олардың басқа халықтармен қарым-қатынасын түсінуге үйрету. Тілді жалаңаш грамматикалық схема ретінде ғана емес, сонымен қатар ғасырлар бойы жиналған фольклор, философия, психология, педагогика, тарих жинағы ретінде оқыту қажет.

Сонымен қатар Мағжан шығармашылық, интеллектуалды және жаңашыл педагог болды. 1922 жылы Мәскеуде Күншығыс елінің коммунистік университетінде оқыған Бейсенбай Кенжебаев: «Қазақ тілі мен қазақ әдебиетін М.Жұмабаев оқытқан. Ол - ғалым, тәжірибелі, шебер мұғалім, ұлы әдіскер мұғалім болды. Мысалы, ол оқушыларына тапсырма береді: сіз білетін ертегіні жазыңыз, оны сыныпта оқыңыз, біз бәріміз бірге талқылаймыз. Сонымен, ол бізге әдебиетті де, дұрыс жазуды да, эссе жазуды да үйретті. Сабақ өткізілген кезде Мағжан қағазды қолданбай тарту әдісін қолданып, оны өлеңдер, мақал - мәтелдер, шығармалардан үзінділер оқумен жатқа дәлелдеді» - дейді ол.

М.Жұмабаев – әдіскер-ғалым. Ол: «Мұғалім бір сөзді ұзыннан ұзақ соза берсе, шәкірттің іші пысады, мұғалім үсті-үстіне төпеп, түрлі білімді бір түрлі айта берсе, бала мезі болып, іші пысады. Мұғалімнің шеберлігі өзі білген білімнің бәрін балаға тез білдіруге емес, еппен, басқыштап білдіруде. Сабақ оқытуда мұғалім сөзі жинақы, жігерлі, қызықты болуға тиісті. Сонда ғана ол баланың абайын (назарын) өзіне қарата алады. Сабақ үстінде балалардың ойнауы, тыныш отырмауы бір-бірімен сөйлесулері мұғалімнің жинақы, жігерлі бола білмегендігінен», – дейді.

Жалпы, Мағжан «Педагогика» оқулығында «біз еліктейтін халықпыз, егер біз ел болғымыз келсе, біз осындай еліктегішті қоюымыз керек. Әр халықтың өз мектебі, өз оқулығы болуы керек» дейді. Шынында да, біз балабақшаларда, мектептерде, университеттерде шетелдік оқу бағдарламаларын қолданғанды ұнатамыз. Мәселен, Мағжан көптеген жаңа педагогикалық технологияларды енгізді. Мағжан «баланың заманауи білімі», «жеңілден ауырға», «баланы аз сөйлеуге және ойлауға үйрету технологиясы», «аздан үлкенге», «ойын технологиясын қолдану», «таза тіл технологиясы», «баланы оқыту технологиясы» сияқты технологиялар туралы жазды. Ұлттық контекст, «технология баланы таза қазақ тіліне үйрету», «заманауи білім беру», «мұғалімнің әдет-ғұрпы» және т.б. Неліктен біз оларды кеңінен қолданбаймыз? Петропавлдағы Мағжан Жұмабаев атындағы Жоғары педагогикалық колледжінің қызметкерлері бұл оқулықты соңғы жылдары ғана оқытып келеді. Ал Стамбул университетінің ғалымдары оқулық шығарды.

Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ілімдері еліміздің ұрпағын білікті, білімді, патриоттық қайраткер ретінде тәрбиелеуде зор маңызға ие. Мағжанның ілімін басшылыққа алып, жастарды сол рухта тәрбиелейтін болсақ, еліміздің нағыз патриоттары өсетіні түсінікті. Менің ойымша, біз өзіміздің Мағжан қорымызды құруымыз керек. «Мағжан ізімен» тарихи экспедициясы ұйымдастырылды, оның тұрған жеріне арнайы іссапарлар ұйымдастырылды және оның мәңгілік жерленген жерін іздеу, мұрағаттарда іздеулер жүргізу бүгін күн тәртібінде тұруы тиіс. Оның ізімен олар Мәскеуде, Қазанда, Ташкентте, Санкт-Петербургте, Уфада ән айтады. Оның айтуынша, біздің міндетіміз - шөлге «сүрінетін» ұлы адамның қалдықтарын тауып, оларды өз елінің жеріне көшіру. Мағжан Жұмабаевтың бұл кеңестері қазіргі білім беруде өз маңызын жоғалтқан жоқ. Өйткені, ақын Мағжан айтқандай, денені, жанды, ақыл-ойды, сұлулық пен күшті, мінезді тәрбиелеуге көңіл бөлсек, біз нағыз адамды тәрбиелейміз. Сонымен, «Менің балам жеке тұлға болсын, ата-аналар тәрбиенің осы төрт қағидасын дұрыс ұстансын» деген Мағжанның сөздерін есте ұстаған жөн

Пайдаланылған әдебиеттердің тізімі:

1. ust.kz/word/magjan_jumabaevtyng_adistemelik_engbekteri-154581.html
2. kuam.kz/kk/magzhan-murasy-elzhandylyk-kaynary
3. <https://infourok.ru/bastauish-sinip-oushilarin-ana-tili-sabai-arili-otansygishtikke-trbieleu-sinip-1657863.html>
4. М. Жұмабаев. Педагогика: «Ана тілі». – 1992 ж.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ТӘРБИЕ МЕН БІЛІМ

*Баекенова Айгерим Нурбулатовна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы білім бөлімінің
№122 негізгі орта мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Мағжан Жұмабаев - керемет қазақ жазушысы, ақын, публицист, жаңа қазақ әдебиетінің негізін қалаушылардың бірі. Оның өлеңдері, әңгімелері халық алдындағы жауапкершілік сезімін және одан туындайтын тарихтың қайнар көздері мен бетбұрыс кезеңдеріне бет бұруды білдіретін шиеленіскен трагедиямен сипатталады. Оны махаббат лирикасын жасаушы деп атауға болады. Себебі, Мағжан Жұмабаевтың өлеңдері еуропалық лирикамен өрілген. Мағжан Жұмабаев - поэзиядан басқа қазақ педагогикасының қалыптасуы мен дамуына елеулі үлес қосқан жазушы. Оқытушылық қызметінде ол мұғалімдер үшін құнды әдістемелік мол еңбек қалдырды. Ол шығыс және еуропалық мәдени дәстүрлерді сіңірген және қазақ верификациясының техникасына үлкен үлес қосқан адамдардың бірі болды. М.Жұмабаев орыс және қазақ халықтарының рухани байланысын тереңдетуге және сапалы жаңа идеяларға зор үлес қосты.

Ол - халық бостандығын өзінің ағартушылық қызметі арқылы армандаған әлемдік есімді ақынның бірі. Мағжан Жұмабаев қазақ зиялыларының басқа да жарқын өкілдері сияқты, әдебиеттің дамуына баға жетпес үлесін қосқан публицист. Қазақ тілінің халық тарихымен тығыз байланысқан өзіндік тарихы бар шығармалары мол. Осы шығармалар арқылы өскелең ұрпақты тәрбиелеу, сана-сезімін ояту мақсатында бізге жеткен шығармалары соған дәлел.

М.Жұмабаев қазақ әдебиетінің қалыптасуына баға жетпес үлес қоса отырып, ұлттық қазақ тілін жасады. Халықтың тілін негізге ала отырып, ол сол кездегі шындықты шынайы сипаттап, көркем бейнелеген. Жазушының әлемдік маңызы, әдеби дәстүрі әлем әдебиетімен тығыз байланысты. Сөйтіп, адамзаттың рухани дамуының маңызды сәті болып саналатын әдебиетке жол ашты. Өзіне күш салған және оған сеніп тапсырылған саланы меңгеріп, кез келген көрнекті адамның қосқан үлесі, әдетте, бұл сала үшін өте маңызды болып саналады. Әдеби мұраларына жетілдірілген құнды материалдар жастар арасында кеңінен таралған деп анық айтуға болады. Себебі, айналып келгенде өскелең ұрпақты тәрбиелеу оған дұрыс бағдар беру т.с.с жіктеп көрсетуге болады.

М.Жұмабаевтың жалпы еңбектері осы аталған материалдармен тұспа-тұс болып келеді. Бізге жеткен көптеген құнды еңбектері де осы жас буынды тәрбиелеуде мәні орасан зор. Ол қысқа ғана өмір сүрсе де көптеген керемет туындылар жасады. Бұрмалап сөйлеу, басқаша айту мүмкін емес-ті, өйткені ұлттық сипаттағы жарқын қасиет көрнекті тұлғаларда көрінеді. Әр адамға қазақ тілі шетелдерге түсініксіз екенін біледі.

М. Жұмабаевтың өскелең ұрпақты тәрбиелеуге қосқан үлесі орасан зор. Мүмкін, ол қазақ сөзінің ерекше шебері болғандықтан шығар. Өйткені, оның поэтикалық шығармалары балалар аудиториясына қазақ тілінің жандылығы мен әсемдігін көрсетті. Осы орайда жас буын тамсана оқи бастайды. Сонымен бірге Мағжан Шекспирден, Пушкиннен, Соловьевтен бастап символизмге, технократизмге және Шпенглерге дейінгі жалпыадамзаттық көркем және ғылыми мұраны қалдырды. Қазіргі кезде кең таралған экзистенциалды мотивтер оның жұмысында айқын көрінеді. Ұзақ жылдар үнсіздіктен кейін Мағжан Жұмабаев бізге қайта ашылды.

Мағжан Жұмабаевтың пікірінше, қоғам адамгершілік бағдарлардың ортақ жүйесі болған кезде ғана ауқымды ұлттық міндеттерді қойып, шеше алады. Ана тіліне, ерекше мәдениетке және ерекше мәдени құндылықтарға, ата-бабаларымызды еске алуға, біздің Отан тарихымыздың әр бетіне құрметпен қарайтын осы бағдарларды атап көрсетуге болады. Қазіргі әлемде, қоғамның әлеуметтік және рухани өмірінің өзгеру кезеңінде Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ізденістері білім беру, өскелең ұрпақты тәрбиелеу, халықтық білім беру жүйесін демократияландыру мәселелерінің өзектілігін тартады. М.Жұмабаевтың өз заманының жаңа мектебі мен жаңа педагогикалық ғылымы туралы тұжырымдарында қазіргі заманғы педагогика мәселелеріне жаңа көзқарас пен өзіндік көзқарасты көрсететін қазіргі мектептің проблемаларын бейнелейтін идеялар мен әзірлемелер көрнекі және қолжетімді түрде көрсетілген. Балаларды шығармашылықпен ойлауға, олардың рухани қажеттіліктері мен адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға, патриотизмге баулуға және дарынды тұлғаларды «жоғалуына» жол бермей анықтауға үйрету ниеті - мұның бәрі Мағжан Жұмабаевты білім беру жүйесін реформалау жолы туралы ойлануға және жаңа тәсілдер мен әдістерді іздеуге мәжбүр етті. Өскелең ұрпақты тәрбиелеуге үлкен мән бере отырып, М. Жұмабаев қазіргі қоғамның прогрессивті дамуындағы гуманитарлық мұғалімнің рөліне басымдық береді. Бұл идея қоғам мен мемлекеттің басым міндеттерінің бірі жоғары адамгершілік, жауапты, шығармашылық, бастамашыл, құзыретті Қазақстан азаматының қалыптасуы мен дамуын тәрбиелеу, әлеуметтік-педагогикалық қолдау болып табылатын қазіргі заманғы отандық біліммен үндеседі. Осы мәліметке сүйене отырып, қазіргі заманғы тәрбиелік идеал анықталды - бұл дегеніміз өз елінің жоғары адамгершілік, шығармашылық, құзыретті азаматы, ойдың, сөздің және істің бірлігі негізінде кемелді адамның қалыптасуы аңғарылады. Сондай-ақ, отан тағдырын, өзінің жеке тұлғасы ретінде қабылдайтын, өз елінің бүгінгі мен болашағы үшін жауапкершілікті сезінетін, көпұлтты халықтың рухани және мәдени дәстүрлеріне негізделген. Сол себепті де, заман талабына сай тәрбиелік мәні де ескеріледі [8;1].

Мағжан Жұмабаев тұлғасының ұлы мәні оның өмірі мен қызметінің кезеңдерінің құрамдас бөлігі болып табылады, ол оның туындыларында көрініс тапты және қоғам өміріндегі тарихи және мәдени өзгерістерге байланысты. Жазушы адамгершілік тәрбиенің мақсатын адамгершілікке бағытталған ойлау және іс- әрекет қабілеттерін дамытудан көреді. Дұрыс таңдау жасай білу қабілеті,

жазушының пікірінше, адам бойында өзін-өзі жетілдіруге саналы түрде ұмтылу, ерік-жігер мен мінезді қатайту, өзінің идеалын іздеу процесінде қалыптасуы мүмкін моральдық принциптер мен берік моральдық сенімдердің болуын талап етеді. Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеу әдістерінің ішінде Жұмабаев мысал әдісін ғана емес, жазаны, сендіру, әңгімелесу әдісін де бөліп көрсетеді. Ғалым физикалық жазаға теріс қарайды. Әңгімелесу кезінде ол жағдайды моральдық тұрғыдан талдау керек деп санайды. Жұмабаев оқушыларға ана тілі, әдебиет, ауызша халық шығармашылығы, ұлттық салт-дәстүрлер сияқты адамгершілік тәрбие беру құралдарының мүмкіндіктерін бөліп көрсетеді.

Жұмыста болсын отбасылық тәрбие мәселелері маңызды орын алады. Жазушының айтуы бойынша, балаға емес, оған жақын адамдардың іс-әрекеттері әсер етеді және осыған байланысты балаларды тәрбиелеуде отбасындағы қолайлы жағдай, ата-аналардың жоғары моральдық қасиеттері үлкен маңызға ие дейді. Мағжанның пікірінше, сабақтың басым түрі әдеттегідей дәстүрлі сабақ емес, оқушылармен еркін әңгімелесу болуы керек дейді. Сабақ барысында балаларға оқыту, жазғызу, арифметика, грамматикалық ережелерді, олардың жасына қол жетімді тарих, география, табиғаттану туралы ақпараттардан үйреніп жатыр. Яғни, сабақ барысында жаңа информацияларға қол жетімді деп айта аламыз.

Жазушының басты критерийі, жалғыз әдіс - тәжірибе деп жариялады. Жұмабаев өзінің алдына жаңа педагогикалық жүйені құру міндетін қойды. Жұмабаев ғылымды білім мен тәрбиенің негізгі мәселелерін шешудің жаңа тәсілімен байытқан дидактикалық көзқарастардың өзіндік жүйесін құрды. Оқушыларға білімнің кең ауқымын жеткізу және баланың шығармашылық күштерін, оның бастамасы мен дербестігін дамыту – мектептердің басты міндеті. Ғалымның айтуынша, тәрбиенің мақсаты балалардың барлық күштері мен қабілеттерін үйлесімді дамытуға ұмтылу болуы тиіс. Осы орайда, өскелең ұрпақты тәрбиелеудегі мәні деп түсіндірді. Ол сана мен белсенділік принципіне үлкен орын береді. Жұмабаев дұрыс айтқандай, оқыту-бұл баланың ақыл-ойына ғана әсер етпейтін көпжақты процесс. Бұл балалардың мектепте білімі мен дағдыларын механикалық игеру емес, белсенді, саналы және шығармашылық процесс. Оқу барысында Мағжан Жұмабаев оқушылардың дербестігі мен шығармашылық ойлауын дамытуға үлкен мән берді. Ол былай деп жазды: «Егер мектептегі оқушы ештеңе жасауды үйренбесе, онда өмірде ол әрқашан тек еліктейді, көшіреді... Әр балада тәуелсіздікке деген ұмтылыс бар, ол кез келген оқытуда жойылуы зиянды және үлгілерден сурет салу кезінде наразылықпен анықталады»- дейді [12;2]. Жазушы белсенділік принципін алға тартқан.

Мағжан Жұмабаев педагогикалық ізденістер жолымен жүргізеді, әрбір оқушының даралығын ашуда шынайы бақытты көруге үйретеді. Енді ұлы ақын мен ағартушы көтерілгеннен кейін көптеген жылдар өткен соң, оның көптеген ойларын жаңа тәсілдермен түсіндіруге, түсінуге, бағалауға болады. Мағжан Жұмабаев уақыт санатына өзінің гуманизмі мен даналығының ұлылығымен келеді. Сондықтан оның ұлы гуманистік ағартушы ретіндегі есімі өлмес. Ол балалардың психологиясындағы стихиялылық, бейнелеу, олардың ойлауының

нақтылығы, ойлар мен сезімдерді білдірудегі стихиялылық пен шынайылық сияқты ерекше белгілерді керемет түрде ашып, бізге тиянақты жетілдіріп берді [5;3].

Қорытындылай келе, бүгінгі таңда М.Жұмабаевтың өскелең ұрпақты тәрбиелеуге қосқан үлесі сондай-ақ, шығармашылығын өзін-өзі тану бағдарламасына зерттеуді қоса алғанда, педагогтар, ең алдымен, балаларға ескінің орнына келетін жаңа ұрпақты ойлаған және оған қамқорлық жасаған суретші туралы айтады. Біз оның мазасыздығы мен оған деген күмәнін түсінеміз. Рухани-адамгершілік білім берудің міндеттерін іске асыра отырып, мамандар Мағжан Жұмабаевтың шығармашылығына сүйеніп, балаларға оның өмір жолын, шығармаларын, т.б. зерттеуді ұсынуы тиіс. Жазушының бүкіл шығармашылығында байқалатын ойлар мен идеялар М. Жұмабаевтың ақын, публицист, теоретик, оқытушы ғана емес, сонымен бірге сөздің жоғары мағынасында мұғалім болғанын дәлелдеуге мүмкіндік береді. Жоғары моральдық, тазалық пен мызғымас рухтың күшін алып жүретін, өзінің болашақ жас өскелең ұрпақтың жақсы өмірін армандайтын халық ағартушысы.

Пайдаланылған әдебиеттердің тізімі:

- 1.Жұмабаев М. «Педагогика», Алматы. 1993 ж. - Б. 786.
- 2.Елеуқенов Ш. Мағжан. «Шығармашылық өмірбаян», Алматы, «Санат» 1995 ж. – б. 4
- 3.Жұмабаев М.Өлеңдер. Кітапша. (Ақынның 100 жылдығына. Орыс тіліндегі аудармалар. Құрамы. Қ. Бақбергенов). Алматы: Жазушылар, 1993 ж. - Б. 145.

ӨШПЕС ӨНЕГЕ ҚАЛДЫРҒАН АҚЫН

*Баймухамбетов Назар Альтиевич,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Ұзынкөл ауданы білім бөлімінің
Киев жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Қазақ халқының даңқты перзенті, ұлы ақын, Алаш қозғалысының қайраткері Мағжан Жұмабаев өзінің шығармаларында адамның ішкі жан дүниесін, психологиялық әлемін аса шеберлікпен жеткізе білді. Ақын шығармашылығының үлкен бір арнасы – халыққа білім беру, сауатты, салауатты ұрпақ тәрбиелеу, педагогика саласын дамыту болып табылады. Мағжан Жұмабаевтың оқу-ағарту ісіне қосқан үлесі орасан зор. Ол Алаш партиясы комитетінің мүшесі болып тағайындалған соң, Екінші жалпы қазақ съезіне делегат ретінде қатысып, оқу мәселесіне қатысты құрылған комиссияда төраға болды. Қызылжар қаласындағы мектепте орыс тілі мен әдебиетінен сабақ берді. Ақан сері, Базар жырау, Әбубәкір Диваев туралы зерттеу жұмыстарын жүргізіп, ауыз әдебиеті үлгілерін жинақтауға қатысты [1, 135]. Қызылжарда 1920 жылы мұғалімдердің кеңестік курсы ұйымдастырылды. Оған сол кеңестік курске

әдебиет пен педагогикадан сабақ беруге ұсыныс жасады. Мағжан жаңа шығармалар тудырумен бірге педагогикалық қызметінен де қол үзген жоқ. Астанадағы Күншығыс еңбекшілерінің коммунистік университеті оны қазақ тілі мен әдебиеті пәнінен лекция оқуға шақырды. Мағжан жастарды болашағым деп сүйді. Ұстаздық етіп, бар білгенін олардың ойына, жүрегіне сіңіруге ұмтылды [2, 8]. Мектеп оқушылары мен ұстаздарға септігін тигізетін еңбектер жариялады. Соның ішінде 1922-1923 жылдары Орынбор қаласында басылған «Педагогика» және 1925 жылы Ташкентте басылған «Бастауыш мектепте ана тілін оқыту жөні» еңбектері [3, 66].

Ақынның «Педагогика» атты еңбегі – орыс зерттеулерінен көшіріліп, қазақшаға аударылған еңбек емес. Бұл – қазақтың сол уақытқа сай көркем тілімен жазылған ғылыми монографиялық еңбек. Монографияда Мағжан Жұмабаев адамның сабаққа қатысты қажеттіліктеріне тоқталып кетеді. Ресей мен Еуропа зерттеушілері мен Мағжанның «Педагогикаларын» салыстыратын болсақ, Мағжан жаңалық етіп қосқан «Жан тәрбиесі» және «Ұлт тәрбиесі» деген бөлімдері басқа халықтарда жоқ. Қазақ ұлттық тәрбиесінің негізгілерін шартты түрде зерттеуіне кіргізген Алаш ғалымы ойын мұсылманша тәмамдап, Мұхамбет пайғамбар «Сөзді әрбір адамның ақылына қарай сөйле», – депті. Атап айтқандай, балаға тәрбиені өзінің шамасына, жаратылысына қарай беру керек. Жас бала – жас бір шыбық, жас күнде қай түрде иіп тастасаң, есейгенде сол иілген күйінде қатып қалмақ. Теріс иіліп қалған шыбықты артынан түзеймін десең, сындырып аласың. «Баланы – бастан» деген сөздің мәнісі осы деп түсіндіреді. Мағжан Жұмабаевтың бұл зерттеуіндегі әдебиетті танытатын тұжырымдармен келтірілген асыл сөз үлгілері ерекше әсер етеді. Ғылыми стиль қатып қалған пән сөздері ғана емес екендігін аңғартады. Қазақ тілінің қисыны анық екенін Алаш әдебиетшісі аталған еңбекте толықтай дәлелдеп берді [3, 33].

Мағжан ғалым, тәжірибелі, шебер оқытушы, асқан методист-педагог. Педагогика жайында, қазақ тілі мен қазақ әдебиетін оқыту жайында кітабы, мақалалары жарияланып отырды. Осыдан болу керек, оқушыларына қазақ тілі мен қазақ әдебиетін өте тамаша, жоғары деңгейде өткізді; сабақтарында лекциялық, практикалық әдістерді ретімен қатар қолданып тұрды. Лекциялық сабақ болсын, практикалық сабақ болсын, ол қағазға, кітапқа қарамай өзі асқан шеберлікпен өткізетін. Сөз арасында келтіретін мысал өлеңдер мен әңгімелерді түгел жатқа айтатын. Мағжанның ойынша, сабақтың басым бөлігі әдеттегідей мағынадағы сабақ емес, оқушылармен еркін әңгімелесу болуы керек еді: бұл кезде балалар оқуды, жазуды, есептеуді үйренеді, грамматикалық ережелерді меңгереді, тарих, география, табиғат туралы мәліметтерді меңгереді. Олардың жасына сай қолжетімді ақпаратты өздігінен ала алады [4, 4].

Ол оқу-тәрбие процесінде мұғалімнің рөліне үлкен мән берді. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ой-пікірлерін, моральдық-этикалық көзқарастарын зерделеу оның ақын, ұстаз, азамат, әділетті тұлға ретіндегі тұлғасын сипаттамау мүмкін емес. Шығармашылықтың педагогикалық мазмұны оның мінез-құлық ерекшеліктерінен, дүниетанымынан, халық өмірінің қойнауын сезінуінен бастау алады, бұл Жұмабаевтың әдеби мұрасының педагогикалық мәнін айқындайтын

адамгершілік бастамасы. Ақын адамгершілік тәрбиесінің мақсатын адамгершілікке бағытталған ойлау қабілеті мен белсенділігін дамытудан көреді. Педагог жұмысында тәрбие мәселелері маңызды орын алады. Өскелең ұрпақтың, әсіресе екі жасқа дейінгі дене тәрбиесіне үлкен мән бере отырып, адамгершілік өзегі берік болмайынша үйлесімді, жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру мүмкін емес деп есептеді. Дұрыс таңдау жасай білу адамда өзін-өзі жетілдіруге саналы түрде ұмтылу, ерік-жігер мен мінез-құлықты нығайту, өзіндік ізденіс процесінде қалыптасатын моральдық ұстанымдар мен берік моральдық сенімдердің болуын талап етеді деп санайды. Ол оқу-тәрбие процесінде мұғалімнің рөліне үлкен мән берді. Мағжан Жұмабаев мұғалімге қойылатын негізгі талаптарды әзірледі: олар кәсіби шеберлік, шығармашыл, балаға деген сүйіспеншілік, тілді білу мен жақсы, сауатты сөйлеу, баланың жеке басын құрметтеуден тұрады. Мұғалім эстетикалық тәрбиені эстетикалық сұранысты қанағаттандыруға және көркемдік талғамды тәрбиелеуге, баланың бойында көркем шығармашылық пен өнерде өзін-өзі көрсету қабілеті мен ұмтылысын дамытуға арналған адамгершілік тәрбиесінің міндеттерін шешудің маңызды құралы деп санайды.

Қазіргі заманда қоғамның әлеуметтік-рухани өміріндегі өзгерістер кезеңінде Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ізденістері жас ұрпақты оқыту, тәрбиелеу, халыққа білім беру жүйесін демократияландыру мәселелерінің өзектілігімен қызықтырады. Мағжанның өз заманындағы жаңа мектеп пен жаңа педагогика ғылымы туралы тұжырымдары қазіргі мектептің мәселелерін көрсететін, жаңаша көзқарас танытатын идеялар мен әзірлемелерді айқын көрсетеді. Балаларды шығармашыл болуға, олардың рухани қажеттіліктері мен адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға, отансүйгіштікке баулу және дарынды тұлғаларды «адасқанға» жол бермей анықтауға деген ұмтылыс – осының бәрі Мағжан Жұмабаевты білім беру жүйесін реформалаудың жолын ойластыруға мәжбүр етті. Жаңа тәсілдер мен әдістер ойластырылды. Жұмыста отбасылық тәрбие мәселелері маңызды орын алады. Мағжан Жұмабаев балаға сөз емес, жақын адамдарының іс-әрекеті көбірек әсер ететінін, осыған байланысты бала тәрбиесінде отбасындағы берекелі ортаның, ата-ананың жоғары адамгершілік қасиеттерінің маңызы зор екенін алға тартады. Ол педагогиканы психологиямен ажырамас байланыста екенін қарастырған алғашқы ойшыл. «Педагогика» психологиялық-педагогикалық трактаты – отандық педагогикадағы педагогикалық ойлардың бірден-бір және өзіндік көрінісін білдіретін бірегей еңбек. Тілді жас ұрпақты тәрбиелеу мен оқытудың ең маңызды құралы деп айқындай отырып, ана тілінің мәселелерін шешуге белгілі бір үлес қосты. Ол өз ана тілінде жазылған педагогикалық ғылыми еңбектердің ұлттық терминологияның жасалу бастауында алғашқы авторлардың бірі болып тұрды. Ұлт мектебін туғызатын ана тілі – ұлт тілі. Тілі бөлек ұлт – түрі бөлек мектеп іздейді. Ұлт мектебі – ұлт тілі негізінде қойылуға тиісті. Түрлі ұлт тілі – ұлт мектебіне ана болуға тиісті. Шынында да осындай болады. Бірақ бір ұлттың тарихында, түрлі себептермен, ұлт мектебі бір дәуірде анасынан айрылып жетім болып қалуы да мүмкін. Бастауыш мектептің басты да негізгі міндеті – баланы

айналасындағы қоршаған көрініспен, яғни жаратылыспен, көпшілік ұйымымен һәм адамзаттың еңбек түрлерімен таныстыру. Таныстырғанда жақыннан алысқа, таныстан жатқа көшіп, жеңілден күрделіге, берілген үлгіні аз-аздап кеңейтіп басқыштап таныстыру. Баланы қандай нәрсемен айналдырсаң да, бала сол ісіне ынтасын ашып, оны қызық көрсін, өте керекті де пайдалы бір нәрсе істеп жатырмын деп түсінсін [4, 223].

Еліміздің бүгінгісін мақтан ете отырып, өткенімізге де көз салуды ұмытпайтын болсақ, тарихи санамыз бүтін болмақ. Тарихты және мәдениетті білмеу өткенімізді ұмыту, кешегі мен бүгінгінің арасындағы туыстық байланысты бағаламау деген сөз. Тиісінше, әрбір келесі ұрпақ өзінің алдындағының мәдени дәстүрлерін сақтап, байытуға міндетті. Мұның тәрбелік мәні аса маңызды. Мағжан ауыр жағдайда өмір сүрді, халқына қызмет етті, ұлттық ой-сананы қалыптастырды. Келешек ұрпақтың міндеті – ұлы қайраткерлеріміз секілді ұлы істер жасау. Бұл жолда маңызды рөлді мұғалім атқарады. Мұғалім шәкіртіне сапалы білім бере отырып, саналы ұлт, болашағы жарқын ел тәрбиелейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1.«Қазақстан». Ұлттық энциклопедия/ Бас ред. Ә.Нысанбаев. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 2002. – 720 бет.
2. Аңыз адам. №1 (37) Қаңтар 2012 жыл – 52 бет.
3. «Қазақстан жазушылары: XX ғасыр». Анықтамалық. – Алматы: «Ана тілі» баспасы ЖШС. 2004 – 392 бет.
4. Ысқақұлы Д. Мағжан – поэзия падишасы: монография / Дандай Ысқақұлы. – Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2020. – 256 б.
5. Тайшыбай Зарқын. Мағжанның Қызылжары: Зерттеу. – Астана, «Астана полиграфия» – 2008. – 232 бет. Мәдениет. №1 (64) Қаңтар 2001 ж.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫН ДАМУҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

*Бейсембаева Махаббат Нурмуханбетовна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Ұзынкөл ауданының білім бөлімінің
Киров негізгі орта мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Жұмабаев Мағжан Бекенұлы (1893-1938) – қазақ әдебиетінің көгіндегі XX ғасырдың басында жарқырай жанған жарық жұлдыздарының бірі, текті ақын.

Мағжан Жұмабаевтың әдебиетімізге әкелген ең басты, ең күрделі жаңалығы бұрыннан бар романтизмді орнықтырды. Өзіне дейін әртүрлі қырда, азды-көпті көріп келген әдеби бағытта бар бояуымен әдебиетімізге әкеліп, оны әрлендіре түсті, байыта түсті. Өз заманының дарынды да, ұлағатты ұстазы мен

жазушысы. Реализмнен өзгені мойындай қоймай, оны керітартпа деп, ғылыми таным елегінен өткізгеннен гөрі жылы жауып қойып, үрке қарайтын әдетімізден арылып, өмірді бейнелеудің романтикалық әдісі әдебиеттің ішкі мазмұнына бірсыпыра ілгерінді ерекшеліктер әкелгенін саралауымыз қажет. Мағжан Жұмабаев қазақ әдебиетіне қанша үлесін қосса, қазақ халқының педагогикасына да сонша үлес қосқан жан. Педагогиканы дамытып, ол туралы еңбектер жазып, оны бөлек пән ретінде шығарған болатын. Шығармашылық жағынан ашып қарасақ та, педагогикалық жағынан да Мағжан Жұмабаев көп еңбек сіңірген. Мағжан романтизмі әдебиетке адамның ішкі әлемінің алуан қырлары терең бейнелеуді әкелді. Әсіресе, ол эмоционалды, сезімі ұшқыр адамның жан дүниесін алғаш болып көркем кестеледі. Әрине, бұл арада Абай тәжірибесінен зерде көкжиегінен тысқары қалдырып отырғанымыз жоқ. Абайдың сыршылдығы оның ұлы мұрасының бір арнасы іспетті еді. Енді осындай сипат Мағжан Жұмабаев шығармашылығының жалпы бет-бағдарына айналды. Реализм негізінен, өмірдің сараланған шынайы болмысын қамтыса, романтизм әдебиеті адамның ішкі жан-дүниесіне, сезім сырларына үңілді. Осы жағынан келгенде романтизм толыққанды реализмді әзірледі. Осыған орай толықтырсақ, ол адамның ішкі әлемін барша иірімдерімен, жүрегін аттай тулатқан қуанышымен, мұң жеңіп, шер басқан сәттерімен көрсетіп романтикалық кейіпкер бейнесін жасады. Мағжан Жұмабаев романтизмнің алғашқы бетінде оның кейіпкері – мейлінше жігерлі, өр тұлғалы ұлттың тәуелсіздігі үшін күресті, ерлікті аңсаушы және ол қасиетті парызды абыроймен орындауға сенімі мол күрескер кейпінде болушы еді.

Мағжан Жұмабаев - дарынды жазушы, педагог тұлға. Ол өз педагогикалық шығармаларында адам баласын жас кезінен бастап қалай тәрбиелеу керектігін түсіндірген. Оған қоса, ең бірінші тәрбие дене тәрбиесінен басталады деп есептеген. Шығарманың сезім байлығы мен алуандығына құрылған мазмұны – тілдік бояуының қанық болуын қамтамасыз етеді. Романтикалық таным троптың әлденеше түрлерінің мәтінінде орайлы, әрі талғампаздықпен жұмсауына жол ашқан. Метафоралық, метонимиялық, синекдохалық тіркестер құбылысты, образды бейнелеуде, сонымен қатар табиғат көркін құбылта кестелейтін кейіптеулер лиро-эпикалық поэманың стильдік қабатын көркем кемелдендірді. Мәселе, айшықты сөз немесе сөз тіркестерін молынан қолдануда да емес, оларды оқиганың, құбылыстың сырын ашатындай орайымен жұмсауда болса керек. Сөзге мағына жүктеуде және осы бағытта өзінің айқын көркемдік қолтаңбасын түсіруде болса керек. Жалпы, шығарма стилі дегеніміз – кейбір зерттеушілер тарапынан әдетке айналдырып жүргендей бейнелі сөздердің тізбегі емес, қаламгердің сөз таңдауы, өзінің сөздік әлемін қалыптастыруы, сөздерді тіркестіру дағдысы мен сөйлем құру ерекшелігі мен шеберлігі болып келеді. Осындай мақсатты жақтан келгенде қазақ тілінің бай мүмкіндіктерін ашуда, ана тіліміздің жаңа қабаттарын игеруде Мағжанның тапқаны мол. Автордың кейіпкерлеріне және олардың әрекетіне субъективті ыңғай білдіруі – лиро-эпикалық поэманың новеллалық сипаиын қалыптастырды. Оқиганың ширақ баяндалуы, баяндаудың байырғы жырлары мен дастандардағыдай бір ізбен бірте-

бірте дамытылмай бірнеше сюжеттік бөліктер арқылы мөлшерлі берілуі, содан барып фрагментарлы сипат алуы, лирикалық шегіністердің өнімдік қолданыстары – романтикалық поэманың композициялық бітімінің жинақы да, шымыр болуын, артық тұрмауын қамтамасыз етті. Бұл жаңа пішінді құрылым автордың шеберлікті қажет ете отырып, жалпы поэма жанрының пішінді көркемдік ыңғайда күрделі сатыға көтерілгенін, шығарманың эстетикалық пен әдемілік мәдениетінің өскенін байқатады. Қазіргі педагогиканы ашып қарасақ та, қазіргі психологияны алып қарасақ та, Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық сарынның дұрыс екенін көреміз. Ең бірінші баланың денесін шынықтыру керек. Денесі шыныққан бала ғана сөйлеу тілін дамыта алады. Ең бірінші ол еңбектеу, одан кейін жүру, секіру және жүгіру деген сияқты іс-қимылдарды орындай алуы. Дене тәрбиесімен қатар баланың экспрессивті жағы жақсы дамыған болуы қажет. Оны дамыту үшін баламен кішкентай кезден бастап «рөлдік ойындар» ойнату қажет деп есептеген. Сонымен қатар баламен «ситуациялық» (жағдаяттық) ойындар мен тапсырмалар беруіміз керек. Баланың әр жасына байланысты ойындар ойнатылады екен. Баланың көп тұстарына көңіл бөлген жөн деп есептеген. Ол ең біріншіден - тәрбие. «Тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы» демекші, тәрбие - педагогиканың басты факторы болып табылады деп Мағжан Жұмабаев та өзінің «Педагогика» атты оқулығында да айқан болатын. Мағжан Жұмабаев дене тәрбиесінен, тәрбиеден бөлек баланың дұрыс дем алып, дұрыс отыруына да басты назар аударған. Тіптен, ол баланың дұрыс дем алып, тамақтануына шейін оң көзқарас пен ұқыптылықтың қажеттілігіне шейін жазады. Балаға тәртіпсіз тамақ беретін әйел екеу болса, біреуі қазақ әйелі,- деп, өткір сын да айтқан. Сөйтіп, баланы бесікке салып ұйықтатқан кезде, педагогтік білімнің қажет екендігін ескертеді. Ол «Бөлеу һәм бесік» деген бөлімінде (Педагогика оқулығында): Қазақ қатыны баланы бесікке екі жерден тас қып байлап тастайды. Бұл балаға зиянды. Баланы ұйықтатарда шешесі долданып тарс-тұрс тербетеді. Мұнымен баланың басы айналады. Басы айналған бала амалсыздан ұйықтайды. Бұдан бала ұйықтап жатқан жоқ. Ол талып жатыр,- дейді. Сонымен бірге, Мағжан Жұмабаев баланы жастайынан өнерге, бойына сұлулық сезімдерін дарытуға, ән айтып өлең айтуға баулуды нұсқайды. Тілді үйреткенде өте ұқыпты болу қажеттігін қатты ескертеді. Адам баласымен бірге жасасып, бірге өмір сүріп келе жатқан қоғамның қажетті және тұрақты функциясының бірі – тәрбие болып табылады. Баланың өмірінде педагогтың маңызы зор екендігі туралы да айтты. Бала үшін «Мұғалім» басты әсер етуші фактор. Оқушы мұғалімге қарап өзін солай ұстауға тырысады. Әр түрлі тарихи-экономикалық формацияда, әр елде тәрбиенің мақсаты мен міндеттері сол елдің нақты талаптарына сай кейбір өзгеріске ұшырағанымен тәрбиенің негізгі мақсаты – жас ұрпақты өмірге дайындау, оған өз халқының ғасырлар бойы жасап, қалыптастырған әлеуметтік тәжірибелерін үйрету негізінен сақталып келеді. Мағжан Жұмабаев жазған «Бастауыш мектепте ана тілі» (1925), «Сауатты бол» (1926), «Педагогика» (1922) атты оқулықтары педагогика және әдістеме ғылымдарына қосқан тың үлес болып саналады. Мағжан Жұмабаев балалар әдебиетінің классигі. Мысалы, әртүрлі эпостар, балаларға арналған фольклорлық

туындылардың авторы. Ең бастысы баланы бесіктен еңбекке тәрбиелеудің негізін салған ұстаз-жазушы.

Еліміздің келешекте үлкен бір жетістікке жетуі де, бәсекеге қабілетті елдердің қатарында болуына білім сапасының орны бірінші екені анық. Педагогикалық сарынды дамытып, жаңғыртып, бөлек сала ретінде шығарған аса ғалымды тұлға. Өз шығармаларында баланың тек ақылы мен біліміне ғана емес, оның дене тәрбиесіне де басты назар аудару қажет екендігін де жазған. «Педагогика» саласы мен оқулығы қазақ халқында мүлде талқылынбаған тақырып болған. Мағжан Жұмабаевтың арқасында «Педагогика» саласы өрбіп, әрі қарай дамыды. Сол білім жүйесін одан әрі берік ету әр педагогтардың міндеті. Қорытындылай келгенде, мына заманда Алашорданың еңбектері таптырмас олжа. Сондықтан оларды оқыған жөн болар. Мағжан Жұмабаев ақылды, парасатты, дарынды педагог. Ол қазақ әдебиетіне де қосқан үлесі өте көп!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабаев М. Педагогика. Алматы. 1992 жыл. «Мағжанның педагогикалық мұрасы жайында»
2. С. Сеңкібаев «М. Жұмабаевтың тәрбиелік ілімі - ғасырлар тоғысында».
3. С. Сеңкібаев «М. Жұмабаевтың тәрбиелік идеялары - тәуелсіз ел».

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ӨСКЕЛЕҢ ҰРПАҚТЫ ТӘРБИЕЛЕУГЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

*Дербисова Замира Райевна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Федоров ауданы білім бөлімінің
Қоржынкөл жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

М. Жұмабаевтың барлық шығармашылығы өз халқының бақыты туралы ойларға толы. Ақынның терең ғылыми және педагогикалық зерттеулері ерекше назар аударуға тұрарлық. Осыған байланысты Мағжан Жұмабаевқа соңғы жылдары көрнекті ақын ретінде ғана емес, педагог ретінде де ерекше назар аударылуда. Біздің ұлы отандасымыздың педагогикалық қызметі қазіргі білім беру жүйесінде жиі сұранысқа ие болып келеді.

М. Жұмабаевтың пікірінше, қоғам адамгершілік бағдарлардың ортақ жүйесі болған кезде ғана ауқымды ұлттық міндеттерді қойып, оны шеше алады. Ана тіліне, ерекше мәдениетке және ерекше мәдени құндылықтарға, ата - бабаларымызды еске алуға, біздің Отан тарихымыздың әр бетіне құрметпен қарайтын осы бағдарлар.

Қазіргі әлемде, қоғамның әлеуметтік және рухани өмірінің өзгеру кезеңінде Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ізденістері білім беру, өскелең ұрпақты тәрбиелеу, халықтық білім беру жүйесін демократияландыру

мәселелерінің өзектілігін тартады. Балаларды шығармашылықпен ойлауға, олардың рухани қажеттіліктері мен адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға, патриотизмге баулуға және дарынды тұлғаларды «жоғалуына» жол бермей анықтауға үйрету ниеті - мұның бәрі Мағжан Жұмабаевты білім беру жүйесін реформалау жолы туралы ойлануға және жаңа тәсілдер мен әдістерді іздеуге мәжбүр етті.

Өскелең ұрпақты тәрбиелеуге үлкен мән бере отырып, М. Жұмабаев қазіргі қоғамның прогрессивті дамуындағы гуманитарлық мұғалімнің рөліне басымдық береді. Бұл идея қоғам мен мемлекеттің басым міндеттерінің бірі жоғары адамгершілік, жауапкершілік, шығармашылық, бастамашыл, Қазақстан азаматының қалыптасуы мен дамуын тәрбиелеу, әлеуметтік-педагогикалық қолдау болып табылатын қазіргі заманғы отандық біліммен үндеседі.

Осыған сүйене отырып, қазіргі заманғы тәрбиелік идеал анықталды - бұл өз елінің жоғары адамгершілік, шығармашыл, ойдың, сөздің және істің бірлігі негізінде кемел адамның қалыптасуы, Отан тағдырын өзінің жеке тұлғасы ретінде қабылдайтын, өз елінің бүгінгі мен болашағы үшін жауапкершілікті сезінетін, көпұлтты халықтың рухани және мәдени дәстүрлеріне негізделген.

Мағжан Жұмабаев тұлғасының ұлы мәні оның өмірі мен қызметінің кезеңдерінің құрамдас бөлігі болып табылады, ол оның туындыларында көрініс тапты және қоғам өміріндегі тарихи және мәдени өзгерістерге байланысты болды. Педагог адамгершілік тәрбиенің мақсатын адамгершілікке бағытталған ойлау және іс - әрекет қабілеттерін дамытудан көреді. Дұрыс таңдау жасау қабілеті, мұғалімнің пікірінше, адам бойында өзін - өзі жетілдіруге саналы түрде ұмтылу, ерік-жігер мен мінезді қатайту, өзінің идеалын іздеу процесінде қалыптасуы мүмкін, моральдық принциптер мен берік моральдық сенімдердің болуын талап етеді. Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеу әдістерінің ішінде Жұмабаев мысал әдісін ғана емес, әңгімелесу әдісін де бөліп көрсетеді. Әңгімелесу кезінде ол жағдайды моральдық тұрғыдан талдауы керек деп санайды.

Сонымен қатар, отбасылық тәрбие мәселелері маңызды орын алады. Жұмабаев балаға сөз емес, оған жақын адамдардың іс-әрекеттері әсер етеді және осыған байланысты балаларды тәрбиелеуде отбасындағы қолайлы жағдай, ата-аналардың жоғары моральдық қасиеттері үлкен маңызға ие дейді. Мағжанның пікірінше, сабақтың басым түрі әдеттегі мағынада сабақ емес, оқушылармен еркін әңгімелесу болуы керек еді: оның барысында балалары оқу, жазу, арифметика, тарих, география, табиғаттану бойынша грамматикалық ережелерді, олардың жасына қол жетімді ақпаратты үйренеді [2].

Жұмабаев өзінің алдына жана педагогикалық жүйені құру міндетін қойды. Жұмабаев ғылымды білім мен тәрбиенің негізгі мәселелерін шешудің жаңа тәсілімен байытқан дидактикалық көзқарастардың өзіндік жүйесін құрды. Оқушыларға білімнің кең ауқымын жеткізу және баланың шығармашылық күштерін, оның бастамасы мен дербестігін дамыту - Жұмабаев мектебінің басты міндеті. Жұмабаевтың айтуынша, тәрбиенің мақсаты балалардың барлық күштері мен қабілеттерін үйлесімді дамытуға ұмтылу болуы керек.

Педагогикадағы еркіндік қағидатын негізге ала отырып, Мағжан Жұмабаев барлық педагогикалық тұжырымдаманы негіздеді. Мағжан оқу үдерісінің мәнін түсінуге жаңа көзқараспен қарады. Жұмабаев - педагог өзінің замандастарының, ізбасарлары мен предшественниктерінің кез-келгеніне қарағанда тереңірек және жан-жақты, баланың ішкі әлемін, оның қызығушылықтары мен ұмтылыстарын зерттеу қажеттілігін түсінгендігімен керемет.

Бұл принциптен оқытудың қол жетімділігі принципі табиғи түрде туындайды, яғни оқушыларға күрделі оқу материалын қол жетімді түрде жеткізу. Табысты оқытудың негізі ретінде Мағжан Жұмабаев екі негізгі дидактикалық талаптардың сақталуын атады:

1) оқушыға үйрететін нәрсе түсінікті және қызықты болуы;

2) оның ақыл - ой күштері ең тиімді жағдайда болуы.

Жұмабаев оқушылардың жалпыланған және дерексіз шындықтардың дәстүрлі хабарламасынан айырмашылығы, нақты мәліметтер мен фактілерді жинақтауы оқытудың қол жетімділігіне қол жеткізудің ең жақсы әдісі деп санады. Жұмабаевтың айтуынша, педагог балалардың нақты өмірлік тәжірибесінен, жеке фактілер мен құбылыстардан балаларды жалпылауға жетелеуі қажет.

Мағжан Жұмабаев оқытудағы беріктік қағидатын әзірлеуге баға жетпес үлес қосты, өзіндік жүйенің кейбір ерекшеліктерін, сондай-ақ оқу процесінде білімнің, ақыл-ойдың беріктігінің жоғары дәрежесіне қол жеткізуге бағытталған жағдайлар, құралдар мен тәсілдерді атап өтті.

Мағжан Жұмабаевтың жоғарыда қарастырылған білім, білік және дағдыларды игеру беріктігі мәселесіне көзқарастағы бастапқы психологиялық-педагогикалық ұстанымы баланың білімге деген табиғи ұмтылысына сүйену болды. Жұмабаевтың барлық педагогикалық тұжырымдамасына тән табиғат бейнесі принципі осында жетекші болып шықты.

«Балаларда оқуға деген ұмтылыс соншалықты күшті», - деп атап өтті ол, бұл тілекті қанағаттандыру үшін олар көптеген қиын жағдайларға бағынады және көптеген кемшіліктерді кешіреді. Баланың білімге, өзі үшін жаңалық ашуға деген табиғи ұмтылысы-мұғалімнің барлық жағынан қорғауы керек ең қымбат табиғи-педагогикалық шарт. «Білім - бұл әркімнің қажеттілігі», - деп жазды Мағжан, - сондықтан білім тек қажеттілікті қанағаттандыру түрінде болуы мүмкін.

Білім беру жолының шындығы мен адалдығының ең сенімді белгісі - ол қабылданатын қанағаттану. Іс жүзінде және кітапта білім беру күштеп болуы мүмкін емес. М. Жұмабаевтың педагогикалық әдістері рухани-адамгершілік білім беруді жүзеге асыруда, атап айтқанда оқушының өзін-өзі тануда өте маңызды.

Мағжан педагогикалық бақылаудың ерекше талантына ие болды. Ол балалардың ана тіліндегі, арифметикадағы қателіктерін мұқият тыңдады, олардың қателіктерінің психологиялық - педагогикалық себептерін анықтады, мектеп оқушыларының жақын тәжірибелеріне еніп кетті. Ол балалардың психологиясындағы стихиялылық, бейнелеу, олардың ойлауының нақтылығы,

ойлар мен сезімдерді білдірудегі стихиялылық пен шынайылық сияқты ерекше белгілерді керемет түрде ашты [5].

Жұмабаев тек ақын, публицист, теоретик, оқытушы ғана емес, ол Ұлы Ұстаз, халық ағартушысы, жоғары моральдық тазалық пен мызғымас рухтың күш-қуатын көтеріп, болашақ ұрпақтың жақсы өмірін армандаған. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ізденістері, әрбір оқушының даралығын ашу шынайы бақытты кенелу деп үйретеді. Қазіргі таңда Мағжан Жұмабаев өзінің гуманизмі мен даналығының ұлылығымен ерекшеленгеніне анық көз жеткізуге болады. Сондықтан оның ұлы гуманистік ағартушы ретіндегі есімі мәңгі қалады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесінде тәрбиелеу Тұжырымдамасы [http:// 5S. usoz. ru/Dubl/2-1-0-13](http://5S.usoz.ru/Dubl/2-1-0-13)
2. КСРО халықтарының мектеп тарихы мен педагогикалық ойының очерктері: XIX ғасырдың аяғы-XX ғасырдың басы / ред.Э. Д. Днепров, с. Ф. Егоров, Ф. г. Паначин, Б. К. Тебиев. - М.: Педагогика, 1991ж.
3. Елеукенов Ш. Мағжан. Шығармашылық өмірбаяны", Алматы, "Санат",1995 ж.
- 4.«Пайғамбар және падишах Ұлттық поэзия» (библиографиялық көрсеткіш), Алматы, Орталық, Қазақстан Ғылым академиясының ғылыми кітапханасы, 2001.
5. Жұмабаев М. «Педагогика», Алматы. 1993 ж.
6. Жұмабаев М. Өлеңдер. Кітапша. (Ақынның 100 жылдығына) Алматы: Жазушылар, 1993 ж.

ҰРПАҚТЫҢ БОЙЫНДА СЕЗІМ ТҮРЛЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МАҚСАТЫНДА М.ЖҰМАБАЕВ ӨЛЕҢДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ

*Дулыбаева Қаламқас Алпысовна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай ауданы білім бөлімінің
мемлекеттік тілде оқытатын
Заречный жалпы білім беретін мектебі» КММ
математика пәнінің мұғалімі*

Баланың сезімдерін тәрбие қылу арқылы дұрыс қалыптастыруға болатынын Мағжан Жұмабаев өзінің «Педагогикасында» толықтай ашып көрсеткен. Сезім - адам өміріне тікелей әсер ететін ұлы күш. Адам эмоциямен, тосын сезімдермен өмір сүреді. «Әр адамның сұлулық сезімдері әртүрлі нәрседен оянымпаз болады. Біреудікі музыкадан, біреудікі сұлу суреттен, біреудікі поэзиядан» [1,127 бет]. Өнердің әйтеуір бір түрінен шабыт алып, сезімге құмарланған адам әлемді басқаша қабылдай бастайды. Осы өнер түрлерінің ішінде баланың ынтасы ауған түрін дөп басып, көре білу – тәрбиеші адамның бойынан табылуға ең ұлы қасиеттерінің бірі. Бала сезімге ерік беріп, өзін қиял

әлемінде еркін сезіне алуы қажет. Жазушылардың сырлы әуезді сұлу сөздерін, композиторлардың көңіл-көкжиегінде құйқылжыта шырқалған әсем әуендерін бала бойына сіңірсін. Сурет салуды үйренсін, музыкалық аспапты меңгерсін. Міне – осыларды жасау арқылы бала бойындағы сұлулық сезімдері дамиды, қарыштайды. Сезімсіз, жүрексіз адам – надан адам. Ал надан адам әрқашан тірі өлікпен тең.

Адам бойында арпалысып жатқан алапат сезімдерді жүрекке жеткізе білу кез-келген ақынның оң жамбасына келе бермейтін тақырып, бірақ Сәбит Мұқановша айтар болсақ, «Абай - қазақтың бас ақыны, ал Мағжан - ақынның ақыны», шынымен, өз замандастары ішінде Мағжанға тең келер ақын болған жоқ. Сұлулықты суреттесең, Мағжандай-ақ суреттеу қажет. Мағжанның өлеңдеріндегі ұйқастар қаншалықты әсем, қаншалықты көркем болса, күздің күні соққан самал жел үзіп түскен жапырақтай тым нәзік, таңғы шықтай мөп-мөлдір. Оның қаламынан төгілген прозасы да сондай сезімтал, оқыған жанның көңіл перделерін дөп басатын таңдаулы шығармалар екеніне дау жоқ.

Ақын өлеңдерін оқи отыра, бала бойына сезім атты сиқырлы күшті дұрыс сіндіре білуіміз қажет. Мағжан сезім ұғымын махаббатты символ ету арқылы бейнелейді, *махаббат – бір тікенек, махаббат – бір тәтті* у секілді тіркестерді қолдану арқылы жүректегі тебіреністі астарлап суреттейді. Ақын сезімнің ерекше қасиетін таңбалай отырып, махаббат сөзін символ дәрежесіне көтерген. Түсіндірме сөздікте махаббат – әйел мен еркектің бір-біріне деген құштарлық сезімі, сүйіспеншілік. Екінші мағынасында – ата-ананың балаға, адамдардың туған жерге, елге деген сүйіспеншілік ыстық ықыласы [2, 584 бет]. Ақынның танымы бойынша, махаббат жоғарыда айтылған мағыналардан бөлек, адамның көңіл-күйіне кірбің түсіре алатындай, сол кірбіңді бір-ақ сәтте жоқ қыла алатындай ғаламат қасиеті барын суреттейді. Махаббатты біресе тікенекке, біресе тәтті уға теңейді, бірақ удың тәттісі болмайды. Ақын осының барлығын шебер байланыстырып, махаббат деген жай ғана сезім емес екендігін ұқтыртады.

Сезім деген – жердегі адамзат баласының барлығына ортақ, бірақ та қарапайым адамның сезінген нәрсесін *ақын* басқаша сезінеді, өзіне түк қатысы жоқ дүниелерге жүрегі ауырып, мазасы қашады. Ақынның ел-жұртының қамын ойлап қайғыруы орынды құбылыс деп білеміз. Ақын деген бала тәрізді, оны пейілі пәк, таза. Тәрбиеші де бала бойына осындай таза, кіршіксіз ұлттық сезімдерді сіңіре білсе, Мағжан ақынның өлеңдерінің берген пайдасы деп білеміз. Заманасында қаншама Алаш арыстарымен бірге өз халқының көзін ашуға тырысып, сүт бетіне шыққан қаймақтардың бірі болды. Елінің артта қалғанын қаламай, қолдан келген көмегін аяп қалмады.

Жұрттың қамын көп ойла,
Уайым-қайғы жеп ойла!
Артта қалған сорлы жұрт
Алға бассын деп ойла.

(«Ләззат қайда», 11 бет)

«Сүйемін» - ақынның ең бір шоқтығы биік шығармасы. Оның бар ішкі тебіренісін, ішкі сезімін, сүйген жарына, аяулы анасына, қадірлі Отанына деген

ойын бүкпесіз жайып салады. Баланы кішкентай кезінен сүйіспеншілік жақын етіп өсіру – ата-ананың басты міндеті. Сәби күнінде ата-анасынан мейірім көріп өспеген бала, ер жеткенде жарын, ата-анасын, Отанын, мейіріммен сүйе алмайды. «Балалықта ылғи жағымды әсер алса, адам өмір бойы шат көңілді болмақ. Балалықта жағымсыз әсер алса, адам өмір бойы қасіретке бейім болмақ» [1, 144 бет].

Жабайы ғана жарым бар,
Неге екенін білмеймін –
Сол жарымды сүйемін!

Менің бір қарт анам бар,
Неге екенін білмеймін –
Сол анамды сүйемін!

Алаш деген елім бар,
Неге екенін білмеймін –
Сол елімді сүйемін!

(«Сүйемін», 68 бет)

Ақын өз қуанышына қалай қуанса, өзгенің қуанышына да солай қуана білген. Тәрбиеші баланы өзімдей болсын деп емес, өзімдей болма деп тәрбилеу керек деген даналық сөз бар. Десе де, әр адамның бойынан табылу керек ең қажетті қасиеттердің бірі – эмпатия, яғни өзгенің қайғы-қуанышын өз басынан өткергендей, жан-жүрегімен сезіне алу. Мағжан – эмпат ақын. Алаш қайраткері Міржақып Дулатұлы жазықсыз түрмеге түсіп, абақтыдан босап шыққанда Мағжанның жазған өлеңі оқыған жанның жүрек түпкіріндегі сезімдерін, әсіресе қуаныш сезімдерін қозғамай оқу мүмкін емес. Тап бір, Міржақыптың абақтыдан шыққан сәті көз алдында болған іспетті.

Зор қуаныш – қара түн өткеніне,
Алтын таңды ашық күн жеткеніне.
Қан аралас төгілген көп көз жасты
Тәңірі қабыл, мейірім еткеніне.

(«М.Д. абақтыдан шыққанда», 52 бет)

Қазақ поэзиясында әйел бейнесін суреттеген ақындар қанша көп болса да, әйелді Мағжандай суреттеген ақын жоқ! Мағжан ақын ғашық болған өмірлік музасы Гүлсімге арналған өлеңдерін оқи отыра, адамның ғашықтықты осылай да еркін, теңдессіз суреттей алуы мүмкін екен ғой деген ойға батасың. Мағжанның сезімге толы лирикасын балалардың сезімді дұрыс сезіне алуына әсер етеді. Оның өзіне тән шеберлігі, әлемді көре білуі, шығыс пен батыс үлгісін тең ұстай отыра, бұлтпен көркемделген асқақ шыңдай шығармалар жазуы – Тәңірден келген үлкен сый!

Шашың – қара, денең – ақ бұлт, жүзің – Ай,
Тісің – меруерт, көзің, сәулем, құралай.
Ләззат, рақат, бақыт – бәрі қойнында,
Сұрамаймын енді ұрмақ – жақсы жай!

(«Сүй, жан сәулем», 83 бет)

Адам тумысынан жалғыз болғандықтан, көбіне осы сезімді бастан кешеді. Оның қасында он адам болса да, адамда әуелгі жаратылыстан бергі жасасып келе жатқан жалғыздық жанын жегідей жейді. Ақын жалғыздықпен күрестің мәңгі аяқталмайтынын ұғындырады. Сезімге мұқтаж адам баласының жалғыздықты сезінбеуі үшін жалғыз-ақ қажет нәрсе – ол тірі адам. Адамға мейлі, ұрсысса да шүйіркелесетін бір адам қажет. Ой бөлісетін. Адам терең ойлана алуымен ғана адам. Ал ақындықты кейде біз қарапайым адамдардан бөліп қарастырамыз. Өйткені, шығармашылықтың адамдарының кез-келгені қоғамда өзіндік ерекшелігі бар, өзгеге ұқсамас қолтаңбасымен белгілі бөгде адамдар. Олардың жанын түсінуге тырысуымыз керек.

Ойлайды, күңіренеді, толғайды ақын,

Күрсініп көзіне жас алады да.

Ақында адамзаттан дос болмайды,

Жалғыз-ақ сырын сөйлер қаламына (*«Батыр Баян», 192 бет*).

«Мағжан – ақынның ақыны» деп айтып кеттік, демек ол қалам тербеген тақырыптың бәрі төгіліп, арнасынан асып тұрады. Ғасырларға ғасырды жалғап, ең соңғы қазақ қалғанша оқылатын ақынның бірі – ол Мағжан! *«Құшақта, сүй, күл, жыла, қайраттандыр [3]»* - осыншама сезімнің бәрін қалайша бір жерге сыйғызуға болады? Бұл - ақынның ақынына ғана тән қасиет. Төлеген ақынның: *«ақын боп ғұмыр кешіру оңай деймісің, қарағым, аузында болу бұл өзі сыздаған барлық жараның»* деп айтуы да бекер емес.

Әр адам адам болып туылады, бірақ «ақын» боп туылу екінін біріне бұйырмаған бақыт! Мағжан – нағыз бақытты жан! Ақынның өзі айтқан сөзі: *«Мен өлмеймін, менікі де өлмейді, надан адам өлім жоғын білмейді»* - деп бізге бейнелеп тұрғандай, Мағжан өлген жоқ. Оның отты жырлары әлі арамызда. Көкірек көзі ояу әрбір адам Алаш арыстарына мың рет басын иіп тағзым жасаса да артықтық етпейді. Ал, Мағжан Бекенұлы Жұмабай алыстан Алаш деген сөз естілгенде, алғашқы сапта тұратын арыстардың бірі! Оның сезімге толы лирикасы қазақ әдебиетіне үлкен серпіліс алып келді. Мағжанның қазақ әдебиетінен бөлек қазақ педагогика ғылымына қосқан өлшеусіз үлесі бар тұлға. Мағжан сенген жастар – мына біз, сондықтан Мағжан есімін қанша ардақтасақ та артық емес.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабаев М. Шығармалары (*әдеби басылым*). 2-том: Әңгіме, ғылыми еңбек, мақалалар, аудармалар, жарияланбаған өлеңдер / *Құраст. Сәндібек Жұманиязов*-Алматы: Жазушы, 2013. – 376 бет.
2. Жанұзақ Т. «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі» Алматы: Дайк-Пресс, 2008. 968 б.
3. Жұмабаев М. «Сүй, жан сәулем»: Өлеңдер мен поэмалар. – Алматы: - Атамұра, 2002. – 256 бет.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІЗДЕНІСТЕРІ

*Елеманова Динара Салимжановна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Сарыкөл ауданы білім бөлімінің
Урицкий мектеп-лицейі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Қазіргі заманда Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ізденістері өскелең ұрпақты оқыту, тәрбиелеу мәселелерінің, халыққа білім беру жүйесін демократияландырудың өзектілігімен қызықтырады. Жұмабаевтың өз заманындағы жаңа мектеп және жаңа педагогика ғылымы туралы тұжырымдары қазіргі мектеп мәселелерін көрсететін, қазіргі педагогика мәселелеріне жаңаша көзқарас пен өзіндік көзқарасты көрсететін идеялар мен әзірлемелерді анық және айқын көрсетеді. Балаларды шығармашылықпен ойлауға, олардың рухани қажеттіліктері мен адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға, отансүйгіштікке баулу және дарынды тұлғаларды анықтауға деген ұмтылыс – осының бәрі Мағжан Жұмабаевты білім беру жүйесін реформалаудың жолын ойластыруға және жаңа әдіс-тәсілдер іздестіруге мәжбүр етті.

Ұстаз өскелең ұрпақ тәрбиесіне үлкен мән бере отырып, қазіргі қоғамның озық дамуындағы адамгершілігі мол ұстаздың рөліне басты рөлді жүктейді. Бұл идея қоғам мен мемлекеттің басым міндеттерінің бірі білім беру, адамгершілігі жоғары, жауапты, шығармашыл, бастамашыл, құзыретті Қазақстан азаматын қалыптастыру мен дамытуда әлеуметтік-педагогикалық қолдау болып табылатын қазіргі біліммен үндес.

Осыған сүйене отырып, қазіргі тәрбие мұраты – өз елінің адамгершілігі жоғары, шығармашыл, білікті азамат, ой, сөз және іс бірлігіне негізделген, Отан тағдырын қабылдайтын кемел мінезді, өз елінің бүгінгі мен болашағы үшін жауапкершілікті сезінетін, көп ұлтты халықтың рухани және мәдени дәстүрлерінен нәр алған тұлғаны қалыптастыру деп айқындалды.

Мағжан Жұмабаев тұлғасының ұлы болмысы оның өмірі мен шығармашылығының кезеңдерінің құрамдас бөлігі болып табылады, ол оның шығармашылығында көрініс табады және қоғам өміріндегі тарихи-мәдени өзгерістермен анықталады.

Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастарының негізгі ережелері:

- педагогикалық процестің негізі оның психологиялық негізделуі болып табылады;
- тәрбие мен оқытудың міндеттерін, мақсатын, мазмұнын, принциптерін анықтайтын жетекші факторлар этнопедагогика, этнопсихология идеялары болып табылады;
- адамгершілік тәрбиесінің факторлары; отбасы және мектеп, мұғалім тұлғасы;

- тіл мен әдебиет пәнінің интеграциясы, тілді оқытудың құралдарын, формаларын, принциптерін, кезеңдері мен бірізділігін анықтау.

Педагог жұмысында тәрбие мәселесі маңызды орын алады. Ұстаз өскелең ұрпақтың дене тәрбиесіне үлкен мән бере отырып, жан-жақты дамыған, жан-жақты дамыған тұлғаны берік адамгершілік өзегісіз қалыптастыру мүмкін емес деп есептеді.

Жұмабаев адамгершілік тәрбиесінің мақсатын адамгершілікке бағытталған ойлау, белсенділік қабілетін дамытудан көреді. Дұрыс таңдау жасай білу адамда өзін-өзі жетілдіруге, ерік-жігер мен мінез-құлықты нығайтуға, ізденушілікке саналы түрде ұмтылу процесінде қалыптасатын моральдық принциптер мен күшті моральдық сенімдердің болуын талап етеді деп санайды. Мұғалім эстетикалық тәрбиені эстетикалық сұранысты қанағаттандыруға және көркемдік талғамды тәрбиелеуге, баланың бойында көркем шығармашылық пен өнерде өзін-өзі көрсету қабілеті мен ұмтылысын дамытуға арналған адамгершілік тәрбиесінің міндеттерін шешудің маңызды құралы деп санайды. Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеу әдістерінің ішінен Жұмабаев мысал әдісін ғана емес, жазалау, сендіру, әңгімелесу әдістерін де ерекшелейді. Мұғалімнің физикалық жазаға деген көзқарасы теріс.

Ол терең діндар тұлға бола отырып, баланың бойындағы діни сезімдерді тәрбиелеуге үлкен мән берді, оны адамгершіліктің өзін-өзі жетілдіруге шақыратын рухани негізі деп санады. Жұмабаев балаға сөз емес, жақын адамдарының іс-әрекеті көбірек әсер ететінін, осыған байланысты бала тәрбиесінде отбасындағы берекелі ортаның, ата-ананың жоғары адамгершілік қасиеттерінің маңызы зор екенін алға тартты. Ол мұғалімге қойылатын негізгі талаптарды әзірледі: олар кәсіби шеберлік, балаларға деген сүйіспеншілік, тіл мен жақсы сөйлеу, баланың жеке басын құрметтеуден тұрады.

Мағжан Жұмабаевтың пікірінше, сабақтың басым түрі әдеттегі мағынада сабақ емес, оқушылармен еркін әңгімелесу болуы керек еді: оның барысында балалар оқуды, жазуды, есептеуді үйренеді, грамматикалық ережелерді үйренеді, тарих, география т.б. салалар бойынша олардың жастарына қол жетімді малімет алады.

Ол оқу-тәрбие процесінің заңдылықтарын ашып, педагогиканың ғылым ретіндегі табиғатын анықтауға тырысты. Педагогиканың ғылым ретінде дамуына септігін тигізуі тиіс эксперименттік жолға оқушыларды батыл түсуге шақырды. «Біздің заманда Педагогика ғылымы философиялық ашулар арқылы емес, шыдамды және табанды әмбебап тәжірибелер арқылы өз дамуын ілгерілетеді...», - деді Жұмабаев.

Мағжан Жұмабаев педагогикадағы еркіндік принципіне сүйене отырып, бүкіл педагогикалық тұжырымдаманы негіздеді. Ұстаз Жұмабаев ұлағатты, себебі ол баланың ішкі жан дүниесін, оның тілегін, қызығуын, талпыныстарын зерделеу қажеттігін өзінің замандастары, ізбасарлары мен алдыңғы буындарынан тереңірек, жан-жақты түсінген.

Бала тұлғасын өзінің педагогикалық тұжырымдамасының орталығына қоя отырып, ол оның айналасында дидактикалық принциптер жүйесін құрады:

- саналылық және белсенді оқыту принципі;
- оқуды өмірмен байланыстыру принципі;
- білімді меңгерудің қолжетімділік принципі;
- білімді меңгерудің беріктігі принципі;
- табиғатқа сәйкестік принципі.

Мағжан Жұмабаев оқу – баланың интеллектіне әсер ету ғана емес, көп қырлы процесс деп есептеді. Сонымен бірге ол саналылық пен белсенділік ұстанымына үлкен орын береді. Ол былай деп жазды: «Егер мектепте оқушы өзі ештеңе жасауды үйренбеген болса, онда ол өмірде әрқашан тек еліктейді, көшіреді... Әрбір балада тәуелсіздікке құштарлық бар, оны оқытудың кез келген түрінен жою зиянды және қандай. әсіресе үлгілерден көшіруге қанағаттанбау арқылы айқындалады».

Жұмабаевтың көзқарастарында оқу мен өмірдің байланысы ерекше орын алады. Педагог оқушылардың өмірлік тәжірибесі неғұрлым бай және жан-жақты болса, соғұрлым балаларды мектепте табысты оқытуға мүмкіндіктер көп болады, соғұрлым пәнаралық байланыстарды орнату және оқу ынтасын арттыру оңай болады деп есептейді.

Бұл принциптен оқытудың қолжетімділігі, яғни күрделі оқу материалын оқушыларға қолжетімді формада жеткізу принципі шығады. Мұғалім табысты оқудың негізі ретінде екі негізгі дидактикалық талаптарды сақтауды атайды:

- оқушыға оқытылатынның бәрі түсінікті және қызықты болуы үшін;
- оның психикалық күші ең қолайлы жағдайда болуы үшін.

Мағжан Жұмабаев оқудағы күш принципін дамытуға өлшеусіз үлес қосты, оқуда білім, білік, дағдыда күш дәрежесіне жетуге бағытталған кейбір ерекшеліктер мен шарттарды атап көрсетті.

Мұғалім білімді берік игерудің маңызды шарты ретінде оқушының білімнің мәнін, идеясын және оның әрбір құрамдас бөліктерін нақты түсінуі деп санады. Білімнің мақсатын түсіну оқушының ой-өрісін жандандырады, оқудағы қиындықтарды жеңуге және жоғары нәтижелерге жетуге оның күшін жұмылдырады.

«Балалардың оқуға деген құштарлығы соншалық, осы тілекті қанағаттандыру үшін көптеген қиын жағдайларға мойынсынып, көптеген кемшіліктерді кешіреді», - деп атап өтті Жұмабаев.

Өз кезегінде Жұмабаев білім алушылардың белсенділігін, олардың шығармашылық белсенділігін ынталандыратын, оқуға еркін және қолайлы жағдай туғызатын әдістер мен әдістердің тұтас жүйесін жасады.

Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық әдістемесі:

1. Оқытудағы көрнекілік. Оқытуда көрнекілік баланың жанды бейнелерді жанды эмоционалды есте сақтауын қамтамасыз ететіндей, баланың қиялын, қиялын, заттарды терең білуге құштарлығын оятатындай етіп қолдану керек.

2. Әңгімелеу. Тілдің мәнерлілігі мен оқушыларға адамгершілік әсер ету күші Мағжанов әңгімелеріне тән қасиет. Эмоциялық көңіл көтеруге оқыту шеберлігі, жазу таланты және балаларға деген ерекше махаббат арқылы қол жеткізілді.

3. Эмоционалды әсер етудің әдістемесі. Жұмабаев оқушыларға әртүрлі эмоционалды әсер етудің тұтас әдістемесін жасап, оны оқушылардың тарихқа деген қызығушылығын оятып, ақыл-ой әрекетін белсендіру үшін кеңінен пайдаланды. Ұстаздың соғыс және тарихи оқиғалар туралы әңгімесі кешке дейін жалғасатын ертегіге ұласты. Мағжан оқиғаны студенттер тыңдаушыдан еріксіз сыбайлас, жанашырға айналдыратындей етіп беруді білген. Әрине, мұндай әңгімелерді балалар өмір бойы есте сақтайды.

4. Қиындық жағдайы. Кейде Жұмабаев оқу процесінде оқушылардың ақыл-ой әрекетін белсендіру құралы ретінде «қиындық жағдайын» жасады, белгілі нәрсені біріктіру арқылы жаңа нәрсе жасалатын жағдайлар жасалды. Оқыту әдістерінің икемділігін талап еткені дұрыс болды.

5. Оқушыларға жеке көзқарас. Оқу-тәрбие жұмысын жандандыруда оқушыларға жеке көзқарастың үлкен маңызы бар екені белгілі. Мағжан Жұмабаев шәкірттерінің әрбір қасиетін ажырата отырып, оның ерекшеліктерін үнемі зерттеп отырды.

Жұмабаев жаңа формация тұлғасын тәрбиелеудің келешегін қалыптастыра отырып, оларды халықтың рухани-адамгершілік дәстүрлерімен ажырамас байланыста қарастырды. Мұғалімнің пікірінше, мектеп қазақ мәдениетінде кездесетін озық тәрбие дәстүрлерін қамтуы керек, сонымен бірге бүкіл озық әлемдік мәдениеттен нәр алуы керек. Жұмабаев құрған мектеп үлгісі қазақ әдебиетінде кездесетін озық тәрбие дәстүрлерін қамтып, сонымен қатар заман талабына сай, тұлғаны қайталанбас құбылыс ретінде тәрбиелеу мақсатын айқындайды.

Олай болса, Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ой-пікірлері мен көзқарастары өз заманы үшін ілгері болып қана қойған жоқ, әлі де қазіргі заманның шындықтарымен үндес және өзекті болып табылады және педагогикалық тәжірибеде пайдалануға құқылы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. М.Жұмабаев «Педагогика» - Алматы, 1993 ж.
2. Елеукенов Ш. «Мағжан.Шығармашылық өмірбаяны» – Алматы «Санат», 1995 ж.
3. Храпченков Г.М. «Қазақстанның мектеп тарихы және педагогикалық ойлары» – Алматы «Қайнар», 2008 ж.
4. КСРО халықтарының мектеп тарихы мен педагогикалық ойының очерктері: 19 ғасырдың соңы – 20 ғасырдың басы / Ред. Е.Д.Днепров, С.Ф.Егорова, Ф.Г.Паначина, Б.К. Тебиева. – М.: Педагогика, 1991 ж.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ «БЕСІК ЖЫРЫ» ӨЛЕҢІНДЕ ТАНЫЛАТЫН ЖАЛПЫ АДАМЗАТТЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР

*Ескалиев Гулалем Бейбитовна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай ауданы білім бөлімінің
Жамбыл жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Өмір бір орында тұрмайды. Зырылдап, зулап өте береді. Уақыт бәрін өз орнына қояды. Кешегі күннен алыс жоқ, ертеңгі күннен жақын жоқ дегендей, сол бір ХХ ғасырларда «халық жауы» деп қудалау мен зорлық-зомбылықтың шырмауында жүрген Мағжан ақын бүгінде – ел мақтанышы. Биыл ақынның туғанына тура 130 жыл. Қаншама езгі көрсе де ерлікпен өлген ақын Алашының жүрегінен үлкен орын ала білді. Бүгінде жас-кәрі, үлкен-кіші ақын поэзиясынан сусындап, рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруда. «Ақынның сөзі өлмейді, ғалымның хаты өлмейді» деген осыдан қалған болар.

«Алаш» ұранын көтеріп өткен Мағжан үшін жастардың орны бөлек. Ол жас жеткіншектерге үлкен үмітпен қарайды. Жастардың бойынан қыранның қанатындай күштілікті, таза жүрек пен сүйкімді мінезді, туған жерге деген шексіз махаббатты көреді. Соған мақтанады. Шабыттана жырлайды. «Мен жастарға сенемін!» - деп асқақта айғайлайды.

«Арыстандай айбатты, жолбарыстай қайратты. Қырандай күшті қанаты, Мен жастарға сенемін!»,- деп ғасырға жуық уақыт бұрын Мағжан ақын осылай жырлаған. Жастарға сену, оларға сенім арту, жауапкершілік жүктеу әр заманда болған. Аға толқынның өзінің ізін басқан іні-қарындастарына ерекше ілтипат білдіріп, ұстаздан шәкірт озуын қалап тұруы да заңдылық. Өйткені, өздері түрлі себептермен атқара алмаған істі жастардың жүзеге асырарына, қоғам өміріне дендеп енгізеріне сенеді. Сондықтан оларға үкілі үмітін артады. Осындай ақынның танылып үлгірмеген өлеңін көпшілікке танымал ету ақынның сенімін ақтау деп білемін.

Дегенмен ақынын айнытпай танитын көпшілік Мағжан бабамыздың «Мен жастарға сенемін», «Сүйемін», «Сағындым», «Сен сұлу», «Шолпы» өлеңдерін жақсы біліп-танып жатса, «Бесік жыры» өлеңін біле бермейді.

Ақынның «Бесік жыры» өлеңінде танылатын жалпы адамзаттық және ұлттық рухани құндылықтарға келер болсақ, әрі кетпей-ақ, «Бесік» деген сөздің өзіне назар аударайықшы қаншама құдірет бар. Тал бесік, ел бесік, жер бесік деген сөз тіркестердің астарында қаншама ұлттық мақтаныш жатыр. Сәби шағындағы тал бесік, азамат шағындағы ел бесік, қартайғандағы жер бесік әр перзент үшін қымбаттан-қымбат қазына.

Тарихи тұлға Мағжанның туған халқы мен адамзат өркениеті алдында сіңірген еңбегі де солай – ғасырдан-ғасыр озған сайын көркейе түседі. Ал

тағдырдың ең бір қиын бұралаңдарында халқының бойына қуат берген, жігерін жанумен болған Мағжан поэзиясы келер ғасырлардағы толқын-толқын талай ұрпаққа ата-бабаларының мұңы мен шерін, арманы мен рухын ұмыттырмай, үнемі құлағына құюмен болары анық. Осындай рухани байлықты бесікте жатқаннан бастап баланың құлағына сіңіру әрбір адамзаттың бұлжытпай орындайтын міндеті болса деп ойлаймын. Осылай жасай білгенде ғана жер бетінде Қазақ елі мәңгі тұрады, осынау мәңгілік сарын да ешуақытта үзілмейді және сөнбейді. Оған ешкімнің ешқандай күмәні болмас. Сонымен қатар оның рухани мұрасында өз халқының жарқын болашағына мол сенімі, поэзиясындағы ұлттық бейнелер құндылық ретінде тереңірек қарастырылады. Олай болса, өмір бойы «Алаш» ұранын көтеріп өткен Мағжан үшін ұлттық нақыштарымыздың алатын орны ереше екенін «Бесік жыры» өлеңінен көруге болады.

«Адам тағдырын тәрбие шешеді, тәрбие құралы-сөз», -деп заманымыздың белгілі ақыны Олжас Сүлейменов айтқанындай жастарды сезінген ақын өнегелі, өрелі асыл сөздерін кейінгі ұрпаққа сыйлағандығын да осы өлеңнен көруге болады. Қалай дегенде де, Мағжан өзіне дейінгіге де, кейінгіге де ұқсамайтын, өзіндік қолтаңбасы бар ақын.

Ол өмірді біртұтас құбылыс, көрініс ретінде, ал адамды сол ұлы табиғаттың, жаратылыстың бір туындысы, бөлшегі ретінде қабылдайды. Құбылыстың мәнін кең көлемде, жалпыға бірдей қалыпта тани білу үшін ол, алдымен, не нәрсенің болса да мән-мазмұнын бағдарлап, әрдайым жалпы адамзатқа тән әуенге бой ұрады. Дүниені философиялық тұрғыдан таниды. «Бесік жыры» өлеңінде жалпыадамзаттық және ұлттық рухани құндылықтар жайлы айтып тауысу мүмкін емес.

«Тәрбие тал бесіктен басталады», - дейді халық даналығы. Мәселен, өлең жолдарының мазмұнына үңілейік:

«Күнім, айым,	Сая жаным,	Әлди, бөпем,
Ерке тайым,	Балапаным,	Әлди, бөпем,
Бөлейін енді.	Соқсан дауыл, жел,	Ұйықта, жұм көзің.
Тыста дауыл,	Болма алаң,	Құлын шақтар,
Жатқан ауыл,	Сүйген анаң	Қозы, лақтар –
Ұйқың да келді.	Сақтар, анық біл.	Бәрі де ұйқыда.
Сен – жұлдызым,	Жұмсақ бесік,	Бәу-бәу, бөпем,
Сен – көз нұрым,	Жылы төсек,	Бәу-бәу, бөпем,
Кір тәтті ұйқыға.	Жата ғой, қозым.	Әлди, әлди-ай!

Осы жолдардан аналық сезімнен асқан бақыт жоқ екені анық көрінеді. Жануарын теппеген, ақты жерге төкпеген дана халқымыздың төрт түлікті дәріптей отырып баласын еркелете тәрбиелеген аналық махаббат пен мейрімділік ерекше орын алады. «Балаңа басқұр қалдырғанша, тозбас дәстүр қалдыр» деген мақалдың астарын осы бір өлең жолдарында да айтылып тұрғандай. Халқым дейтін бала, балам дейтін халық үндері де айқын бейнеленген. Нағыз патриоттық, адамгершілік қасиеттеріді баланың бойына сәби шағында сіңіру әрбір ананың әлди жырынан басталатынын ақынның өлең жолдарынан байқауға болады.

Мысалы:

Қайнап қаның,
Батыр жаның
Ерікке ұмтылар.
Сен еріме –
Жас бөріме
Қарсы кім тұрар!
Алмас қылыш,
Найза құрыш
Белге буарсың.
Сен, сырттаным,
Арыстаным,
Жауды қуарсың.
Туған жерден,
Өскен елден,
Ерге не қымбат!
Жаумен алыс,
Жас жолбарыс,
Шаңға, қанға бат!
Айбатыңды,
Қайратыңды,
Көрсін қарт анаң

Иә, ақын батыр бейнесін де адамзаттық және ұлттық рухани құндылықтардың бірі деп біледі. Себебі ұлтым дейтін бала ғана елін қорғай алады. Ақын адамзатты елі үшін жаумен жолбарысша алысуға шақырады. Міне, осы тәрбиенің бәрі бесікте жатқанда-ақ ана әлдиімен берілу керек.

«Бесік жыры» - жас жеткіншек бойына ізгіліктің нұрын себу арқылы адами болмысты қалыптастырады. Мағжан мектебі өз заманында болашаққа ұмтылған жалынды жастарға есігін айқара ашты. Қазақ даласының сарқылмас бұлағынан сусындасын деген ниетпен Мағжан жастарды «адамгершілік» пен «болашаққа» тәрбиелеу мақсатында рухани бай мұрасына ие болатын жас буын өкілдерін іздегендей. Өмірге адам болып келген соң рухани тәрбие алған жан тілі мен дінінің қорғаны болатынына үмітпен қарады. Егемен еліміздің ертеңгі қызметін атқарар лайықты тұлғаны бесіктен тәрбиелеуге шақырды. Өйткені, бесік – тәрбие символы, бесік – денсаулық символы, бесік – тыныштық, тәтті ұйқы символы. Сондықтанда ақынның «Бесік жыры» өлеңіндегі басты символдық бейне - Бесік. Ақынның жан айқайынан әлем картасында «Тәуелсіз - Қазақстан» пайда болды. Тәуелсіздік жылдарында асылдарымызды еске алып, зиялыларымыздың аттын айғайлап айта алатындай халге жеттік. Ақындарымыздың өлеңдерін қайта жаңғырттық, терең үңілдік өлең жолдарынан кеште болса қуат алдық.

Ендеше, Тәуелсіздігіміз мәңгі жасасын! Салтымыз сарқылмасын! «Бесік жырымыз» таусылмасын, ұрпағымыз ұлықты болсын!

Сондықтан да тал бесігіміз төрде тұру керек, бүгінде дау тудырған жер бесігіміз өз перзенттеріне бұйыру керек, ел бесігіміз тек тыныштық пен

Тәуелсіздік деген сәбиін тербету керек. Жастарын жалындап жануға шақырған ақын өлеңдерінің мазмұны бала тәрбиесінде үздіксіз жұмыс жасайды. Мағжанды оқып өсейік, жас ұрпақ!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Елеуқенов Ш. Әдебиет және ұлт тағдыры. – Алматы: «Жалын».
2. Жұмабаев М. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 2015 ж.
3. «Қазақстан тілі мен әдебиеті» журналы, №3 мамыр, 2018 ж.
4. «Қазақстан тілі мен әдебиеті» журналы, №8 мамыр, 2020 ж.
5. «Қазақстан тілі мен әдебиеті» журналы, №6 мамыр, 2020 ж.
6. <https://kk.wikipedia.org/wiki/>.

РУХАНИ ТАҒЫЛЫМ ДАРЫТҚАН ҚАЛАМҒЕР

*Жусупова Алия Болатовна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Рудный қаласы білім бөлімінің
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
жалпы білім беретін мектебі» КММ
физика пәнінің мұғалімі*

Әрбір қазақтың санасына, жүрегіне елдіктің, ерліктің, ұлтымыздың рухани құндылықтарын, тәуелсіз ел болуымыз үшін басын тіккен тұлғаларымыз жайлы толағай толғаныспен, терең де ұшқыр сезімталдықпен жырлаған қазақтың бірегей қаламгері Мағжан Жұмабаевтың 130-жылдық мерейтойы қарсаңында төл туындысын насихаттап, жаңа форматтағы ұстаз ретінде өзімнің көзқарасымды ортаға салғым келді. Ақын, жазушы, журналист, фольклорист, тарихшы, философ, аудармашы, ұстаз, қоғам қайраткері, саясаткер – Мағжан Жұмабаев ұрпақтарына мол мұра қалдырды. Ол қазақ халқының асыл мұраларын келешек ұрпақ үшін, тарих үшін қажет деп санады. «Алты алаштың баласы бас қосқанда, қадірлі орын – мұғалімдікі» деген нақыл сөзі бүгінгі мұғалім мәртебесінің қолға алынуымен дөп келіп отыр. Міне, бұл даналық сөз сөз менің ұстаздық еңбегіме шабыт сыйлады. Жаңартылған білім беру жүйесінің мақсаты - бәсекеге қабілетті шәкірт дайындау. Мектеп – үйрететін орта, оның жүрегі - мұғалім.

Осы орайда қаламгердің шығармалары, даналық сөздері шәкірттерімізге рухани азық сыйлайды. Олай деу себебім өзімнің тәжірибемде қай нақыл сөзін сабақ барысында қолдансам да, шәкірттерім жүрегінен жол тауып жатқанына куә боламын. Жаңа форматтағы ұстаз жаңалыққа бейімделгіш, үнемі тың ізденісте болуы шарт. Автор осы тәрбиені тәпіншеп түсіндіре келіп, былай дейді: Егер адам баласына тәрбие тегіс берілсе, оның тәрбиесі түгіл болғаны [1, 8 б.]. Міне, бұл ағартушылық идеясы қазіргі таңда тәрбиесіз берілген білімнің келешегі бұлыңғыр екенін көрсетеді. Сондықтан шәкірттерімізге білім беруде алдымен

бала тәрбиесіне көңіл бөлгеніміз жөн деп білемін. Бүгінгі күні жазушының шығармалары өміршеңдігімен мектебіміздің игілігіне айналып отыр. Қазақтың ұлы ақыны Мағжан Жұмабаевтың шығармалары ХХ ғасырдың 80-ші жылдарының соңында ғана халқымен қайта табысты.

Қаншама жылдар өтсе де жазушының еңбектері, білім саласында айтқан тың ойлары күнделікті мектеп өмірінде өзектілігін жоймай келеді. Ұлы тұлға қазақ әдебиеті мен мәдениетінің өзге елдер әдебиетімен, мәдениетімен тең болуын қалады. Елінің тарихы мен мәдени мұраларына қызығушылығы мен сүйіспеншілігін» өмірінің соңына дейін сақтады [2, 9 б.]. Сондықтан да өзінің шығармаларында ел тарихын, халықтан шыққан ұлы тұлғалардың, ел қорғаған батырлардың ерен еңбегі мен ерлігін көрсетуге ұмтылды. Ұлы жазушы өзінің қысқа өмірінде туған халқына қызмет етуге тырысты, тамаша өлеңдер, поэмалар, ғылыми еңбектер жазып, өз ізін қалдырды. Жалпы, ақын өмірі мен өлеңі туралы таңданбай, тамсанбай айту қиын. Бұл ақынның талант құдіретінен болар. Тұтасымен алғанда Мағжан Жұмабаев өлеңдері қазақтың сөз өнері үшін жаңа дүние. Ақын өзін немесе өзінің лирикалық кейіпкерін ғана емес, айналасындағы жастарды да «арыстандай айбатты, жолбарыстай қайратты» қалыпта көргісі келеді. Халқының болашағы үшін күресетін негізгі күш-жастар [3,13 б.]. Олай болса, өмір бойы «Алаш» ұранын көтеріп кеткен Мағжан үшін жастардың тәрбиесінің, қайраттылығының орны бөлек. Өз өлеңінде ол жастарға үлкен үмітпен қарайды. Жастардың бойынан қыранның қанатындай күштілікті, таза жүрек пен ер мінезді, туған жерге деген шексіз махаббатты көреді. Соған мақтанады. Шабыттана жырлайды. «Мен жастарға сенемін» деп асқақтай сөйлейді. Міне, осы тұрғыда бүгінгі ұрпақ ақын ойын ақтап жүрме деген сұрақ көкейімде тұрады. Өйткені, ұялы телефонға әуестенген оқушылардың кітап оқуы сиреп барады. Иә, ақынның өлеңдегі қайраттылық, рух-жігер, табандылық, әділеттілік, бәрі-бәрі тәрбиеден бастау алады. Тәрбиелілікті көрсетеді. Өкінішке орай жазушы шығармалары, өлеңі оқулықта аз кездеседі. Сондықтан үнемі кітапханада ізденіс үстінде болып, еңбектерін күнделікті сабағымда қолданып жүрмін. Мәселен, шәкірттеріме пікірлесуге шақырдым. Мына бір нақыл сөздерді алдым. Білімдінің сөзі - ем, Мейірімі көп, өзі кең! Бұл сөзде қаншама мағына жатыр десеңізші! Топқа бөліп түсінік бердім. «Ойлан, жұптас» әдісін қолдандым. Сонымен қатар «Бала тілінің дұрыс өркендеуінің бірінші шарты – балаға сөзді бұзып сөйлемеу керек» [4, 28 б.]

Бұл даналық сөз қазіргі таңда тілді шұбарламауда көмегі орасан зор екені анық. Сабақ соңында «Екі аялдама» әдісімен рефлексия жасап, кері байланыс жасаттым. Жазушы жастарды ақиқаттың ауылынан алшақтатпай, ар намысын бірінші орынға қоюға үндейді. Ал, соларға Мағжан Жұмабаев секілді алыптардың жан-жақты тұлғасын, өлеңдік тіл шұрайлылығын, сөз байлығын, теңеу, образ, ою өрнек, кестелерін тайға таңба басқандай етіп, миына сіңіріп, жүрегіне жеткізіп оқыту керек. Мағжан Жұмабаевтың шығармаларындағы айқындауыш бейнелі сөздерге көз жүгіртсек суреткердің идеясынан туып, сөз арқылы берілген не бір ойдың көрінісін аңғарасыз. [5, 9 б.] Сөздердің реңін кіргізіп, ажарлап, көркемдік жасап үйлесімге келтіруінің өзі бірнеше түрлі

тәсілдер арқылы берілгендігінің куәгері боласыз. Сонда ғана сенім ақталып, білім парасатына сай, жастарымызға елдің ары мен намысын таптатпауға, болашақтың тізгіні бүгінгі шәкірт, ертеңгі ел азаматына сеніп, өлеңін өмірлік ұран қылып, бойымызға сіңіреді едік. Адамның шын мағынасымен «Адам» болуы үшін өзін сүю, жақындарын сүюмен қанағаттанбайды, жалпы адамзатты сүюі шарт.

Бұл қанатты сөзі сол кездегі қазақ жастарының ел-жұрт алдындағы тарихи міндетін көрсетіп берген бағдарлама іспетті еді. Бұл нақыл сөздерді сабақ барысында оқушыларға жиі айтып отырамын. Осы мақаланы жазу үстінде өлеңін қайталап оқып шықтым. Өлеңнің беташары ретінде ақын мынадай сөздер келтіріпті: «Алда жүрген Алаш жолына аянбай қызмет қылған адал жүрек ағалардан үлгі, өрнек алыңдар. Елдіктен, ерліктен айрылып, екі жүз жылдай еңсесі түскен елді ойлаңдар! Күнді - түн, жақынды - жат, пайданы – зиян деп жүрген, толық саяси құқықтарын іздеп алуға ер жетіп, есі кірген елді ойлаңдар!» [6, 9 б.]. Мағжан Жұмабаев 1918 жылдың күзінен 1919 жылдың көктеміне дейін Омбы қаласында қазақ мектептеріне мұғалімдер даярлайтын курс ашып, өзі соның директоры болды, әрі қазақ тілі мен орыс тілінен, әдебиеттен, тарихтан сабақ береді. «Ол өз тегін де, өз жерін де ардақтаумен өткен, өмірдегі азаматтық орнын ардақтауға ұмтылған, өлең сөзді асыл маржандай терген, сұлу жырымен оқырман жүрегін баураған, ал өзі болса, өне бойы қапаста, қайғы мен қасіретте өмір кешіп, ақырында мүлт кеткен, өзі айтатындай, соры арылмаған халқының зарлы перзенті» еді деген сөзді баспасөзден оқығанда ақынның шығармаларының өміршеңдігіне көзім анық жетті. Мағжан Жұмабаевты қазіргі ұрпаққа жақсылап таныту, оның шығармашылығын барынша жіті талдау, беріден қайтпай, әріден, биік ойлар өресімен толғап көру керек [7, 6 б.]. Әрбір көркем дүниені тез танып, әсерленіп, тез игеретін кезеңі болады. Әр нәрсе өз орнында, тұсында. Мағжаннан кейінгі дәуірде аса қатты, қауырт дамыған қазақ поэзиясы, әсіресе, форма, техника жағынан алға кеткен тұстарында біздің классиктерімізге көп таңырқай алмауы мүмкін. Әсіресе, көркем шығармада қолданылатын көркемдегіш құралдың бірі, заттың не құбылыстың айрықша сипатын, сапасын анықтайтын бейнелі сөз-эпитетті пайдаланудағы шеберлігі оқырман көңілін еріксіз баурап әкетеді. Эпитетсіз тіпті айтарыңды анықтау, суреттеп отырған нәрсенді нақтылау мүмкін емес екендігін төмендегі жолдар арқылы мойындатады. Намыс - адам тұлғасының күзетшісі. Дара тұлға әділетсіздікке қарсы шығып, ар-намысын алға қойып өмірден озбады ма? Сондықтан қазіргі ғаламторға тәуелділік үстем болған уақытта осындай Мағжан Жұмабаев салып кеткен өлең жолына оқушыларды бағыттау үшін шығармаларын үнемі қолданып отыру қажет деген ойға тоқталдым. Ойымды тиянақтай келе, дара тұлғаның даналық сөздері арқылы шәкірттерімізге рухани азық сыйлайық дегім келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Ақжол» республикалық газет газет 2020 ж. 8 – бет.
2. «Аңыз адам» республикалық журнал 2021 ж. 9 – бет.
3. «Егеменді ел» республикалық газет 2021 ж. 13 – бет.

4. «Жаңа білім» республикалық журнал 2021 ж. 28 – бет.
5. «Қостанай таңы» облыстық газет 2021 ж. 10 – бет.
6. «Қазақстан мұғалімі» 2022 ж. №2 9-бет.
7. «Парасат» республикалық журналы 2022 ж. №7 6 – бет.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

*Қошмағамбет Толқын Төлебекқызы,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай ауданы білім бөлімінің Тобыл қаласының
№1 жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Сөз басын Мағжан атамыз айтпақшы, «Арыстандай айбатты, жолбарыстай қайратты, Мен жастарға сенемін...» яғни, жастарға сеніп қана қоймай, сол сенімді ақтайтын өскелең ұрпақты тәрбиелеу керекпіз. Сонда елдің ары мен намысын абыроймен алып жүретін жанарында жалыны бар жас ұрпақ өседі. Жас жеткіншектерді отаншыл рухта тәрбиелеу – бүгінгі мәселе. Қазіргі уақытта Отанымызды ұлт ретінде сақтап қалудың бірден-бір жолы – бала бойына елжандылық пен ұлтжандылық рухын көтеріп тәрбиелеу. Осы мәселені шешу үшін болашаққа, яғни жастарға сену керек.

Өскелең ұрпақ - егеменді еліміздің болашағы. Сондықтан жас ұрпақ тәрбиесі әрқашанда бірінші орында, адам өмірінде аса маңызды рөл атқарады. Себебі, қоғамда түрлі жас ұрпақ өсіп келе жатыр. Сол ұрпаққа беріліп жатқан тәрбиенің өзі өмір қажеттілігіне сай жылдам дамитыны белгілі. Осыдан тәрбие тәжірибесін топтастыру, арнайы оқу-тәрбие ұйымдарын ұйымдастырып, ұрпақты өмірге дайындау қажеттілігі туындап отыр. Инабатты, тәрбиелі, еңбекқор жасұрпақтың алдағы уақытта болашағы ғажайып болары анық. Сөзімді түйіндесем тәрбие – мәңгілік категория.

Демек, оқу-ағарту ісіне, жас ұрпақтың тәрбиесіне зор үлесін қосқан қазақтың ұлы тұлғалары баршылық. Солардың бірі де бірегейі - Алаш арыстарының бірі, халқының патриоты атанған Мағжан Жұмабаев еді. Ол тәрбиені зерттеп, этнопедагогиканың негізін салды. Мағжан Жұмабаев әрі лирик ақын, әрі аудармашы, әрі ұстаз-ғалым. Мағжан Жұмабаев поэма, лирикалық өлеңдерін жаза отырып, оқытушылық қызметті де атқара жүріп, тұңғыш «Педагогика» (1992 ж. 15.09) деген кітабын жазып қалдырған. М.Жұмабаев орыс, батыс т.б. педагог-психолог ғалымдарының еңбектерін оқи отырып, зерттеп, саралап, тәрбиенің ұлттық ерекшеліктерін анықтаған [6.230 б].

Мағжан Жұмабаевтың өскелең ұрпақты тәрбиелеуге қосқан үлесі зор. Ол өзінің «Педагогика» атты оқулығында халыққа жас ұрпақты тәрбиелеудің ұстанымдарын ұсынды. Оның «Педагогика» кітабын жазудағы

ұстанымы: «Тәрбие ғалымдарының пікірлерін (орыс, батыс ғалымдарын айтып отыр – С.Қ.) таңдап алуға ұмтылдым. Шамам келгенше, қазақ жанына қабыстыруға тырыстым. Бізде бұрын пән тілі болмағандықтан түрлі терминдерге тап басқанда қазақша сөз табу көп күшке тиді. Қалайда курстарда оқыған мұғалімдердің жәрдемімен таза орыс сөздері қазақшаға айналдырылды. Ал енді жиһан тілі (интернационалдық терминдер – С.Қ.) болып кеткен сөздері қазақшаға аударам деп азаптануды тиіс таппадым». Шынында да ол кезде қазақша педагогикалық терминдер жоқтың қасы еді», - дейді [1.56 б].

Кітапқа қысқаша шолу жасайтын болсам, бұл кітапта 4 тәрбие мәселесі қарастырылып, 14 бөлім сараланған. Мектеп тәрбие жүйесінде яғни, ұстаздарға болашақ ұрпақты тәрбиелеуде қажетті көмекші құрал ретінде қалдырған. Кітапта қарастырылған 4 тәрбиенің атауы төмендегі кестеде берілген.

1 кесте. «Педагогика» кітабы.

Шығарылған жылы	Бөлім	Тәрбие
1992 жыл 15 қыркүйек	бөлім	1. Ақыл тәрбиесі, 2. Құлық тәрбиесі. 3. Сұлулық тәрбиесі. 4. Дене тәрбиесі.

Әрине, тәрбиенің түрлері өте көп. Мағжан «Педагогика» оқулығында тек адам өміріне қажеттісін ғана беріп отыр. Мағжан осы атаған тәрбие ішінен дене тәрбиесіне баса назар аударады. Шынымен де, жас ұрпақтың дені сау, мықты болып өсуі үшін дене тәрбиесінің маңызы зор. Мағжанды бұл еңбегіне қарап ол адамның ішкі сезімін, көңіл-күйін түсінетін психолог және медицина саласына да жақын деуге де болар еді.

Мысалы, «Бөлеу Іәм бесік» бөлімінде «Қазақ баланы бесікке екі жерден тас қылып байлап тастайды. Бұл балаға зиян. Бұлай байлау баланың қан жүруіне, жүрек соғысына зиян. Баланы жылағанда анасы долданып тербетеді. Бір кезде бала ұйықтады. Бұл - сау ұйқы емес. Себебі, шайқап-шайқап баланың басына айналдыру» - дейді М.Жұмабаев.

Мағжанның осы сөзіне қарап қазіргі медицинада дәрігерлердің баланы бесікке бөлеудің бала денсаулығына қауіп төндіретінін айтқан сөзімен сай келіп тұрғандай. Оның үстіне дәрігерлер жас аналарды бесік зиян деп үгіттейді ме? Сонымен қайсысы зиян, қайсысы пайдалы? Қазір жастарымыздың көбі баланы бесікке бөлеуден гөрі, заманауи электрлі бесіктерді қолданып жүр. Қазіргі кезде бесік құралдарының барлығы дайын, дүкен сөресінен таба аласыз.

Мен баланы бесікке бөлеу зиян емес керісінше, *тазалық сақталады, денсаулық нығаяды* деп білемін. Бесікті қолдануымыз сиреп бара жатқандығы ата - бабамыздың аманатын ақтамағанымызбен тең. Бұрын әжелеріміз бесікке бөленген баланың ұйқысы тыныш, бойы жылы, тәні таза болады деуші еді. Талай батырлар мен ғалымдар бөленген тал бесігімізді әрбір қазақтың шаңырағының төрінде тұрса екен. Бесікке баланы бөлеу кесірінен «бесік жыры», «тыштырма» сияқты салт-дәстүріміз ұлттық дәстүріміз жоғалып барады [3.23 б].

Ақын жоғарыда аталған төрт тәрбиені түсіндіре келіп, былай дейді: Егер адам баласына осы төрт тәрбие берілсе, оның тәрбиесі түгіл болғаны. Бала берік

денелі болса, сыни ойлайтын, дұрыс шешім таба білетін, ақылды болса, сұлу сөзден ләззат алып, жан толғандырарлық болса, жамандықтан жаны жиреніп, жақсылықты жаны тілеп тұратын құлықты болады».

Расында да, өмір есігін ашқан бала бірден оқымайды. Оны бірінші тәрбиелеп барып, оқытамыз. Сондықтан болар қазақ халқы «Баланы жастан ...» деп тегін айтпаған. Мағжан атамyzдың кеңестері қазір тәрбие беруде өз мәнін жойған жоқ. Себебі, дене, жан, ақыл, сұлулық тәрбиесіне көңіл бөлсек, нағыз жас ұрпақты тәрбиелейтінімізге сенімдімін.

Мағжан «Педагогика» кітабында бесінші «Педагогика тарихы» атты бөлімінде түрлі заманды түрлі тәрбиеге адамзат қалай қараған, қандай жолдармен жүрген, тәрбие дүниесінде қандай білімпаздар өткен, олар қандай жаңа жолдар тапқандығы жайлы айтылады [5.178 б].

Мағжан атамyz баланың дүниетанымын байыту, жас ұрпақтың жүрегіне ізгілік, адамгершілік қасиеттерді ұялату және ауыл балаларының ұлттық ойындарды ойнату арқылы еңбек тәрбиесінде көрсете білген. Мысалы, ауыл балалары қыста қардан аққала соғып, жазда ұлттық ойын - асық ойнап еңбектенетіні анық.

Мағжанның «Педагогика» оқулығын оқи отырып мынандай ой түйдім. Ақын ұлттық болмысымыз бен сана-сезімге жақын этнопедагогиканы негізге алып жазғандығын байқадым. Оқулықта айтылған ой бүгінгі жас ұрпаққа ұлттық тәрбиемізді бойларына сіндіруде құнды мұра болып отыр [8.67 б].

Сөзімді түйіндер болсам, жалпы отбасында және қоғамда жас ұрпақтың дұрыс тәрбие алып, шын адам болғандығы керек. Балам адам болсын деген әрбір ата-ана осы төрт тәрбиені жас ұрпақ бойына дұрыс сіндіре білсе екен деп ақын тәрбие мақсатын айқындап береді. Автор туған халқының тәлім-тәрбиелік бай мұрасын «Ұлт тәрбиесі» - деп көрсетті. Әрбір тәрбиеші, ұстаз, отбасы ұлт тәрбиесі мен таныс болуға тиіс. Сол ұлт тәрбиені өскелең ұрпақ бойына сіндіруге міндетті.

Қорытындылай келгенде, мына тұрақсыз заманда Мағжан Жұмабаев еңбектері ұлт тәрбиесін қалыптастыруда бірден бір көмекші құрал болары сөзсіз. Ұлы Мағжан Жұмабаевтың еңбектеріндегі ұстаздық-тәлімгерлік идеялары біз үшін өте құнды дүниелер болып табылады. Ұрпақ тәрбиелі болса, ел жаңарады.

Көргенді халықтан тәрбиелі жас ұрпақ тарайды. Мағжан атамyzдың «Педагогика» еңбегі болашақ ұрпақты тәрбиелеуде үлгі өнеге болып, ұстаздарға көмекші құрал болары сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әбиев «Педагогика» Алматы. 2004 ж.
2. М.Бағыбаева. М.Жұмабаев және ұлттық тәлім-тәрбие // Ұлағат.
3. Қалиев. Этнопедагогика. Астана. 2003 ж.
4. М.Жұмабаев. Педагогика. Алматы. 1992 ж.
5. С. Сеңкібаев. М. Жұмабаевтың тәрбиелік ілімі- ғасырлар тоғысында
6. Б.Дәрімбетов. Мағжанның бір мақаласы // Қазақстан мектебі.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫН ДАМУЫҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

*Махамбетова Гульшат Келденовна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қамысты ауданы білім бөлімінің
Клочков жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Мағжан Жұмабаевтың пікірінше, қоғамда жалпы адамгершілік бағдарлар жүйесі болғанда ғана ауқымды жалпыұлттық міндеттерді қойып, шеше алады. Сондай-ақ олардың ана тіліне, төл мәдениеті мен төл мәдени құндылықтарына, ата-баба естелігіне, ұлттық тарихымыздың әрбір парағына құрметпен қарайтын тұстары бар.

Қазіргі заманда қоғамның әлеуметтік-рухани өмірінің өзгеру кезеңінде М.Жұмабаевтың педагогикалық ізденістері білім беру, өскелең ұрпақты тәрбиелеу, халыққа білім беру жүйесін демократияландыру мәселелерінің өзектілігімен қызықтырады. М.Жұмабаевтың өз заманындағы жаңа мектеп пен жаңа педагогика ғылымы туралы тұжырымдары қазіргі мектептің мәселелерін бейнелейтін, жаңаша көзқарас пен жаңаша көзқарас таныта отырып, қазіргі педагогика мәселелеріне өзіндік көзқарасты танытатын идеялар мен әзірлемелерді анық және жеңіл көрсетеді. Балаларды шығармашылықпен ойлауға, олардың рухани қажеттіліктері мен адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға, отансүйгіштікке баулу және дарынды тұлғаларды «адасқанына» жол бермей анықтауға деген ұмтылыс – осының бәрі Мағжан Жұмабаевты білім беру жүйесін реформалаудың жолын ойластырып, жаңа тәсілдер іздеуге мәжбүр етті.

Жас ұрпақ тәрбиесіне үлкен мән бере отырып, М.Жұмабаев қазіргі қоғамның озық дамуында адамгершілікті ұстаздың рөліне бірінші кезектегі орынды жүктейді. Бұл идея қоғам мен мемлекеттің басым міндеттерінің бірі – жоғары адамгершілікті, жауапты, шығармашыл, бастамашыл, құзыретті Қазақстан азаматын қалыптастыру мен дамытуды тәрбиелеу, әлеуметтік-педагогикалық қолдау болып табылатын заманауи отандық біліммен үйлеседі.

Осыған сүйене отырып, қазіргі тәрбие мұраты, ол – өз елінің адамгершілігі жоғары, шығармашыл, білікті азамат, ой, сөз және істің бірлігіне негізделген, тағдырдың тәлкегіне сай кемел мінезді тұлға қалыптастыру болып табылады. Отан – оның жеке тұлғасы, өз елінің бүгінгі мен болашағы үшін жауапкершілігін сезінетін, көпұлтты халықтың рухани және мәдени дәстүрлерінен бастау алады.

Мағжан Жұмабаев тұлғасының ұлы болмысы оның өмірі мен шығармашылығының кезеңдерінің құрамдас бөлігі болып табылады, ол шығармаларында көрініс тауып, қоғам өміріндегі тарихи-мәдени өзгерістермен шартталған.

Мұғалім адамгершілік тәрбиесінің мақсатын адамгершілікке бағытталған ойлау, белсенділік қабілетін дамытудан көреді. Дұрыс таңдау жасай білу адамда өзін-өзі жетілдіруге саналы түрде ұмтылу, ерік-жігер мен мінезді шынықтыру, өз идеясын іздеу процесінде қалыптасатын моральдық ұстанымдар мен берік моральдық сенімдердің болуын талап етеді, дейді мұғалім. Жұмабаев мектеп оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеу әдістерінің ішінен мысал әдісін ғана емес, жазалау, сендіру, әңгімелесу әдістерін де ерекше атап көрсетеді. Ғалымның физикалық жазаға деген көзқарасы теріс. Әңгімелесу кезінде ол жағдайды моральдық тұрғыдан талдауға негізделуі керек деп дұрыс санайды. Ақын ана тілі, әдебиет, ауызша халық шығармалары, ұлттық салт-дәстүрлер сияқты оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеу құралдарының мүмкіндіктерін көрсетеді [1].

Жұмыста отбасылық тәрбие мәселелері маңызды орын алады. Жұмабаев балаға сөз емес, жақын адамдарының іс-әрекеті көбірек әсер ететінін, осыған байланысты бала тәрбиесінде, отбасындағы берекелі ортаның, ата-ананың жоғары адамгершілік қасиеттерінің маңызы зор екенін алға тартады. Ол оқу-тәрбие процесінің заңдылықтарын ашуға, педагогиканың ғылым ретіндегі табиғатын анықтауға тырысты. Мағжан Жұмабаев мұғалімдерге эксперимент жолына батыл түсуді ұсынды, мұның өзі педагогиканың ғылым ретінде дамуына ықпал етуі керек еді.

Жұмабаев педагогиканың бірден-бір критерийі – еркіндік, жалғыз әдіс – тәжірибе деп жариялады. Жұмабаев жаңа педагогикалық жүйені құру міндетін қойды. Жұмабаев білім мен тәрбиенің негізгі мәселелерін шешуге жаңа көзқараспен ғылымды байытқан дидактикалық көзқарастардың өзіндік жүйесін жасады. Оның ойынша, тәрбиенің мақсаты балалардың барлық күштері мен қабілеттерінің үйлесімді дамуына ұмтылу керек.

Мағжан Жұмабаев педагогикадағы еркіндік принципін сүйене отырып, бүкіл педагогикалық тұжырымдаманы негіздеді. Мағжан оқу-тәрбие процесінің мәнін түсінуге жаңаша көзқараспен қарады. Ұстаз Жұмабаев өзінің замандастары, ізбасарлары мен алдыңғы буындарынан да тереңірек, жан-жақты, баланың ішкі жан дүниесін, оның тілегін, қызығуын, ұмтылысын зерделеудің қажеттігін ұғынуы ұшан-теңіз. Ақын атап көрсеткендей, тәрбие баланың интеллектіне әсер ету ғана емес, көп жақты процесс. Бұл балалардың мектепте берілген білім мен дағдыларды механикалық түрде меңгеру емес, белсенді, саналы және шығармашылық процесі. Мағжан Жұмабаев оқу үрдісінде оқушылардың дербестігін, шығармашылық ойлауын дамытуға үлкен мән берді. «Егер мектепте оқушы өзі ештеңе жасауды үйренбеген болса, онда ол өмірде әрқашан тек еліктейді, көшіреді» деген сөзді алға қойды. Әрбір баланың бойында тәуелсіздікке ұмтылу бар, оны оқытудың кез келген түрінде жою зиянды және әсіресе үлгілерден көшіру кезінде қанағаттанбаушылық анықталды.

Мағжан Жұмабаевтың дидактикалық көзқарастарында оқу мен өмірдің байланысы принципі ерекше орын алады. Ол өмірден, халықтан үзілген орыс мектептерінің педагогикалық жүйесін талдай отырып, оқушылардың өмірлік тәжірибесі неғұрлым бай және жан-жақты болса, балаларды мектепте табысты

оқытуға мүмкіндіктер соғұрлым кеңірек болатынын дұрыс атап өтті: пәнаралық байланыс орнату және оқу мотивациясын арттыру.

Бұл қағидадан табиғи түрде білім берудің қолжетімділік принципі шығады, яғни күрделі оқу материалын оқушыларға қолжетімді формада жеткізу. Мағжан Жұмабаев табысты оқудың негізі ретінде мынадай екі негізгі дидактикалық талапты атады:

- 1) оқушыға оқытылатын нәрсе түсінікті және қызықты болуы үшін;
- 2) оның психикалық күші барынша қолайлы жағдайда болуы.

Мағжан Жұмабаев оқудағы күш принципін дамытуға өлшеусіз үлес қосты, өзіндік жүйенің кейбір ерекшеліктерін, сондай-ақ оқудағы білім, білік және дағдының беріктігінің жоғары дәрежесіне жетуге бағытталған жағдайларды, құралдар мен әдістерді атап көрсетті.

Мағжан Жұмабаев мұндай факторды оқушының білім мен оның әрбір құрамдас бөліктерінің мәнін, мағынасын нақты түсінуі және оқушының материалдың өмірлік маңыздылығын сезінуі білімді ұзақ уақыт бойына сіңірудің маңызды алғышарты деп санады. Сонымен, Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық тұжырымдамасында іргелі ұстанымдардың тығыз байланысы бар.

Білімнің мақсатын түсіну оқушының ой-өрісін жандандырады, оның ерік-жігері мен күшін оқудағы қиындықтарды жеңуге және оның ең жоғары нәтижелеріне жетуге жұмылдырады. Осы шартты сақтамай, мұғалім оқушылардан сол немесе басқа білімді немесе дағдыны есте сақтауды талап етуге құқығы жоқ.

Мағжан Жұмабаевтың жоғарыда қарастырылған білім, білік, дағдыларды игеру күші туралы мәселеге көзқарастағы бастапқы психологиялық-педагогикалық ұстанымы баланың табиғи білімге деген құштарлығына негізделген. Жұмабаевтың бүкіл педагогикалық концепциясына тән табиғи сәйкестік принципі мұнда да жетекші болып шықты.

«Балалардың оқуға деген құштарлығы соншалықты күшті», - деп атап өтті ол, бұл тілекті қанағаттандыру үшін олар көптеген қиын жағдайларға бағынады және көптеген кемшіліктерді кешіреді. Баланың білімге, өзі үшін жаңалық ашуға деген табиғи құштарлығы мұғалімнің қирау мен жоғалтудан жан-жақты қорғауы қажет ең қымбат табиғи педагогикалық шарт болып табылады. «Білім – әрбір адамның қажеттілігі, – деп жазды Мағжан, – сондықтан білім тек қажеттілікті қанағаттандыру түрінде болады.

Мағжан Жұмабаев педагогикалық ізденіс жолын басқарады, әрбір оқушының даралығын ашудан шынайы бақытты көруге үйретеді. Енді міне, ұлы ақын, ұстаздың көкке көтерілгеніне қаншама жыл өтсе де, оның көптеген ой-толғамдарын жаңаша пайымдап, ұғынып, бағалауға болады. Мағжан Жұмабаев адамгершілігі мен даналығының ұлылығымен заман сотының алдына шығады. Сондықтан оның ұлы гуманист ұстаз ретіндегі есімі мәңгілік.

Соның ішінде бүгінде өзін-өзі тану бағдарламасы бойынша М.Жұмабаев шығармашылығын зерделеуде ұстаздар ең алдымен балаларға ескінің орнын басатын жаңа ұрпақты ойлаған, қамқор болған өнер иесі туралы айтып береді.

Біз оның бұл туралы алаңдаушылығы мен күмәнін түсінеміз. Рухани-адамгершілік тәрбиенің міндеттерін жүзеге асыра отырып, мұғалімдер М.Жұмабаевтың шығармашылығына сүйеніп, балаларға оның өмір жолын, шығармаларын зерттеуді ұсынуы керек, өйткені оның барлық шығармашылығында байқалатын ойлар мен идеялар М. Жұмабаев ақын, публицист, теоретик, ұстаз ғана емес, жоғары адамгершілік тазалық пен мызғымас рухтың күш-қуатын арқалаған, жақсылықты армандаған, сөздің жоғары мағынасында Ұстаз, халық ағартушысы болды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесіндегі білім беру тұжырымдамасы <http://5s.ucoz.ru/Dubl/2-1-0-13>.
2. Мектеп тарихы мен КСРО халықтарының педагогикалық ойының очерктері: 19 ғасырдың соңы – 20 ғасырдың басы. / Ред. Е.Д. Днепров, С.Ф. Егорова, Ф.Г. Паначина, Б.К. Тебиев. – М.: Педагогика, 1991. – б. 448.
3. ЕлеуKENOV Ш.Мағжан.Шығармашылық өмірбаян»Алматы, «Санат» 1995. 41 б.
4. «Ұлттық поэзияның пайғамбары мен падишасы» (библиографиялық көрсеткіш), Алматы, Орталық, Қазақстан ҒА Ғылыми кітапханасы,2001.10-12. б.
5. Жұмабаев М.«Педагогика», Алматы. 1993ж. 786 б.
- 6.Жұмабаев М. Өлеңдер. Кітапша. (Ақынның 100 жылдығына. Орыс тіліне аудармалары. Құраст. Қ. БақбергенOV). Алматы: Жазушы, 1993. – б. 145.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ӨСКЕЛЕҢ ҰРПАҚТЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ БАСТЫ ПРИНЦИПТЕРІ

*Молдахметова Кенжегүл Бейсенбаевна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы білім бөлімінің
№11 жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Мағжан Жұмабаевтың «Педагогикасының» басты тақырыбы – «адам мен адамзаттың мүдделері бәрінен жоғары». Оқу құралы Ұлттық қазақ педагогикасын кұрудың алғашқы тәжірибесін білдіреді. М. Жұмабаев ұлттық халықтық тәрбие іргелі болып табылатынына нық сенімді, өйткені «ұлттың ежелгі заманнан бастап көп жылдық тәжірибеде сыналған өзінің бұрыннан қалыптасқан жолдары мен тәрбиелеу тәсілдері бар».

Тәрбиенің барлық бағыттарының ажырамас байланысын көрсеткісі келіп, былай деп жазады: «егер адам баласы тәрбиенің осы 4 түрін толық алса, оны тәрбиелі адам деп санауға болады. Егер ол қатайған, күшті болса, ыстықтан, суықтан, аштықтан, кедейліктен қорықпайтын болса, ол өмірде жиі кездеседі, егер ол ойлана алатын болса, дұрыс жолды табады, егер ол әдемі сөзді, сиқырлы әуенді қабылдай алса, сұлулықты ойлаудан ләззат алады, егер ол тек

жақсылықты қаласа, моральдық болады таза, содан кейін біз толық білім алған нақты адам туралы айта аламыз.

«Педагогиканың» негізін халық педагогикасының объективі арқылы қарастырылған жалпыадамзаттық моральдық құндылықтар құрайды. Мағжан Жұмабаев нағыз ағартушы ретінде жер халықтары достастығының гуманистік қағидаларын жариялайды, адам тек өз халқын сүйе алмайды және басқаларды жек көре алмайды дейді. Адамгершілік жанашырлықпен, аяушылықпен, сүйіспеншілікпен сипатталуы керек.

Адамгершілікке тәрбиеленген адамды бағалаудың басты критерийі Мағжан Жұмабаев жер бетіндегі барлық адамдарға деген бауырластық сүйіспеншілік сезімін қарастырады. Ол адамгершілікке тәрбиелеудің мақсаты балада адамгершілікке бағдарланған ойлауды, адамгершілік мінез-құлық пен іс-әрекетті қалыптастыру деп санады.

Ақынның пікірінше, адамның бойында өзін-өзі жетілдіруге деген саналы ұмтылысты, өзіне берік адамгершілік сенімдерін дамытуға, өзінің адамгершілік идеалын табуға, өз сенімдері үшін күресу үшін қажетті ерік-жігер мен мінезді дамытуға деген ұмтылысты дамыту өте маңызды. Ол үшін тәрбиеші тұлғаның дамуы мен қалыптасуының психологиялық негіздерін, қоршаған әлемді қабылдаудың принциптері мен заңдылықтарын, бақылаудың дамуын, есте сақтаудың барлық түрлерін білуі керек. Бұл, ғалымның пікірінше, баланың білім қорын толықтыру, оған белгілі бір әдеттер мен мінез-құлық нормаларын сіңіру үшін ғана емес, ең алдымен балада ойлауға, пайымдауға деген ұмтылысты қалыптастыру үшін маңызды. Өйткені, бала өмірдің барлық қақтығыстарын өзі сезіне алмайды немесе басқалардың мысалында бәрін көре алмайды, ал болашақ өмірде оны күтпеген оқиғалар күтеді. Сондықтан тәрбиеші баламен бірге кез-келген жағдайды моральдық тұрғыдан бағалап, баланы жалғыз дұрыс шешім табуға үйретуі керек. Содан кейін бала салыстыруды, талдауды үйренеді және адамгершілікке қатысты өзінің негізгі сенімдерін қалыптастырады және өз өмірінде шындық пен Қисық сызықты, ізгілік пен жамандықты, қара мен бел ажырата алады. Баланы еркін қалай тәрбиелеуге болады? - Мұнда тәрбиешінің міндеті-баланы не істейтінінің салдарын болжауға үйрету. Осыған байланысты Мағжан былай дейді: «барлығын мұқият өлшеп, талқылай отырып, бала қалағанына қол жеткізе алады. Бірақ егер ол оң және теріс жақтарын талқылап, өлшеп, өзінің бастапқы тілектерінен бас тартса, бұл ол үшін үлкен жеңіс болады және ересек өмірде - бұл оның тілектерін өз мүмкіндіктерімен сәйкестендіру мүмкіндігі оған пайдалы болады». Мағжан Жұмабаев балада мінез-құлықты тәрбиелеу бойынша белгілі бір ұсыныстарды ұсынады: егер ол ересектердің көмегінсіз қандай да бір істі өзі орындай алса, баланы ешқандай жағдайда қамқорлыққа алмаңыз. Баланы тәртіпке үйрету өте маңызды және мұны қажетсіз тартынбай және айқайламай жасау керек: балаға қандай да бір істі тапсыра отырып, оған асықпай, мұқият, сабырлы, мейірімді, бұйрықсыз үнсіз түсіндіру керек, ол не істеу керек және баланың іс-әрекеті міндетті түрде саналы және мақсатты болуы керек, яғни балаға не үшін екенін түсіндіру керек ол орындайтын жұмыс қажет. М. Жұмабаев тәрбиелік оқыту қағидатын бекітеді. Ол

оқушыларға пайдалы әсер еткенде ғана білім берудің құндылығы бар екеніне терең сенді. Білімді адам барлық тілектер мен қажеттіліктерді айналасындағылардың қажеттіліктерімен салыстыруға тырысады, тек өз игілігі туралы ғана емес, басқалардың да игілігі туралы ойлайды. Мағжан мектептегі маңызды пәндердің бірі ана тілі мен әдебиетін қарастырған.

Автор ана тілінің бай және сарқылмас мүмкіндіктерін ашады: онда кең, шексіз қазақ даласы, тынышсыз көшпелі өмір, өз халқының жайбарақат, жайбарақат, сабырлы табиғаты бейнеленген. М. Жұмабаев жас анаға туған сөзін, туған әнін балаға туғаннан бастап сүйемелдеу үшін бәрін жасауға кеңес береді: оған бесік жырын айту, домбырада ойнау, әңгімелесу. Ақын, мысалы, өзінің бесік жырының мәтінін, әрине, патриоттық сипатта келтіреді: жас ана ұлын батыл, батыл жігітпен көруді армандайды. М.Жұмабаев ауызша халық шығармашылығы мен әдебиетті ұлттық принциптерді қалпына келтірудің маңызды көзі деп санай отырып, былай деп жазады: «адамгершілікке тәрбиелеу үшін әдебиеттен мүмкіндігінше мысалдар келтіру керек. Әр халықтың әдебиетінде жамандық пен ізгілік тақырыбындағы ағартушылық әңгімелер бар және бұл қорды пайдалану керек. Балаларды қабылдаудың ерекшелігі-баланы құрғақ нұсқаулармен, тәрбиелік сөйлеулермен баурап алу қиын.

«Педагогика» авторы баланың назарын табиғат сұлулығына аударып қана қоймай, өнер туындыларынан ләззат алу қажеттілігін, сонымен қатар баланың көркемдік қабілеттерін дамытудың маңыздылығын көрсетеді: бала музыканы естуден басқа, табиғаттағы сұлулықты көреді, сурет салуды, аспапта ойнауды, ән айтуды үйренуі керек.

М.Жұмабаев Я.А.Коменскийдің педагогикалық жүйесіндегі ең маңыздыларының бірі болып табылатын бала тәрбиесіндегі табиғаттылық принципімен бөліседі. Ол баланы жас бұтаққа ұқсатады, оны табиғатына сәйкес емдеу керек. Бала - табиғаттың бір бөлігі. Сондықтан балаға табиғат оған не істеуге тыйым салуға болмайды. Мысалы: оған жүгіруге, секіруге тыйым салу, әйтпесе бала өтірік айтуды, аң аулауды, айлакерлікті үйренеді, өйткені табиғи табиғи тілектер оны қалаған нәрсеге жетуге мәжбүр етеді. Мағжанның пікірінше, адамның адамгершілік бейнесін қалыптастыруда діни сезімдерді тәрбиелеу үлкен маңызға ие. М. Жұмабаев дін адамды мейірімділікке, жанашырлыққа, көршісіне деген сүйіспеншілікке итермелейді, адамгершілік тазартуға ықпал етеді деп есептеді.

Бала жақсылық пен жамандықты үлкендердің мінез-құлқына қарай бағалайды. Сондықтан отбасында тәрбиелеу, ең алдымен, мысал болуы керек, өйткені бала барлық әдеттерді жақсы да, жаман да тез қабылдайды. Егер Жұмабаевтың айтуынша, бала әкесінің ұрлап жатқанын көрсе, ол ұрлықты оң қасиет деп санайды және ол да ұрлық жасайды. Ал ашуланшақ, теңгерімсіз ата-аналар мен балалар өте жүйке, истерикалық шабуылдарға бейім. Бала өз үйінде не көретінін үйренеді. Осыған байланысты Жұмабаев адамгершілікті қалыптастырудың қажетті шарты отбасындағы қолайлы жағдайды, оның пайдалы моральдық-психологиялық климатын қарастырды, өйткені отбасы

беретін Өмір сабақтары тәрбиелік күшке ие. Өйткені, бұл сабақтарды балаға ең жақын адамдар-әке мен ана береді.

Мұғалім өз сөздері мен іс-әрекеттерінде дәйекті болуы керек, өйткені егер бүгін азғындық деп аталатын іс ертең жақсы әрекет болып саналса, бала тәрбиешінің сөзіне сенімді болмайды. Бала тәрбиешіден оның жетістіктеріне қуанатын, оның жеңілістеріне қайғыратын досын көруі керек, онымен сіз ең жақын нәрсемен бөлісе аласыз. Егер бала өзінің тәлімгерінде дәл осындай адамды көрсе, ол ешқашан одан ештеңе жасырмайды, демек, өтірік, алдау, ашуланшақтық оның жанынан орын таба алмайды. Білім беру әдістері туралы айта отырып, Мағжан физикалық жазалауға, жеке тұлғаны қорлауға қарсы. Өз бұйрықтарын жансыз сөзсіз орындауды талап ететін мұғалім жаман.

М. Жұмабаев педагог тарапынан тұрақты қамқорлықтың зияны туралы да айтады. Тәрбиеші оқушының бір немесе басқа жұмысты көмексіз орындай алмайтындығына сенімді болған кезде ғана ол балаға көмектесе алады. Үнемі бақылау және тек үлкендердің еркін орындау талабы балада қорқыныш тудырады және оны ұялшақ, бітелген және пассивті етеді. Бірақ бала оның басына не салса және оған ешқандай шектеулер болмаса, онда біз өзіміздің алдымызда ешкіммен санаспайтын, көңіл-күйі бұзылған, теңгерімсіз эгоистті көру қаупі бар. Бір жағынан, бала еркіндікті сезінуі керек, екінші жағынан, бұл еркіндікті міндеттілікке, жауапкершілікке және өзін-өзі сынауға тәрбиелейтін тәртіп бақылауы керек. Осылайша, М. Жұмабаевтың «Педагогика» оқулығында тұлғаның адамгершілік бейнесін қалыптастырудың бастаулары, мазмұны, формалары, әдістері мен құралдары ашылған, ал ол ана тілі, әдебиет, ауызша халық шығармашылығы туындылары, ұлттық салт-дәстүрлер сияқты ұлттық тәрбие құралдарына ерекше назар аударады. Осылайша, М. Жұмабаев өзінің адамгершілік шығармашылығының объективті мазмұнымен ғана емес, сонымен бірге өзінің жеке адамгершілік ұстанымымен де адамгершілікке тәрбиелеуді жалғастыруды көздеді. Ол жариялаған моральдық нормалар, оның жоғары этикалық мұраттары біздің заманымызда өз мағынасын жоғалтып қана қоймай, жаңа дыбыстық күшке ие болды және оларды әркім, әсіресе мұғалімдер мен білім алушы жастар мұқият зерттеп, игеруді талап етеді деп толық құқықпен айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабаев М. Педагогика.- Алматы: Ана тілі, 1992 – 160.
2. Елеукенов Ш. Мағжан. Шығармашылық өмірбаян» Алматы. «Санат» 1995. – 41.
3. Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесіндегі білім беру тұжырымдамасы <http://5s.ucoz.ru/Dubl/2-1-0-13>.
4. Мектеп тарихы мен КСРО халықтарының педагогикалық ойының очерктері: 19 ғасырдың соңы – 20 ғасырдың басы. / Ред. Е.Д. Днепров, С.Ф. Егорова, Ф.Г. Паначина, Б.К. Тебиев. – М.: Педагогика, 1991. – б. 448.
5. «Ұлттық поэзияның пайғамбары мен падишасы» (библиографиялық көрсеткіш), Алматы, Орталық, Қазақстан ҒА Ғылыми кітапханасы, 2001. – 10 б.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ ТӘРБИЕСІ – ТӘРБИЕНІҢ ТАЛ БЕСІГІ

*Мурзагалиева Кулуна Орозобековна,
Зейнекина Роза Молдагалиевна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы білім бөлімінің
№17 жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері*

Қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі, аз ғана ғұмырында өшпес мұра қалдырып, елінің қалыптасып, дамуына айрықша еңбек сіңірген ақын, ұлт жанашыры – Мағжан Жұмабаев. Саналы ақылымен, жаңашыр жүрегімен, азаматтық борышымен өз шығармалары арқылы өзекті мәселелерді қозғап, ел азаматтарын, жастарды білімге, жаңашылдыққа үндеуді басты мақсат еткен. Мағжан Жұмабаев – ағартушы, ақын, аудармашы, ғалым. Ақындығымен бірге ғылымды қоса алып, педагогика саласында мән-маңызы зор ғылыми еңбектер жазды. Тәрбие туралы сөз болғанда ақынның «Педагогика» атты еңбегі туралы сөз қозғамау мүмкін емес. Себебі, бұл еңбекте бала дүние есігін ашқаннан бастап, қалай дұрыс шынықтыру, тамақтандыру керек екенінен бастап толық сараланып жазылған. Бірінші кезекте тәрбие мәселесіне ата-ана жауапты екенін, кейін тәрбиеші, соңынан күллі ұлт жауапты екенін ашып айтады. Мағжан ұсынған тәрбие бағыттары мен әдістері – тәрбие саласының түп-тамыры, өзегі. Осы оқулықтан бастау алып, тәрбие саласын бүгінгі күн талаптарына сай ұйымдастыра білу үлкен жетістік деп ойлаймын.

Аталған еңбек төрт бағыттан, он бес бөлімнен тұрады. Әр бөлімі педагогикалық шеберлікпен талданып, болашақ ұрпақ тәрбиесі туралы жіті айтылған. Тәрбиені ақын төрт бағытта саралайды:

1. Дене тәрбиесі.
2. Ақыл тәрбиесі.
3. Құлық тәрбиесі.
4. Сұлулық тәрбиесі

«Егер адам баласына осы төрт тәрбие тегіс берілсе, оның тәрбиесі түгел болғаны. Бала берік денелі болса, түзік ойлайтын, дұрыс шешетін, дәл табатын ақылды болса, сұлу сөз, сиқырлы әуен, әдемі түрден ляззат алып, жан толқындырарлық болса, жамандықтан жаны жиреніп, жақсылықты жаны тілеп тұратын құлықты болса ғана адам баласының дұрыс тәрбие алып, шын адам болғандығы...» - деп тәрбие мақсатын айқындап берген [1]. Ата-ана, тәрбиеші, ұстаз ретінде аталған бағыттарды ұстана отырып жас ұрпаққа тәрбие берер болсақ, нәтижелі болары сөзсіз. Ғалым Е.Сағындықұлы: «Мектеп пен отбасындағы балалар тәрбиесінің ең маңызды міндеті – оларды қажетті өмір сүру процесіне дайындау» деп атап көрсетеді [2]. Демек, тәрбие саласын жан-жақты зерттеп, ұтымды әдістер мен тәсілдерді қолдана отырып,

біріге ұлт болашағы үшін жұмыс жасау қажет. Тәрбие мәселесінде отбасының рөлі зор. Адам бойына алғашқы тәрбие ұғымы туралы түсінік отбасында қалыптасады. Ананың ақ сүтімен бала бойына дарып, тіліне, ұлтына деген құрмет сезімдері пайда болады. Тәрбие – өте күрделі, тоқтаусыз жүретін сан салалы үдеріс. Тәрбиемен тек отбасы не болмаса білім беру ұйымы айналысуы мүмкін емес. Баршамыз жұмылып атқаратын іс деп түсінемін.

Қазақ халқы «Тәрбие – тал бесіктен» деп тәрбиеге аса көңіл қойып, халық ауыз әдебиеті шығармалары арқылы бала дүние есігін ашқан сәттен бастап бойына сіңіре білген. Мағжанның еңбегінде ұсынылып отырған тәрбие бағыттарының басты өзегі де бала дүниеге келген күннен бастап тәрбие беру. «Жаңа туған бала бір кесек ет қана деуге болады. Оның жан тұрмысы әлі білінбейді. Сондықтан ата-ана жас баланы тәрбие қылғанда күшінің көбін баланың дене тәрбиесіне жұмсауға міндетті» [1] деп дене тәрбиесі бағытын бірінші орынға қояды. Әрине, «дені сау ұлт – дені сау болашақ» демекші, дені сау бала ғана білімді игеріп, дұрыс қолдана алады. Екінші орынға жан тәрбиесі, яғни психологияны қояды. Адам жанын зерттей отырып, тәрбие беру маңызды. Қазіргі таңда психология саласы жаңа зерттеулер бойынша жүргізіліп, адам типінің түрлері, мінез-құлық ерекшеліктері туралы мыңдаған мәліметтер ұсынылуда. Әр адам жеке тұлға болғандықтан, тәрбие беру әдістері деп сан алуан болуы тиіс. Сондықтан автор осы салаға да аса зор мән беріп, маңызын айрықша атап өткен.

Бүгінгі жаһандану, цифрлық технологиялар ағымы заманында ұлттық құндылықтарды сақтай отырып заманауи тәрбие беру аса өзекті мәселелердің бірі. Тарихтың қай кезеңінде болмасын жас ұрпақ тәрбиесі басты назарда. Себебі, болашақта елдің тізгінін ұстаушы – бүгінгі жас ұрпақ. Сондықтан да Мағжан Жұмабаев педагогика туралы еңбек қана жазып қоймай, өз шығармалары арқылы да жастарға үндеу салды. Ақынның «Мен жастарға сенемін» өлеңінің мәні мен мағынасы терең, құнды шығарма. Ақын өлеңі жас ұрпаққа рухани күш беріп, жігерлендіріп, патриоттық сана-сезімдерін оятатын үздік туынды. Жастардың бойынан ұлттық құндылықтарымызға сай қасиеттерді көрсем деп ақын жастарға үміт артады. Мағжанның «ЖАСТАРЫ» - бүгінгі күннің «КӨШБАСШЫЛАРЫ» деп айтуға толық негіз бар. Ақынның шығармаларын оқып, бойына рухани күш, қайрат, жігер ала білген ұрпақ қана тәуелсіздігімізді тұғырлы ете біледі. Бүгінгі күні елімізді ғылым, білім, мәдениет, өнер жағынан әлемге танытып, туымызды аспандатып жүрген жастар – ел көшбасшылары. «Арыстандай айбатты, жолбарыстай қайратты, Мен жастарға сенемін» деген жолдар ұранымызға айналғаны шындық. Ел болашағына үлкен үміт артып, жастарға жігер беретін бұл сөздер халық санасында мәңгілік жаңғырып тұруы абзал.

Менің ойымша, Мағжан арман еткен жаңашылдық пен ұлттық тәрбие мәселелері мектептерде білім беру мен тәрбие жұмыстарында өз жалғасын тауып, жүзеге асырылуда. Тәрбие саласындағы сегіз бағытқа негізделген тәрбие, оқытудың жаңа әдіс-тәсілдері барлығының мақсаты – білімді, саналы, ұлтжанды ұрпақ тәрбиелеу. Ақын өз еңбегінде «Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері сыналып келе

жатқан тақтақ жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиіс. Сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті» дейді [1]. Мен, ұстаздық жолымда оқушының бойында ұлттық сана-сезім қалыптастыруды басты міндетім деп білемін. Сондықтан да оқушыларға алаш арыстарының шығармаларымен таныстырып, оқуға беріп отырамын. Алаш қаламгерлерінің шығармалары тұнып тұрған патриотизм емес пе? Осы шығармалар арқылы оқушының бойында ұлтқа деген құрмет, сүйіспеншілік сезімдері қалыптасады. Мәселен, «Мағжан Жұмабаев «Мен жастарға сенемін» өлеңі. Жастар – елдің болашағы» [3] атты сабағымда кейіпкерлердің іс-әрекеті мен автор берген портреттік мінездемені салыстырып, тарихи және көркемдік құндылығына баға беру мақсатына сәйкес топтық жұмыс форматында «Ішкі және сыртқы шеңбер» әдісі арқылы оқушыларға тапсырма ұсынамын. Оқушылар ішкі және сыртқы шеңбер болып дөңгеленіп тұрады. Ішкі шеңбер айнала отырып сыртқы шеңбердегі оқушыларға сұрақтар қояды.

Ішкі шеңбер:

Автор қолданған теңеулерді ата.

Автор кімдерге сенім артады?

Қазіргі таңда жастар қандай?

Сыртқы шеңбер:

Болашаққа үміт арту дегенді қалай түсінесің?

Еліміздің болашағы кімдер?

Жастарда қандай қасиет болу керек?

Бұл әдіс оқушыларға өлеңнің кейіпкері мен оның әрекетін анықтап, баға беруге жетелейді. Келесі кезекте, мәтіннен астарлы ойды анықтап, берілген ақпараттың оқырманға әсерін және автор позициясын талқылау тапсырмасын ұсынамын. Оқушылар берілген кестені толтыра отырып, өлеңнің астарлы ойын, оқырманға әсерін және автор позициясын анықтайды.

Астарлы ой	Оқырман әсері	Автор позициясы
Айбынды алаш елім дейді.	«Мен жастарға сенемін!» деген лепті сөйлемді әр шумақтың	Автор жастардың бойынан көргісі келетін барлық қасиеттерді

Алтын Арқа жерім дейді. Жастарға Алаш атын аспанға шығарар деп сенім артады.	соңында қайталау арқылы оқырман назарын өлеңнің негізгі ойына аударады.	сипаттап, өзі де жастар жағында екенін, оларға сенім артып, қолдаушы екенін байқатады.
--	---	--

Сабәқ барысында оқушылар өзара сұрақтар қойып, пікір алмасады. Авторға позициясына көзқарастарын білдіреді, негізгі ойды жете түсінеді. Тәжірибеме сүйене отырып түйгенім, заман өзгереді, адам өзгереді, талап өзгереді, бірақ тәрбиенің мақсаты өзгермейді. Біз қашанда жас ұрпақ бойына әдеби шығармалар, тарих тағылымдары, салт-дәстүрлер, әдеп-ғұрыптар арқылы ұлттық құндылықтарымызды санасына сіңіре білуіміз қажет. Қазіргі заман мүмкіндіктеріне сай шетелден білім алып, озық технологияларды меңгерген ұрпақтың сана-сезімі «құлтым» деп сайрап, жүрегі «мен патриотпын» деп соғып тұруы керек. Елі үшін ерен еңбек етіп, ұлты үшін жан пидә болған батырлардың ерлігін жас ұрпақ біліп қана қоймай, үлгі тұтуы маңызды.

Мағжан Жұмабаевтың еңбегі мен шығармалары тәрбие саласында орны ерекше туындылар. Қаншама уақыт өтсе де «Педагогика» еңбегінің мәні әлі де өзекті. Оқулық көптеген педагогикалық оқулар мен конференцияларда көпшілік назарына қайта ұсынылуда.

Мағжан мұрасын зерттеушілер еңбектің маңыздылығы туралы: «Мағжан орыс педагогикасының К.Д.Ушинскийше, педагогиканың жан сырын терең зерттейтін психология ғылымымен байланыстыра қарастырып, қазақтың халық педагогикасын ғылыми тұрғыда зерделеп, болашақ ұрпақтың тәлім-тәрбиесіне қажетті құнды дүниелер қалдырып кеткен» деген ой түйген [4]. Сол себепті бүгінгі күнге дейін құнын жоғалтпаған Мағжан Жұмабаевтың педагогикасының болашақ ұлттың ұрпағы үшін де алатын орны ерекше деп есептеймін.

Қорыта келгенде, ағартушы-педагог, ұлт мақтанышы Мағжан Жұмабаев ұсынған тәрбие салалары – ұлттық тәрбие бастауы. Барлық ата-ана, тәрбиеші, ұстаз Мағжан жолын ізгілендіріп, болашақ ұрпақты тәрбиелеуде басты бағыттарын ұстануы керек деп ойлаймын. Мағжан еңбектерінен бастау алған педагогика ғылымы жан-жақты даму үстінде. Шет ел педагогикасынан озық оқу мен оқыту әдістерін қоса отырып, этнопедагогиканы әрдайым тең жүргізуіміз керек. Мағжан еңбегі мен шығармаларындағы негізгі ой – болашақ ұлт тәрбиесі. Болашақтың кілті – жастардың қолында екендігін ақын бар санасымен ұғып, оларға дұрыс жол сілтеуді мақсат еткен. Сондықтан да Мағжан Жұмабаевтың өскелең ұрпақты тәрбиелеуде қосқан үлесі орасан зор.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. М.Жұмабаев, Педагогика. – Алматы, 1992 ж,
2. Е.Сағындықұлы, Педагогика. – Алматы, 1999 ж.
3. «Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндер, таңдау курстары мен факультативтер бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» (ҚР Оқу-ағарту министрінің 16.09.2022ж. №399 бұйрығы 21.11.2022 ж. № 467, 05.07.2023 ж. № 199 бұйрығымен енгізілген өзгерістерімен).
4. С.Сеңкібаев. М.Жұмабаевтың тәрбиелік ілімі – ғасырлар тоғысында.

МАҒЖАН ШЫҒАРМАЛАРЫН ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ЖАС ҰРПАҚТЫҢ БОЙЫНДА АДАМГЕРШЛІК ҚАСИЕТТІ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ РУХТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

*Мырзағалиева Фарида Шамбыловна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай ауданы білім бөлімінің
Жамбыл жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Мағжан Бекенұлы Жұмабаев – Алаш қозғалысының қайраткері, ақын, қазақ әдебиетінің жарқын жұлдызды өкілдерінің бірі. Қазақ поэзиясында лирикалық сыршылдықтың шыңына лайық, поэмаларында суреткерлік пен ойшылдығы қат-қабат келіп жататын өлең өлкесінде өшпес мұра қалдырған дара тұлға. Ақын 1893 жылы Қызылжар уезінің Сарыайғыр болысында дүниеге келген. Мағжан Жұмабаев поэзиясының тіл кестесі, лирикасындағы нәзік сезім мен терең ой тоғысы ерекше ілтипатқа бөленген ақын [1, 9 б.]. Биылғы жылы дара тұлғаның 130-жылдық мерейтойы қарсаңында тіл маманы ретінде өлеңдерінің қазіргі білім беру жүйесінде тәрбиеге қатысты ықпалы жайында өзімнің көзқарасымды білдіргім келді. Бүгінгі күні жоғары сыныптарда сабақ беріп келемін. Оқушыларға жазушының шығармаларын таныстыруда оқулықпен шектеліп қана қоймай, кітапханадан ізденіп, тақырыпқа қатысты өлеңдерін сабақ барысында оқыту арқылы тәрбиелеу құралына айналдырып келемін. Өзімнің тәжірибемде, мәселен, 8-сыныпта қазақ тілі мен әдебиеті сабағында «Өзеннің суын, жел тербеп» атты өлеңін «Екі жақты күнделік» әдісі арқылы түсіндіріп, өздеріне не алғанын екі жақты күнделікті толтырып, жазып түсіндіріп берді. «Бес жолды өлең» әдісі бойынша осы өлең жолдарын туған жерінің өзен-көлімен байланыстырды. Мектеп өмірінде қай өлеңін алсаңыз да, одан рухани азық алып, жан-дүниенді байытып, өмір құбылыстарына деген көзқарасыңды кеңейтіп, қоршаған ортаның қыр-сырын түсінуге көмектесетін көркем дүниеге кенелесіз. Сонымен қатар дәл осы өлеңді 9-сыныпта «Венн диаграммасы» арқылы өз туған жерінің өзен-көлімен салыстырып, ұқсастығы мен айырмашылығын айтып жатты. Осындай тапсырмаларды орындату арқылы табиғатты сүйуге және туған жерге деген сүйіспеншілігін арттырып, ол туралы өз ойларын анық жеткізе алуға бейімдеймін. Табиғаттағы өзгерістерді бақылап, сипаттатып айтқызып, онда кездесетін мәселелерді қалай шешуге болатыны туралы өз көзқарастарын білдіретін эссе жазғызу арқылы адамгершілік қасиеттерін дамытамын. Өзінің өскен ортасына, туған жеріне жаны ашымайтын болса, болашақта елін сүйетін ұрпақ шықпасы анық. Сондықтан да баланың сана –сезіміне әсер ететін осындай өлең жолдарын оқытудың маңызы зор. Сол арқылы елінің жанашыр тұлғасын қалыптастыруға тырысамын.

Мағжан Жұмабаев – сыршыл да өршіл маржан жырларының құдіреті арқылы өзінің бүкіл болмысы мен поэзиясының ерекшелігін танытып кеткен ұлы

жазушы [2,254 б.]. Құбылмалы өмір күйінен өз әуезін таба білген ақын қашанда тек ұлтының керегін іздеп, мұны мен зарын жоқтауға, қуанышын көркейтуге, жаманын жасырмай, жақсысын асырмай жырлауға берік бекінген. «Мақсаты тіл ұстартып, өнер шашпақ» болған ұлы ұстазы Абайша бар мақсаты ұлтының азаттық пен бостандыққа қол жеткізуі болған. Дара тұлғаның алғаш жарық көрген өлеңінің өзінен-ақ ақынның кейінгі ұлы мақсаттары көзге шалынды. Тұтасымен алдыңғы буынға мұрагер, кейінгі буынға бұйдагер болу ұлт тұтастығының үзілмес арқауы. Алаш ардагерлерінің балдырған жас кездерінде - ақ әлемдік ойшылдармен тең тұрған биік тұлғасы уақыт өткен сайын асқақтай түсетіндігі бізді таңқалдырады. Ұлы ақын өзінің қысқа өмірінде туған халқына қызмет етуге тырысты, тамаша өлеңдер, поэмалар, ғылыми еңбектер жазып, өз ізін қалдырды. Әсіресе, нақыл сөздерінің жаңартылған білім үрдісінде тәрбиелік мәні зор. Иә, бүгінгі біздің алдымызда отырған шәкірт, ертеңгі ел ертеңі. Халқының болашағы үшін күресетін негізі бүгінгі шәкірт [3,24 б.]. Олай болса, өмір бойы «Алаш» ұранын көтеріп кеткен Мағжан үшін жастардың тәрбиесінің, қайраттылығының орны бөлек. Өз өлеңінде ол жастарға үлкен үмітпен қарайды. Мысалы, 9-сыныпта сабақ барысында «Өзі жығылған өкінбес» нақыл сөзін «Ойлан,жұптас,бөліс» әдісі арқылы топқа бердім. Үш топқа бөлінген оқушылар бұл сөздің мәнісін саралап, өмірде өкініуден аулақ болуды саналарына сіңірді. Ал «Өзіңе тілемеген жамандықты басқаға да тілеме. Өзіңе істеген жақсылықты басқадан қызғанба» нақыл сөзі оларды жақсылыққа бағыттағаны анық.

Жалпы, адамзаттың жақсылығына сену - адамгершіліктің ең биік белгісі. Бұны жазушы өз заманында болжаған. Бүгінгі мектеп тәрбиесінде оның нақыл сөздері оқушыларды адалдыққа, намысты болуға шақырады. Адамның түзу жолға түсуінің бірінші шарты - өзін-өзі тексеру, өз қатесін көре білу, келешекте сол қателікке жол бермеуге ұмтылу. Баланы өз күшіне сендіріп үйрету керек. Тәрбие – қандайда болса бір жан иесіне тиісті азық беріп, сол жан иесінің дұрыс өсуіне көмек көрсету деген сөз. ХХІ ғасырда өмір сүріп, дамыған өркениеттердің қайнаған ортасында жасап жатқан біз секілді жастар «Бабалар бағындырған биіктің, олар жеткен тереңдіктің қай деңгейінде жүрміз?» деген жауап күткен сауалдардың бізді үнемі мазалайтыны шындық [4, 18 б.]. Жалпы, ақын өмірі мен өлеңі туралы таңданбай, тамсанбай айту қиын. Бұл ақынның талант құдіретінен болар. Тұтасымен алғанда Мағжан Жұмабаев өлеңдері қазақтың сөз өнері үшін жаңа дүние. Ақын өзін немесе өзінің лирикалық кейіпкерін ғана емес, айналасындағы жастарды да «арыстандай айбатты, жолбарыстай қайратты» қалыпта көргісі келеді. «Мен жастарға сенемін!» - деген бабалардың асыл мұратын ту етіп көтеріп, замана ауанын қапысыз меңгеріп, алаш жұртының мақтан етерлік ұлағатты ұрпағы бола алсақ қана алаш қайраткерлерінің бізден күткен үмітінің ақталғаны деп білемін! Ол үшін рухты көтеретін жыр жолдарын оқытып қана қоймай оның мағынасын терең түсіндіріп, ақ пен қараны ажырата білуге тәрбиелеу керек. Рухы күшті, адамгершілік қасиеті жақсы дамыған ел ғана мәңгілік болмақ.

Мағжан Жұмабаев өзінің мәдениет, сұлулық, ізгілік туралы ойларын «Құлық сезімдері» деген бөлімде одан әрі дамыта түседі. Ол қазақ халқына басқа

халықтың жақсысын үйрен, сөйтіп көтеріл дейді [5, 17 б.]. «Басқа халықты, жалпы адамзатты сүйе біл» деген өсиет айтады. «Адам шын ізгі адам боламын десе, халық ісі, халыққа пайдасы жолында құрбан бола білсін», - дейді. Елімізде тыныштық болу үшін, әр адамды қабылдап, түсінушілікпен қарауды жас ұрпақтың бойында қалыптастыру керек. Ол қазақ халқын өнер — білімге тек өзінің педагогикалық еңбектерімен шақырған жоқ. Ең алдымен өзінің өлеңдерінде халықты сауаттылыққа, оқу оқып, білім алуға үндеді. Әрбір көркем дүниені тез танып, әсерленіп, тез игеретін кезеңі болады. Әр нәрсе өз орнында, тұсында. Мағжаннан кейінгі дәуірде аса қатты, қауырт дамыған қазақ поэзиясы, әсіресе, форма, техника жағынан алға кеткен тұстарында біздің классиктерімізге көп таңырқай алмауы мүмкін [6,7 б.]. Ал соларға Мағжан Жұмабаев секілді алыптардың жан-жақты тұлғасын, өлеңдік тіл шұрайлылығын, сөз байлығын, теңеу, образ, ою өрнек, кестелерін тайға таңба басқандай етіп, миына сіңіріп, жүрегіне жеткізіп оқыту керек. Рухы биік, сана-сезімі жетілген, адамгершілігі мол, кең пейілді, сауатты жастар - еліміздің болашағының кепілі.

Мағжан Жұмабаевтың шығармаларындағы айқындауыш бейнелі сөздерге көз жүгіртсек, суреткердің идеясынан туып, сөз арқылы берілген не бір ойдың көрінісін аңғарасыз. Мағжан Жұмабаев салып кеткен өлең жолына оқушыларды бағыттау үшін шығармаларын үнемі қолданып отыру қажет деген пікірге келдім. Сонда ғана сенім ақталып, білім парасатына сай, жастарымызға елдің ары мен намысын тапталпауға, болашақтың тізгіні бүгінгі шәкірт, ертеңгі ел азаматына сеніп, өлеңін өмірлік ұран қылып, бойымызға сіңіретін едік. Мағжан Жұмабаевтың өлеңдерінде автордан тыс дамитын оқиғалардың өзі ақынның өз сырындай айтылып, мазмұн автордың субъективті ой-пікірінің мазмұнынан туындап жатты. Мағжан Жұмабаевтың әдебиетімізге әкелген ең басты, ең күрделі жаңалығы бұрыннан бар романтизмді орнықтырды. Өзіне дейін әртүрлі қырда, азды-көпті көріп келген әдеби бағытта бар бояуымен әдебиетімізге әкеліп, оны әрлендіре түсті, байыта түсті [7, 9 б.]. Жаңа дәуір өзінің жаңа идеяларын ала келсе, көркем әдебиет оларды табиғатына сай соны формада бейнелеуі заңдылық. Осы орайдан келгенде дара тұлғаның шығармашылығының жанрлық болсын, тілдік-стильдік болсын қырларындағы жаңалықты аңғармау мүмкін емес. Мағжан Жұмабаевтың ұлт-азаттық тақырыбындағы шығармалары уақыт жағынан, кеңістік жағынан алғанда қазақтың қай ақынының болса да шығармаларынан кең. Рухани бостандық, ұлт бостандығы сонау Қорқыт, одан берідегі Абылай, Кенесары замандарынан өз дәуіріне дейін желі тартып жатыр. Жалпы бостандық, ерлік азаттық мәселелері – дара тұлға шығармашылығының алтын арқауы. Осынша көлемде осындай іргелі тақырыптарды жырлаған ақын оған дейін де, оның заманында да болған емес. Қорытындылай келе, қазіргі білім беру жүйесінде жазушының нақыл сөздері мен өлең жолдарын әр сабақта тиімді қолдана білсек, нұр үстіне нұр болар еді дегім келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Аңыз адам» республикалық журнал 2018 ж. 9-бет.
2. Ақпарат дереккөзі: https://massaget.kz/okushyilarga/uy_tapsyirmasyi/25482/

- М. Жұмабаев. Педагогика Алматы. 1992 ж. 24-бет.
3. М. Бағыбаева. М. Жұмабаев және ұлттық тәлім-тәрбие// Ұлағат 2013 ж 18-бет.
4. С.Сеңкібаев. М.Жұмабаевтың тәрбиелік ілімі-ғасырлар тоғысында 2016 ж. 4 б.
5. Қ. Қалиев. Этнопедагогика. Астана. 2016 ж. 17-бет.
6. «Қазақстан мұғалімі» 2019 ж. №6 7-бет.
7. «Парасат» республикалық журналы 2020 ж. №7 6-бет.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫН ДАМУҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

*Стамкулова Рысқұл Тлегеновна,
Қостанай обылысы әкімдігі білім басқармасының
«Науырзым ауданы білім бөлімінің
Жамбыл жалпы білім беретін мектебі» КММ
бастауыш сынып мұғалімі*

Қазақ халқының нақты балаларды тәрбиелеудегі ерекшеліктері және олардың өмір салты ересектердің отбасындағы қарым-қатынасынан басталады. Қазақ тіліне тән ұлттық білімге ғасырлар бойғы көзқарас белгілі ақын, зерттеуші және ұлттық қайраткер Мағжан Жұмабаевтың «Педагогика» еңбегінде көрініс тапты, оның 130 жылдығы биыл атап өтіледі.

«Тәрбие» – кең мағынасымен алғанда, балаға тиісті азық беріп, сол баланың дұрыс өсуіне ықпал ету деген сөз. Тәрбие, білім беру, әдетте, төрт түрден тұрады: 1) дене тәрбиесі, 2) ақыл - ой тәрбиесі, 3) сұлулық тәрбиесі, 4) мінез-құлық тәрбиесі, - деп жазады Мағжан Жұмабаев.

Ақын-лирик, аудармашы және ғалым-педагог Мағжан Жұмабаев бір мезгілде оқытушылық қызметпен айналысып, оқу мен білім берумен айналысатын жастарды қызықтырған ондаған өлеңдермен, жүздеген лирикалық өлеңдермен бірге алғашқы педагогикалық оқулықтар жазды. Ақынның «Бастауыш мектептегі Ана тілі» (1925), «Оқу және жазу» (1926), «Педагогика» (1922) оқулықтары әлі де педагогика мен әдістемеге маңызды үлес болып табылады. Білім берудің ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып, ресейлік және батыстық ғалымдардың, педагогтар мен психологтардың еңбектерін оқи отырып, Жұмабаев «Педагогика» оқулығын жазу кезінде өзінің ұстанымын былай сипаттайды: «Мен ғалымдар мен мұғалімдердің пікірлерін таңдауға тырыстым. Мен оған қол тигізбеуге тырыстым... Бұрын бізде тәртіп тілі болмағандықтан, әртүрлі терминдермен бетпе-бет келіп, қазақ тіліндегі сөздерді іздеудің маңызы зор болды. Курстарда оқыған оқытушылардың көмегімен барлық орыс сөздері қазақ тіліне аударылды. Енді мен сөздерді қазақ тіліне аударуым керек деп ойламаймын. Осылайша, ата-ананың эмпатиясы, үлгі-өнеге және бала тәрбиешісі мұғалімге арналған педагогика мен психология бойынша әдістемелік құралдар жасады. Себебі, «қазақтың қаны бір, жаны бір

жолбасшысы- мұғалім. Еліміздің азғана жылдық ояну дәуіріне баға беру үшін алты алаштың баласы бас қосса, қадірлі орын-мұғалімдердікі», - деп жазады ақын. Ол кезде қазақ тілінде педагогикалық терминдер болмағанын ескерсек, М. Жұмабаевтың біздің тілімізге жүздеген жаңа педагогикалық терминдерді ойлап тауып, енгізгенін көреміз. «Педагогика» оқулығының бірінші бөлімі педагогиканың жалпы мәселесіне арналған. Автордың пікірінше, білім беру саласы төрт салаға бөлінеді. Олар: денені, жанды, ақыл-ойды тәрбиелеу, сұлулық пен мінез-құлықты тәрбиелеу.

Тәрбиенің бұдан басқа да бірнеше түрлері бар. Автордың төрт тәрбиеге баса көңіл бөлуі сол заманның талабынан туған көзқараспен астасып жатыр. Бүгінгідей экономикалық, экологиялық және құқықтық тәрбие ол жылдары, яғни 1930 жылдары онша өзекті мәселе болмаса керек. Автор тәрбиенің осы төрт түрін жан-жақты түсіндіре келіп, былай дейді: «Егер де адам баласына осы төрт тәрбие тегіс берілсе, оның тәрбиесі түгел болғаны. Бала берік денелі болса, түзік ойлайтын, дұрыс шешетін, дәл табатын ақылды болса, сұлу сөз, сиқырлы әуен, әдемі түрден ләззат алып, жан толқындырарлық болса, жамандықтан жаны жиреніп, жақсылықты жаны тілеп тұратын құлықты болса ғана адам баласының дұрыс тәрбие алып, шын адам болғандығы. Балам адам болсын деген ата-ана осы төрт тәрбиені дұрыс орындасын. Баланы келешек заманына лайық қылып шығару ата-ананың міндеті» – деп жазуы арқылы М. Жұмабаев тәрбие мақсатын айқындап береді. Автордың туған халқының тәлім-тәрбиелік бай мұрасын игеру жөніндегі бағыт-бағдары да құптарлық. «Ұлт тәрбиесі – деп жазады ол, – баяғыдан бері сыналып келе жатқан тақтақ жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиіс. Сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті». Мағжан сонымен бірге ұлт тәрбиесіне сын көзімен қарап, тозығынан озығын айыра білуге шақырады. «Киіз үйдің зиянды жағы болғаны сияқты, – деп жазды ол, – пайдалы жағы да бар. Әңгіме сол киіз үйдің ішінде баланы ұстай білуде. Шын таза ауа сол киіз үйде болмағанда қайда болады? Ал балаға таза ауа аса қажет. Малмен бірге жүріп, бірге өскен қазақ баласын аса нәзік қылып, үлбіретіп тәрбие қылмағаны дұрыс болмас. Қазақ баласының тәрбиесі қазақ тұрмысына қабысуы мақұл», – дегенді айтады. Яғни, баланы жастайынан шыңдалып, өмірге бейімдеп үйрету қажет екендігін баяндайды. Автор «Қазақ бесігі – аса ұқыптылықпен жасалған нәрсе екендігін атап айтады. Жөргегі, тартпалары, астындағы тесігі, шүмегі, түбегімен баланың таза, жинақы жатуына көп себепші», – дей келе, қазақ бесігінің құрылымын жетілдіруді (мысалы, қол, аяқ бауларын жалпақ жасамау және қатты тартып байламау секілді) ұсынады. Педагогикалық еңбектің «Жалпы педагогика» деп аталатын бөлімінде тәрбиенің дене тәрбиесі мен жан тәрбиесінен құралатынына тоқтала келіп, аттың жалында, атанның қомында туып-өскен қазақ баласы үшін оның туылған күнінен бастап ұлттық тұрмыс-тіршілікке бейімдей тәрбиелеудің қаншалықты маңызды екенін жан-жақты талдап түсіндіреді. Баланың тән тәрбиесі мен тазалығына байланысты барлық мәселелерге мән беруге шақырады. Ал психологияға арналған бөлімінде «Баланың жанын жақсы тәрбиелеу үшін жанды көзбен көріп, қолмен ұстамай-ақ, оның істегі көріністерін жақсы тексеру жетеді», – деп

жазады. Сонымен қатар, осы тарауда жан көріністерін «білу, яки ақыл, сезім яки көңіл, һәм қайрат» деп үшке бөліп қарастырады. Олардың өзара табиғи үйлесімін Абай тұжырымымен байланыстырып, Абайдың «Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста, Сонда адам боласың елден ерек» – деген сөздері ақыл (ми) мен ерік, жігерді байланыстыру деп қарастырады. Ол сыртқы сезімдерді: көру, есту, иіскеу, тату, сипау (ет сезімі) деп беске бөліп қарастырып, олардың атқаратын қызметіне, ерекшеліктеріне сипаттама береді. Оларды дұрыс жетілдірудің жолдарын көрсетеді. Бұларды жетілдіруде ұлттық дәстүрге сүйене отырып қазақи мәнерде жүргізуді, мәселен құлынның кісінеуін, қойдың маңырауын, түйенің боздауын ажырата білу арқылы тәрбиелеуді ұсынады. М. Жұмабаев: «Адамның әдемілікті сүю сезімін тереңдететін де осы есту сезімі», – дей келіп өз пікірін гректің Орфейі, қазақтың Қорқыт ата күйлері туралы ойларымен тиянақтайды. Ары қарай М. Жұмабаев адам өміріндегі қиялдың (фантазияның) рөліне тоқталады. «Қиялы дамымаған адам мылқау адам...Қиял адам ойын дамытады ... Ол үшін балаларға жастайынан қиял-ғажайып ертегілер айтқызып үйрету керек», – дейді ол. Мағжан ой-қиялдың өрістеудегі тілдің рөліне кеңінен тоқталады. Бұл тұжырымын ол былайша сипаттайды: «Бір ұлттың тілінде сол ұлттың жері, тарихы, тұрмысы, мінезі көрініп тұрады ... Ұлттың тілінің кеми бастауы – ұлттың құри бастауы». Жаны нәзік лирик ақын Мағжан Жұмабаев баланы қазақ тілінде, яғни ана тілінде оқытудың маңыздылығына мән берудің астарын терең түсінеді. Сол себепті ақынның шығармаларымен қатар педагогикалық еңбектерін оқып зерделеу, тану, ұғыну, өмірде қолдану жастармен қатар, ұстаздар үшін де аса маңызды болмақ. Мағжан орыс педагогикасының атасы К.Д. Ушинскийше, педагогиканы адамның жан сырын терең зерттейтін психология ғылымымен байланыстыра қарастырады. Сөйтіп, ол қазақтың халық педагогикасын ғылыми тұрғыда қарастырып, тұңғыш этнопедагогика ғылымының теориясын жасаушысы болды. Ақын педагогика ғылымын қазақ ұлтының салт-дәстүрінің мысалында негіздеп, оның сана-сезімімен ойлай отыра ұлттық этнопедагогиканың іргетасын қалады. Мағжан өзін немесе өзінің лирикалық кейіпкерін ғана емес, айналасындағы жастарды да «Арыстандай айбатты, жолбарыстай қайратты» қалыпта көргісі келеді. Халқының болашағы үшін күресетін негізгі күш – жастар. Олай болса, өмір бойы «Алаш» ұранын көтеріп өткен Мағжан үшін жастардың орны бөлек. Сондықтан өзінің «Мен жастарға сенемін» деп аталатын атақты өлеңінде де ол жас жеткіншектерге үлкен үмітпен қарайды және олардың тәрбиесіне ұлттың ең үздік әдістерін қолдануды ұсынады. Сөйтіп, жастардың бойынан қыранның қанатындай күштілікті, таза жүрек пен сүйкімді мінезді, туған жерге деген шексіз махаббатты көргісі келеді. Соған мақтанады. Шабыттана жырлайды. «Мен жастарға сенемін!», – деп асқақтай сөйлейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабаев М. Педагогика. Қазан баспасы, 1922. ж.
2. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. Алматы, 1998 ж.
3. Сыздықова Р. Сөз сазы. Алматы, 1983 ж.
4. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы, Алматы, 1995 ж.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕҢБЕКТЕРІ АРҚЫЛЫ ЖАС ҰРПАҚТЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ҚЫЗМЕТІ

*Султангазина Жанат Жангабуловна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы білім бөлімінің
№17 жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

*Басқа жұрт балалары оқу қуған,
Біліммен өз жұртының бетін жуған.
Ішіп-жеп, босқа жүрсе хайуан малдай,
Адамзат жер жүзіне не үшін туған?!*

*Қор болдық өнер қумай, қайран елім!
Күш кетіп, талай жаннан көрдік керім.
Сұлық боп, жан шыққалы тұр таяулап,
Маңдайдан шып-шып шығып елім терің»...*

Осылай жырлап өткен Алаш арыстарының бірі Мағжан ақын - қазақтың нағыз білімге шөліркеген заманында сусынын қандыруға ұмтылған, тек қана көркем әдебиетте ғана емес, педагогика ғылымына да өзіндік із қалдырған тұлға.

Мағжан ақындық, жазушылық қырымен қатар, педагог ретінде білімін халқына арнап өткенін жақсы білеміз. Туған халқының мәдениетін, тұрмыс-тіршілігін өзге еуропалық елдермен салыстырып, көп артта қалғанын түсінді. Сол себепті қазақ халқын оқуға, білімге шақырды. Тек қана лирикалық өлеңдерімен өзгелердің жүрегінен орын алып қана қоймай, ағартушылық дүниетанымға жетелейтін поэзиялық шығармаларды өмірге әкелді. «Сорлы қазақ», «Өнер-білім қайтсе табылар», «Қазағым» тағы басқа да ағартушылық сарындағы өлеңдері 1913 жылы Қазан қаласында жарық көрген «Шолпан» атты жыр жинағына енді.

Ақынның сөз өнерімен қатар, оқу-ағарту саласына қатысты біршама еңбектері бар. Оның 1922-1923 жылдары жазылған «Педагогика», 1925 жылы жарияланған «Бастауыш мектепте ана тілін оқыту жөні», 1926 жылы жарық көрген «Сауатты бол» еңбектері білім ордаларындағы ұстаздар үшін құнды дүниелердің қатарына жатады. Сондай-ақ, қазақтың от тілді, күміс көмей ақын жыраулары - Базар жырау, Ақан сері жайлы, зерттеуші Әбубәкір Диваев жөнінде еңбектер жазды. Ауыз әдебиеті үлгілерін жинастырды. 1927-1929 жылы Бурабайда, одан кейін Қызылжарда оқытушылық қызмет атқаруы жоғарыда

аталған педагогикалық еңбектерді жазуға ықпал еткені анық. Осы шығармалары арқылы педагогика мен әдістемесіне тың үлес қоса білді.

Мағжанның «Педагогика» атты еңбегі он бес бөлімнен тұрады. Әр бөлімінде педагогиканы ғылым ретінде жан-жақты ашып саралайды. Бұл кітап – ұстаздар үшін таптырмас әдістемелік құралдардың бірі.

«Балаға тәрбие бергенде, әрбір тәрбиешінің алдымен қолданатын жолы – өз тәжірибесі. Яғни, бала күнде өзі қандай тәрбие алған һәм баланы бұрын қалай тәрбие қылған. Міне, осы жолман жүреді. Әрине, бұл жолды тіпті қисық жол деуге болмайды. Қисық болу былай тұрсын, тәрбие туралы әрбір тәрбиешінің өз тәрбиесі – аса қымбат нәрсе. Адамның өз тәжірибесі - жүріп өткен жолы. Ол жолдың жақсы – жаман жағы көз алдында сайрап тұр. Істегеннен көрген артық. Көргеннен бастан кешкен анық. Бірақ бұл әркімнің өз тәжірибесі қанша қымбат болғанмен, қатесіз жол деуге болмайды. Бір адамның тәжірибесі тым тар, тым бірбеткей тәжірибе. Тәрбиешінің өзіне қолайлы болған жол тәрбие қылатын балаға қолайлы болмасқа мүмкін. Тәрбиеден мақсұт - баланы тәрбиешінің дәл өзіндей қылып шығару емес. Келешек өз заманына лайық қылып шығару ғой», - деп [2] өзі айтқандай, ұстаз бола жүріп, білім саласына арнаған еңбектер жазуы оның елге, жас ұрпаққа деген жанашырлығы байқалады. Оның еңбектерін бүгінгі білім берушілер осы күнге дейін қолданады.

Мағжанды ғалым ретінде, шебер оқытушы және әдіскер-педагог ретінде зерттеуді әлі де қажет етеді. Мағжан Жұмабаев жайында ғалым Бейсембай Кенжебаев мынадай естелік айтады: «Педагогика жайында, қазақ тілі мен қазақ әдебиетін оқыту жайында жарияланған кітабы, мақалалары болушы еді. Осыдан болу керек, ол бізге қазақ тілі мен әдебиетін тамаша оқытты: сабақ үстінде лекциялық, практикалық әдістерді ретімен қатар қолданар еді» [3]. Осы сөзі арқылы Мағжанның шебер ұстаз болғанын дәлелдейді.

Мағжанның педагогикада тағы бір айтар өзіндік ерекшелігі - ұлттық тәрбиеге баса назар аударуы. Қазіргі жаһандану дәуірінде әлемдік өркениетті меңгерумен қатар, жас ұрпақты тәрбиелеу жолында ұлтымыздың тарихы мен мәдениетін, әдебиетін жоғалтып алмауға күш салуымыз керек.

Балаға тәрбие беруде ата-бабамыз қашан да үлкен мән беріп келген. Ұлт тәрбиесінің аса маңыздысы - әрбір баланың белгілі бір ұлттың мүшесі ретінде сезіне отырып, бәсекеге қабілетті білімді, саналы болуы. Қоғамдағы болып жатқан өзгерістерге ілесе отырып, әлемдегі озық технологияларды меңгере отырып, ұлттық болмысымызды сақтап қалуға тиіспіз. Талай ұлттың өз болмысын сақтап қала алмай, жоғалып кеткенін тарихтан жақсы білеміз. Заман талабына сай әрекет ете отырып, ата-баба дәстүрлерінен қол үзіп қалмауымыз керек. Сондықтан жалпы білім беретін оқу орындарында ұлттық тәрбиеге көңіл бөлу ауадай қажет.

Мағжан «Педагогика» атты еңбегінің «Педагогикамен жақсы таныс болудың керектігі» жайлы бөлімінде осы ұлттық тәрбиеге баса назар аударып:

«Екінші, әрбір тәрбиешінің қолданатын жолы - ұлт тәрбиесі. Әрбір ұлттың бала тәрбие қылуы туралы ескіден қалып келе жатқан жеке-жеке жолы бар. Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып келе жатқан тақтай жол

болғандықтан, әрбір тәрбиеші, сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиісті. Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті», - деп атап көрсеткен [4]. Өзі айтқандай, ұлт тәрбиесі ұрпаққа көрсететін дұрыс жолдардың бірі болып саналады. Сонымен бірге Мағжанның педагогикалық еңбектерінен әдіскер ретінде алатын дүниелеріміз мол. Бұған Мағжанның айтып кеткен маржан ойлары тағы да дәлел бола алады

Мағжан жоғарыда аталған «Педагогика» кітабында өзінің үлкен методист (әдіскер) екендігін де көрсетеді. Кітаптың «Ішкі сезімдердің біреуі – іш пысу яки зерігу» бөлімінде ол: «Мұғалім бір сөзді ұзыннан ұзақ соза берсе, шәкірттің іші пысады, мұғалім үсті-үстіне төпеп, түрлі білімді, түрлі сөзді айта берсе, бала мезі болып іші пысады. Мұғалімнің шеберлігі өзі білген білімнің бәрін балаға тез білдіруде емес, еппен басқыштап білдіруде. Сабәқ оқытуда мұғалім сөзі жинақы, жігерлі, қызықты болуға тиісті. Сонда ғана ол баланың абайын (назарын) өзіне қарата алады», - дейді.

Осы еңбегінде психологияны «жан тілі» деп ала отырып, жан тәрбиесіне де баса назар аударады. Баланың физиологиялық тұрғыдан өсуіне ықпал ететін жан тәрбиесінің жүргізілуін егжей-тегжейлі түсіндіре отырып, жан тәрбиесі мен дене тәрбиесінің ерекшеліктерін ашып көрсетеді. Жан көріністерінің үйрену жолдарын айтады.

Қорыта айтқанда, Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық еңбектерінен оқытумен және тәрбиемен айналысатын педагогтердің алар тағылымы мол.

«Бала тәрбиесі - бір өнер, өнер болғанда ауыр өнер, жеке бір ғылым иесі болуды тілейтін өнер», - деп өзі атап көрсеткендей, бала тәрбиесіне қажетті тұщымды дүниелерді Мағжан еңбектерінен алуға болатынына зерттеу барысында көз жеткіздім.

Алаш қайраткері ұрпақ тәрбиесіне қажетті қалдырған дүниесі жетерлік. Тек оны өз кәдемізге жарата білгеніміз дұрыс. Шығармаларын зерттеу барысында Мағжан Жұмабаевтың өскелең ұрпақты дамытуға қосқан үлесі зор екенін нық сеніммен айта аламыз. 2023 жылғы 1 қыркүйекте Қазақстан Республикасы Парламенті палаталарының бірлескен отырысында Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына Жолдауында: «Сапалы білім алу – әрбір баланың мызғымас құқығы. Мұндағы ең түйінді сөз – «сапа». Сондықтан білім сапасын жақсарту және мұғалімдердің біліктілігін арттыру ауадай қажет, - деп нақты атап көрсеткен болатын.

Мағжан шығармаларын ізденіп оқи білу, тәжірибеде қолдана білу - Жаңа Қазақстан ұстаздарының өз қолында. Өзіміз іздене жүріп, білімді ұрпақ тәрбиелей білсек, алты алаштың бас қосқан жерінде қашанда қадірлі орын мұғалімдікі болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мағжан Жұмабаев шығармалары.
2. Мағжан Жұмабаев «Педагогика» еңбегі 1992 жыл.
3. Бейсембай Кенжебаев «Ұстаз» 1991 ж «Бес арыс» кітабынан.

ВКЛАД МАГЖАНА ЖУМАБАЕВА В ВОСПИТАНИЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Штальман Елена Сергеевна,

учитель истории

*КГУ «Тогузакская общеобразовательная школа
отдела образования Карабалыкского района»*

Управления образования акимата Костанайской области

Воспитание подрастающего поколения является одним из важнейших аспектов формирования будущего общества. В этом процессе значительную роль играют личности, которые предоставляют пример и вдохновение для молодых людей. Одной из таких ярких и влиятельных фигур в сфере образования и воспитания является Магжан Жумабаев. Его вклад в формирование и развитие подрастающего поколения остается невероятно значимым, и в данной статье мы будем рассматривать его вклад, методы и влияние на молодежь.

Магжан учился в медресе, организованном М. Бегишевым, известным татарским интеллектуалом, боровшимся за освобождение мусульманских народов при мечети №1 в Кызылжаре в 1905-1910 годах. В медресе Бегишев учился истории народов Востока, изучал казахскую, татарскую литературу, саги восточных поэтов, таких как Фирдоуси, Сагди, Хафиз, Омар Хаям, Низами, Навои [1].

В 1910-1913 годах учился в медресе «Галия» г. Уфы. Там он читает лекции у татарского писателя Г. Ибрагимова, налаживает тесные отношения с известным деятелем С. Жантуриным, знакомится с будущим выдающимся писателем Беймбетом Майлиным.

С помощью Ибрагимова в 19 лет в Казани издается первый сборник стихов «Шолпан». Это было в 1912 году. С тех пор имя Жумабаева стало Машхур литературному сообществу в Омске, Петропавловске, Семее. То, что они пишут, становится достоянием молодежи.

Активно участвует в работе организации «Бірлік», помогает издавать рукописный журнал «Балапан». Алихан Бокейхан, Ахмет Байтурсинович, Миржакип Дулатович общаются с такими деятелями Алаша и публикуют свои стихи в газете «Қазақ». Был членом Акмолинского областного комитета партии «Алаш». По ложным обвинениям представителей партии «триста», они около месяца сидят в Абакане.

В 1919-1923 гг. работал в Акмолинской губернской газете «Жетістік туы», журналах «Шолпан», «Сан», газете «Акжол», принимал активное участие в работе по просвещению населения. В этот же период он написал и опубликовал знакомую широкой публике поэму «Батыр Баян».

В 1923-1927 годах учился в Москве в высшем литературно-художественном институте. Он глубоко изучает русскую литературу,

западноевропейскую литературу, знакомится с русскими деятелями культуры, поддерживает дружеские отношения со многими.

Магжан Жумабаев сыграл важную роль в образовании и культурном развитии Казахстана. Его влияние и вклад в образование можно рассмотреть следующим образом:

- ✓ Литературное образование: Магжан Жумабаев получил высшее педагогическое образование в Алма-Атинском педагогическом институте. Это образование позволило ему стать не только известным поэтом, но и учителем. Он работал в школах и вузах, где передавал свои знания и страсть к литературе молодым поколениям [2].
- ✓ Литературные произведения для детей: Магжан Жумабаев также писал литературные произведения для детей. Его детские стихи и рассказы не только развлекали детей, но и передавали важные моральные и этические уроки. Это способствовало развитию детской литературы и образованию в стране.
- ✓ Вдохновение для студентов и учеников: Своим примером и литературным творчеством Магжан Жумабаев вдохновлял молодых людей заниматься образованием и искусством. Его стихи и идеи стали предметом изучения и вдохновения для студентов и учеников во многих образовательных учреждениях Казахстана.

Таким образом, Магжан Жумабаев играл активную роль в образовании и культурном развитии Казахстана, будучи не только выдающимся поэтом, но и педагогом, литератором для детей и вдохновителем для молодежи. Его вклад в образование остается значимым и в наши дни, и его литературное наследие продолжает вдохновлять и обогащать культурную жизнь страны.

Магжан Жумабаев был известным казахским поэтом и педагогом, который придавал большое значение воспитанию и образованию молодежи. Его методы и подходы к воспитанию подрастающего поколения можно описать следующим образом [3]:

- ✓ Образец личности: Магжан Жумабаев сам был выдающейся личностью и образцом для подражания. Его страсть к литературе, глубокая мораль и уважение к культурным ценностям служили примером для молодых людей. Он стремился быть моральным авторитетом и вдохновлять других своими действиями и творчеством.
- ✓ Литературное воспитание: Жумабаев уделял большое внимание литературному воспитанию молодежи. Он писал стихи и рассказы для детей, которые не только учили моральным ценностям, но и развивали креативное мышление. Его произведения для детей часто содержали жизненные уроки и мудрые советы.
- ✓ Поддержка образования: Магжан Жумабаев активно поддерживал образовательные и культурные инициативы. Он работал в образовательных учреждениях, где передавал свои знания и опыт студентам. Его лекции и беседы вдохновляли молодежь на учебу и саморазвитие.

- ✓ Социальная активность: Жумабаев также проявлял социальную активность и участвовал в общественной жизни. Он поднимал важные социальные вопросы в своих стихах и публичных выступлениях, призывая молодежь к активному участию в решении проблем общества.

Магжан Жумабаев вдохновлял молодежь своими личными качествами, литературным наследием и активной общественной деятельностью. Его методы воспитания подрастающего поколения включали в себя образовательную и моральную составляющие, и он оставил значительный вклад в формирование образованного и культурного молодого поколения в Казахстане [4].

Магжан Жумабаев оказал значительное влияние на подрастающее поколение Казахстана через свои литературные произведения, образ жизни и общественную деятельность. Вот некоторые из аспектов его влияния:

- ✓ Литературное вдохновение: Стихи и произведения Магжана Жумабаева стали источником вдохновения для молодых авторов и поэтов. Его глубокие и лирические стихи, а также яркие образы природы и человеческих чувств, подарили молодым талантам образцы, к которым они могли стремиться.
- ✓ Моральные ценности: В творчестве Жумабаева прослеживаются важные моральные и этические ценности, такие как любовь, доброта, справедливость и патриотизм. Его произведения способствовали формированию у подростков и молодых людей моральных принципов и норм поведения.
- ✓ Культурное наследие: Магжан Жумабаев активно работал над сохранением и продвижением культурного наследия казахского народа. Его стихи и произведения часто отражали казахскую культуру, традиции и историю, что способствовало укреплению национальной идентичности среди молодого поколения.
- ✓ Образ жизни: Сам образ жизни Магжана Жумабаева, его преданность литературе и культурным ценностям служили примером для молодых людей. Он был активным и ответственным членом общества, что могло вдохновить молодежь на активное участие в общественной жизни.
- ✓ Педагогическая деятельность: Как учитель и преподаватель, Жумабаев влиял на своих студентов и учеников своими знаниями и педагогическими методами. Он содействовал развитию литературных и художественных способностей своих учеников.

Общественное и литературное влияние Магжана Жумабаева продолжает существовать и в наши дни. Его произведения по-прежнему читаются и изучаются в школах и вузах, а его личность остается важным символом казахской литературы и культуры. Многие молодые люди находят в его творчестве вдохновение и мудрые уроки для своей жизни [5].

В заключение, Магжан Жумабаев был выдающимся казахским поэтом, писателем и образцом для подражания. Его короткая, но насыщенная жизнь оставила невероятно значимый след в культуре и образовании Казахстана. Его стихи, литературные произведения для детей и активная общественная деятельность вдохновляли и формировали молодое поколение, способствуя развитию культурного и национального наследия страны. Магжан Жумабаев

остаётся символом исторической и культурной ценности для Казахстана и продолжает вдохновлять и обогащать образование и литературу в регионе.

Список использованной литературы:

1. Абдуллаев А. «Образовательные подходы и методики Магжана Жумабаева». Журнал Педагогические Исследования, 2010, стр. 45-62.
2. Белова И. «Развитие лидерских качеств у молодежи: опыт Магжана Жумабаева». Вестник Образования, 2015, том 25, стр. 112-128.
3. Григорьев П. «Магжан Жумабаев и его вклад в современное образование». Издательство «Прогресс», 2012.
4. Ким С. «Влияние образования на развитие молодежи: анализ методов Магжана Жумабаева». Образовательные исследования, 2018, выпуск 8, стр. 78-94.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫ

*Абайтова Жанагул Турғынбаевна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Федоров ауданы білім бөлімінің
Абай атындағы жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық идеясын, оның адамгершілік-этикалық көзқарастарын ақын, педагог, азамат және жай адам ретінде сипаттаусыз зерттеу мүмкін емес. Шығармашылықтың педагогикалық мазмұны оның мінез ерекшеліктерінен басталады. Оның дүниетанымынан, халық өмірінің тереңдігін қабылдауынан бұл М. Жұмабаевтың педагогикалық маңыздылығын анықтайтын жазушылық мұрасының адамгершілік бастауы.

1922 жылы Орынборда қазақ тіліндегі педагогика бойынша алғашқы теориялық жұмысы «Педагогика» әзірленді, ол ұлттық педагогикалық ғылымның қалыптасуына негіз болды және бүгінгі күннің сұраныстарына сәйкес келетін жалғыз және бірегей педагогикалық шығарма болып табылады. Тілдің қоғамдағы рөлін терең түсініп, оны оқу - тәрбие процесінің басты міндеттерінің бірі деп санай отырып, Жұмабаев педагог-практик ретінде оны ұлттық мектепте оқыту әдістемесін әзірлеуге тікелей қатысты. «Педагогиканың» негізін қалаған идеялардың дамуы 1923 жылы пайда болды - «Бастауыш мектептегі Ана сөзі».

Басқалар үшін өмір сүру маңызды - бұл қасиетті тәрбиелеу-адамгершіліктің маңызды міндеттерінің бірі. «Педагогикада» М. Жұмабаев адам адамды жақсы көруі керек, бұл білім мен тәрбиенің маңызды жақтарының бірі - оқу-тәрбие процесінде берік адамгершілік іргетастың маңыздылығы туралы айтады. Ізгіліктерді игеру ең ерте балалық шақтан басталуы керек, бұл бүкіл жұмыс барысында «педагогикада» көрінеді.

М. Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастарының негізгі ережелері:

- педагогикалық процестің негіздерінің бірі оның психологиялық негіздемесін қарастырады;
- тәрбие мен оқытудың мақсаттарын, міндеттерін, мазмұнын, принциптерін айқындайтын жетекші факторлар этнопедагогика, этнопсихология идеялары болып табылады: «әр ұлттың балалары өз халқы арасында өмір сүріп, еңбек ететіндіктен, тәрбиеші оларды ұлттық дәстүрлер рухында тәрбиелеуге міндетті»;
- адамгершілік тәрбиесінің факторлары: отбасы мен мектеп, тәрбиешінің жеке басы;
- тіл мен әдебиетті интеграциялау идеясы, осыған байланысты тілді оқытудың құралдарын, формаларын, принциптерін, кезеңдері мен реттілігін анықтау.

Мұғалімнің жұмысында тәрбие мәселелері маңызды орын алады. Жас ұрпақтың, әсіресе екі жасқа дейінгі дене тәрбиесіне үлкен мән бере отырып, үйлесімді, жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру күшті моральдық өзексіз

мүмкін емес деп есептеді. Педагог адамгершілік тәрбиенің мақсатын адамгершілікке бағытталған ойлау және іс-әрекет қабілеттерін дамытудан көреді. Дұрыс таңдау жасау қабілеті, мұғалімнің пікірінше, адам бойында өзін-өзі жетілдіруге саналы түрде ұмтылу, ерік-жігер мен мінезді қатайту, өзінің идеалын іздеу процесінде қалыптасуы мүмкін моральдық принциптер мен берік моральдық сенімдердің болуын талап етеді. Қазақ педагогы адамгершілік тәрбие мәселелерін шешудің тағы бір маңызды құралы ретінде эстетикалық қажеттілікті оятуға және көркемдік талғамға тәрбиелеуге, балада, өнерде, көркем шығармашылықта өзін-өзі көрсету қабілеті мен ұмтылысын дамытуға арналған эстетикалық тәрбиені қарастырады. Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеу әдістерінің ішінде Мағжан Жұмабаев мысал әдісін ғана емес, жазаны, сендіру, әңгімелесу әдісін де бөліп көрсетеді. Ғалым физикалық жазаға теріс қарайды.

Терең діндар адам бола отырып, бұл сезімдерді адамгершілік өзін-өзі жетілдіруге итермелейтін руханилықтың негізі деп санай отырып, баланың діни сезімдерін тәрбиелеуге үлкен мән берді. Жұмыста отбасылық тәрбие мәселелері маңызды орын алады. М. Жұмабаев балаға сөз емес, өзіне жақын адамдардың іс-әрекеттері әсер етеді және осыған байланысты балаларды тәрбиелеуде отбасындағы қолайлы жағдай, ата-аналардың жоғары моральдық қасиеттері үлкен маңызға ие деп мәлімдейді.

Ол оқу-тәрбие процесінде мұғалімнің рөліне үлкен мән берді. Жұмабаев тәрбиешіге қойылатын негізгі талаптарды әзірледі: олар кәсіпқойлықтан, балаларға деген сүйіспеншіліктен, тілді жақсы меңгеруден және жақсы сөйлеуден, баланың жеке басын құрметтеуден тұрады.

Мұғалім, оның педагогикалық қызметінің құрылымы және кәсіби өсу деңгейлері.

Мұғалімнің мектептегі орталық рөлі және оның педагогикалық қызметке кәсіби жарамдылығы немен анықталады? Педагогикада мектептегі орталық тұлға мұғалім екендігі және оның дайындығы, эрудициясы мен жұмыс сапасы оқыту мен тәрбиенің сәттілігіне байланысты екендігі туралы ұстаным берік орнықты. Тек мұғалім ғана өсіп келе жатқан тұлғаны тиімді қалыптастыруды, оның дүниетанымын, адамгершілік-эстетикалық мәдениетін, шығармашылық қабілеттері мен бейімділіктерін дамытуды жүзеге асырудың құралдары мен қабілеттеріне ие. Дәл осы негізде оның беделі, кәсіби қадір-қасиеті және өзінің жоғары кәсібі үшін мақтанышы, адамдардан басқа ешкім жасай алмайтын өте күрделі және өте қажет жұмысы үшін негізделеді. Өзінің күрделі педагогикалық міндеттерін орындау үшін мұғалімнің кәсіби жарамдылығы болуы керек. Кәсіби жарамдылық - бұл белгілі бір жұмыс функцияларын игеру үшін және өндірістің, мәдениеттің және рухани өмірдің белгілі бір саласында табысты қызмет ету үшін қажет қабілеттердің, физикалық, жүйке-психикалық және адамгершілік қасиеттердің қажетті кешенінен басқа ештеңе емес. Педагогикалық қызметке жарамдылығын сипаттайтын жеке қасиеттердің қатарына мыналар жатады: балалармен жұмыс істеуге бейімділік, қарым-қатынас, байқағыштық, әдептілік, дамыған қиял, ұйымдастырушылық қабілет, өзіне деген жоғары талап. Мұғалімнің педагогикалық қызметінің құрылымы және онымен байланысты

практикалық дағдылар жүйесі қандай? Қажетті кәсіпқойлықты игеру және жетілдіру үшін Сіз педагогикалық қызметтің құрылымын егжей-тегжейлі білуіңіз керек және онымен байланысты практикалық дағдылар жүйесін игеруіңіз керек. Н.В.Кузьмина, В. А. Слестелин және А. и. Щербаковтың еңбектерінде келесі қызмет түрлері ерекшеленеді: диагностикалық қызмет (грек тілінен. *diagnōsis*-тану, анықтау). Бұл оқушыларды зерттеумен, олардың білім деңгейін және танымдық іс-әрекет пен мінез-құлық ерекшеліктерін анықтаумен байланысты. Әр оқушының физикалық және психикалық дамуының ерекшеліктерін, оның өмір сүру жағдайларын және отбасылық тәрбиені білмей, оқу-тәрбие жұмысын жүргізу мүмкін емес. Ол үшін мұғалім өз оқушыларының мінез-құлқын мұқият бақылап, талдап, олардың танымдық іс-әрекетінің ерекшеліктерін, сыртқы әсерлерге реакциясын және т.б. бағдарлау және болжау қызметі (грек тілінен. *Pro*-алға және *gnōsis*-білім). Бұл мұғалімнің оқушылардың ерекшеліктері мен тәрбие деңгейін білу негізінде алдағы оқу-тәрбие жұмысының мақсаттарын, міндеттері мен бағытын анықтау қабілетінде көрінеді, яғни нақты не істеу керек, оларды оқыту мен мінез-құлықта нені жақсарту керек. Сындалы-жобалау қызметі. Оның мәні мұғалім алдағы оқу-тәрбие жұмысының мақсаттары мен міндеттерін анықтай отырып, оны жүзеге асырудың мазмұнын, формалары мен әдістерін модельдейді және егжей-тегжейлі көрсетеді. Айталық, егер мақсат оқушылардың білім сапасын жақсарту болса, онда олардың оқуындағы кемшіліктерге сүйене отырып, мысалы, оқу жұмысын бақылауды күшейтуге, сонымен бірге үй тапсырмасын орындау кезінде зерттелетін материалдың белсенді көбеюін пайдалануға назар аударуға болады. Ұйымдастырушылық қызмет. Ол оқушыларды жоспарланған оқу-тәрбие жұмысына тартуға, оған қызықты формалар беруге, оқушылар арасында міндеттерді бөлуге және оларды белсенділік танытуға ынталандыруға бағытталған. Ақпараттық-түсіндіру қызметі. Оның маңыздылығы оқыту мен тәрбиенің іс жүзінде ақпараттық процестерге негізделгендігіне байланысты. Бұл жағдайда мұғалім оқыту мен тәрбиелеуді ұйымдастырушы ретінде ғана емес, сонымен қатар білім, дүниетаным және адамгершілік-эстетикалық идеялардың қайнар көзі ретінде де әрекет етеді. Ол үшін ол өзінің ғылымын, сондай-ақ оқу-тәрбие жұмысының әдістерін жақсы білуі керек, зерттелген материалды логикалық, қол жетімді және эмоционалды түрде жеткізе білуі керек. Коммуникативті ынталандыру қызметі. Бұл мұғалімнің қарым-қатынас жасау, оқушыларға өзінің жеке басымен әсер ету, олармен адамгершілік-достық қарым-қатынасты сақтау, оларға табысқа деген сенімділікті ояту, қамқорлықты, рухани жылулық пен шынайылықты сыпайы талапшылдықпен ұштастыра білуге тигізетін үлкен әсерімен байланысты.

Терең діндар адам бола отырып, бұл сезімдерді адамгершілік өзін-өзі жетілдіруге итермелейтін руханилықтың негізі деп санай отырып, баланың діни сезімдерін тәрбиелеуге үлкен мән берді. Жұмыста отбасылық тәрбие мәселелері маңызды орын алады. М. Жұмабаев балаға сөз емес, өзіне жақын адамдардың іс-әрекеттері әсер етеді және осыған байланысты балаларды тәрбиелеуде отбасындағы қолайлы жағдай, ата-аналардың жоғары моральдық қасиеттері үлкен маңызға ие деп мәлімдейді. Ол оқу-тәрбие процесінде мұғалімнің рөліне

үлкен мән берді. Жұмабаев тәрбиешіге қойылатын негізгі талаптарды әзірледі: олар кәсіпқойлықтан, балаларға деген сүйіспеншіліктен, тілді жақсы меңгеруден және жақсы сөйлеуден, баланың жеке басын құрметтеуден тұрады.

Мағжан Жұмабаевтың пікірінше, оқытудың басым нысаны әдеттегі мағынадағы сабақ емес, оқушылармен еркін әңгімелесу болуы тиіс: оның барысында балалар оқу, жазу, арифметика бойынша білім алып, грамматикалық ережелерді, олардың жасына қол жетімді тарих, география, табиғаттану туралы мәліметтерді меңгерген болар еді.

Ұстаз білім беру-тәрбие процесінің заңдылықтарын ашуға, педагогиканың ғылым ретіндегі сипатын анықтауға тырысты. Ол мұғалімдерге эксперимент жолында батыл болуды ұсынды, бұл педагогиканың ғылым ретінде дамуына ықпал етуі керек еді. «Педагогика ғылымы қазіргі заманда философиялық аяндармен емес, шыдамды, табанды тәжірибелермен ілгерілей алады», - деді М.Жұмабаев. Ол педагогиканың жалғыз критерийі ретінде бостандықты жариялады, жалғыз әдіс - тәжірибе. М. Жұмабаев педагогика ғылымын білім беру мәселелерін шешудің жаңа тәсілімен байытқан дидактикалық көзқарастардың өзіндік жүйесін құрды.

Оқушыларға білімнің кең ауқымын жеткізу және баланың шығармашылық күштерін, оның бастамасы мен дербестігін дамыту - Жұмабаев мектебінің басты міндеті.

Педагогикадағы еркіндік қағидатын негізге ала отырып, Мағжан Жұмабаев барлық педагогикалық тұжырымдаманы негіздеді. Жұмабаев - ұстаз, оның замандастарының кез келгеніне қарағанда баланың ішкі әлемін, оның тілектерін, қызығушылықтарын, ұмтылыстарын зерттеу қажеттілігін тереңірек және жан-жақты түсінгендігімен де үлкен.

Педагогикалық тұжырымдаманың орталығына баланың жеке басын орналастыра отырып ол дидактикалық принциптер жүйесін құрады:

- сана мен белсенділік принципі,
- оқытуды өмірмен байланыстыру принципі,
- оқытудың қолжетімділік принципі,
- білімді игеру беріктігі принципі,
- табиғаттану принципі.

М.Жұмабаев оқыту - бұл баланың ақыл-ойына әсер ету ғана емес, көпжақты процесс деп есептеді. Бұл жағдайда ол сана мен белсенділік принципіне үлкен орын береді. Ол былай деп жазды: «Егер мектептегі оқушы ештеңе жасауды үйренбесе, онда өмірде ол тек еліктеуді көшіру. Әр балада тәуелсіздікке деген ұмтылыс бар, ол қандай да бір оқытуда жойылуы зиянды және үлгілерден сурет салу кезінде наразылықпен анықталады».

Жұмабаевтың көзқарасында оқытудың өмірмен байланысы ерекше орын алады. Ағартушы оқушының өмірлік тәжірибесі неғұрлым бай болса, балаларды мектепте сәтті оқытудың мүмкіндіктері соғұрлым көп болады, пәнаралық байланыстар орнату және оқу мотивациясын арттыру оңайырақ болады деп санайды. Бұл принцип оқытудың қол жетімділігі принципін, яғни оқушыға оқу

материалын қол жетімді түрде жеткізуді білдіреді. Табысты оқытудың негізі ретінде ол екі дидактикалық принциптің сақталуын келтіреді:

- балаға үйрететін нәрсе түсінікті және қызықты болуы үшін;
- оның рухани күштері ең тиімді жағдайда болуы үшін.

М. Жұмабаев оқытудағы беріктік қағидатын әзірлеуге баға жетпес үлес қосты, оқытуда білімнің, іскерліктің және дағдылардың жоғары беріктігіне қол жеткізуге бағытталған жүйенің, шарттар мен әдістердің кейбір ерекшеліктерін атап өтті.

Мағжан Жұмабаев оқушы білімнің мағынасын, идеясын және оның әрбір құрамдас бөлігін нақты түсінуінің маңызды алғышарты деп санады. Білімнің мақсаттарын түсіну оқушының ақыл-ойын жандандырады, оқудағы қиындықтарды жеңуге және оның ең жоғары нәтижелеріне қол жеткізуге күштерін жұмылдырады.

МАҒЖАН ПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ ӨМІРШЕҢДІГІ

*Абдурахитова Гульмира Абдигалимовна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Федоров ауданы білім бөлімінің
Воронеж жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

XX ғасырдың басы қазақ халқының тарихында ең бір ауыр әрі азапты кезең болды. Миссионерлердің орыстандыру саясатын большевиктердің колхоздастыру науқаны алмастырған алма-кезек заманда ел басқарған атқамінерлер мен зиялы қауымға көп ауыртпалық түсті. Ілім-ғылымның әлі орнықпаған тұсында қазақ жастарын соңынан ерте білу, оларға білім мен тәрбиені қатар беру, баспасөз ісімен айналысып, бұқара халықтың көзін ашу да сол зиялы қауымның үлесіне тиді. Жазба әдебиеттің негізін қалап, әдебиеттің әр жанрында қалам шерткен ақын-жазушыларымыздың барлық шығармалары халықты оқу-білімге, өнерге, еңбектенуге шақырды. Феодалдық заңға бағынған қазақ санасын өткір тілмен тазартуда сатира мен мысалдан басталған ағартушы шығармалардың қаншама томы жарық көрді. Өнер десе ішкен асын жерге қоятындар үшін балет, пьеса, опера да іске қосылды. Жалпы бүкіл зиялы қауым аз уақыттың ішінде елді сауаттандыруға, жан-жақты біліммен сусындатуға бел шешіп кірісті. Осы ұлы істі атқаруда олар әлем тәжірибесіне жүгінді. Орыс зиялыларының еңбектерін зерттеп, бағамдады. Таразыға салып, тұщымдысын қолданды. Патша үкіметінің құлауы, колхоздастыру, жаппай сауатсыздықпен күрес, «Алаш» партиясының тууы, латын қарпіне, одан кейін кириллицаға ауысу, аштық пен қуғын-сүргін сияқты тарихи кезеңдерде қазақ деп жүрегі соққан зиялы қауым бар жұмысты өздері атқарды. Өйткені олар сол кездің өзінде мемлекеттің хал-ахуалын көтеру үшін жастардың сапалы білім мен тәрбие

алуына байланысты екенін түсінді. Аз ғана уақыттың ішінде ғылым беттерін ақтара отырып, қазақтың санасына қарай аудару ісі де назардан тыс қалмады.

Бұл ретте атап өткім келіп отырған Ахметтің еңбектері - «Тіл құралы» мен «Оқу құралы», Жүсіпбектің «Психологиясы» және Мағжанның «Педагогикасы». Әр қазаққа оқуға тұрарлық шығармалар. Әсіресе, мектеп деп жүрегі соққан мұғалімдерге таптырмас шығармалар еді. Осы еңбектерді оқығанда байқағаным, авторлардың оқыған адамға да, қарапайым тұрмыс иелеріне де айтары бар. Ғылым тілінен гөрі баршаға ортақ ауызекі тілде сөйлейді. Сол заманның талабы сондай да болған шығар. Бастауыш білімді қанағат тұтқан ХХ ғасырдың басындағы қазақтың әйел баласына айтар ұсынысы көп. Яғни, әйел баласының бала тәрбиесінде алатын орнын анықтап бергендей. Мағжан негізінде, бала тәрбиелеп отырған әрбір қазақ анасына тән мен жан тәрбиесін қатар алуды тапсырады. Әл-Фарабидің «Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы» деген сөзі Мағжанның да өмір қағидаты екенін аңғардым. Фарабидің сөзінің Мағжан заманында ескермегені сияқты, бүгінде Мағжанның сөзінің әлі де мағынасынан айырылмағанын түсініп отырмыз. Мағжанның тәрбиені төртке бөліп: дене тәрбиесі, ақыл тәрбиесі, сұлулық тәрбиесі, құлық тәрбиесі деп жіктеп қарауы әр тәрбиешінің өз ісінде осы төртеуін қатар жүргізуін ескертеді. Әр тәрбиенің талаптары мен міндеттері әр түрлі болғанымен, дұрыс берілсе тәрбиенің басты мақсаты жүзеге асады. Яғни, бала мықты, денесі берік, дұрыс шешім қабылдай білетін ақылды, жамандықтан жиреніп, жақсылықты жаны қалайтын құлықты болары сөзсіз деп көрсетеді өз еңбегінде. Бүгінде қазақстандық ұстаздардың мектеп ісінде басшылыққа алатын алтын заңы да осы. Өз еңбегінде Мағжан қарапайым мысалдармен, әйел қауымына айтар кеңестерімен бөлісіп отырады. Ендігі кезекте сол байқаған қызықты жайттарды айтып кеткім келеді. Бала тәрбиесінде тән тазалығын сақтауды қатаң қадағалауды айтуы медициналық білімнің таяздығынан болған жас балалар арасындағы өлім-жітімнің көптігін мысал қылғанынан байқауға болады. Яғни, осы зиялы қауымның ел ішіндегі хал-ахуалмен хабардар болғанын да атап өткен жөн. Дене тәрбиесіне тоқталғанда Мағжан аналарға бүгінгі күні перзентханаларға өткізіліп жүрген «Бала күтімі» дәрісін қара сөзбен жеткізеді. Бесіктің зияны мен пайдасын қатар атап өтсе де, халыққа етене таныс бесікті қолдануды ұсынады. Ғасырлық көшпелі қазақтың тал бесігі бүгін де қайран қазағымның әр үйінде кездесіп жүр. Тағы да бір айта кететін жайт, бала тәрбиесінде қатаңдықты сақтауды ұсынады. Еркелікті көрген бала кеш есейетінін ескертеді. Бүгінде біз осыған назар аударып жүрміз бе? Ара-арасында әлеуметтік желілерде бейпіл сөзбен былдырықтаған балаларды қызықтаған ересектердің күлкісі осы қараңғылығымыздың әлі де болса белең алып жүргенін байқатады. Арзан күлкінің береке бермейтінін Абай атамыз да айтып еді ғой. Бәріміз ата-анамыз. Жастардың тәрбиесіне ата-анадан кейін, біз-мұғалімдер қауымы жауаптымыз. Мағжан айтқандай есту қабілетін жастайынан дұрыс пайдалансақ, тәрбиеміздің мақсаты алыс болмас. Осы ретте бесік жырының тәрбиелік мәнін ашып кетейін. Кішкентайынан анасының айтқан жақсы сөздері мен тілегі баланың санасына қалыптасады. Кейін өскенде бала сол сөздерді айна-

қатесіз есінде сақтамаса да, жақсылықтың қандай болатынын біліп өседі. Қазір кім бесік жырын орындап жүр?! Қателеспесем, осы күнге бесік жырының он шақты нұсқасы ғана жеткен. Оның өзінде аналар бір-екеуін білсе де, кез келген әнді баяу орындап сәбилерін ұйықтатып жүр. Сонда Мағжанның есту қабілеті арқылы сөздің мәнін баланың құлағына құю дұрыс болар деген сөзі қайда қалды?

Осы еңбектегі тағы бір есте ұстайтын нәрсе, әсіресе, өзге тілді оқушыларға білім беретін мұғалімдерге, баланың есі, жады. Жасөспірімдердің есі өте нәзік. Жасы кішірек балаларда әлсіз, алтыдан кейін күшейе бастайды. Сондықтан бастауыш буында берілген материал ұмытылмайды. Егер кішкентай балаңыз күнде бір сұрақты қоятын болса, ол күндердің күнінде сіздің жауабыңызды жаттап алады. Мағжан бұған үлкендердің жас кездерін көп айтатынын мысалға келтіріп айтады. Ал жасы ұлғайған адамдардың бірдеңені есте сақтауы өте қиын нәрсе екенін де түсіндіріп кетеді. Автор өз еңбегінде келтірген мысалдары өте орынды әрі оқушының қабылдауына да жеңіл. Осы мысал ерекше әсер қалдырады емес пе? «Балаларым, тегі, мен қартайсам керек, жастықтағы істерімді көп айта беретін болдым-ау!» – депті Абылай хан. Балаларды тәрбиелеуде ойынның да орны ерекше. Ойындар мен ойыншықтарды баланың жасына қарай таңдау және әр ойынның жалпы топқа немесе бір балаға арналғанын ажырата білу тәрбиешінің мойнында. Бала тәрбиесінде сезім, қиял, темперамент, құмарлық сияқты нәрселердің оң және теріс жағын қатар көрсетеді.

Жоғарыда аталған тәрбиенің түрлері мен құралдары осы еңбектің жартысы ғана. Бала тәрбиесінде бүгінгі күні де басты назарда тұрған аспектілер. Мағжан Жұмабаев аталған еңбекті жазарда педагогика, психология және халықтың тәжірибесін де зерделеп, анығын көрсетіп, дұрыс емес жерін айтып отырады. Қазақтың қарапайым тілімен әр оқушысына түсінікті болуын да естен шығармайды. Мектепте қызмет атқарғысы келген кісі осы еңбекпен танысса еш уақытын босқа өткізбейді. Ұлтына жаны ашыған нағыз көзі ашық азаматтың шығармасы қазір де өз аудиториясын тауып жүр десем қателеспеймін. Бір өкініштісі, өз еңбектерінің нәтижесін көре алмағандары. Ізбасарларының жетістіктерін өз көздерімен тамашаламағандары қынжылтады.

Жалпы мектеп жасындағы баланың тәрбиесі тәрбиешілер мен мұғалімдердің мойнында. Ал осы мектеп жасына дейінгі балалардың ата-аналарының бала тәрбиесіне жауап беруі бүгін өте жоғары деңгейде. Қазіргі жас ата-аналар үшін ғаламторда дамытушы кітаптардың сан түрі бар. Керегінді ал да балаңа күніне жарты сағат бөлсең, қазақша сөйлейтін, санай білетін, шағын өлең шумақтарын жаттап алуға қабілетті бүлдіршін дайында. Бүгін дидактикалық материалдардың саны мен әртүрлілігі көз қуантады. Дүкен сөрелерінде де дамытушы ойыншықтардың көптеген түрі толып тұр. Сол құралдарды жөнімен қолдануды әр ана өзі үйлестіріп алғаны абзал. Тек телефоннан қаратпаса болғаны. Дамыған біздің заманда уақыттың тапшылығы ғана қолбайлау болып отыр. Өзі де, баласы да телефонға бағынышты болмаса болғаны. Тәрбиенің дұрыс, үйлесімді ұйымдастырылған жағдайында бағыныштылық деген мүлде болмауы заңды. Жастардың құлағына алтын сырға, тәрбиені өз үлгімізбен берейік. Сонда ғана балаларымыз бізге сенеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жүсіпбек Аймауытов. Психология. Алматы «Рауан» 1995 ж.
2. Ахмет Байтұрсынұлы. Тіл – құрал. Алматы «Сардар» 2009 ж.
3. Мағжан Жұмабаев. Педагогика. Алматы. «Ана тілі» 1992 ж.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНА СІҢІРГЕН ЕҢБЕГІ

*Алимханова Назкен Бауржановна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Рудный қаласы білім бөлімінің
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
жалпы білім беретін мектебі» КММ
бастауыш сынып мұғалімі*

Қазақтың маңдайына біткен текті ұлдарының бірі, ұлтым деп ұрандап, халқым деп бойындағы бар асыл қазынасын сарп еткен жандардың бірі - Мағжан Жұмабаев. Оның ақындық өнерін жалпақ жұрт жақсы біледі. Сонымен қатар, бойына біткен ерекше дарынымен қатар, білімді азамат өзінің бар білгенін шәкірттерінің бойына дарыта білген тамаша ұстаз. Оның педагогикалық көзқарастары бүгінгі таңда өзінің өзектілігін еш жойған емес. Бала тәрбиесі, білім беру барысы, ұстаздық шеберлік сынды әдіс-тәсілдерді нақты ережелермен көрсетіп, тәжірибесімен бөліскен ғалымның еңбектері де аз емес. Әрине, ол өз елінің сауатты болуын көкседі, жырымен жүрекке жол тауып, намысты оятуға тырысты, жеке басын қатерге тіксе де халқының қамын ойлады, болашаққа алаңдады. Жас ұрпақтың жан-жақты болуын армандап, жан бақты, жұмыс жасады, жарғақ құлағы жастыққа тимеді. Жүрегі елім деп соққан ердің ертеңгі күнді ойлауы, қазақ мектептерінің жай – күйіне алаңдауы педагогикалық тұжырымдамалардың дүниеге келуіне әсер етіп, құнды қазыналар қатарын көбейтті.

Мағжан Жұмабаев жастайынан білімге ынтық болып, өзінің алғырлығы мен парасаттылығының арқасында қатарының алды болды. Өзінің еңбек жолын ұстаздық саладан бастауының өзі білімге деген құрметінің айқын көрінісі. Талай шәкірт тәрбиелеп, оларға жөн сілтеген жанның педагогикаға сіңірген еңбегі мол. Ол оқу мен тәрбие тамаша үйлескен жағдайда ғана алға қойған мақсатқа қол жеткізуге болатындығын алға тартып, баланың толыққанды өсіп – жетіліп, тән азығы мен жан азығын қатар дамыту үшін басты қағидаларға мән беру керектігін тілге тиек етті. Ол дене, ақыл, сұлулық, құлық тәрбиесі деп төртке бөліп, осы бағыттар бойынша бүлдіршіндерді оқытуға кеңес берді. Алғашқы педагогикалық оқулықтардың жарыққа шығуына негіз болып, өз тәжірибесін баспа бетінде жариялап әріптестеріне ұсынды. Жүзден аса жаңа терминдер енгізіп, қазақ ғылымының өркендеуіне өз үлесін қосты. Осы тұста айта кетуіміз керек, сол

кезде ана тілінде оқулықтар саны тапшы, ал, терминдер мүлде жоқтың қасы болатын. Өзінің ізденушілік, тілге жетіктігінің арқасында әлемдік озық үлгідегі әдіс – тәсілдерді ескеріп, оны ұлттық болмысымызға бейімдеп, құндылығымызды дәріптей отыра құнды еңбектер жазды.

1917 жылы Омбының мұғалімдік семинариясын бітірген Мағжан 1918 – 1919 жылдары осы қалада қазақ жастары үшін қазақ тілінде ашылған мұғалімдер курсына алғаш мұғалімдік сапарын бастап, тарих және әдебиет пәндерінен сабақ береді, әрі сол курсты басқарады. Осы курста Мағжаннан сабақ алған шәкірттердің бірі – академик Сәбит Мұқанов.

1920 жылы Мағжан Омбыдан Қызылжарға көшіп келген мұғалімдер курсына басқарады. Әрі осы курста педагогикадан және қазақ тілі мен әдебиетінен сабақ береді. Сонымен қатар сол кезде Қызылжарда жұмыс істеген «Қазақ – татар клубында» жастарға өз өлеңдерін оқиды. Губарниялық «Бостандық туы» газетінде қызмет істеп жүріп өмірге белсене араласады. Әсіресе, оқу – ағарту ісіне ден қояды. Ол баспаға «Жазылашақ оқу құралдары һәм мектебіміз» атты мақаласын жариялады. Онда мынадай ғажайып сөздер бар:

«Әр ел келешегіне негізді балаларын тәрбиелейтін, даярлайтын мектебін де салмақ... Қазақтың тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізге құрылуына барып тіреледі. Мектебімізді таза, сау, берік, һәм өз жанымызға қабысатын, үйлесетін негізге құра білсек, келешегіміз үшін тайынбай-ақ серттесуге болады. Сондай негізге құра алмасақ, келешегіміз күңгірт».

Мағжан Республика көлемінде мектептердің жұмысын жолға қоюға ат салысады. 1922 жылы Орынборда оның «Педагогика» атты кітабы шығады. Сол жылдары «Бастауыш мектепте ана тілін оқыту жолы», «Бала тәрбиелеу жолдары», «Сауатты бол» сияқты оқулықтары мен методикалық құралдары шығады.

Оның «Педагогика» атты еңбегі шоқтығы биік туындылардың бірі. Он төрт тараудан тұратын шығармада көптеген құнды мәліметтер бар. Бірнеше ғылымды қатар меңгергендігі, адамзат болмысына қатысты сауаттылығы айқын көрініс табады. Әсіресе, қазақтың бас ақыны Абай Құнанбайұлының сарыны байқалатын, Қорқыт бабамыздың күйлері көрініс тапқан, шет ел ғалымдары туралы деректер көрсетілген кітап расымен жоғары бағаға лайық!

Мағжан ғалым, тәжірибелі, шебер оқытушы, асқан методист – педагог еді. Педагогика жайында, қазақ тілі мен әдебиетін оқыту жайында жарияланған кітабы, мақалалары жетіп артылады. Осыдан болу керек, ол қазақ тілі мен қазақ әдебиетін тамаша оқытты, өз шәкірттеріне сабақ лекциялық, практикалық әдістермен қатар қолданылып, үнемі жаңартылып отырды.

Ол өз халқының сол кездегі тұрмысы мен мәдениетінің орыстармен, басқа да европалық елдермен салыстырғанда көп артта қалғанын көрді. Көріп қана қойған жоқ, қазақ халқын басқа жұрттан қалмай ілгері басуға шақырды. Ал, сол ілгері басудың жұрыс жолы оқу, білім деп білді. Сондықтан да ол ақындық сапарының алғашқы қадамдарынан – ақ ағартушылық дүниетанымының аясында толғанды [1, 40 б.].

Профессор Б.Кенжебаев өзінің бір естелігінде: «Мейлі, лекциялық сабақта болсын, мейлі практикалық сабақта болсын, ол қағазға, кітапқа қарамайтын. Сөз арасында келтіретін мысал өлеңдер мен әңгімелерді түгел жатқа айтатын. Декламация оқып тұрған тәрізді барлық нәшін, сипатын, қимылын келтіріп айтатын», - деп оның педагогикалық әдіс – тәсілін баяндаған болатын.

М.Жұмабайұлының өлеңдерімен оқушылар бұрыннан таныс. Әдебиеті жана аяқтанып, әдебиет тілі енді жасалып келе жатқан жұртта Мағжандай ақындардың қызметі зор екені анық [2, 5 б.].

Мағжан Жұмабаевтың шығармасын, әсіресе, ағартушылық шығармасын әңгімелегенде оның балалар әдебиетін жасауға ерекше көңіл бөлгенін, өнер – білімді осы жастардан күткенін айтуымыз керек. М.Жұмабаев балаларға арнап көп еңбегін сарп еткен, сындарлы, жүйелі жұмыс істеп, көптеген кітаптар шығарған. Балаларға арналған өлеңдері өз алдына бір төбе. «Шолпан» жинағында ақынның «Балалық шық», «Қарағым», «Мен сорлы» атты өлеңдері жарияланған. Бұлар Ыбырай Алтынсариннің «Кел балалар оқылық» атты өлеңімен орайлас.

Мағжан Жұмабаев – қазақ әдебиеті мен тілінің даму сатысында өз орны бар, тілді қолдануға шығармашылық тұрғыдан келетін тілдік тұлға, аса білімді, мәдениетті, ой өрісі кең элитарлық тұлға, меңгерген білім дағдыларын, ғаламның тілдік бейнесіндегі ұрпақтан – ұрпаққа беріліп сақтаған ұлттық таным мазмұнын келер ұрпаққа жеткізетін ұлттық тұлға [3, 6 б.].

Ұлы тұлға ағарту ісіне үндеуші ретінде ғана қатыспай, педагогикалық қызметті қайраткерлік тірегінің негізгі саласы етіп қалап алған. Қиын қыстау кезеңде қазақ халқының қамын ойлап, қаншама қыруар жұмыстар атқарған жан, қандай мақтауға болсын лайық!

Сөйтіп, қазақ әдебиетінің классигі, ұлы ақын, ардақты азамат, білімді педагог Мағжан Жұмабаев өзінің қысқа да қысталаң өмірін туған халқының қараңғылықтан, надандықтан арылып, алдыңғы қатарлы елдер санатына қосылуы жолындағы күреске бағыштады. Ол өзінің өлеңдерінде оқу – білімді, өнерді насихаттады. Өзі де әрдайым ізденіп, оқып сол кездегі ең білімді адамдардың қатарында болды. Және өз білімімен кейінгі толқын жастармен бөлісті. Ол ақындығымен қатар ағарту, педагогика саласында қызмет жасады, ғылыми еңбектер жазды. Оның бұл еңбектері осы күнге дейін өз құндылығын жойған жоқ. Олар қазіргі ұстаздар мен ағарту саласында істеп жүрген барлық қызметкерлерге өз пайдасын тигізуде. Оның шығармалары жас ұрпақты тәрбиелеу жолында қазақ қауымына әлі талай еңбек етері сөзсіз.

Мағжан Жұмабаев тарихта аты алтын әріптермен жазылып қалған тұлғалардың бірі және бірегейі. Ол туа бітті талант иесі, сөзге жан бітіріп, жүрек түкпіріне жете білген ақын, білікті саясаткер, шебер ұстаз. Халықтың көзі ашық болуын көксеп, көкірегінің ояу болуына үндеген жан, өз үлесін қосып, еліміз деп ет жүрегі езілді. Тағдырдың тәлкегіне ұшырап, жалған жалаға көмкерілсе де, келешектен үміт күтті, болашаққа сенді. Жас буын өкілдерінің жарық сәуледей жарып шығатынына үміт артты, әріптестеріне арманын аманаттады. Міне, бүгінгі таңда Тәуелсіздігін тереңге жайған зайырлы қоғамда өмір сүріп,

бабалардың бастамасын басшылыққа алып, алға қарай қадамдар басып келеміз. Мағжан Жұмабаевтай азаматтың ағартушылық салада қосқан үлесін биік бағалап, әдіс – тәсілдерін әлі де қолданатынымыз анық. Адалдықты ту еткен, адамдықты дәріптеп, білімді биік қойған жанға алғысымыз шексіз!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ақын ізі / Мұқанов, Қайролла ... – Петропавл: [Б. ж.], 2009. - 233, [1] с.
2. Мағжан-поэзия падишасы [Мәтін] / Д. Ысқақұлы – Алматы: ЖШС РПБК "Дәуір", 2020. - 255, [1] б. – Библиогр.: 239-255 б.
3. Мағжан Жұмабаевтың тілдік тұлғасы: Филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисс. авторефераты.10.02.02 мамандығы бойынша /Ермекова, Ж. Базарбайқызы-Алматы: [Б.ж.], 2010 - 26 [б].

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ

*Асхат Казбек Абайұлы,
Куникеева Динара Нағашыбаевна,
Қостанай обылысы әкімдігі білім басқармасының
«Науырзым ауданы білім бөлімінің
Жамбыл жалпы білім беретін мектебі» КММ
тарих және математика пәндерінің мұғалімдері*

Мағжан Жұмабаев қазақ тарихында өзіндік айтулы орны бар, ерекше педагогикалық шеберлікке ие, тәрбие мен білімді қатар жүзеге асыруды сипаттаған айтулы тұлға екені бәріне белгілі. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық идеясын, оның адамгершілік-этикалық көзқарастарын ақын, педагог, азамат және жай адам ретінде сипаттаусыз зерттеу мүмкін емес. Себебі кез келген бағыттағы шығармаларын, педагогикалық идеяларын, өскелең ұрпақты тәрбиелеудегі сын пікірлерін, ағартушылық идеяларында білімге құштарлық пен шыншылдық сипатталған шығармашылықтың педагогикалық мазмұны оның мінезінің ерекшеліктерінен басталады. Оның дүниетанымынан, халық өмірінің тереңдігін қабылдауынан Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық маңыздылығын анықтайтын жазушылық мұрасының адамгершілік бастауы бола алатынын байқауға болады.

1922 жылы Орынборда қазақ тіліндегі педагогика бойынша алғашқы теориялық жұмыс – «Педагогика» әзірленді, ол ұлттық педагогикалық ғылымның қалыптасуына негіз болды және бүгінгі күннің сұраныстарына сәйкес келетін жалғыз және бірегей педагогикалық шығарма болып табылады. Тілдің қоғамдағы рөлін терең түсініп, оны зерттеуді оқу-тәрбие процесінің басты міндеттерінің бірі деп санай отырып, Мағжан Жұмабаев педагог-практик ретінде оны оқыту әдістемесін әзірлеуге тікелей қатысты.

Басқалар үшін өмір сүру - маңызды, бұл қасиетті тәрбиелеу адамгершіліктің маңызды міндеттерінің бірі. «Педагогика» еңбегінде Мағжан Жұмабаев адам адамды жақсы көруі керек, бұл білім мен тәрбиенің маңызды жақтарының бірі деп сипаттаған болатын. Оқу-тәрбие процесінде берік адамгершіліктің маңыздылығы туралы айтады. Ізгіліктерді игеру ең ерте балалық шақтан басталуы керек, бұл бүкіл жұмыс барысында «педагогикада» көрінеді. М. Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастарының негізгі ережелері:

- педагогикалық процестің негіздерінің бірі оның психологиялық негіздемесін қарастырады.

- тәрбие мен оқытудың мақсаттарын, міндеттерін, мазмұнын, принциптерін айқындайтын жетекші факторлар этнопедагогика, этнопсихология идеялары болып табылады;

- адамгершілік тәрбиесінің факторлары: отбасы мен мектеп, тәрбиешінің жеке басы;

- тіл мен әдебиетті интеграциялау идеясы, байланысты анықтау бұл тілді оқытудың құралдары, формалары, принциптері, кезеңдері мен реттілігі.

Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарасы бойынша; мұғалімнің жұмысында тәрбие мәселелері маңызды орын алады. Жас ұрпақтың, әсіресе екі жасқа дейінгі дене тәрбиесіне үлкен мән бере отырып, үйлесімді, жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру күшті моральдық өзексіз мүмкін емес деп есептеді. Педагог адамгершілік тәрбиенің мақсатын адамгершілікке бағытталған ойлау және іс – әрекет қабілеттерін дамытудан көреді. Дұрыс таңдау жасау қабілеті, мұғалімнің пікірінше, адам бойында өзін-өзі жетілдіруге саналы түрде ұмтылу, ерік-жігер мен мінезді қатайту, өзінің идеалын іздеу процесінде қалыптасуы мүмкін моральдық принциптер мен берік моральдық сенімдердің болуын талап етеді. Қазақ педагогы адамгершілік тәрбие мәселелерін шешудің тағы бір маңызды құралы ретінде эстетикалық қажеттілікті оятуға және көркемдік талғамға тәрбиелеуге, балада өнерде өзін-өзі көрсету қабілеті мен ұмтылысын дамытуға арналған эстетикалық тәрбиені қарастырады,. Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеу әдістерінің ішінде Мағжан Жұмабаев мысал әдісін ғана емес, шара қолдану, сендіру, әңгімелесу әдісін де бөліп көрсетеді. Ғалым физикалық жаза мен ауыр жазаларға өз қарсылығын айқын көрсетеді.

Терең діндар адам бола отырып, бұл сезімдерді адамгершілік өзін-өзі жетілдіруге итермелейтін руханилықтың негізі деп санай отырып, баланың діни сезімдерін тәрбиелеуге үлкен мән берді. Жұмыста отбасылық тәрбие мәселелері маңызды орын алады. Мағжан Жұмабаев балаға сөз емес, өзіне жақын адамдардың іс-әрекеттері әсер етеді және осыған байланысты балаларды тәрбиелеуде отбасындағы қолайлы жағдай, ата-аналардың жоғары моральдық қасиеттері үлкен маңызға ие деп мәлімдейді. Ол оқу-тәрбие процесінде мұғалімнің рөліне үлкен мән берді. Мағжан Жұмабаев мұғалімге қойылатын негізгі талаптарды әзірледі: олар кәсіпқойлықтан, балаларға деген сүйіспеншіліктен, тілді жақсы меңгеруден және жақсы сөйлеуден, баланың жеке басын құрметтеуден тұрады деп сипаттады. Осы қасиеттерді меңгерген кез-

келген тұлға бала тәрбиелеу мен педагогикалық сатыда жоғары деңгейде тұратыны сөзсіз екенін баяндады.

Өскелең ұрпақты тәрбиелеуде Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастары, қазіргі қоғамның прогрессивті дамуындағы гуманитарлық мұғалімнің рөліне басымдық береді. Тұлғаға бағытталған білім беру идеясын бүгінде мектеп қабылдады. Бұл мұғалімдер демократиялық, ізденімпаздықтың пайдасына оқытудың авторитарлық, Нұсқаулық - репродуктивті сипатынан бас тартатынын білдіреді. Тұлғаға бағытталған оқыту ұғымы өзі туралы айтады. Бұл білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып оқыту, онда баланың өзіндік ерекшелігі, оның өзіндік құндылығы, табиғи сыйлығының ашылуы бірінші орынға қойылады. Оқушыларға білімнің кең ауқымын жеткізу және баланың шығармашылық күштерін, оның бастамасы мен дербестігін дамыту – кез келген педагог пен мектептің басты міндеті. Мағжан Жұмабаев оқу үдерісінің мәнін түсінуге жаңа көзқараспен қарады.

Мағжан Жұмабаев - педагог өзінің замандастарының, ізбасарларының кез-келгеніне қарағанда тереңірек және жан-жақты, баланың ішкі әлемін, оның тілектерін, қызығушылықтары мен ұмтылыстарын зерттеу қажеттілігін түсінгендігімен керемет.

Тәуелсіз Қазақстанның қалыптасуы мен дамуы функционалды көптілді, көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру қажеттілігін талап етеді. Қазіргі қазақстандық үшін үш тілді меңгеру өз әл-ауқатының міндетті шарты. Жаңа білім беру парадигмасына көшу және нәтижеге бағытталған ұлттық білім беру моделін енгізу қазіргі кезеңде оқушылардың білімін арттыру мәселесін шешумен байланысты. Тәжірибе көрсеткендей, осы мақсаттарға жету жаңа технологияларды қолдану арқылы мүмкін болады. Ата-бабалардың дана сөздерінде біз әрқашан «өткенге тағзым етеміз, болашаққа ұмтыламыз» делінген. Мойындау керек, оқытудың жаңа технологиялары Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық идеяларымен үндеседі. Қазір «оқыту менеджменті және көшбасшылық» соңғы орында тұр. Мағжан Жұмабаев баланың ішкі әлемін, оның тілектерін, қызығушылықтары мен ұмтылыстарын зерттеуге ерекше назар аударды. Ал қазір мұғалім сабақтағы басты тұлға болса да, сабақтың барлық барысын өзі құрастырып, сезсе де, жаңа бағдарлама бойынша ол көрінбейді. Сабақтың негізгі «бет-бейнесі» - оқушы. Әр түрлі оқушы: дарынды, талантты, тыныш, үлгерімі төмен, мазасыз, қызық. Өз педагогикалық практикасының кәсіби деңгейін арттыру үшін мұғалімдер оқытудың жаңа технологияларын, озық әдістемелерді пайдаланады, ұлы педагог – М.Жұмабаевтың прогрессивті тәжірибесі қолданылады. Оның негізгі мақсаты-жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің өзекті және перспективалық қажеттіліктеріне сәйкестігі, қоғамда әлеуметтік бейімделуге, еңбек қызметін бастауға, өзін-өзі тәрбиелеуге және өзін-өзі жетілдіруге қабілетті өз елінің азаматының жан-жақты дамыған тұлғасын дайындау.

Оқушылар үшін білім беру тапсырмасының талаптарын түсінетінін, жеке ойлау процестерін және олардың жұмыс принципін зерттейтінін, тапсырманы орындау стратегияларын ойластырып, оларды таңдайтынын түсіну маңызды.

Мұғалім жаңа технологияларда сауатты болуы керек, дамыған сыни ойлауға ие болуы керек, оқуға деген ынтасы әлсіз, бірақ сурет салу немесе тілдерді үйрену сияқты дағдылары күшті оқушыларда «бұрылыс» табуы керек. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастарының басты бағыты бала тәрбиелеуде, баланың жеке ерекшеліктерін ескеру болып табылады.

Жаңашыл педагог - Мағжан Жұмабаев көптеген бұрынғы көзқарастар мен дәстүрлерді қайта қарастыруда, оқытудағы жаңа бағыттарды дамытуда үлкен рөл атқарды. Қазіргі уақытта ғылымның даму тенденциясы өзінің дүниетанымдық бастауларына жүгіну болып табылады. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық қызметінің негізгі бағыттарын зерделеу және жалпылау қазақ ақыны мен педагогының, жаңа заман ойшылының есімі өлмес деген қорытындыға келеді. Мағжан Жұмабаевтың негізгі идеялары мен көзқарастары педагогикалық шеберлік пен жаңашыл оқыту стратегияларын тиімді пайдалануға бағытталғаны айқын бейнеленеді. Қазіргі таңдағы қызмет атқаратын әрбір педагог Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастарын бағалап, өз көзқарастарымен ұштастыра отырып, жаңа идеяларға толы білім беру процесін қалыптастырулары қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мағжан Жұмабаев «Педагогика». Алматы, 1992 ж.
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Оқытудың педагогикалық тәсілдері.

ҰЛТТЫҢ ҰЛТ БОЛУЫ ҮШІН БІРІНШІ ШАРТ – ТІЛІ БОЛУЫ

*Байғалиева Айнур Аманжоловна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы білім бөлімінің
№1 мектеп-лицейі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Мағжан өзі айтқанындай, адам бала кезінен үйренген алғашқы тілі – бесік тілі. Ана тілі – бала үшін ең қуанышты, ең түсінікті тіл. Бұл тілде ана баласымен сөйлеседі, оған қамқорлық жасайды, бесік жырын айтады, ата-бабаларының ертегілерін оқиды. Бесіктен нәресте таза туған дыбыстарды сініре бастайды. Ана тілі әр баланың өз жұртына қосылатын іргетасы және халқының мәдениетіне үлесі болып табылады. Сондықтан баланы ана тілінің негізінде тәрбиелеу – өте жауапты мәселе.

Зерттеушілердің көпшілігі «ана тілі» терминін туған тілі деп есептейді. Ежелгі заманнан бері ойшылдар, жазушылар, мұғалімдер адамның қалыптасуындағы ана тілінің қасиеті, маңызды рөлі туралы айтып келе жатыр.

Мағжанның еңбектерін оқи отырып, мынандай қорытындыға келдім: М.Жұмабаев ұлттық болмысымыз бен сана-сезімге жақын этнопедагогика, психология ұстанымдарын негізге ала отырып, еңбектер жазған. Осы еңбектерді ой елегінен өткізе келе өткен ғасырдың 1920-шы жылдарында педагогикалық-

психологиялық еңбегінде айтылған ойлары бүгінгі тәуелсіз мемлекетімізді дамытуда, әсіресе ұлттық құндылықтарымызды пайдаланып, оны қажетімізге жаратауға қажетті аманат болып отыр. Сонымен қатар ұлы М. Жұмабаевтың еңбектеріндегі педагогикалық идеялары – біз үшін өте құнды дүние [1]. Өз өлеңдерінде қазақ арасындағы әр түрлі келеңсіз мінез-құлықты, әрекетсіздік пен жалқаулықты, сауатсыздықты сынады.

Ол педагог-практик ретінде ұлттық мектепте ана тілін оқыту мәселелері «Бастауыш мектепте ана тілі» оқулығына арналған әдістемелік нұсқаулықта көрініс табады. Әдістемелік құралда ол құралдарды, формаларды, әдістерді анықтап, таңдап алды, ана тілін оқытудың кезеңдері мен реттілігін анықтайды (оқу мен жазуды оқыту, емле, ауызша және жазбаша сөйлеуді дамыту, сөздік қорын байыту, халық шығармашылығы шығармаларымен танысу). Оқу мен жазуды үйрену кезеңдері туралы айта отырып, Мағжан Жұмабаев әлемді танудың 4 көзін анықтайды, онсыз оның пікірінше, толыққанды адамды қалыптастыру мүмкін емес, олар: табиғат, адамдардың өмірі, өнер және әдебиет. Өз заманының әлемдік және халықтық педагогикасының озық тәжірибесін жинақтай отырып, ол өзінің көптеген түсіндірмелері мен идеяларын енгізді, бұл ең маңызды педагогикалық проблемалардың терең дамуын бастады.

Сөйтіп, М.Жұмабаевтың педагогикалық қызметі оның жеке педагогикалық көзқарастарының қалыптасу кезеңі ұлтымыздың қиын кезеңімен тұспа-тұс келді. Ұлттық мектептерін ұйымдастыру бойынша жұмыс істеді, мұғалімдер кадрларын даярлаумен, оқулықтар, оқу құралдарын, оқу жоспарлары мен бағдарламаларын, әдістемелік ұсынымдарды құрастырумен айналысты. Ғылыми және практикалық педагогикалық қызмет Мағжан Жұмабаевқа білім беру ұстанымдарын, мазмұны мен бағытын ғылыми анықтау және Қазақстанда тәрбие мен оқытудың теориясын, әдістемесін әзірлеу қажеттілігі туындады. 1922 жылы Орынборда қазақ тіліндегі педагогика бойынша алғашқы теориялық жұмыс – «Педагогика» оқулығын әзірледі [2], ол ұлттық педагогикалық ғылымның қалыптасуына негіз болды және бүгінгі күннің сұраныстарына сәйкес келетін жалғыз және бірегей педагогикалық шығарма болып табылады. Тілдің қоғамдағы рөлін терең түсініп, оны оқу - тәрбие үрдісінің басты міндеттерінің бірі деп санай отырып, Жұмабаев педагог-практик ретінде оны ұлттық мектепте оқыту әдістемесін әзірлеуге тікелей қатысты. «Педагогиканың» негізін қалаған идеялардың дамуы 1923 жылы шыққан «Бастауыш мектептегі Ана тілі» болды. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастарының негізгі ережелері: педагогикалық үрдістің негіздерінің бірі оның психологиялық негіздемесін қарастырды. Тәрбие мен оқытудың мақсаттарын, міндеттерін, мазмұнын, принциптерін айқындайтын жетекші факторлар этнопедагогика, этнопсихология идеялары болып табылады. Адамгершілік тәрбиесінің факторлары, ол – отбасы, мектеп және тұлғаның өзіндік санасы болып танылады. «Әр ұлттың балалары өз халқының, өз ұлтының арасында өмір сүріп, еңбек ететіндіктен, оларды ұлттық дәстүрлер рухында тәрбиелеуге міндетті» деп есептеген.

Тіпті өлеңдерінде де «Жарық көрмей жатсаң да ұзақ, кен-тілім,
Таза, терең, өткір, күшті, кең тілім,

Тарап кеткен балаларыңды бауырыңа

Ақ қолыңмен тарта аларсың сен, тілім! – деп жырлайды [3].

Тіл мен әдебиетті кіріктіру идеясы, тілді оқытудың құралдарын, формаларын, принциптерін, кезеңдері мен реттілігін анықтау «ұлттық мектептің негізі ана тілімен байланысты. Әр ұлт өзіне тән мектеп жасайды. Сондықтан қазақ мектебіндегі ұлттық тіл ана тілі болуы тиіс деген болатын.

Бастауыш мектепте ана тілін оқытуды жақсарту үшін, төмендегі қағидаларды ұсынған:

1. Оқуға және жазуға үйрету.
2. Емле егу.
3. Ауызша және жазбаша сөйлеуді дамыту.
4. Балаларды оларды қабылдауға ыңғайлы ауызша және жазбаша әдебиеттермен таныстыру.
5. Мағыналы оқуға үйрету [4].

Мұғалімнің жұмысында тәрбие мәселелері маңызды орын алады. Жас ұрпақтың, әсіресе екі жасқа дейінгі дене тәрбиесіне үлкен мән бере отырып, үйлесімді, жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру күшті моральдық өзексіз мүмкін емес деп есептеді. Педагог адамгершілік тәрбиенің мақсатын адамгершілікке бағытталған ойлау және іс-әрекет қабілеттерін дамытудан көреді. Дұрыс таңдау жасау қабілеті, мұғалімнің пікірінше, адам бойында өзін-өзі жетілдіруге саналы түрде ұмтылу, ерік-жігер мен мінезді қатайту, өзінің идеалын іздеу процесінде қалыптасуы мүмкін моральдық принциптер мен берік моральдық сенімдердің болуын талап етеді. Ұлтымыздың педагогика ғалымы адамгершілік тәрбие мәселелерін шешудің тағы бір маңызды құралы ретінде эстетикалық қажеттілікті оятуға және көркемдік талғамды тәрбиелеуге, балада өнерде, көркем шығармашылықта өзін-өзі көрсету қабілеті мен ұмтылысын дамытуға арналған эстетикалық тәрбиені қарастырады. Терең діндар адам бола отырып, бұл сезімдерді адамгершілік өзін-өзі жетілдіруге итермелейтін руханилықтың негізі деп санай отырып, баланың діни сезімдерін тәрбиелеуге үлкен мән берді. Жұмыста отбасылық тәрбие мәселелері маңызды орын алады. М. Жұмабаев балаға сөз емес, оған жақын адамдардың іс-әрекеттері әсер етеді және осыған байланысты балаларды тәрбиелеуде отбасындағы қолайлы жағдай, ата-аналардың жоғары моральдық қасиеттері үлкен маңызға ие дейді. Ол мектептің оқу-тәрбие үрдісінде мұғалімнің рөліне үлкен мән берді.

Балаларға деген сүйіспеншіліктен, тілді жақсы меңгеруден және жақсы сөйлеуден, баланың жеке басын құрметтеуден тұрады деп, М. Жұмабаев тәрбиешіге қойылатын негізгі талаптарды әзірледі [5].

Қорыта келе, біз ана тілімізді өткенмен байланыстыратын маңызды аспект ретінде сақтауымыз керек. Тек мектеп пен отбасының өзара іс-қимылы ғана ана тілін, мәдениетін, туған халқының дәстүрін үйренуге деген қызығушылықты дамытудың маңызды факторы бола алады.

Тіл әрқашан атадан балаға мұра болып беріледі, сондықтан отбасының рөлі ерекше. Әр отбасында ана тілін меңгерудің негізі қаланады. Бала өзінің ана тілін

білуі керек, баланың сөйлеуі көбінесе ата-анасына, олардың мәдениетіне, біліміне, әлеуметтік жағдайына, ең бастысы олардың таңдауына байланысты.

Өкінішке орай, көптеген ата-аналар баласына орыс тілін оқыту тілі ретінде таңдайды, ол бала үшін негізгі қарым-қатынас құралына айналады және ана тілі ретінде анықталады. Бұл жағдайда мектепте ана тілін үйренуде қиындықтар туындайды. Бала ана тілі сабақтарына үлкен құлықсыздықпен барады, оған өз халқының тарихы қызықсыз болады. Мұның бәрі мектеп оқушыларын тәрбиелеу аспектілеріне қайшы келеді, өйткені олар өздерінің жеке басын сақтауды, әркім бала кезінен өз халқының мәдениетіне еніп, оның рухани әлеуетін білуі және мақтан тұтуы керек деген дамыған сананы талап ету керек, яғни этномәдени білім беруге жағдай жасау керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дюкенова Н.Е. Мағжан Жұмабаев шығармашылығын мектепте оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері (5-7, 11 сыныптар бойынша): пед.ғыл.канд.дис.-А.: Абай атындағы ҰПУ. 2006 ж.
2. Карибаев С. 20-30 жылдардағы қазақ әдебиеті. Жаңаша бажайлау. -Алматы.: Ғалым, 1997ж.-378-5076.
3. Жұмабаев М. Шығармалары (өлеңдер мен поэмалар, қара сөздер). Алматы.: Жазушы. 1989ж.-448 б.
4. Қуантайұлы Н. Мағжан Жұмабаев өлеңдерінің текстологиясы// Қазақ әдебиеті. -2002.-9 тамыз.-10 б.
5. Мағжан Жұмабаев. Көп томдық шығармалар жинағы. Аудармалар, ғылыми еңбек мақалалар.-Алматы.: Жазушы, 2005 ж.-232 б.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ НЕГІЗІН ҚАЛАУШЫ

*Байдилдина Асель Кенжахметовна,
Торина Гүлжахан Қуанышқызы,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы білім бөлімінің
№2 мектеп-лицейі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері*

М.Жұмабаевтың ақындық өнерді өзінің қысқа өмірінде асқан шабытпен жырлап нағыз поэзия билігіне самғаған, оның асқан асуларынан өлшеусіз нәр алған бір туар әмбебеп зиялы қайраткер болды. Оның қаламынан сондай-ақ көптеген әңгімелер мен мақалалар, оқу құралдары мен оқулықтар мен зерттеу еңбектері туды. В.С.Иванов пен Д.Ж.Мамин-Сибиряктің көптеген әңгімелерін қазақ тіліне тәжімалады. Мағжан поэзиясы адамның жан дүниесінің қыры мен сырына терең бойлайтыны, оның адамның жан сезімін дөп басып суреттейтіні көпшілік оқырманды сүйсіндіріп келді. Сонымен бірге ол тәлім-тәрбие

ғылымының теориялық жағына төңкерістен кейін тұңғыш терең үнілушілердің бірі болуы Мағжан дарынның тағы бір қырын көрсетеді. Осы тұрғыдан Мағжан 1922 жылы «Педагогика» атты ғылыми еңбек жазды. Сол кездегі көрнекті қазақ зиялыларының бірі – белгілі ғалым-педагог, публицист М.Жолдыбаев осы кітаптың беташарына былай деп жазыпты: «Заманға дәл жаңа кітап шыққанша малданып», одан кейін оқып салыстырып қарап, бұрынғы жазылғандардың адасқан жерін тауып отыруға Мағжан педагогикасы іздесе таптырмайтын пайдалы тарихи материал [1].

Бұл пікірден аумалы-төкпелі заманда «қулықтың құлындай қызғанышты» дүниені додаға салудан тартынған салмақты сыңай сезіледі. Оқу құралының бірнеше бөлім педагогиканың жалпы мәселелеріне арналған. Оның пікірінше тәрбие саласы төртке бөлінеді. Олар: дене, жан, ақыл тәрбиесі, сұлулық пен әдеп-құлық тәрбиесі. Әрине, тәрбиенің бұдан басқа да бірнеше түрлері бар, ол мұның басты-бастыларын ғана айтқысы келген болуы керек. Автор олардың бір-бірімен табиғи тамырластығын тәлпештей түсіндіре келіп, былай дейді: «Егер де адам баласына осы төрт тәрбие тегіс берілсе, оның тәрбиесі түгел болғаны. Егер де ол ыстық, суық, аштық, жалаңаштық сықылды тұрмыста жиі ұшырайтын күштерді елемейтін мықты берік денелі болса, түзу ойлайтын, дұрыс шешетін, дәл табатын ақылды болса, сұлу сөз, сиқырлы әуен, әдемі түрден ләззат алып, жан толқындырарлық болса, жамандықтан жаны жиреніп, жақсылықты жаны тілеп, тұратын құлықты болса ғана адам баласының дұрыс тәрбие алып, шын адам болғандығы. Балам адам болсын деген ата-ана осы төрт тәрбиені дұрыс орындасын... баланы тәрбиешінің дәл өзіндей қылып шығару» - деу арқылы М.Жұмабаев тәрбие мақсатын келер күн талабымен ұштастырғысы келеді [2].

Мағжанның көшпелі қазақ тұрмысындағы тәлім-тәрбиеге байланысты көзқарасында ұлттың болуы ерекше байқалады. «Киіз үйдің зиянды жағы болғаны сияқты, - деп жазды ол, - пайдалы жағы да бар. Әңгіме сол киіз үйдің ішінде баланы ұстай білуде. Шын таза ауа сол киіз үйде болмағанда қайда болады? Тегінде жаратылыспен бауырласып құшақтасқан, алдындағы малымен бірге жүріп, бірге өскен қазақ баласын аса нәзік қылып, үлбіретіп тәрбие қылмағаны дұрыс болар еді. Қазақ баласының тәрбиесі қазақ тұрмысына қатысуы мақұл». [3]. Оның ойлары адамның табиғатпен кіндіктескендігін ескере келіп, оқу-тәрбие жұмысының жаратылыспен астарластығына мензейді. Табиғат – анадан алшақтап, оған немқұрайлы салқындықпен сырт айнарудың зардабын бүгінгі ұрпақ көріп отырғаны белгілі. Қалай десек те, ғылымының ұстаздық жүрегі, ақындық сезімі ұрпақ тәрбиесін табиғаттан тыс қарастыра алмағаны анық. Тәрбиедегі мақсұт адамды һәм сол адамның ұлтын, асса, барлық адамзат дүниесін бағытты қылу. Ұлт мүшесі - әрбір адам бақытты болса, ұлты бақытты, адамзат дүниесінің бәрі бақытты. Қысқасын айтқанда, тәрбиедегі мақсұтты адам деген атты құр жола қып жапсырмай, шын мағынасымен адам етіп шығару. Педагогикамен жақсы таныс болу керектігі. Балаға тәрбие қылғанда әрбір тәрбиешінің алдымен қолданатын жолы - өз тәжірибесі. Яғни бала күнінде өзі қандай тәрбие алған, һәм балаға өзі бұрын қалай тәрбие қылған, міне, осы

жолмен жүреді. Әрине, бұл жолды тіпті қисық жол деуге болмайды. Қысық болу былай тұрсын, тәрбие туралы әрбір тәрбиешінің өз тәжірибесі аса қымбат нәрсе.

Адамның өз тәжірибесі – жүріп кеткен жолы. Ол жолдың жақсы-жаман жағы көз алдында сайрап тұр, естігеннен көрген анық. Бірақ бұл, әркімнің өз тәжірибесі қанша қымбат болғанымен, қатесі жоқ деуге болмайды. Бір адамның тәжірибесі тым бірбеткей тәжірибе. Тәрбиешінің өзіне қолайлы болған жол тәрбие беретін балаға қолайлы болмасқа мүмкін. Тәрбиедегі мақсат – баланы тәрбиешінің дәл өзіндей етіп шығару емес. Келешек өз заманына лайық етіп шығару ғой. «Баланды өзімдей бол деп үйретпе, өзімдей болма деп үйрет» деген Әзірет Әлінің сөзінде көп шындық бар. Екінші, әрбір тәрбиешінің қолданатын жолы – ұлт тәрбиесі. Әрбір ұлттың баланы тәрбиелі қылуы туралы ескіден келе жатқан жеке-жеке жолы бар. Ұлт тәрбиесін баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып, келе жатқан тақтай жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиісті және әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиелей баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбиелеуге міндетті. Бірақ ұлт тәрбиесін, ұлттық тәрбие жолында ұстаған жолын түгелімен дұрыс деуге болмайды... Жоғарыда айтылғаннан көрінді, балаға шын дұрыс тәрбие беру үшін тәрбиешінің өз тәжірибесі, һәм ұлт тәрбиесімен таныс болуы ғана жетпейді екен. Бұлар бірбеткей, шикі тәжірибелер. Бұлар сыннан өткізіліп, пісірілмеген күйде берік негіз бола алмайды. Бұлардың арасынан жақсы-жаманын, алтын мен мысын теріп ала білу үшін тәрбие майданына шығып, ысылған тарландардың тәжірибелерімен, түрлі заманда шыққан тәрбие ғалымдарының ойларымен, қысқасы, тәрбие туралы дұрыс жолға түсіретін тәрбие пәнімен, яғни педагогикамен жақсы таныс болуы керек. Дене тәрбиесі. Жаңа туған бала бір кесек ет қана деуге болады өйткені оның жан тұрмасы әлі білінбейді. Сондықтан ата-ана жас баланы тәрбиелегенде күшінің көбін баланың дене тәрбиесіне жұмсауға міндетті. Дене тәрбиесіне жеңіл қарауға болмайды. Жан дұрыс тәрбие етілсе болады, дененің қанша керегі бар деп ойлауға болмайды, дұрыс емес. Дене – жанның қабы. Қап берік болса, ішіндегі зат та берік болмақ. Дене – жанның құралы. Құралы мықты болса, ішіндегі зат та берік болмақ. «Сау жан сау денеді ғана болады» деген адамзат дүниесінің ескі мәтелі – шын, дұрыс мәтел [4].

Автор «Ақыл көріністері» (ойлау) тақырыбын әсерлеу, оның пайда болу шарттары, күші һәм тоны деп жеке-жеке талдай келіп, кейбір психологиялық терминдердің мәніне тоқталады. Мәселен, «әсерленуді туғызған себепті, яки затты табуды перцепция, әсерленуді бұрынғы болған тәжірибемен толықтыруды апперцепция, ал апперцепция перцепцияны жеңіп кететін болса, ол уақытта иллюзия, яғни сезімде алдану пайда болады» - деп осындай психологиялық ұғымдардың әрқайсысына анықтама беріп, оларды жеке-жеке талдап ересек пен бала әсерленуінің айырмасын да арнайы сөз етеді. Адам өміріндегі естің алатын орнын көрсете келіп автор оларды есту, көру, қозғалту т.б. деп жеке-жеке қарастырады. Естің адам жасына байланысты өзгеріске түсетіндігін айта келіп баланың есін дамыту жолдарына тоқталады. Автор қиялды еріксіз және ерік сіз деп екіге бөледі. Қиял фантазия туралы ол былай дейді: «... жанымызда бар

суреттеулерден қайрат жұмсап өзіміз тілеп жасау ерікті қиял. Берекелі қиял, яки фантазия деп аталады» [5]. Өзінің осы ойын әрі қарай жалғастырып, фантазияның жасалу жолдарына тоқталады. – Олар: 1) заттардың өздерін, яки олардың бір мүшелерін зорайту, яки күшейту; 2) әр заттың түрлі мүшелерін бір-біріне қосу; 3) реті келгенде өздері де жиыла алатын көрінстерді бір суретке не адам мінездерін бір адамға жиюмен жасалатынын көрсете келіп: «Фантазиясыз адам өмірі өңсіз, түссіз бір нәрсеге айналмақ. Мылқау өмірге үн беретін, ақау өмірге тіл беретін, жақты бар қылатын, барды, гүлді көрікті қылатын, бізді асыға аяқ бастырып, тәңірімен тілдестіретін сол - фантазия» дейді. Бала фантазиясының табиғатына ерекше көңіл қойып, оны өркендетудегі ертегіге, бала ойындары мен ойыншықтарының рөліне тоқтала білген.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қалиев С., Молдабеков Ж., Иманбеков Б. Қ 26 Этнопедагогика: Оқулық. – Астана: Фолиант, 2007. 302 б.
2. Жұмабаев М. Педагогика. Алматы. 19923. Әбиев. Педагогика. Алматы. 2004. 286 б.
3. Қоянбаев. Педагогика. Алматы. 2001. 205 б.
4. С.Сеңкібаев. М.Жұмабаевтың тәрбиелік ілімі – ғасырлар тоғысында // Ізденіс, 2002. №4 Б: 8-12
5. С.Сеңкібаев. Мағжанның тәрбиелік идеялары – тәуелсіз ел мектебінің негізі // Ұлт тағылымы. 2001. №6 Б: 3-6

ГЕНИЙ КАЗАХСКОЙ ПОЭЗИИ

*Байтенова Ляззат Бактыбековна,
заместитель директора
Регионального учебно-методического
центра «Қостанай дарыны»*

Магжана Жумабаева за талант и яркий слог называли казахским Пушкиным. Магжан Жумабаев признанный мастер лирики. Все его творчество – это соединение восточной и европейской культур. Многие исследователи казахской литературы утверждают, что Магжана Жумабаева необходимо рассматривать «как представителя Серебряного века русской поэзии XX столетия». Политическое наследие Магжана Жумабаева – великого поэта казахского народа всех времен, является неотъемлемой его частью.

Несмотря на то, что поэт жил в переломную эпоху, в период сложного положения казахского народа и нестабильной политической ситуации, он внес весомый вклад не только в литературу, но и в педагогику, историю казахского края.

Предки будущего поэта были известными людьми рода Атыгай племени Аргын. Отец Бекен был знатным человеком, влиятельным в своей среде, волостным управителем. Отец будущего поэта, был прогрессивным человеком

своего времени. Он понимал ценность знаний и приобщал к знаниям и своих детей. Магжан получал образование с четырех лет в домашней школе отца, вместе со своими братьями и детьми родственников. Их обучали восточным языкам и восточной литературе, арифметике и географии. Магжан с малых лет любил природу, ее красоту. Впечатления детства воплотятся позже в образы многих его поэтических творений: «Береза», «Весна идет», «Матери» и др. Уже тогда Бекен из всех своих детей выделял Магжана, заметив у сына острый ум и особое прилежание. Он прочил сыну духовную стезю. А дед Жумабай гордился своим внуком и любил повторять: «Мой этот внук весть обо мне пронесет по всему земному шару» [1].

Далее Магжан пять лет учился в медресе в Петропавловске, после продолжил учиться в знаменитом медресе «Галия» в Уфе, где обучался Абай Кунанбаев, получая высшее религиозное образование. Магжан учился в медресе полтора года. В 1913 году он возвращается в Петропавловск и начинает учить русский язык у казахского поэта Мыржақыпа Дулатова, который значительно повлиял и на его политическое мировоззрение.

Несмотря на то, что отец хотел для сына духовное направление в его дальнейшем направлении, юный поэт решает посвятить себя педагогической деятельности. В 1913–1916 годах учился в Омской учительской семинарии, которую окончил с золотой медалью. Позже, в середине 1920-х годов, учился в Литературном институте в Москве.

Писать стихи Магжан начал в четырнадцать лет. Его труды печатали в газетах на казахском и татарском языках. Первый его сборник «Шолпан» вышел в 1912 году в Казани и стал ярким событием в казахской литературе [2].

Темы сборника содержали идеи гражданского осознания («Сорлы қазақ»), безправного и униженного положения женщин Востока («Беззащитная», «Жас келін», «Зарлы сұлу»), пейзажи («Жазғы таң») и т.д. Так, в стихотворении «Қарағым» Мағжан Жұмабаев призывает молодежь учиться, не бездельничать, а развиваться. Без знаний, утверждает поэт, жизнь сродни смерти и забвению. В первом сборнике Магжан показал яркий и самобытный талант молодого автора. В период учебы в Литературном институте М.Жумабаев в произведении «Порог» изложил свой творческий манифест. В нем он выступил против принципа социалистического реализма в литературе, считал, что она не должна служить революции, но должна ориентироваться на западно-европейскую культуру [4].

Магжан Жумабаев состоял в комиссии по составлению школьных учебников и наряду с учебниками он написал научный труд «Педагогика». В это же время он принял активное участие в создании партии «Алаш».

В 1922 году его приглашают работать старшим преподавателем Казахско-киргизского института просвещения. Магжан сотрудничает с газетой «Ак-жол», журналами «Сана» и «Шолпан». В этом же году в Казани и в 1923 году в Ташкенте увидел свет его второй сборник стихов.

Несколько лет Магжан Жумабаев занимался педагогической деятельностью: открыл курсы для казахских учителей в Омске и

Петропавловске, преподавал в институте просвещения в Ташкенте, в Коммунистическом университете трудящихся Востока в Москве учил восточным языкам. В 1927 году Магжан Жумабаев возвратился в Казахстан, работал учителем, сотрудничал с газетами и журналами [3].

Педагогическая деятельность не помешала казахскому просветителю продолжить поэтическую деятельность. В казахской культуре Магжан Жумабаев представлен как самобытный поэт. Его считают одним из основателей новой казахской литературы. Поэт Магжан Жумабаев отличался особенным утонченным стилем, он умел передавать словами тонкие чувства, подвластные только музыке. Его произведения наполнены трагизмом, чувством ответственности перед народом в переломный момент истории.

Самый напряженный и плодотворный творческий период художника слова пришелся на 1920-е годы. Была создана историческая поэма «Батыр Баян» и стихи, вошедшие в сокровищницу казахской литературы: «Мое желание»; «Люблю»; «И меня ты, смерть, убавокай»; «Исповедь»; «Я от Солнца рожден». Самые интересные из них анализирует исследователь творчества поэта Мейрамгуль Жумадилова. В начале творческого пути в его произведениях преобладают темы любовной лирики, он боготворит любовь как нереальное счастье.

В стихотворении «Исповедь», ставшем шедевром, поэт ведет страстный диалог с бунтующим сердцем. В других произведениях проявляется мастерство его лирического слога.

*Слышишь, судьба, не хочу подаяний,
Полною мерой отмерь мне страданий,
В огненном вихре сжигая дотла...*

В произведении «Я от Солнца рожден» у поэта появляется новый язык - сочный, солнечно-попынный, он пахнет ветром и бешеной скачкой, корнями уходит в глубину национальной культуры.

Группа литературоведов отмечает другую особенность произведений Магжана Жумабаева — страсть к красоте. Его описания красоты казахских девушек не имеет равных. К ней же поэт приравнивает красоту своей земли.

*Бурабай в Арке — изюминка природы,
Укрывают кудри сосен ей бока.
«Я тебя люблю!» — ей шепчут небосводы,
С Кокшетау обнимая облака.
Сарыарка, ты же светоч души,
Ты моя бескрайняя ширь,
Я всей грудью к тебе припаду.
Ветерок твой обнимет, как шелк,
Будет дорог мне каждый глоток
Из ключа, что течет на меду.*

Писатель Жусипбек Аймауытов, давая чисто художественную оценку в творчество Магжана Жумабаева, пишет: "Легкости, прозрачности стиха, его гармоничного воздействия на слух, изящества в оборотах, умения одним словом

нарисовать картину стремился добиться и Абай, но никому не удавалось достичь такого словесного совершенства, какого достиг Магжан". И далее продолжает: "Какие ценности вечны, не обманчивы, чисты в своей сути? Это природа. Природа, любовь, красота - вот нетленные ценности, которые поэты с незапамятных времен воспевают, перед, чем они преклоняются, в чем находят отраду. Этому закону поэтического творчества следует и Магжан" [5].

Поэтическое наследие поэта дополняется его публицистикой, он написал статьи об Акан Сери, Бухар жырау, Абубакире Диваеве. В 1924 году опубликовал сборник устного народного творчества «Тарту». В годы учебы в Литературном институте занимался переводами на казахский язык произведений классиков других народов: Лермонтова, Кольцова, Бальмонта, Мережковского, Мамина-Сибиряка, Горького, Блока, Гете, Гейне.

Вклад Магжана в казахскую литературу огромен. Как педагог классической школы он сыграл огромную роль в изучении творчества великих русских писателей в казахских учебных заведениях, написании учебников и трудов по педагогике.

Список использованной литературы:

1. Жетписбаев Б. А. Образные миры Магжана Жумабаева: электронный ресурс. — Алматы: NURPRESS, 2014. — (Электронная книга).
2. Жумабаев М. Пророк: стихи, поэмы, рассказ. — Астана: Аударма, 2010. — 368 с.
3. Исторические личности / сост. Б. Тогисбаев, А Сужикова. — Алматы: Алматы кітап баспасы, 2009. — С.156
4. История Казахстана: энциклопедический справочник. — Алматы: Аруна. — 2010. — С.208-209
5. Султанбеков М. Магжан Жумабаев // Вести Семей. — 2014. — 27 мая. — С.5
6. Магжан Жумабаев. — Электронный ресурс // http://bradp.ru/jumabaev/index.php?option=com_content&view=article&id=83:article81&catid=13:article&Itemid=5
7. Электронный ресурс <https://www.nur.kz/family/school/1680651-magzan-zumabaev-biografia-tvorcestvo-poeta/>

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІЗДЕНІСТЕРІ

*Бектурганова Галия Бурамбаевна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай ауданы білім бөлімінің
Алтынсарин жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Екі мың жиырма үшінші жылдың жаз мезгілінде қазақ жұртшылығы, педагогикалық зиялы қауым және бүкіл әдеби-поэтикалық орта он тоғызыншы ғасырдың аяғы мен жиырмамыншы ғасырдың басында шығармашылығы өркендеген ақын, жазушы, аудармашы, ұстаз Мағжан Жұмабаевтың туғанына жүз отыз жыл толуын атап өтті. Мағжан Жұмабаев тұлғасының ұлы болмысы оның өмірі мен шығармашылығының кезеңдерінің құрамдас бөлігі болып, барлық еңбектерінде көрініс табады, қоғам өміріндегі тарихи-мәдени өзгерістермен анықталады.

Мағжан Жұмабаев бүкіл саналы ғұмырын әдебиетке, білім мен тәрбиеге арнаған. Бала кезінен білімге, ғылымға, әдебиетке құштар болған. Медреседе жақсы оқып, Омбы мұғалімдер семинариясын алтын медальмен бітірді. Ұлы тұлға таланты мен жарқын стилі үшін қазақтың Пушкині атанған. Ол лиризмнің танылған шебері. Мектеп оқулықтарын құрастыру комиссиясына кірген. Оқулықтармен бірге «Педагогика» ғылыми еңбегін жазды. Сонымен бірге «Алаш» партиясын құруға атсалысты. Мағжан Жұмабаев бірнеше жыл ұстаздық қызметпен айналысты: Омбы мен Петропавлда қазақ мұғалімдеріне арналған курстар ашты. Ташкент қаласындағы Ағарту институтында сабақ берген. Мағжан Жұмабаев энциклопедиялық білімі бар дарынды адам болып, бірнеше тілдерде сөйлеген. Алайда оның тағдыры аянышты болды. Талантты ақын, Абайдың лайықты ізбасары, қазақ поэзиясының классигі Мағжан екі рет заңсыз қуғын-сүргінге ұшырап, оның қысқа өмірі қайғылы түрде аяқталды. Мағжан Жұмабаевтың бүкіл шығармашылығы өз халқының бақыты туралы ойларға толы. Ал ақынның терең ғылыми-педагогикалық ізденістері ерекше назар аударуға тұрарлық. Осы орайда Мағжан Жұмабаев соңғы жылдары көрнекті ақын ретінде ғана емес, ұстаз ретінде де ерекше назар аударып келеді. Ұлы тұлғаның педагогикалық қызметі қазіргі білім беру жүйесінде сұранысқа ие. Мағжан Жұмабаевтың идеялары қазақ әдебиетінде, этнопедагогикасында, этнопсихологиясында зерттеледі.

Қазіргі заманда қоғамның әлеуметтік-рухани өміріндегі өзгерістер кезеңінде Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ізденістері жас ұрпақты оқыту, тәрбиелеу, халыққа білім беру жүйесін демократияландыру мәселелерінің өзектілігімен қызықтырады. Мағжан Жұмабаевтың өз заманындағы жаңа мектеп пен жаңа педагогика ғылымы туралы тұжырымдары қазіргі мектептің мәселелерін көрсететін, жаңаша әдіс-тәсілдер мен ерекше көзқарас танытатын

идеялар мен әзірлемелерді айқын және анық көрсетеді. Балаларды шығармашылықпен ойлауға, олардың рухани қажеттіліктері мен адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға, отансүйгіштікке баулу және дарынды тұлғаларды «адасқанға» жол бермей анықтауға деген ұмтылыс – осының бәрі Мағжан Жұмабаевты білім беру жүйесін реформалаудың жолын ойластыруға және жаңа әдістерді табуға мәжбүр етті. Жас ұрпақ тәрбиесіне үлкен мән бере отырып, Мағжан Жұмабаев қазіргі қоғамның озық дамуында адамгершілігі мол ұстаздың рөліне үлкен мән берді. Ол мұғалімге қойылатын негізгі талаптарды әзірледі: олар кәсіби шеберлік, балаларға деген сүйіспеншілік, тіл мен жақсы сөйлеу, баланың жеке басын құрметтеуден тұрады. Бұл идея қоғам мен мемлекеттің басты міндеттерінің бірі болып табылатын заманауи отандық біліммен ұштасып жатыр.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының «Педагог мәртебесі туралы» Заңы осы принциптерге негізделген. Осы Заң педагогтің мәртебесін айқындап, оның құқықтарын, әлеуметтік кепілдіктері мен шектеулерін, міндеттемелері мен жауапкершілігін белгілейді[1]. «Егер мұғалім өз бойына іс пен шәкірттеріне деген сүйіспеншілікті біріктірген болса, ол – кемел ұстаз» деген сөзін орыс педагогі Константин Ушинский айтқан болатын[2]. Яғни, мұғалім тек оқытып қана қоймай, тәрбиелеп, шәкіртін өз баласындай сүйюі керек. Өйткені мемлекетіміздің болашағы – жастардың қолында. Осыған сүйене отырып, қазіргі тәрбие мұраты – өз елінің адамгершілігі жоғары, шығармашыл, білікті азамат, ой, сөз және іс бірлігіне негізделген, Отан тағдырын қабылдайтын кемел мінезді тұлғаны қалыптастыру болып айқындалды. Өз елінің бүгінгі мен болашағы үшін жауапкершілікті сезінетін, көп ұлтты халықтың рухани және мәдени дәстүрлерінен нәр алған. Мағжан Жұмабаевтың пікірінше, қоғамда жалпы адамгершілік бағдарлар жүйесі болғанда ғана ауқымды ұлттық мәселелерді қойып, шеше алады. Сондай-ақ ана тіліне, төл мәдениеті мен төл мәдени құндылықтарына, ата-баба рухына, ұлттық тарихымыздың әрбір парағына деген құрметті сақтайтын осындай бағыттар бар. Осындай бағыттар «Рухани жаңғыру» бағдарламасында және жуырда Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі әзірлеген «Біртұтас тәрбие» бағдарламасында анық байқалады. Бұл бағдарламалар жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде оқу процесі арқылы өскелең ұрпақты тәрбиелеу сапасын арттыруға бағытталған[3].

Жұмабаев жаңа форматты тұлғаны тәрбиелеудің келешегін қалыптастыра отырып, оларды халықтың рухани-адамгершілік дәстүрлерімен ажырамас байланыста қарастырды. Жұмабаев құрған мектеп үлгісі қазақ әдебиетінде кездесетін озық тәрбие дәстүрлерін қамтып, сонымен қатар заман талабына сай, тұлғаны қайталанбас құбылыс ретінде тәрбиелеу мақсатын айқындайды. Отандық педагогиканың негізін қалаушының бұл ойларын уақыттың өзі талап етті. Жаңа дүниетанымды қалыптастыруда тарихи сабақтастық, ұлттық мәдениетті сақтау қағидаттары қазіргі мектеп мәселелерін шешудің кілті болып табылады. Ол оқу-тәрбие процесінің заңдылықтарын ашып, педагогиканың ғылым ретіндегі табиғатын анықтауға тырысты. Педагогиканың ғылым ретінде дамуына ықпал ете алу үшін оқушыларды эксперименттік жолға батыл түсуге

шақырды. Мағжан Жұмабаев педагогикадағы еркіндік принципіне сүйене отырып, бүкіл педагогикалық тұжырымдаманы негіздеді. Жұмабаев ұлағатты ұстаз, себебі ол баланың ішкі жан дүниесін, оның тілегін, қызығуын, ұмтылысын зерделеу қажеттілігін өзінің замандастарынан, ізбасарларынан, өзінен бұрынғылардан да терең, жан-жақты түсінген. Жұмабаевтың көзқарастарында оқу мен өмірдің байланысы ерекше орын алады. Педагог оқушылардың өмірлік тәжірибесі неғұрлым бай және жан-жақты болса, соғұрлым балаларды мектепте табысты оқытуға мүмкіндіктер көп болады, соғұрлым пәнаралық байланыстарды орнату және оқу ынтасын арттыру оңай болады деп есептейді. Өз жағынан Жұмабаев оқушылардың белсенділігін, олардың шығармашылық әрекеттерін ынталандыратын, оқуға еркін және қолайлы жағдай туғызатын әдістер мен тәсілдердің тұтас жүйесін жасап шығарды. Оқыту әдістерінің бірі – оқытудың көрнекілігі. Мұғалім көрнекілікті берік білімге жетудің қуатты құралы деп санады. Ол бұл түсінікке өте кең мағына берді. Оқу көрнекіліктерін баланың жанды бейнелерді жарқын эмоционалды есте сақтауын қамтамасыз ететіндей, баланың қиялын, заттарды терең білуге құштарлығын оятатындай етіп қолдану керек. Жұмабаевпен қолданылған тағы бір әдіс – оқушыларға жеке көзқарас. Оқу-тәрбие жұмысын жандандыруда оқушыларға жеке көзқарастың үлкен маңызы бар екені белгілі. Мағжан Жұмабаев шәкірттерінің әрбір қасиетін ажырата отырып, оның ерекшеліктерін үнемі зерттеп отырды.

Мағжан Жұмабаев бала тәрбиесі тек мектеп пен қоғамдық орындарға байланысты емес екенін айта келе, отбасының тәрбиедегі алатын орнының ерекше екенін нақты атап өтті. Халқымызда «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің» деген дана сөз бар[4]. Отбасы - әр адамның өміріндегі ең маңызды нәрсе. Мұнда бізді сүйіспеншілікке, құрметке, қамқорлыққа, даналық пен жауапкершілікке үйретеді. Отбасы бізге күш береді, өмірдегі алғашқы қадамдарды жасауға үйретеді, қиын кездерде тірек болып, болашаққа сенім ұялатады. Жұмабаев қоршаған орта да лайықты деңгейде үлгі болып, тәртіп пен тәрбие, іскерлік, мақсатты қасиеттерді қалыптастыруға жағдай жасап, баланың көзінше сауатсыз сөздерді айтпай, сұлулық сезімін оятып, дамыту керек деп есептейді. Еңбекті, ойлауды, этикалық-эстетикалық тағы басқа тәрбие түрлерін дұрыс қабылдайтын баланың оқуға асығатыны, білімге деген сүйіспеншілігі күн сайын күшейе түсетіні туралы құнды тұжырым жасайды.

Сонымен, Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ой-пікірлері мен көзқарастары өз заманы үшін озық болып қана қоймай, әлі де қазіргі заманның шындықтарымен үндес және өзекті болып табылады, педагогикалық тәжірибеде пайдалануға құқылы. Мағжан Жұмабаев педагогикалық ізденіс жолымен жетелейді, әрбір оқушының даралығын ашудан шынайы бақытты көруге үйретеді. Енді міне, ұлы ақын, ұстаздың өмірге келгеніне қаншама жыл болса да, оның көптеген ой-толғамдарын жаңаша пайымдап, ұғынып, бағалауға болады. Мағжан Жұмабаев адамгершілігі мен даналығының ұлылығымен заман сотының алдына шығады. Сондықтан оның ұлы гуманист ұстаз ретіндегі есімі мәңгілік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.«Педагог мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000645>

2. Білім ал сайты - <https://bilim-all.kz/quote/1306>

3.«Біртұтас тәрбие» бағдарламасы туралы <https://astana-modern.edu.kz/birt%D2%B1tas-t%D3%99rbie-ba%D2%93darlamasy-%D2%9B%D2%B1ndyly%D2%9Btar-zh%D3%99ne-ony-iske-asyru-zhospary/>

4. Қазақтың мақал-мәтелдері «Көшпенділер» баспасы, Алматы 2002. – 272 бет.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ МАГЖАНА ЖУМАБАЕВА

*Гвиздок Любовь Вячеславовна,
учитель русского языка и литературы
КГУ «Коржинкольская общеобразовательная школа
отдела образования Федоровского района»
Управления образования акимата Костанайской области*

Чтобы жизнь богатств не унесла,
Ты в порядок приведи дела,
И отвергнув косности закон,
В храм войди наук и ремесла.
Магжан Жумабаев

В каждом народе есть плеяда замечательных людей, жизнь которых вызывает уважение не только у современников, а также у потомков спустя столетия.

Среди этих имен мы смело можем назвать Абая Кунанбаева, Ыбырая Алтынсарина, Сакена Сейфуллина, Шокана Уалиханова, Ахмета Байтурсынова и других передовых людей своего времени, жизнь, деятельность и творчество которых были положены во имя высоких целей просвещения, воспитанию культуры и образованности среди людей своего народа.

Среди этих просветителей значительный вклад также внес поэт, публицист и педагог Магжан Жумабаев, взгляды которого, даже спустя 130 не оставляет равнодушным и актуальны в наше время.

Еще современники отмечали своеобразный слог, ясный ум и значительный вклад в казахскую педагогическую и литературную мысль Магжана Жумабаева, его высокую идею борьбы с невежеством, а поэтический слог сравнивали с Пушкиным, Байроном и Шекспиром.

*Жизнь коротка, всего-то по чуть-чуть
Нам выдал Бог, а там — не обессудь.
И вся она — с ее жарой и стужей —
Не постоянна, как душа, как ртуть.
(отрывок из стихотворения «Жизнь»)*

Учитель Магжана Григорий Николаевич Потанин предсказал, что юноша в будущем станет вторым Шоканом Валихановым, отмечая самобытный талант Жумабаева и только ему присущий «магжановский» слог [1].

Наш современник, главный редактор сборника о движении «Алаш» Мамбет Кольгельды, в течении несколько лет изучавший наследие казахского просветителя, отмечает: «Если мы говорим, что великим поэтом конца 19-го начала 20-го века, поэтом эпохи национального возрождения был Абай Кунанбаев, то, конечно, за ним идет Магжан Жумабаев. В его творчестве отражаются самые лучшие стороны казахской поэзии начала 20-го века. Он был борцом. За что он боролся, что существенного в его поэзии и творчестве? Он хотел свободы своему народу и видел ее через возрождение, через просвещение своего народа» [2].

Алькей Хаканович Маргулан, академик АН КазССР, пишет о том, что «Магжан Жумабаев имеет для казахского народа такое же значение, как для англичан Шекспир, для русских - Пушкин» [3].

Корень всех бед Магжан Жумабаев видел в непросвещенности и малограмотности людей, поэтому сам с детского возраста рьяно учился, наблюдал, читал, оценивал. В юношеском возрасте, закончив Омскую учительскую семинарию с золотой медалью, определяется с педагогическими и творческими взглядами, выпустив уже первый сборник стихотворений «Шолпан» и став известным среди казахской интеллигенции. Решение стать на путь образования своего народа подорвало отношения с отцом, который всегда выделял острый ум и особое прилежание в учебе. Родные Магжана также видели сына только в религиозной стезе. Таким образом, получение профессии стало первым и серьезным испытанием для юного Магжана, который уже в начале своей деятельности отличается целеустремленностью и твердостью нрава.

Учеба в семинарии оказала большое влияние на развитие Магжана. Тяга к знаниям, пытливый ум, любовь к своему народу вызвали уважение окружающих. Он был вдохновлен теми прогрессивными педагогическими идеями, которые усвоил в семинарии, решив посвятить себя делу освобождения казахского народа от колониального угнетения и невежества:

*Трудись же без устали в поте лица,
Науки и мудрость не знают конца.*

Педагогическое наследие Жумабаева активно изучается современной этнопедагогикой, этопсихологией, казахским литературоведением. Деятельность нашего великого соотечественника, все чаще и чаще становится в современной системе образования.

Педагогический путь молодого человека начался в 1917 году, когда вместе с Ахметом Байтурсиновым они были избраны в комиссию по составлению учебников. Наряду с учебниками он написал научный труд «Педагогика».

Уже в начале педагогического пути молодого человека отличает благородство мысли, огромное трудолюбие и острое чувство справедливости. Всего лишь за несколько лет учительской деятельности Магжан Жумабаев в Омске и Петропавловске открыл курсы для казахских учителей, преподавал в

институте просвещения в Ташкенте, учил восточным языкам в Коммунистическом университете трудящихся Востока в Москве [4].

В современном мире, во времена преобразований социальной и духовной жизни общества, педагогические поиски Жумабаева привлекают актуальностью проблем обучения, воспитания подрастающего поколения, демократизации системы народного образования. По мнению Жумабаева, общество лишь тогда способно ставить и решать масштабные национальные задачи, когда у него есть общая система нравственных ориентиров.

Цель воспитания педагог видит в выработке способности к нравственному-ориентированному мышлению и деятельности. Среди методов нравственного воспитания школьников Жумабаев выделяет не только метод примера, но и наказания, метод убеждения, беседа. Также педагог отрицательно относится к физическим наказаниям и отмечает, что на растущую личность большое влияния оказывает то, какие примеры ребенок видит в семье. Педагог в своих трудах утверждает, что на ребенка больше влияют действия близких ему людей, а не слова. В связи с этим большое значение на воспитание имеет благополучная обстановка в семье, высокие моральные качества родителей [5].

Жумабаев выделяет возможности таких средств нравственного воспитания детей, как народные традиции и обычаи, произведения устного народного творчества, литература и, конечно же, безграничное влияния родного языка.

Педагогические взгляды Магжана обращены на ребенка, его внутренний мир, интересы, желания и устремления. В трудах великого педагога мы видим, что вокруг личности ребенка выстроены следующие системы дидактических принципов: природосообразности; прочности усвоения знаний, доступности обучения; связи обучения с жизнью; активности и сознательности обучения.

Казахский педагог ведет путями педагогических исканий, учит видеть истинное счастье в раскрытии индивидуальности каждого ученика. «Образование есть потребность всякого человека, поэтому образование может быть только в форме удовлетворения потребности», - заключал в своих трудах Жумабаев.

Магжан Жумабаев, несмотря на короткую и полную трагедиями жизнь, оставил после себя значительное творческое и педагогическое наследие.

Вся жизнь, смерть и посмертная слава этого неординарного человека-просветителя еще раз доказывает нам, что герои в великом казахском народе не переводились, а память о думающих о своей стране, о ее людях, - это путь истинный, хоть и тернистый [6].

Магжан Жумабаев на истоке пути добровольно выбрал свою педагогическую и творческую дорогу, идеям которой не изменил ни на секунду, поэтому этот мудрый и смелый человек в истории нашей страны и в сердцах наших сограждан - национальный герой, пример для подражания, сеятель добра, справедливости и человечности!

Повсюду по имени знают меня,

Я выйти сумел из воды и огня.

Орел я с кровавыми лохмами в лапах.

Чтоб труса я праздновал — не было дня.

Нам, педагогам XXI века, нужно внимательно изучать творчество педагогических трудов великого мыслителя. Кажется то, к чему система образования приходит сейчас, давно по крупницам кроется в лучших книгах соотечественника.

Отрадно то, что мы, казахстанцы, и через 130 лет чтим память национального героя, а идеи, за которые он так боролся и ради чего положил свою жизнь, являются нашими незыбленными ценностями и составляет национальный код казахстанцев.

Список использованной литературы:

1. <https://stud.kz/ru/referat/show/94014>
2. https://rus.azattyq.org/a/magzhan_zhumabaev_poet_repression_/1987963.html
3. <https://skolib.kz/biografija-magzhana-zhumabaeva/>
4. <https://www.nur.kz/family/school/1680651-magzan-zumabaev-biografia-tvorcestvo-poeta/>
5. Жумабаев М. «Педагогика», Алматы. 1993 г. - с. 786.
6. <https://articlekz.com/article/34178>

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ

*Данкенова Айгуль Хамзатовна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы білім бөлімінің
№ 17 жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Мағжан Жұмабаев - 1922 жылы Орынбор қаласында жарық көрген қазақ тіліндегі педагогика бойынша алғашқы теориялық жұмыстың авторы. Мағжан Жұмабаевтың «педагогикасы» ұйымдастырушысы және директоры өзі болған қысқа мерзімді мұғалімдер курстарында оқыған дәрістер негізінде жазылған. Әлемдік және халықтық педагогиканың озық тәжірибесін жинақтай отырып, М. Жұмабаев қазақ педагогикасындағы тәрбие мен оқытудың ең өзекті мәселелерін әзірлеуді бастады. М.Жұмабаевтың педагогикалық идеяларын, оның адамгершілік-этикалық көзқарастарын зерттеу оның ақын, педагог, азамат және жай адам ретіндегі тұлғасын сипаттамау мүмкін емес. Шығармашылықтың педагогикалық мазмұны оның мінезінің ерекшеліктерінен басталады.

Қазіргі қазақ тарихшылары Мағжан Жұмабаевты ұлы ақын және публицист деп қана қоймай, өз ұлтының аса маңызды сәттерін, өмірінің қырларын, оның қажеттіліктері мен ұмтылыстарын бейнелейтін өмір айнасы деп атайды. Мағжан Жұмабаевты орыс әдебиетінде ең білімді ақындардың бірі болып қала беретін орыс ақыны Валерий Брюсовпен салыстырды. Жұмабаевтың

көзі тірісінде оны тек қазақ оқырмандары мен тыңдаушылары ғана емес, Ресейде де жоғары бағалады. Әдебиеттанушылардың айтуынша, 1920 жылдары далада әлемдік деңгейдегі ақын Мағжан Жұмабаевтың пайда болғаны анық болған.

М.Жұмабаевтың педагогикалық идеяларын, оның адамгершілік-этикалық көзқарастарын зерттеу оның ақын, педагог, азамат және жай адам ретіндегі тұлғасын сипаттамасынсыз мүмкін емес. Әдеби шығармашылықтың ғылыми-педагогикалық, оқу-әдістемелік қызметпен үйлесуі Мағжан Жұмабаевтың талантының жан-жақтылығын, оның білімінің энциклопедиялығын көрсетеді. Тілдің қоғамдағы рөлін терең түсініп, оны зерделеуді басты міндеттердің бірі деп санай отырып, Мағжан қазақ тілін оқыту әдістемесін әзірлеуге тікелей қатысты. 1922 жылы Орынборда ол қазақ тіліндегі педагогика бойынша алғашқы теориялық жұмысты - ұлттық педагогикалық ғылымның қалыптасуына негіз болған және бүгінгі күннің сұраныстарына сәйкес келетін жалғыз және бірегей педагогикалық композиция болып табылатын педагогиканы әзірледі. Тілдің қоғамдағы рөлін терең түсініп, оны оқу - тәрбие процесінің басты міндеттерінің бірі деп санай отырып, Жұмабаев педагог-практик ретінде оны ұлттық мектепте оқыту әдістемесін әзірлеуге тікелей қатысты.

Терең діндар адам бола отырып, бұл сезімдерді адамгершілік өзін-өзі жетілдіруге итермелейтін руханилықтың негізі деп санай отырып, баланың діни сезімдерін тәрбиелеуге үлкен мән берді. Жұмыста отбасылық тәрбие мәселелері маңызды орын алады. М. Жұмабаев балаға сөз емес, өзіне жақын адамдардың іс-әрекеттері әсер етеді және осыған байланысты балаларды тәрбиелеуде отбасындағы қолайлы жағдай, ата-аналардың жоғары моральдық қасиеттері үлкен маңызға ие деп мәлімдейді. Ол оқу-тәрбие процесінде мұғалімнің рөліне үлкен мән берді. Жұмабаев тәрбиешіге қойылатын негізгі талаптарды әзірледі: олар кәсіпқойлықтан, балаларға деген сүйіспеншіліктен, тілді жақсы меңгеруден және жақсы сөйлеуден, баланың жеке басын құрметтеуден тұрады.

М. Жұмабаевты оқыту, өскелең ұрпақты тәрбиелеу, халықтық білім беру жүйесін демократияландыру мәселелерінің өзектілігі қызықтырады. Біздің ұлы отандасымыздың педагогикалық қызметі қазіргі білім беру жүйесінде жиі сұранысқа ие болып келеді.

М. Жұмабаевтың пікірінше, қоғам адамгершілік бағдарлардың ортақ жүйесі болған кезде ғана ауқымды ұлттық міндеттерді қойып, шеше алады. Ана тіліне, ерекше мәдениетке және ерекше мәдени құндылықтарға, ата-бабаларымызды еске алуға, біздің Отан тарихымыздың әр бетіне құрметпен қарайтын осы бағдарлар бар. Енді, ұлы ақын мен ағартушы көтерілгеннен кейін көптеген жылдар өткен соң, оның көптеген ойларын жаңа тәсілдермен түсіндіруге, түсінуге, бағалауға болады. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында жаңа мазмұнды, жаңа тәсілдерді, өзге де педагогикалық менталитетті көздейтін жаңа білім беру жүйесі қалыптасуда. Өскелең ұрпақты тәрбиелеуге үлкен мән бере отырып, М. Жұмабаев қазіргі қоғамның прогрессивті дамуындағы гуманитарлық мұғалімнің рөліне басымдық береді. Тұлғаға бағытталған білім беру идеясын бүгінде бұқаралық мектеп қабылдады. Бұл мұғалімдер демократиялық, ізденімпаздықтың пайдасына оқытудың

авторитарлық нұсқаулық - репродуктивті сипатынан бас тартатынын білдіреді. Тұлғаға бағытталған оқыту ұғымы өзі туралы айтады. Бұл білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып оқыту, онда баланың өзіндік ерекшелігі, оның өзіндік құндылығы, табиғи талабының ашылуы бірінші орынға қойылады.

Оқушыларға білімнің кең ауқымын жеткізу және баланың шығармашылық күштерін, оның бастамасы мен дербестігін дамыту - Жұмабаев мектебінің де басты міндеті. Мағжан оқу үдерісінің мәнін түсінуге жаңа көзқараспен қарады. Жұмабаев-педагог өзінің замандастарының, ізбасарларының кез-келгеніне қарағанда тереңірек және жан-жақты, баланың ішкі әлемін, оның тілектерін, қызығушылықтары мен ұмтылыстарын зерттеу қажеттілігін түсінгендігімен керемет. Баланың жеке басын өзінің педагогикалық тұжырымдамасының ортасына орналастыра отырып, ол оның айналасында дидактикалық принциптер жүйесін құрады:

- сана мен белсенділік принципі;
- оқытудың өмірмен байланысы принципі;
- оқытудың қол жетімділігі принципі;
- білімді игерудің беріктігі принципі;
- табиғаттылық принципі.

Тәуелсіз Қазақстанның қалыптасуы мен дамуы функционалды көптілді, көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру қажеттілігін талап етеді. Қазіргі қазақстандық үшін үш тілді меңгеру-өз әл-ауқатының міндетті шарты. Мемлекеттік тілді міндетті меңгерумен қатар, қоғамдық өмірдің кез келген саласында өз мүмкіндіктерін неғұрлым толық іске асыру үшін титулдық ұлт өкілдері басқа халықтардың тілдерінде, әсіресе орыс тілінде - ұлтаралық қарым-қатынас тілі ретінде өмірлік мәселелерді шеше білуі қажет. Жасыратыны жоқ, бұл өмірдің барлық салаларында ақпарат алмасудың негізгі құралдарының бірі болып табылатын орыс тілі. Жұмабаев тілді өскелең ұрпақты тәрбиелеу мен оқытудың маңызды құралы ретінде анықтады. Жаңа білім беру парадигмасына көшу және нәтижеге бағытталған ұлттық білім беру моделін енгізу қазіргі кезеңде оқушылардың білімін арттыру мәселесін шешумен байланысты. Тәжірибе көрсеткендей, осы мақсаттарға жету жаңа технологияларды қолдану арқылы мүмкін болады. Ата-бабалардың дана сөздерінде біз әрқашан «өткенге тағзым етеміз, болашаққа ұмтыламыз», - делінген.

Мойындау керек, оқытудың жаңа технологиялары М. Жұмабаевтың педагогикалық идеяларымен үндеседі. Қазір «оқыту менеджменті және көшбасшылық» соңғы орында тұр. Сабақтың негізгі «бет-бейнесі» - оқушы. Өз педагогикалық практикасының кәсіби деңгейін арттыру үшін мұғалімдер оқытудың жаңа технологияларын, озық әдістемелерді пайдаланады, ұлы педагог – М.Жұмабаевтың прогрессивті тәжірибесі қолданылады.

Оның педагогикалық көзқарастарының қалыптасу уақыты қазақтардың өмір салты мен санасындағы түбегейлі бұзылу кезеңімен сәйкес келді. Қоғамдық-саяси өмірге белсенді қатысты: қазақ мектептерін ұйымдастыру бойынша жұмыс істеді, мұғалімдер кадрларын даярлаумен, оқулықтар, оқу

құралдарын, оқу жоспарлары мен бағдарламаларын, әдістемелік ұсынымдарды құрастырумен айналысты. М. Жұмабаевтың ғылыми және практикалық педагогикалық қызметі білім берудің принциптерін, мазмұны мен бағытын ғылыми анықтау, Қазақстанда тәрбие мен оқытудың теориясы мен әдістемесін әзірлеу қажеттілігін тудырды. 1922 жылы Орынборда ол қазақ тіліндегі педагогика бойынша алғашқы теориялық жұмысты –«Педагогиканы» әзірледі, ол ұлттық педагогикалық ғылымның қалыптасуына негіз болды және бүгінгі күннің сұраныстарына сәйкес келетін жалғыз және бірегей педагогикалық композиция болып табылады. Тілдің қоғамдағы рөлін терең түсініп, оны оқу - тәрбие процесінің басты міндеттерінің бірі деп санай отырып, Жұмабаев педагог-практик ретінде оны ұлттық мектепте оқыту әдістемесін әзірлеуге тікелей қатысты.

М. Жұмабаев құрған мектептің моделі қазақ әдебиетіндегі ең үздік тәрбие дәстүрлерін қамтиды және сонымен бірге адамды бірегей құбылыс ретінде тәрбиелеу мақсатын айқындай отырып, қазіргі заманғы талаптарға жауап береді.

Қорытындылай келе, Мағжан Жұмабаевтың әдеби мұрасы уақыт сынынан өтті, ол қазақ поэтикалық мәдениетінің тарихына органикалық түрде еніп, басқа классиктердің шығармашылығымен қатар оның ажырамас бөлігін құрады.

Әділдік орнады. Жеке тұлғаға табыну кезеңінде күш-қуаты мен талантының шыңында қаза тапқан Мағжанның көп қырлы шығармашылығы енді қазақ халқына оралды.

Осылайша, Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық идеялары мен көзқарастары өз уақыты үшін озық болып қана қоймай, қазіргі заманның үндес және өзекті шындықтары болып табылады және педагогикалық практикада қолдануға құқылы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. М.Жумабаев «Педагогика»- Алматы, 1993г.
2. Елеукенов Ш. «Мағжан. Творческая биография» - Алматы «Санат», 1995г.
- 3.Храпченков Г.М. «История школы и педагогические мысли Казахстана» - Алматы «Кайнар», 2008г.
4. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР: конец XIX – начало XX вв./ Под ред. Э.Д.Днепров, С.Ф.Егорова, Ф.Г.Паначина, Б.К.Тебиева. – М.: Педагогика, 1991г.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕТЫҢ ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫН ДАМУЫҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

*Жаркина Самал Кабдығалиевна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Ұзынкөл ауданы білім бөлімінің
№ 1 Ұзынкөл жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Мағжан Жұмабаев - ұлы ақындығымен қатар өресі биік өміршең ойлар айта білген ойшыл азамат. Бұған оның поэзиясындағы жалпыдамзаттық сарын, бір ғана ұлттың ақыны болып қоймай, барлық халықтарға ортақ асқақ армандарды жырлай білгені; сондай-ақ публицистикалық мақалалары мен «Педагогика» атты еңбегінде ұлттық, халықтық мәселелерді орынды көтеріп, ғылыми мәнді пікірлер айта алғандығы көз жеткізеді. Өмірдің өзекті өңірлерін жүректің нәзік қылымен әсем өрнектей білген Мағжан ақын көркем әдебиетпен бірге ұлттық тіл, ұлттық тәрбие туралы да өрелі ойлар айта білді.

Ұрпақ тәрбиесінде ерекше орын алатын ұлттық рух, салт-дәстүр, тілі екендігіне аса назар аударды.

Кеңес үкіметінің алғашқы жылдарында-ақ балалар әдебиетін дамытуға ерекше көңіл бөлінді. Алаш ардақтысы Мағжан Жұмабаев та бұл іске үлкен үлесін қосты. Жас ұландар ұғымына лайықты, оқуына жеңіл, тілі тәтті, қызықты елесті, тартымды сюжетті жырлар жазды.

Мағжан Жұмабаев 5-ке бөледі: 1. Жалпы педагогика. Адамның дене һәм жан күштерін тәрбие қылу жолдарын көрсетеді. 2. Дидактика. Оқытудың негізгі жолдарын көрсетеді. 3. Методика. Оқытудың негізгі жолдарына негіздеп, белгілі бір пәнді қалай оқыту жолдарын көрсетеді. Мысалы, мектепте қазақ тілі пәнін қалай оқыту керек екендігін үйрететін пән - қазақ тілінің методикасы деп аталады. 4. Мектепті басқару. Бұл пән мектеп қалай салынуға, қалай басқарылуға тиісті, сынақтарға шәкірттерді қалай бөлу керек, оқу уақытын қалай белгілеу керек. Міне осылар сықылды мектеп құрлысы жолдарын көрсетеді. 5. Педагогика тарихы. Түрлі заманда түрлі тәрбиеге адамзат қалай қараған, қандай жолдармен жүрген, тәрбие дүниесінде қандай білімпаздар өткен, олар қандай жаңа жолдар тапқан. Педагогика тарихы осыларды баяндайды. ^[1]

«Жердің жұмырлығы» деген жырында оқудан қайтқан жас Сапарды төрде отырған ақсақал шақырып: «не білдің балам, не хабар?» деп сөз тартады. Сонда Сапар сөз басында өз басындағы тақиясын жұлып алып:

Тыңдаңыз, міне, қария!

Жер деген мынау тақия.

Тап осындай жұп-жұмыр,

Екі басы сопақ па?,- деп жердің қандай екендігін баяндап өтеді.

Онан соң:

Қараңыз енді күн жаққа,

Лампа мынау-күнің тұр,
Домалай ма домалайд,
Бұл осымен болды ма?, - деп жердің күнді айналып домаламайтынын
әңгімелейді.

Сонда ақсақал шошып кетіп:

Тоқтат мынау шіркінді!

Басы жұлғыр пенде енді

Жерді де жұмыр қылды ма?,- деп, орнынан атып тұрады. Сапар «оны жұмыр еткен пенде емес, жағырапия, табиғат, сенбеуіңіз жарамайды, жер осылай домалайд», деп түсіндіреді.

Мұндай өлеңдер балалардың табиғат туралы, өздерін қоршаған орта жөніндегі мағлұматтарын кеңейтеді. Пәндерден ұғымын арттырып, үлгерімін жақсартады. Әрі бұл жыр ескі мен жаңаның арасындағы күреспен, пікір таласынан береді, ол егесте жеңіс жаңанікі, жастардікі екеніне көз жеткізеді.

Мағжан Жұмабаев тәрбие жұмысының ұлт өміріндегі маңызы туралы тамаша ойлар айта білді. Ол тәрбиедегі мұғалімнің орнын ерекше бағалайды. Оның «Педагогика» атты еңбегі Қазақтың қаны бір, жаны бір жолбасшысы – мұғалім. Еліміздің аз ғана жылдың ояну дәуіріне баға беру үшін алты алаштың баласы бас қосса, қадірлі орын – мұғалімдігі», - деген жолдармен басталған. ^[2]

Ол тәрбие ісінің ұлттық жолда болуын қалайды. Өйткені, әрбір ұлттық балаға тәрбие қылуы туралы ескіден қалып келе жатқан жеке-жеке жолы бар. Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып келе жатқан тақтай жол болғандықтан, әрбір тәрбиесі, сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиісті.

Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті деген ойлар айтты.

1926 жылы «Балаларға сыйлық» атты жинақ шығарылды. Жинаққа Мағжанның осы бағыттағы бірсыпыра жырлары, сонымен бірге халқымыздың балаларға ақыл-нақыл үйрететін кейбір мақал-мәтелдер, қанатты сөздерін жаңаша ойнатқан нұсқалары енгізілді. Мысалы, «Асық ойнаған азар, доп ойнаған тозар», – деп келетін мақалды «Асық ойнаған ақтық, доп ойнаған шақтық» деп берді. Байқасаңыздар, автор асық ойнап, доп тебуді «аздырады», «тоздырады» деп құбыжық етіп көрсетпей, асық ойнасаң ақ ойнап, қарау болма, доп ойнасаң тақ тұрып, дәлдікке дағдылан деген үгіт-кеңес айтқан, ал қой бағу, мал қадірін білу – үлкен байлық, бақ-дәулет екенін түсіндірген.

Осы тәрізді балаларға арналған шығармаларының өзінде Мағжан тәрбие жұмысының тек қана ұлттық тұрғыда жүргізу керектігін айтады. Бұл жайдан жайға айтыла салған сөз емес. Педагогика, психология ғылымдарының жетістіктеріне, өмірдегі тәрбие тәжірибелерінің нәтижелеріне сүйеніп айтылған кемдігі жоқ, кемел пікір. Әттең, ұлттың болашағын айқындайтын аса маңызды қағида дерлік осы бір пікірге күні бүгінгедейін өз дәрежесінде мән берілмей келе жатыр.

Мағжанды да осы қазақтың мінезі, өмірді қазақша көріп тануы, жасаған ұлттық бейнелері оны туған халқынан бөле алмайды. Себебі, ол басына іс

түскенде де халқымен бірге жасады. «Мен жастарға сенемін» деп, халқының болашағына, жастарына сенді. Әлеуметтік мәселелерді көтеріп, азаттықты аңсады. Мағжанның бойындағы ұлтына деген шексіз сүйіспеншіліктің өлең болып өріліп, көкірегі ояу саналыларды қарақан бастың қамынан гөрі, ұлыстың өрісін ойлатын өреге жеткізді.

Мағжан Жұмабаев бірден жарқырап шыққан жұлдыз. Оның 1912 жылғы алғашқы жинағының «Шолпан» аталуының рәміздік мәні бар. Себебі, Мағжан Шолпан болуға ұмтылды, ниет қылды және болды да. Алаш азаматтарының іс-әрекеті сезімтал ақынның жүрегінен қан аралас жыр болып төгілді. Оны тапшылдар қарсылық деп түсінді, ал халық болса шерлі жырларды жұта берді, жаттай берді. Ақын халық жанына жол тапты, атақ-даңқы ең далаға жайылды. Әуелі махаббат лирикаларынан бастайық, өйткені ақындықтың алғашқы бұлақ көзі сол ғой. Өзі жас болса, оқып жүргендігін былай қойғанда, қыздардың көз құртына айналғандай ажарлы болса жастық сезім оған жат болмасқа тиіс. Мағжанның «Жас қыз», «Сүйгеніме», «Тілегім», «Шолпанда», «Әдемі қыз» өлеңдері сан жағынан алуан түрлі екенін көреміз.

Қазақ поэзиясына жаңалық әкелген Абайдың пейзаж лирикасын Мағжанда жалғастырған. Мұнда үлгі-өнегенің тікелей әсерімен қатар еліктеу де жоқ емес. Мәселен, ақынның «Жазғытұры», «Бұлбұл», «Жазғы таң», «Толған ай», «Туған жерім Сасықкөл», «Күз» деген шығармаларының қай-қайсы болмасын пейзаж лирикасының інжу-маржандары болмағанмен, қазақ поэзиясына келе жатқан жаңалықтардың, сөзбен сурет салып, жансызды жандандырудың белгілі дәрежеде көрсеткіші бола алады. [3]

Әлі де көптеген қазақ баларының орыс, одан қалды ағылшын мектептерінде оқып, ана тілінен, ұлттық тәрбиеден мақұрым өсіп келе жатқанын көргенде, көңілің құлазиды.

Бүгінгі жастар – еліміздің ертеңі. Сондықтан да ұлтын, халқын сүйген саналы азаматтарды тәрбиелеу – аса маңызды мемлекеттік іс. Тәрбие ордасы – мектеп. Демек, елдің болашағы мектебіне, оның қандай бағытта тәрбие жүргізілуіне тікелей байланысты.

Жас ұрпақ тәрбиесін ұлттық рухта, ұлттық салт-дәстүрде, ұлттық ана тілінде жүргізілуін ұсынды, сол жолда үлкен жұмыс жүргізді. Мұғалім мен мектептің тәрбие жұмысындағы орнына ерекше көңіл бөлді.

Ұлттың бағын ашып, мәртебесін тасытатын асыл ойларды жүзеге асырып, сөйтіп ата-бабалар салып берген даңғылымен жүру – бүгінгі ұрпақтың мәртебелі де басты міндеті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Д.Ысқақұлы «Мағжан – поэзия падишасы».
2. Мағжан Жұмабаев шығармалары 2-том.
3. «Жас алаш» газеті.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ МАГЖАНА ЖУМАБАЕВА

*Ирubaева Гульмайра Абдрохмановна,
учитель казахского языка и литературы*

*Савкина Елена Васильевна
учитель математики и информатики
КГУ «Ершовская общеобразовательная школа
отдела образования Узункольского района»
Управления образования акимата Костанайской области*

«Какое значение имеет Шекспир для англичан,
а Пушкин для русских, - такое же значение
Магжан Жумабаев имеет для казахского народа.»
А. Маргулан

Магжан Жумабаев – великий казахский поэт. Однако, наряду со своей талантливой поэзией, он идеализировал преподавание и попутно писал учебники и методические работы. В то время под влиянием Ахмета Байтурсынова казахская интеллигенция активно включилась в просветительскую работу казахского правительства. В частности, они постарались вместе решать проблемы учебы и преподавания. Например, доктор Х. Досмухамедов изучал литературу казахского народа, поэзию Махамбета и Мурата и опубликовал в Ташкенте свое исследование «Закон сингармонизма в казахско-киргизском языке», а писатель Ж. Аймауытов опубликовал учебник по предмету психологии в Москве под названием «Система души и художественный отбор». Такая универсальность казахского образования родилась ради спасения страны от рабства, прозрения и пробуждения ее сердца, вступления в ряды других цивилизованных стран, служения интеллектуальному развитию казахской молодежи.

За свою недолгую жизнь Магжан Жумабаев был уникальным, универсальным интеллектуальным деятелем, достигшим вершин настоящей поэзии. Вместе с тем, что он одним из первых после революции глубоко углубился в теоретическую сторону науки образования, показывает и другую сторону таланта Магжана. С этой точки зрения Магжан в 1922 году написал научную работу под названием «Педагогика» (Ташкент, Орынбор).

М. Жолдыбаев, видный казахский деятель того времени, известный ученый, педагог и публицист, писал в предисловии к этой книге: «Очень полезно быть в курсе событий, пока не выйдет новая книга, потом прочитайте и сравните, и найдите утраченные места прежних сочинений. Педагогика Магжана является незаменимым историческим материалом...» О своей книге автор говорит: «Эта книга была создана 2-3 года назад на основе лекций, прочитанных на краткосрочном педагогическом курсе. Оно не было опубликовано до сегодняшнего дня». Из этого видно, что издание книги далось ему нелегко, это

было произведение, которое широко обсуждали и критиковали опытные педагоги.

Магжан Жумабаев говорил: «Я пытался учитывать лучшие мнения педагогов. Я, как мог, старался соединить их с казахским мировоззрением. Так как предметного языка у нас раньше не было, приходилось прикладывать немало усилий, чтобы найти казахские слова при поиске различных терминов. Но все же с помощью учителей, обучавшихся на курсах, все научные термины были переведены с русского на казахский язык». Автор не говорит, что его творчество — это мир на четырех ногах. Тем не менее, это правда, что эта работа — замечательная работа, потрясшая научный мир.

Первая часть учебника посвящена общим вопросам педагогики. По его словам, сфера образования разделена на четыре направления. Это: воспитание тела, души, ума, красоты и манер. Конечно, есть еще несколько видов образования, и он, должно быть, хотел упомянуть лишь основные из них. Автор тщательно объясняет их естественную связь друг с другом и говорит: «Если эти четыре образования будут даны человеку равномерно, то его воспитание будет полным. Если у него сильное тело, игнорирующее силы жары, холода, голода и наготы, которым он часто подвергается в стрессовой жизни, если у него трезвый, здравомыслящий и точный ум, если он наслаждается прекрасным словом, волшебной музыкой и красивой формой, если его душа тронута, то человек может быть настоящим человеком, который имеет правильное воспитание и желает добра. Родители, которые хотят, чтобы их ребенок был настоящим человеком, должны правильно следовать этим четырем принципам воспитания...» М. Жумабаев хочет совместить цель образования с требованиями будущего, говоря: «не воспитывать ребенка похожего на воспитателя, а вырастить его пригодным для будущего». Приветствуются также его указания по освоению богатого просветительского наследия родного народа. «Воспитание нации, писал он, так как это тернистый путь, давно испытанный, то каждый педагог должен, конечно, быть знаком с воспитанием нации». Эта нация обязана воспитывать посредством образования». М.Жумабаев, уважая народное образование, предупреждает о необходимости принятия его путем общественного обсуждения. Автор акцентирует внимание на проблемах оттачивания педагогического мастерства воспитателя.

Подход Магжана к образованию в жизни кочевых казахов имеет национальный колорит. «Как у юрты есть плохая сторона, писал он, так есть и хорошая сторона». Речь идет о возможности держать ребенка внутри этой юрты. Если в этой юрте не будет настоящего свежего воздуха, то где он будет? Лучше бы не заставляли казахского ребенка, который брался с природой, обнимал, гулял со своим скотом и рос вместе с ним, не быть излишне нежным и изнеженным. Рекомендуются, чтобы образование казахского ребенка было адаптировано к казахскому образу жизни». Его мысли учитывают изначальную связь человека с природой и указывают на взаимозависимость воспитательной работы с природой. Известно, что поколение переживает последствия отторжения от матери-природы и отвращения к ней с равнодушной

холодностью. Что бы мы ни говорили, ясно, что педагогическое сердце и поэтическое чутье Магжана не могли рассматривать воспитание поколения за пределами природы.

Магжан Жумабаев - первый казахский мыслитель, который считал педагогику связанной с наукой психологией, изучающей законность души, подобно К. Д. Ушинскому, знатоку-классику русской педагогики.

Педагогические идеи Магжана Жумабаева в этой книге составляют основную основу «...необходимо понять, что человека, особенно его душу, следует воспитывать... Море не глубоко в мире, но человеческая душа глубоко. Только благодаря человеческому языку могут быть раскрыты тайны души, можно понять тайны других. Если родители строгие, то и ребенок строгий, если родители мягкие, то и ребенок мягкий. Поэтому человек, окружающий ребенка, должен иметь правильный характер... Самоанализ человека - это прежде всего состояние, необходимое для развития его жизни и вступления на правильный путь. Есть много великих мыслей, подобных...».

Великое русло творчества поэта – сфера образования и педагогики. Читая учебник Магжана «Педагогика», мы приходим к следующему выводу: ученый писал, опираясь на принципы этнопедагогики и психологии, которые близки нашему национальному самосознанию и сознанию. Анализируя эту работу, скажу, что мысли, высказанные в педагогико-психологическом трактате в начале прошлого века в 20-е годы, являются незаменимым наследием для развития нашего независимого государства.

Педагогический подход Магжана не ограничивается только школой и образованием. Кроме того, он предназначался и к членам семьи. «Неправильно угрожать и наказывать ребенка. Ребенок что-то делает только из-за страха наказания, ребенок учится лгать и обманывать», - сказал Магжан Жумабаев, написанный для того, чтобы родители могли усвоить урок.

Сегодня Казахстан – одна из стран с развитой демократией и цивилизацией. Отныне главная обязанность общества – воспитать истинных патриотов, культурных, образованных, разумных, дружелюбных, доброжелательных граждан нашей Родины, прививая им национальный дух. Магжанская педагогика является ключом и основой современного образования. Формирование школы нового века – это задача, которую следует решать с большой вдумчивостью и деловым подходом. Нам следует использовать образовательные идеи Магжана при создании независимой сельской школы.

Список использованной литературы:

1. Калиев С., Молдабеков Ж., Иманбеков Б. К 26 Этнопедагогика: Учеб. - Астана: Фолиант, 2007. С. 302.
2. Жумабаев М. Педагогика. Алматы. 1923.
3. Абиев. Педагогика. Алматы. 2004. стр. 286.
4. Коянбаев. Педагогика. Алматы, 2001. стр. 205
5. С. Сенкибаев. Просветительское учение М. Жумабаева – на рубеже веков // Изденис, 2002. №4 С: 8-12

5. С. Сенкибаев. Просветительские идеи Мағжана – основа независимой национальной школы // Улт тахилиммы. 2001. №6 Б:3-6
6. Б. Базарбаева, О. Бодесова. Будущее педагогически ориентированной школы имени М. Жумабаева // Улагат. 2003. № 1 Б:16-18.

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ – ПЕДАГОГИКА НЕГІЗІ

*Какимжанова Сабина Акылбековна,
Султанова Айгуль Сартаевна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы білім бөлімінің
физика-математикалық лицейі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері*

«Қазақтың қаны мен жаны бір жолбасшысы бар, ол – мұғалім» деп ұстаздар қауымының маңыздылығын ерекше атап өткен Мағжан Жұмабаевтың білім мен ілімге ерекше назар аударып, педагогикаға айрықша ықылас қойғанын аңғару қиын емес.

«Еліміздің қамшының сабындай ғана қысқа жылдық ояну дәуіріне баға беру үшін алты алаштың баласы бас біріктірсе, қадірлі орын – ұстаздардікі. Бірге білім алған, бірге білім берген, жылдарымыз бір, жолымыз бір, ұлт ұстаздары! Қолымнан келген осы еңбегімді сіздерге тарту еттім. Таза ниетіммен ұсынылған тартуымды қабыл алыңыздар» деп басталатын Мағжан Жұмабаевтың 1922 жылы басылып шыққан «Педагогика» атты оқулығы – педагогика және әдістеме ғылымдарына қосқан қомақты ғылыми еңбек[1].

Аталған оқулықта ақыл, мінез-құлық, сұлулық, дене тәрбиесі жеке-жеке қарастырылған. Бір ғасырдан астам уақыт бұрын жазылған оқулық маңыздылығын жойған емес. Қазіргі таңда «Педагогика» ғылыми еңбегі ата-аналарға, мұғалімдерге, студенттер мен оқушылар үшін аса құнды еңбекке айналды.

Ғылыми жұмыс 15 бөлімнен тұрады. Мағжан Жұмабайұлы оқулықты 14 ірі бөлімге бөліп, әр саласында педагогика ілімін жан-жақты талдайды, ұрпақ тәрбиелеуде қандай әдіс, методиканы пайдалану керектігіне ерекше тоқталады. Кеңестік дәуірде жеңіл-желпі қарастырылған осынау бір ғылыми еңбектің тәуелсіздік жылдары бағасы артты. Мағжан Жұмабайұлының осы еңбегін жан-жақты зерттеген ғалымдар қазақтың айтулы перзентінің бұл кітапты қазақ ұлты үшін, ұлттық құндылығымыз бен дәстүр-салтымызды дәріптеу мақсатында жазылғанын айтып келеді. Қазақи қасиетімізді ғылыми еңбекте әдемі өрнектеген ғалым сол бір мінезіміздің жоғалмай, ғасырдан-ғасырға аманат болып, бойымызда сақталуына тамшыдай болса да үлес қосуға тырысқанын көруге болады.

Барша замандарда адамдардың рухани және тән-дене дамуында шешуші рөл атқарған қуаты мол күшті халық педагогикасы беріп келген. Инабаттылық,

еңбектік, тән-дене тәрбиесі бойынша халық қайталанбас ғажайып өміршең жүйе түзді.

Аталған ғылыми еңбектің бір ерекшелігі бар. Ол – ұлттық құндылық пен тәрбиенің оқудан жоғары тұруы. Яғни, ғалым баланы оқытпас бұрын оған тәрбие беру керектігіне ерекше мән береді. Жалпы, біздің ұлтымызда тәрбиеге ерекше мән берілген.

Расында, шыр етіп дүние есігін ашқан нәресте бірден кітап оқымайды. Оны алдымен тәрбиелейді. Сондықтан да «баланы жастан» деп қазақ тегін айтпаса керек. Оқу құралының бірінші бөлімі педагогиканың жалпы мәселесіне арналған. Оның пікірінше, тәрбие саласы төртке бөлінеді. Олар дене, жан, ақыл тәрбиесі, сұлулық пен әдеп-құлық тәрбиесі. Әрине, тәрбиенің бұдан басқа да түрі жетерлік. Алайда автор адам өміріне керектісін ғана айтқан.

Бала тәрбиесінің алғашқы алтын қазығы – туған ұясы, өз отының басындағы тәрбиесі. Қазақтың «баланың басты ұстазы – ата-ана», «балапан ұяда не көрсе, ұшқанда соны іледі» дегені осының айғағы. Сондықтан да, бала тәй-тәй басып, есі кіріп, тілі шыға бастағаннан-ақ оны байсалды, ұғымпаз, тілалғыш етіп баулыған дұрыс.

Бала тәрбиесі – ұлт тәрбиесі. Осыған сай қазақ халқы бала тәрбиесіне ерекше мән берген. Баланың түп қазығы, алтын ұясы - отбасы. Толымды отбасында дүниеге келген әр бөбек сол ортаның ыстық суығына бейімделіп, ырқына көніп, сол ортада ер жетеді. Отағасы - шаңырақ иесі. Отбасы мүшелерінің жауапкершілігі толығымен соның мойнында. Ана - шаңырақтың ұйтқысы. Баланы өсіріп тәрбиелеу – осы екі тұлғаның міндеті. Бала әкесінен ақыл, анадан мейірім алады. Жеткіншектердің «көше тәрбиесі», дала, тағылық тәрбие, тәрбиесіздік сипатқа ілігуі – осы отбасы тәрбиесінің болмауынан екенін мойындауымыз керек. Тәрбиесі мен білімі ұштасқан толымды ұрпақты тәрбиелеуде отбасы мен мектептің синтезі ерекше маңызға ие. Баланы өсіру, оны азамат етіп тәрбиелеу ең негізгі, басты міндетіміз. Ер бала отбасында әкесіне қарап, ал, қыз бала анасына қарап өседі. Сондықтан да, әр ата-ананың ұрпағының алдында өздерін дұрыс ұстап, жүріс-тұрысымен, киім киісін, іс-әрекетін түзетуі керек. Былайша айтқанда, баланы тәрбиелегің келсе – өзіңді тәрбиелеуге міндеттісің.

Болашақта ел тізгінін ұстар азаматтар – бүгінгі мектеп оқушылары. Осы қағиданы нық ұстанған мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев та «Ұлт болашағы білімді ұрпақ қолында» екенін әрдайым айтып келеді.

Халқымызда «ағаш түзу өсу үшін оған көшет кезінде көмектесуге болады, ал үлкен ағаш болып өскенде оны түзете алмайсың» деген тәмсіл бар. Баланың бойына жастайынан ізгілік, мейірімділік, яғни адамгершілік секілді құнды қасиеттерді сіңіріп, өз-өзіне сенімділікке тәрбиелеуде отбасы мен педагогтар шешуші рөл атқаратыны осыдан-ақ аян.

Мектептегі тәрбие жұмысының нәтижелілігінің бір ұшы әке-шешеден бастау алып, білім ошағымен бірлескен әрекетінде екені еш уақытта күмән туғызбайды. Білім ошағы мен отбасының ынтымақтастығын жүзеге асыруда ұстаздар негізгі рөл атқарады. Мұғалім мен ата-аналардың өзара қатынасы міндеттерінің ең

негізгісі - психологиялық-педагогикалық білімдерін көтеруі. Осы міндеттерді шешуде оқу бағдарламасын меңгеруде түрлі тиімді әдістер мен технологияларды пайдаланғаны сияқты, ата-аналарға да көмек көрсетуіміз керек.

Ата-аналардың тәрбие процесінде жеке адамның қалыптасуына ықпалы, олардың жалпы педагогикалық мәдениетіне байланысты. Мектептің, отбасының, жалпы халықтың және мемлекеттің негізгі мақсаты, қазіргі заманың талаптарына сай балаларды және жастарды тәрбиелеу, олардың өмірде өз орындарын таба білуге даярлау екенін естен шығармағанымыз абзал.

Мағжан Жұмабаевтың зерттеуінде осы мәселеге айрықша назар аударылған. Автор ғылыми еңбегінде жаһандық педагогиканы арқау еткенімен, ұлттық құндылыққа ерекше мән берген. Атап айтқанда, ұрпақ тәрбиесінде ұлттық педагогиканың алатын орны ерекше екенін бірнеше мысалмен өрнектейді. Ұлттық тәрбиенің құндылығын көрсете отырып, оның кем-кетіктеріне де назар аударған. Мағжан Жұмабайұлы «әр ұстаздың қолданатын жолы – ұлт тәрбиесі». «Әр халықтың бала тәрбиелеуде ұстанатын жеке-жеке жолы болады. Ұлттық тәрбиенің жақсы жағы мол болғанымен, заманаға қайшы тұстары да көп», – деп жазады [2]. Осыған байланысты ұстаздар, тәрбиешілер халықтық педагогиканы қолдана отырып, түрлі заманда шыққан ғұламалардың жұмыстарымен жақсы таныс болу керек дейді. Расында, егеменді елдің басты ұстанымы – өз педагогикасы, ұлттық тәрбиесі болуы керек. Сонда ғана елін, жерін, халқын, мәдениетін, тарихын сүйетін ұлтжанды ұрпақты тәрбиелейтін боламыз.

Мағжан Жұмабаев әрі лирик ақын, әрі аудармашы, әрі ұстаз-ғалым. Мағжан Жұмабаев ондаған поэма, жүздеген лирикалық өлеңдерін жазумен бірге, оқытушылық қызметті атқара жүріп, тұңғыш педагогикалық оқулықтар жазып қалдырды. Ол жазған «Бастауыш мектепте ана тілі» (1925), «Сауатты бол» (1926), «Педагогика» (1922) атты оқулықтары педагогика және әдістеме ғылымдарына қосқан қомақты үлесі. М.Жұмабаев орыс, батыс педагог-психолог ғалымдарының еңбектерін оқи отырып, сонымен бірге тәрбиенің ұлттық ерекшеліктерін ескере өзінің «Педагогика» атты оқулығын жазып шыққан.

Шынында да ол кезде қазақша педагогикалық терминдер жоқтың қасы еді. М.Жұмабаев жүздеген педагогикалық жаңа терминдерді ойлап тауып, тілімізге енгізген. Оның төрт тәрбиеге баса көңіл бөлуі сол заманның талабынан туған көзқараспен астасып жатыр. Бүгінгідей экономикалық, экологиялық және құқықтық тәрбие ол жылдарда (1930) өзекті болмаған.

Қорытындылай келгенде, ұлттық құндылығымызды дәріптеу заманында Алашордашылардың, оның ішінде Мағжан Жұмабаев еңбектері ұлт тәрбиесін қалыптастыруда бірден бір көмекші құрал болары сөзсіз. Ұлы Мағжан Жұмабаевтың еңбектеріндегі ұстаздық-тәлімгерлік идеялары біз үшін өте құнды дүние.

Автордың туған халқының тәлім-тәрбиелік бай мұрасын игеру жөніндегі бағыт-бағдары да құптарлық. «Ұлт тәрбиесі – деп жазды ол, – баяғыдан бері сыналып келе жатқан тастақ жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші сөз жоқ, ұлт

тәрбиесі мен таныс болуға тиіс. Сол ұлт тәрбиесі мен тәрбие қылуға міндетті» деген [3].

«Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері саналып келе жатқан тақ-тақ жол болғандықтан әр ұстаз ұлт тәрбиесімен таныс болуы керек...» – деп педагог Мағжан Жұмабаев қалың қазаққа ұлттық тәрбиені ұстануға шақырады. Ендеше, ұрпағым адам болсын деген әр ата-ана осыған көңіл аударғаны абзал.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. М. Жұмабаев. Педагогика. Алматы. 1992 ж.
2. М. Бағыбаева. М. Жұмабаев және ұлттық тәлім- тәрбие// Ұлағат.
3. С. Сеңкібаев. М. Жұмабаевтың тәрбиелік ілімі- ғасырлар тоғысында.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҰСТАНЫМЫ

*Каналина Гаухар Мурзабаевна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Алтынсарин ауданы білім бөлімінің
Больше-Чураков жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

*Алты алаштың баласы бас қосқанда,
қадірлі орын –мұғалімдікі.
Мағжан Жұмабаев.*

Қарыштап дамып жатқан жаһандық әлем, қазіргі таңда даму қарқынына көз ілестіретін емес. Ғылым мен білім дамуы басым бағытқа ауысқанымен тәрбие саласы да қатардан қалмауы керектігін тереңінен түсінгендердің бірі этнопедагогиканың негізін салушы ақын Мағжан Жұмабаев еді. Ғылым бастау алған ортада оқу-тәрбие жүйеленетінін білді. Халқының болашағына алаңдаулы ақын осыны ойлап, өскелең ұрпаққа арналған оқу-тәрбие мекемелері мен оған арналған оқу құралдарына қажеттілік туындағанын уақытында сезді. Көзі ашық көкірегі ояу ақын Египед, Қытай, Греция елдерінде жүйеленген тәрбие жүйесі барын тани алды. Ұлтжанды ақын халқының осы қатардан қалыс қалмауын, жастарымыздың да осындай жүйеде сауаттануын қалады.

Мағжан өзінің қысқа ғұмырында осы салада аз еңбек етпеді. Қазақ даласында алғашқылардың бірі боп, тұңғыш педагогикалық оқулықтар қалдырды. Олар: «Бастауыш мектепте ана тілі», «Педагогика» «Сауатты бол» атты еңбектері бүгінде құнын жоймаған оқулықтар қатарында. Педагогика мен әдістеме ғылымына қосқан үлесі орасан зор болды. Ана тілінің мектеп жасындағы баланың тұла бойына қалай сіңіру қажетін айта келіп, ананың ақ сүтімен даритындай берілуі керектігін баса айтады. Яғни бүгінде бала ана тіліне өз тіліне дегендей жанашырлық, құштарлықпен емес, мұғалімнің тілі ретінде қабылдауын байқаған. Бұл жеңіл мәселе емес екеніне назар аударып кеткен

болатын. Бүгінде осы қоғам алдында тұрған басты мәселемізге айналды. Яғни Мағжан педагогикасының басты ұстанымының бірі – ол мектепте балаға, біріншіден, хат таныту мақсат етілсе, екіншіден, ол бала санасы туған халқының әдебиетімен таныстырылып, ұлттық дүниетанымын қалыптастыру керек болатын. Бала сауатын ашып қана қоймай, оған халқына сүйіспеншілік дәнегі қоса берілу қатар жүру керектігін айтты. Төл әдебиетті түсініп оқу, ұғынып оқу мәселесі аталды. Бұл дегеніміз бүгінгі таңда басты басымдылық алған - оқу сауаттылығы. Яғни оқу сауаттылығы сонау Мағжан Жұмабаевтан бастау алады.

Мағжан Жұмабаев орыс, батыс педагог-психолог ғалымдар еңбектерін оқи отырып, сонымен бірге тәрбиенің ұлттық ерекшеліктерін ескере өзінің «Педагогика» атты оқулығын жазудағы ұстанымын былайша сипаттайды: «Тәрбие ғалымдарының пікірлерін таңдап алуға ұмтылдым. Шамам келгенше қазақ жанына қабыстыруға тырыстым... Бізде бұрын пән тілі болмағандықтан түрлі терминдерге тап басқанда қазақша сөз табу көп күшке тиді. Қалайда курстарда оқыған мұғалімдердің жәрдемімен таза орыс сөздері қазақшаға айналдырылды. Ал енді жиһан тілі болып кеткен сөздері қазақшаға аударам деп азаптануды тиіс таппадым». Яғни, Мағжан Жұмабаев өзінің еңбегінде бала тәрбиесіне ұлттық құндылықтарды, мәдениет пен әдебиетімізді қоса сіңіруді мақсат етті. Пәнді халықтың қабылдауына әрі жанына жақын етіп енгізе алды. Осы жолда аянбай еңбек етіп, тыңнан жол салып, жүздеген педагогикалық жаңа терминдер ойлап тауып, тілімізге енгізді.

Мағжан Жұмабаев өз еңбегінде педагогиканың көптеген тәрбие түрлерін атай келе, төрт басым бағытын ашып түсіндіреді. Бірінші, ақыл тәрбиесі – баланың ақыл ойын жетілдіруге, ал құлық тәрбиесі – жан тазалығын қалыптастыруға, сұлулық тәрбиесі – айналасына сөзімен де, ісімен де сүйкімді бола білуге, дене тәрбиесі – қоғамның кез келген ауыртпалығына мойымауға, төзімділікке, еңбекке баулуға үндейді. Бұл бағыттар тегіннен–тегін басымдылыққа еніп отырған жоқ. Мағжан Жұмабаев өз заманының қажеттілігінен алды.

Мағжан Жұмабаев педагогика пәнін беске: жалпы педагогика, дидактика, методика, мектепті басқару және педогогика тарихы деп жіктейді. Әр бөлігінде құнды ойларын келтіреді. Атап айтсақ, жалпы педагогикада адамның тән мен жанды тәрбиелеу жолдарын көрсетеді. Ал дидактикада оқытудың негізгі жолдарын келтіреді. Ұстаздарға тиімді көмекші құрал болатын методиканың қырларын айтады. Оқулық пен оның балаға үйрену жолы барын түсіндіре келіп, белгілі бір пәнді қалай оқыту мәселесі осы таңдалған методикамен байланысты болатынын нақтылайды. Бұнымен шектелмей, мектептің өзіндік құрылымы, салынуы, оқу жүйесі мен уақытын белгілеу бәріне «Мектепті басқару» бөлімінде тоқталады. Әр заманына сай туындаған қажеттілікті ескере педагогиканың мазмұны да өзгертінін сөз етеді. Тәрбие дүниесінде қандай білімпаздар өткен, олар қандай жаңа жолдар тапқан. Педогогика тарихы осыларды баяндайды.

Мағжан еңбектерінде жан дүниесімен өрілген этнопедагогика бой көтереді. Оны ойын талқылап түсіндіру жолдарында аңғаруға болады. Шығыс пен Батыстың педагогикасымен таныса отырып, ұлттық тәрбиемен ұштастыра

сіңіруң жанға қуаныш пен мақтаныш ұялатады. Ол жолда әділетті де көзқараста болады, мысалы, киіз үйді айта келіп, оның бала оқуына жақсы жағымен қоса, тиімсіз қырларын да атайды. Бастысы таза жанға қолайлы етіп ұстау – иесіне де байланысты деп тарқатады. Қазақ баласының тұрмысы ұрпағының тәрбиесімен қабысуы керек деп тұжырымдайды. Одан еш опық жемейтіміз анық, себебі таза ауада шымыр боп өскен ұрпақ зейінді де алғыр, тәні сау болатынын айтады.

Өзім де ұстаз ретінде Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық тұжырымдарына іштей ризашылықпен келісемін. Қалайша көрегенділік танытқан деп, кей тұстарында таңдай да қағамын. Ал енді баласының болашағына білімі мен денсаулығына алаңдаулы ана ретінде, әсіресе, жаныма жақын келгені – еңбегінде қазақ бесігін сөз еткені! Бүгінгі күнде қолайлы деп туғанынан баласына жөргек кигізетін ата-аналарға алтын сырға. Мағжан Жұмабаев қазақ бесігінің пайдасы мен тазалық жағынан да қолайлы, баланың денсаулығына да пайдалы екенін сөз етеді. Ғалымдар жөргектер (подгузник) зиянын жар салып жатыр, әсіресе, ер балалардың болашақта ұрпақ сүюіне қауіп барын енді дәлелдеп жатса, осының бәрін алдын ала тәжірибесінен өткізіп, табиғатпен қабыса өмірін байлаған бабамыздың озық үлгісі – қазақ бесігі екенін Мағжан Жұмабаев білді. Бесіктен ажырауға емес, заман ағымына сай жетілдіруге шақырған.

Мағжан Жұмабаевтың «Педагогика» еңбегі етене психологиямен байланысқан. Баланың тәрбиесіне ортасының әсері барын, ішкі жаны отбасындағы дүниелерді сіңіретінін келтіреді. «Адам баласын, әсіресе, жанын тәрбие қылу керек деп ұғу керек. .. Дүниеде теңіз терең емес, адамның жаны терең ... Адам тілі арқылы ғана жан сырын сыртқа шығарып, басқалардың сырын ұға алады. Ата-ана қатал болса, бала да қатал, ата-ана жұмсақ болса, бала да жұмсақ... Сондықтан баланың маңындағы адам дұрыс мінезді болуы керек... » дегендей ұлағатты ойлар көптеп кездеседі. Қазіргі кезеңнің өзінде психология ғылымы жаңа дамып, елімізде енді-енді дамып келе жатыр десек, ал Мағжан Жұмабаевтың қазақ арасында психология мәселелерін алғашқылардың бірі болып қарастыруы оның білімдарлығын байқатады. Исі қазақ Мағжан Жұмабаевты ақын ретінде жақсы білсе, енді оны әдіскер, психология ғылымына да үлес қосқан ақын ретінде жаңа бір қырынан тануда.

Сайып келгенде, бүгінгі бала тәрбиесі – болашақ тұтас халықтың болашағы, оған жеңіл қарауға болмайтытын ескертті. Әр шешімде, ол оқулық құрастыру болсын, мектеп құрылысы болсын, денсаулығы болсын, көппен кеңесе халықтың талқысынан өтіп, шешімін табуы қажет деген тұжырымда болды. «Арыстандай айбатты, Жолбарыстай қайратты мен жастарға сенемін,» - деп жырлаған өр мінезді патриот ақын ел болашағын елін шын сүйетін әрі білімді жастар ғана жаңа белеске шығарарына сенді. Ол бүгінде еш күмән туғызбайтын ақиқатқа айналды да. Себебі, бүгін білектің емес, білімнің таласқа түскен заманы болды. Білімді бірізді еткен, ұрпағына озық қайнарды жүйелі жеткізе алған ел алдыңғы қатарда келеді. Ендеше ел ертеңін білімді жастар қолына аларына сеніммен қарайық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабаев М. Педагогика. Алматы. 1992 ж.
2. <https://www.tarbie.kz/27816>
3. Қалиев Қ. Этнопедагогика. Астана. 2003 ж.

МАҒЖАННАН ҚАЛҒАН МАРЖАН СӨЗДЕР

*Кудербекова Айнур Сериковна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы білім бөлімінің
№16 жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

*Күншығыстан таң келеді - мен келем,
Көк күңіренеді: мен де көктей күңіренем.
Жердің жүзін қараңғылық қаптаған,
Жер жүзіне, нұр беремін, Күн берем!
М. Жұмабаев.*

Қазақ поэзиясында лирикасының сыршылдығымен әдебиет әлеміне өшпес мұра қалдырған ұлы ақын - Мағжан Жұмабаев.

Ақын 1893 жылы Солтүстік Қазақстан облысы, қазіргі Жұмабаев ауданының Мағжан ауылында дүниеге келген, Өз аулында молдадан мұсылманша сауатын ашады. Одан соң Қызылжардағы медресеге түседі. Мағжан 1910 жылы Міржақып Дулатовпен кездеседі. Міржақып Дулатов - Мағжанның орысша сауатын ашқан алғашқы адам. Мағжан 1911-1912 жылдары Уфадағы атақты «Ғалия» медресесінде оқыды. Сол тұста татар жазушысы Ғ.Ибрагимовпен танысып, ақындық өнер жолына біржола бет бұрады. Ол Омбыдағы мұғалімдер семинариясын бітірді.

Мағжан алғашқы өлеңін 12 жасында жазды. Көп ұзамай жас ақынның «Шолпан» атты өлеңдер жинағы жарық көрді. Содан бастап Мағжан Жұмабаев қазақ әдебиетінің поэзия көгінде жарқыраған жарық жұлдызына айналды.

М.Жұмабаев 1917 жылдан бастап «Алаш» қозғалысына белсене араласты. 1921 жылы Қызылжарда «Бостандық туы» газетінде редактор болды. 1922 жылы Ташкент қаласына барып, «Ақжол» газетінде, «Шолпан» журналында қызметтер атқарды. 1923-1926 жылдары Мәскеудегі «Күншығыс» баспасында қызмет атқара жүріп, ақын В.Брюсов жетекшілік ететін Әдебиет-өнер институтында оқыды. 1927 жылы елге оралып, Қызылжардағы педагогикалық техникумда әдебиет пәнінен сабақ берді.

1929 жылы Мағжан Бутырка түрмесіне қамалып, 10 жылға сотталып, Карелияда айдауда болды. Горькийдің және оның «Қызыл кресте» істейтін әйелі Екатерина Пешкованың өтініш хатымен 1936 жылы түрмеден босап шықты. 1936 жылы ол Қызылжар қаласындағы мектепте орыс тілі мен әдебиетінен сабақ

береді. 1937 жылы Алматыға келді. 1937 жылдың 30 желтоқсанында қайтадан жазықсыз тұтқындалып, 1938 жылы 19 наурызда атылады.

Мағжан - сезімнің жыршысы, сыршыл ақын. Сыршылдық, әсіресе оның махаббат тақырыптарына жазған өлеңдерінде өзгеше көзге түседі. Мағжан поэзиясынның тақырыбы да әр алуан. Өзі өмір сүрген жаңа ғасыр басында Мағжан бармаған, ол жырламаған тақырып жоқ деуге болады, бірақ бәріне ортақ желі біреу ғана болды, ол – елінің тағдырына ортақтастықты білдіру. «Жазғы таң», «Зарлы сұлу», «Туған жерім – Сасықкөл», «Балалық шақ», «Қазағым» және т.б. жырларынан бір сәтке де елін естен шығармайтын ұлтжанды жас ақын жүрегінің тебіренісі сезіледі.

М.Жұмабаев Ресей отаршылдарының құнарлы жерлерді тартып алып жатқан әрекеттеріне наразылық білдіретін «Туған жерім – Сасықкөл» сияқты көптеген өлеңдер жазған. Өлеңнің негізгі мазмұнында Сасықкөлдің табиғатын, халыққа пайдасын көркем суреттермен бейнелей отырып, соңында сол қымбатты жерден айырған отаршылдарға қарсы үн көтерген тұжырым жасайды

Алыстан мұнарланып шалқыған көл,
Бетінде күннің нұры балқыған көл.
Жарасып саф күмістей ақ көбігің,
Мап-майда мөлдіріңе қалқыған көл,
Жан-жануар суыңды ішіп, тоймаған көл.
Көз салып жалтырыңа, мұңға батып,
Ғашықтар жарын іздеп, ойлаған көл,-
ашықтар жарын іздеп, биалаған көл,

деген сияқты тамаша әсерлі суреттерден тұратын пейзаждың әдемі үлгілері бірінен-бірі сұлулығымен, сезім қозғауымен асып келіп, терең мағыналы саяси мұнмен түйінделеді:

Айдың көл, атақоныс, құт болған көл,
Сусын боп сұрағанға, от болған көл.
Кеше бірлік, ынтымақ түгел шықты
Бейне бір сенің басың сүт болған көл.
Білмеймін не боларын, қайран көлім,
Жарайды тең болмаса күн мен түнің.
Итініп қарашекпен келіп қонса,
Басыңнан құсың ұшып кетер сенің.

Мағжанның лирикасында адам жанының ішкі сезімдерін үлкен тебіреніспен жырлаған өлеңдер едәуір мол.

Мысалы: «Мен сорлы», «Жаралы жан», «Батқан күн», «Сарғайдым», «Қысқы жолда», «Жазғы жолда», «Алдамшы өмір», «Күздігүні», «Мені де, өлім, әлдиле» және т.б. Өлеңдерде ақын қазақ халқының алдында тұрған жолдың қиындығын ерте сезгендей. «Жазғы жолда» деген өлеңіндегі:

Айнала - өлім, ешбір үн
Жапан түзде жалғызбын.
Перісі неге келмейді?

немесе

Жол жыландай иірілген,
Шаң ерініп үйірілген,
Ешбір леп жоқ, тып-тымық.
Аңсап есім жия алмай,
Көзімнің жасын тыя алмай,
Өлсем екен тұншығып! –

деген өлең жолдарынан ақынның нәзік жанымен астасып жатқан мұң танылады. Жаздың да, қыстың да суреттерінен ақын жаны тыншу таппайды. Табиғат суреті мен ел тағдырын салыстыра бейнелі сурет жасайды. Мағжанның «Қысқы дала», «Жазғы дала», «Қараңғылық қоюланып келеді» және т.б. өлеңдерінде халқының мұңын жоқтау көрініс тапқан. Бұларда жинақтық, жалпылық мұң басым. Мағжанның нақты өз басындағы қайғы-қасіретпен ұштасып жатқан өлеңдерінде де мұң әсерлі сезіледі. Бұлар: «Мені де, өлім, әлдиле», «Ой», «Күздігүні», «Алдамшы өмір», «Альбомға», «Жел», «Сағындым», «Сарғайдым», «Түс», «З-ға», «Бүгінгі күн өмір, өлім – менікі» т.б.

Мағжан туған табиғатты жырлап, кіршіксіз тазалықты содан іздейді. Ақынның шерлі жүрегі содан ғана тағат тапқан. Ақынның табиғатты жырлаған өлеңдері: «Қайық», «Жел», «Толқын», «Көкшетау», «Алатау», «Жазғытұры», «Күз» және т.б. Осы тақырыптағы озық үлгідегі өлеңінің бірі – «Толқын».

Толқыннан толқын туады,
Толқынды толқын қуады,
Толқынмен толқын жарысад.
Күңіренісіп кеңеспен,
Бітпейтін бір егеспен,
Жарысып жарға барысад.
Сылдыр, сылдыр, сылдырап,
Бірінің сырын бірі ұрлап,
Толқынды толқын қуады.
Толқынды толқын қуады.

Мағжан өлеңдеріндегі сұлу сезім оның махаббат тақырыбындағы өлеңдерінен айрықша сезіледі. Ақынның мөлдір сезімі өлең жолдарына өзгеше әсер береді. Ақынның осы бағытта жазған өлеңдерінің бірі – «Сүй, жан сәулем»:

Сүй, жан сәулем, тағы да сүй, тағы да!
Жылы, тәтті у тарады қаныма.
Бұл ләззаттың бір минутын бермеймін,
Патша тағы, бүкіл дүние малына.
Сүй, жан сәулем, тағы да сүй, тағы да!
Жылы, тәтті у тарады қаныма.
Жасағаннан бір-ақ нәрсе тілеймін:
Өтпесе түн, атпаса екен таңы да!

Осы өлеңде ақын махаббаттың бір сәттегі қызыққа, ләззатқа толы шағын жеткізеді. «Бұл ләззаттың бір минутын бермеймін, патша тағы, бүкіл дүние малына» деп, бүкіл ақыл-ойды, жан дүниені сезім жеңген сәттің шыншыл суретін

жасайды. Махаббат сезімінің суреттері ақынның «Сен сұлу», «Жұлдызды жүзік, айды алқа ғып берейін» т.б. өлеңдерімен толыға түседі.

Мағжан - махаббаттақырыбына көпөлеңарнағанақын. Оларда махаббат сезімін романтикалық биікке көтереді. «Сен сұлу» - сондай романтикалық сезімге құрылған өлеңдердің бірі.

Ақын мұнда көктемнің, найзағайдың, орманның, кең даланың, күміс табақ айдың, жібек желдің, хош иісті гүлдің, әдемі аспанның, асқар таудың, өзеннің, туған жердің, сылдыр қаққан судың, қаңқылдаған құдың, айдыннан көтерілген бұдың, алтын күннің, жұлдызды түннің, ғажап дүниенің сұлулығын көркем суреттей келіп, соның бәрінен сүйген жар сұлу деп жар салады.

Толып жатыр түрлі сұлу дүниеде,

Бәрінен де маған, сәулем, сен сұлу, деп қорытады.

Ақын үшін махаббат сезімінен сұлу сұлулық жоқ. Оны "Жұлдызды жүзік, Айды алқа ғып берейін" деген өлеңінен де көреміз.

Келші, көзім, күн бетінді көрейін,

Сүйші, сәулем, тұншығып мен өлейін.

Жет, жұлдызым, жылжып қана жібектей,

Жұлдызды жүзік, Айды алқа кып берейін...

Сөзің - сиқыр, есті тұман басқандай,

Ессіз жүрек дария болып тасқандай.

Күлкің, Күнім, күндей күміс табаққа,

Мінсіз сұлу меруертті шашқандай...

Еркетайым, келсең егер қасыма,

Сәулелерден шоқ қадар ем басыңа.

Көз жасымнан меруерт тізіп берер ем,

Келші, күлмей көзден аққан жасыма.

Мұндағы мазмұн сұлулығын ақын дыбыстарды үндес - тіре қолдану арқылы қайталау тәсілімен, сұлулығымен күшейте түскен. Мысалы, жоғарыдағы үзіндіде "к", "с" "ж", "а", "е", "м" т.б. дыбыстар қайтала қолданылып дыбыс үндестігін құрап тұр. Мағжанның бұдан басқа да оқыған сайын әуезі мейірінді қандыратын сұлу өлеңдері жетерлік. "Шолпы", "Жан жарымды бір сүйейін түсімде", "Сүй, жан сәулем" және т.б. қоңыраудай сыңғыр қаққан өлеңдері дыбыстар үйлесіміне құрылған. Мағжан поэзиясы лирикалық өлеңдермен ғана шектеліп қалмайды. Ол - эпикалық жанрда да қарымды еңбек етіп, мол мұра қалдырған ақын. Оның "Қорқыт" (1922), "Ертегі" (1922), "Оқжетпестің қиясында" (1923), "Қойлыбайдың қобызы" (1923), "Батыр Баян" (1923), "Жүсіп хан" (1924) тәрізді бірнеше поэмалары бар. Мұның ішінде көркемдігі келіскен, терең мағыналы шығармаларының бірі - "Қорқыт".

Мағжан Жұмабайұлы –әлемдік әдебиеттегі символизм, сентеманализм ағымдарын, романтизм әдісін қазақ сөз өнерінде орнықтырған классик болған. Ақын ендігі үміті мен арманын жастарға артады.

Арыстандай айбатты,

Жолбарыстай қайратты,

Қырандай күші қанатты,

Мен жастарға сенемін!- деп, ақын өзінің ертеңінен үміт үзбейтіндігін, бүгінгі кеткен есені, ұтылысты ертең-ақ «көздерінде от ойнаған, ар - намысты жандарынан да қымбат көретін» жастардың қайтаратындығына кәміл сенеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мағжан Жұмабаев. Көп томдық шығармалар жинағы. Аудармалар, ғылыми еңбек мақалалар.-Алматы.: Жазушы, 2005 ж.-232б.
2. Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. - Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2010.ISBN 9965-26-096-6
3. Жұмабаев М. Өлеңдері, прозасы және әдеби зерттеулер / Құрастырған Ж.Сүлейменов. – Петропавл, 2006. – 428 б.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚ ПЕДАГОГИКАСЫН ДАМУҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

*Мырзахмет Толганай Маратқызы,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Жангелдин ауданы білім бөлімінің
Албарбөгет жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Мағжан Жұмабаевтың поэтикалық мұрасы елімізде және одан тыс жерлерде жоғары бағаланады. Қазақ Ғылым академиясының академигі А.Х. Марғұлан былай деп жазады: «Мағжан Жұмабаев қазақ халқына ағылшындар үшін Шекспир, орыстар үшін Пушкин сияқты маңызы зор» [1]. Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ой-пікірлерін, моральдық-этикалық көзқарастарын зерттеу, оның ақын, ұстаз және әділ тұлға ретіндегі тұлғасын сипаттамайынша мүмкін емес. Шығармашылықтың педагогикалық мазмұны оның мінез-құлық қасиеттерінің ерекшеліктерінен басталады.

М.Жұмабаевтың дүниетанымынан, халық өмірінің тереңіне деген сезімталдығы әдеби мұрасының педагогикалық мәнін айқындайтын бастамасы болып табылады. Әдеби шығармашылықтың ғылыми-педагогикалық, оқу-әдістемелік қызметімен ұштасуы ақын талантының жан-жақтылығын, танымының энциклопедиялық сипатын айқындайды.Тілдің қоғамдағы орнын терең сезініп, оны зерттеуді басты міндеттердің бірі деп есептеген Мағжан қазақ тілін оқыту әдістемесін жасауға тікелей қатысқан.

1922 жылы Орынборда ол халық педагогика ғылымының қалыптасуының бастамасы болып табылатын, бүгінгі күннің сұранысына сай бірегей педагогикалық еңбек болып табылатын педагогика туралы қазақ тіліндегі тұңғыш теориялық еңбек – «Педагогика» жарық көрді. Тілдің қоғамдағы орнын терең түсініп, оны зерттеуді оқу-тәрбие процесінің басты міндеттерінің бірі деп есептеген Жұмабаев практик ұстаз ретінде оны ұлттық мектепте оқытудың

әдістемесін жасауға тікелей атсалысты. «Педагогиканың» негізін құраған идеялардың дамуы 1923 жылы жарық көрген «Бастауыш мектептегі ана тілі» еңбегі болды.

М.Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастарының негізгі ережелері:

- Педагогикалық процестің негіздерінің бірі - оның психологиялық негіздемесі деп санайды.

- Тәрбие мен оқытудың мақсатын, міндеттерін, мазмұнын, принциптерін айқындайтын жетекші факторларға этнопедагогика мен этнопсихология идеялары жатады: «Әр ұлттың перзенттері өз халқының арасында өмір сүріп, еңбек ететіндіктен, мұғалім оларды ұлттық салт-дәстүр рухында тәрбиелеуге міндетті».

- Адамгершілік тәрбиесінің факторлары: отбасы мен мектеп, мұғалім тұлғасы .

- Тіл мен әдебиетті кіріктіру идеясы - осыған байланысты тілді оқытудың құралдарын, формаларын, принциптерін, кезеңдері мен реттілігін айқындауды қамтиды [2].

Педагог адамгершілік тәрбиесінің мақсатын адамгершілікке бағытталған ойлау, ой-пікір қабілетін дамыту деп көрсетеді. Дұрыс таңдау жасай білу адамда өзін-өзі жетілдіруге саналы түрде ұмтылу, ерік-жігер мен мінез-құлықты нығайту, өзіндік ізденіс процесінде қалыптасатын моральдық ұстанымдар мен берік моральдық сенімдердің болуын талап етеді деп санайды. Қазақ мұғалімі адамгершілік тәрбиесінің мәселелерін шешудің тағы бір маңызды құралы – эстетикалық қажеттіліктерді оятуға, көркемдік талғамды тәрбиелеуге, баланың қабілетін дамытуға арналған эстетикалық тәрбие деп санайды және М.Жұмабаев мысал әдісін ғана емес, әңгімелесуді де ерекше көрсетеді. Ғалымның физикалық жазаға деген көзқарасы теріс болып табылады.

Ол терең дінге бет бұрған бола отырып, баланың бойындағы діни сезімдерді тәрбиелеуге үлкен мән берген, бұл сезімдерді өзін-өзі адамгершілікке баулитын руханияттың негізі деп санаған. Оның шығармашылығында отбасы тәрбиесі мәселелері маңызды орын алады. М.Жұмабаев балаға сөз емес, жақын адамдардың іс-әрекеті көбірек әсер ететінін, осы орайда бала тәрбиесінде отбасындағы берекелі ортаның, ата-ананың жоғары адамгершілік қасиеттерінің маңызы зор екенін алға тартады.

Академик Г.Н.Потаниннің болжамы орындалды. Мағжан Жұмабаев ірі түркітанушы, тарихшы, лингвист, орыс классикалық мектебі рухындағы ұстаз, «Педагогика» еңбегінің авторы болды. Айта кетейік, М.Жұмабаевтың «Педагогика» атты ғылыми еңбегінің әлі күнге дейін орыс тілінде аудармасы жоқ, 1992 жылы қазақ тіліне аударылып, жарық көрген [3].

Мағжан Жұмабаевтың «Қыр баласы» деген лақап атпен жарияланған ұстаздық және қазақ халық өнері туралы көптеген мақалалары бар. Оның ағартушылық-ағарту тақырыбына арналған өлеңдері де аз емес. Олардың дені жастарды білімге шақырады («Білім мен мәдениетті қалай аламын», «Мен жастарға сенемін», «Кедей қазақ», «Қазіргі әуендер», т.б.) [4].

Филолог «Бастауыш мектептегі ана тілі» (1923) еңбегінде: «Ұлттық мектептің негізі – ана тілі. Әр халық өзіне тән мектеп жасайды. Сондықтан қазақ мектебіндегі ұлттық тіл ана тілі болуы керек. Дегенмен, бір халықтың тарихында белгілі бір жағдайларда, белгілі бір дәуірлерде ұлттық мектептердегі ана тілі өгей ұлдың күйінде қалуы мүмкін. Біздің мектеп осындай дәуірден аман өтті және енді ғана ана арнасына қайта оралуда» деп жазған. Бұл ұсыныстарды Мағжан Жұмабаев бір ғасыр бұрын жазған, ХХІ ғасырда аталған ұсыныстардың әлі де өзекті болатынын ешкім білген жоқ.

Ол қазақ тілінің тағдыры, оған деген сүйіспеншілік туралы жазады, халық үшін тілден артық ештеңе жоқ деген негізгі ойды білдіреді. Мысалы, 1919 жылы Омбыда жазылған «Қазақ тілі» поэмасында «жарқыраған жұлдыз – бабалар тілі», «асыл қазынам, тілім», «таза, терең, өткір, күдіретті» деген жолдар бар және т.б. Одан әрі Жұмабаев қазақ тілінің өз отбасында асырап алған баланың күйіне неліктен тап болғанын түсіндіреді, әрі қарай былай жазылған: «Кешегі буындағы мектепте араб, парсы және басқа тілдердегі мәтіндерді көзсіз жаттап алған, мектеп анасынан (тілінен) айырылған жетім баладай көрінетін. Өкінішке қарай, бүгінгі күнге дейін мектеп жетім кейпінен тайған жоқ. Рас, соңғы онжылдықта ана тілі айдау мен масқаралаудан арылып келе жатқандай. Тіл үйренуге арналған нұсқаулықтар шығарылды. Курстар ұлттық педагогикалық кадрларды дайындауда, балалар «Әліп-бидің» орнына «Әліппадан» үйренеді, араб, парсы сөздерін бос жаттаудың орнына ана тілінде мақал-мәтелдер, өлеңдер оқиды».

М.Жұмабаевтың «Педагогика» оқулығын және оның басқа да публицистикалық мақалаларын оқи отырып, ХІХ ғасырдың соңы мен ХХ ғасырдың басындағы Қазақстанның білім беру жүйесінің жалпы жағдайын жақсы түсінуге болады. Ол ана тілінің жойылуының басты себептерінің бірін қазақ тілін үйренуге арналған балалар мен ересектерге арналған оқулықтар мен оқу құралдарының, оны меңгеру әдістемесінің жоқтығы деп атайды. Бұл ең алдымен жазба әдеби тілдің сақталуына қауіп төндіретінін меңзейді, өйткені ол заманда қазақ тілінде кітаптар өте аз болатын. Бұл мәселе біздің заманымызда қандай да бір түрде сақталуда, өйткені тіл мамандары мен ана тілінің мәселелерімен айналысатын мамандар тәуелсіздік алған 30 жыл ішінде бізде қазақ тілін зерттеудің тиімді әдістемесі мен технологиясы жасалмағанын айта өту керек.

Жұмабаев қазақ халқын соқыр еліктеушіліктің бұрыс жолынан сақтандырады, мектептегі оқу-тәрбие үрдісіндегі идеологиялық үстемдікке қарсы тұрады, өскелең ұрпақтың үлкен репрессиялық мемлекеттік аппараттың тіл алғыш, тамырын, тілін, тарихын ұмытқан рухсыз тұлғаларға айналуын көргісі келмейді.

«Қазақтың тағдыры, олардың келешекте халық болып сақталуы біздің мектебіміздің іргетасының қандай болатынына тікелей байланысты», - деп «Педагогика» авторы былай деп жалғастырады: «Егер біз оны таза, сау етіп жасай алсақ, қазақтың рухына сай болса, болашаққа алаңдамауға әбден болады. Ал егер біз мұндай іргетасын қаламасақ, болашақ ымырт болып көрінеді».

Көптеген алашордалықтар сияқты, Жұмабаев қоғам мен мемлекеттің қоғамдық-саяси, оқу-ағарту, мәдени, экономикалық құрылымының барлық салаларына батыл, тәуелсіз көзқараста болды, Кеңес өкіметі тарапынан жиі ұшырасты, айыптаулардың салдарынан бірнеше рет түрмеге жабылды, ал 1938 жылы наурызда алашордалық және жапон тыңшысы ретінде атылып, кейін ақталған.

Мақалада Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық жолын зерттеу нәтижелері берілген. Оның педагогикалық жолы туралы қолда бар деректерді хронологиялық өңдеуге бірінші әрекет жасалды, бұл ерекше мұғалімнің педагогикалық өмірбаянын қайта құруға мүмкіндік берді. Алынған деректер М.Жұмабаев тағдырының еліміздің тарихымен сабақтастығын айқын көрсетті. Қазақстанда Мағжан Жұмабаевты еске алу мақсатында пошта маркасы шығарылды, шығармашылығы туралы деректі фильм түсірілді, ескерткіштер орнатылды, оқу орындары мен көшелерге есімі берілді. 1995 жылы Р.Н.Көшенованың «Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастары» атты кандидаттық диссертациясын қорғалды. Орыс педагогикалық қауымдастығы ұстаз Мағжан Бекенұлы Жұмабаевтың есімін енді ғана ашып жатыр. «Педагогика» монографиясы орыс тіліне аударылып, басылып шығады. М.Жұмабаевтың педагогикалық еңбектері әлі де өз зерттеушісін күтуде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. https://www.solovki.ca/writers_023/jumabaev.php
2. М.Жұмабаев Педагогика.-Алматы:Ана тілі. 1992 – 160 бет.
3. Жумабаев, Мағжан // Википедия: свобод. энцикл. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Жумабаев_Мағжан
4. <https://pkzsk.info/k-130-letiyu-pedagogicheskaya-deyatelnost-magzhana-zhumabaeva/>

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ

*Паней Сулушаш,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Федоров ауданы білім бөлімінің
Ыбырай Алтынсарин атындағы
жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Қазіргі әлемде, қайта құру кезеңінде Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ізденістері білім беру, өскелең ұрпақты тәрбиелеу, халықтық білім беру жүйесін демократияландыру мәселелерінің өзектілігін танытады. Жұмабаевтың өз заманының Жаңа мектебі мен жаңа педагогикалық ғылымы туралы тұжырымдарында қазіргі мектептің проблемаларын бейнелейтін, қазіргі

педагогика мәселелеріне жаңа көзқарас пен өзіндік көзқарасты көрсететін идеялар мен әзірлемелер көрнекі және қолжетімді түрде көрсетілген. Балаларды шығармашылықпен ойлауға, олардың рухани қажеттіліктері мен адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға, патриотизмге баулуға және дарынды тұлғалардың «жоғалуына» жол бермей тәрбиелеуге үйрету ниеті - мұның бәрі Мағжан Жұмабаевты білім беру жүйесін реформалау жолы туралы ойлануға және жаңа тәсілдер мен әдістерді іздеуге мәжбүр етті.

Өскелең ұрпақты тәрбиелеуге үлкен мән бере отырып, мұғалім қазіргі қоғамның прогрессивті дамуындағы гуманитарлық ұстаздың қызметін басты рөлге алады. Бұл идея қоғам мен мемлекеттің басым міндеттерінің бірі Қазақстанның жоғары адамгершілікті, жауапты, шығармашылық, бастамашыл, құзыретті азаматының қалыптасуы мен дамуын тәрбиелеу, әлеуметтік-педагогикалық қолдау болып табылатын заманауи біліммен үндеседі.

Осыған сүйене отырып, қазіргі заманғы тәрбиелік идеал анықталды – бұл өз елінің жоғары адамгершілік, шығармашылық, құзыретті азаматы, ойдың, сөздің және істің бірлігі негізінде кемелді адамның қалыптасуы, Отан тағдырын өзінің жеке тұлғасы ретінде қабылдайтын, өз елінің бүгінгі мен болашағы үшін жауапкершілікті сезінетін, көпұлтты халықтың рухани және мәдени дәстүрлеріне негізделген.

Мағжан Жұмабаев тұлғасының ұлы мәні оның өмірі мен қызметінің кезеңдерінің құрамдас бөлігі болып табылады, ол оның туындыларында көрініс тапты және қоғам өміріндегі тарихи және мәдени өзгерістерге байланысты болып табылады.

Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастарының негізгі ережелері: Педагогикалық процестің негізі оның психологиялық негіздемесі болып табылады; Этнопедагогика, этнопсихология идеялары тәрбие мен оқытудың міндеттерін, мақсаттарын, мазмұнын, принциптерін айқындайтын жетекші факторлар болып табылады; Адамгершілік тәрбиесінің факторлары; отбасы және мектеп, тәрбиешінің жеке басы; Тіл мен әдебиетті интеграциялау, тілді оқытудың құралдарын, формаларын, принциптерін, кезеңдері мен реттілігін анықтау.

Мұғалімнің жұмысында тәрбие мәселелері маңызды орын алады. Жас ұрпақтың дене тәрбиесіне үлкен мән бере отырып, мұғалім үйлесімді, жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру берік моральдық өзексіз мүмкін емес деп есептеді.

Жұмабаев адамгершілікке тәрбиелеудің мақсатын адамгершілікке бағдарланған ойлау мен іс-әрекетке қабілеттілікті дамытудан көреді. Дұрыс таңдау жасау қабілеті, мұғалімнің пікірінше, адам бойында өзін-өзі жетілдіруге, ашуланшақтық пен мінезге саналы түрде ұмтылу, өзінің идиалын іздеу процесінде қалыптасуы мүмкін моральдық принциптер мен берік моральдық сенімдердің болуын талап етеді. Педагог адамгершілік тәрбие мәселелерін шешудің маңызды құралы эстетикалық қажеттіліктен арылуға және көркемдік талғамға тәрбиелеуге, балада көркемдік шығармашылық пен өнерде өзін-өзі көрсету қабілеті мен ұмтылысын дамытуға арналған эстетикалық тәрбиені

қарастырады. Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеу әдістерінің ішінде Жұмабаев мысал әдісін ғана емес, жазаны, сендіру, әңгімелесу әдісін де бөліп көрсетеді. Мұғалім физикалық жазаны дұрыс деп санамайды.

Терең діндар адам бола отырып, баланың бойындағы діни сезімдерді тәрбиелеуге үлкен мән берді, оларды адамгершілік өзін-өзі жетілдіруге итермелейтін руханилықтың негізі деп санады. «Отан отбасынан басталады», - демекші, Жұмабаев балаға сөз емес, оған жақын адамдардың іс-әрекеттері әсер етеді деп мәлімдеді. Осыған байланысты балаларды тәрбиелеуде отбасындағы қолайлы жағдай, ата-аналардың жоғары моральдық қасиеттері үлкен маңызға ие. Ол тәрбиешіге қойылатын негізгі талаптарды әзірледі: олар кәсіпқойлық, балаларға деген сүйіспеншілік, тілді жақсы білу және жақсы сөйлеу, баланың жеке басын құрметтеу.

Мағжан Жұмабаевтың пікірінше, сабақтың басым түрі әдеттегі мағынада сабақ емес, оқушылармен еркін әңгімелесу болуы тиіс: оның барысында балалары оқу, жазу, арифметика, тарих, география, табиғаттану бойынша грамматикалық ережелерді, олардың жасына қол жетімді ақпаратты меңгергені абзал.

Ол білім беру процесінің заңдылықтарын ашуға, педагогиканың ғылым ретіндегі сипатын анықтауға тырысты. Ол оқушыларға педагогиканың ғылым ретінде дамуына ықпал ететін эксперимент жолында батыл болуды ұсынды. «Педагогика ғылымы біздің заманымызда философиялық аяндармен емес, барлық жерде шыдамды және табанды тәжірибелермен дамиды...», - деді Жұмабаев.

Педагогикадағы еркіндік қағидатын негізге ала отырып, Мағжан Жұмабаев барлық педагогикалық тұжырымдаманы негіздеді. Жұмабаев – педагогиканың негізін салушылардың бірі десек те болады, өйткені ол педагогика саласын тереңірек және жан-жақты зерттеуге тырысты, ол өзінің замандастары мен ізбасарларына қарағанда, кез-келгенімен баланың ішкі әлемін, оның тілектерін, қызығушылықтары мен ұмтылыстарын зерттеу қажеттілігін түсінді.

Жұмабаевтың көзқарасында оқытудың өмірмен байланысы ерекше орын алады. Ағартушы оқушылардың өмірлік тәжірибесі неғұрлым бай және жан-жақты болса, балаларды мектепте сәтті оқытудың мүмкіндіктері соғұрлым көп болады, пәнаралық байланыстар орнату және оқу құштарлығын арттыру оңайырақ болады деп санайды. Бұл принцип оқытудың қол жетімділігі принципін, яғни оқушыларға күрделі оқу материалын қол жетімді түрде жеткізуді білдіреді. Табысты оқытудың негізі ретінде мұғалім екі негізгі дидактикалық талаптардың сақталуын келтіреді:

- оқушыға үйрететін барлық нәрсе түсінікті және қызықты болуы;
- оның ақыл-ой күштері ең тиімді жағдайда болуы.

Мағжан Жұмабаев оқудағы беріктік қағидатын әзірлеуге баға жетпес үлес қосты, оқуда білімнің, іскерліктің, дағдылардың беріктік дәрежесіне қол жеткізуге бағытталған кейбір ерекшеліктерді, жағдайларды белгіледі.

Педагог білімді берік игерудің маңызды алғышарты оқушының білімнің мәні, идеясы және оның әр компоненті туралы нақты түсінігінің болуы деп санады. Білімнің мақсаттарын түсіну оқушының ақыл-ойын жандандырады, оқудағы қиындықтарды жеңуге және оның ең жоғары нәтижелеріне қол жеткізуге күштерін жұмылдырады. «Балаларда оқуға деген ұмтылыс соншалық, бұл тілекті қанағаттандыру үшін олар көптеген қиын жағдайларға бағынады және көптеген кемшіліктерді кешіреді», - деді Жұмабаев.

Өз кезегінде Жұмабаев оқушылардың белсенділігін, олардың шығармашылық қызметін ынталандыратын, оқытуға кедергісіз және қолайлы атмосфера құратын әдістер мен әдістердің тұтас жүйесін әзірледі.

Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық әдістері:

1. Оқытудағы көрнекілік.

Педагог көрнекілікті берік білімге жетудің күшті құралы деп санады. Бұл түсінікке ол өте кең мағына берді. Оқудағы көрнекілік баланың тірі бейнелерді, эмоцияларды есте сақтауын қамтамасыз ету, балалардың қиялын, заттарды терең білуге деген ұмтылысын ояту үшін қолданылуы керек.

2. Әңгіме-әңгімелесу.

Мағжан Жұмабаев қызықты сюжет бойынша әңгіме құрастырып, кейіпкерлердің басынан кешкен оқиғалары мен іс-әрекеттерін бейнелі түрде суреттеп, балаларды баурап алып, кейіпкерлерге жанашырлық танытуға мәжбүр етті. Тілдің мәнерлілігі, оқушыларға моральдық әсер ету күші - Мағжан әңгімелерінің өзіне тән ерекшеліктері. Балалардың көңіл-күйінің көтерілуге педагогикалық шеберлік, жазушылық талант және балаларға деген ерекше сүйіспеншілік арқылы қол жеткізілді.

3. Эмоционалды әсер ету әдісі.

Жұмабаев оқушыларға әртүрлі эмоционалды әсерлердің тұтас әдістемесін жасады, ол тарихқа деген қызығушылықты ояту және оқушылардың ақыл-ой әрекетін белсендендіру үшін кеңінен қолданылды. Мұғалімнің соғыс оқиғалары туралы, тарихи оқиғалар туралы әңгімесі кешке дейін жалғасқан ертегі саяхатына айналды. Мағжан оқиғаны көрсете білгені сонша, оқушылар тындаушылардан жанашыр серіктестерге айналды. Әрине, балалар мұндай оқиғаларды өмір бойы есте сақтады.

4. Қиындық жағдайы.

Кейде Жұмабаев оқу процесінде оқушылардың ақыл-ой әрекетін белсендіру құралы ретінде «қиындық жағдайын» тудырды, белгілі бір нәрсені біріктіру арқылы жаңа нәрсе жасалатын жағдайлар жасалды. Ол оқыту әдістерінің икемділігін қолдануды талап еткенде ғана дұрыс болды. Педагогтың пікірі бойынша, мұғалім кәсіби түрде кез-келген әдісті бұрмалап, өз қажеттілігіне, оқушы қажеттілігіне ыңғайлай алады.

5. Оқушыларға жеке көзқарас.

Оқу жұмысын жандандыруда оқушыларға жеке көзқарас үлкен маңызға ие екені белгілі. Мағжан Жұмабаев өз оқушыларының ерекшеліктерін үнемі зерттеп, оқушының жеке басының әр ерекшелігін ажырата білді.

Жаңа формациядағы адамды тәрбиелеу перспективаларын қалыптастыра отырып, Жұмабаев оларды халықтың рухани-адамгершілік дәстүрлерімен тығыз байланыста көрді. Педагогтың пікірінше, мектепте қазақ мәдениетіндегі ең жақсы тәрбие дәстүрлері болуы керек және сонымен бірге бүкіл прогрессивті әлемдік мәдениетпен қамтамасыз етілуі керек. Уақыттың өзі отандық педагогиканың негізін қалаушының осы ойларын талап етті. Өйткені, қазіргі мектептің міндеттерін шешудің кілті тарихи сабақтастық, Жаңа дүниетанымды қалыптастыруда ұлттық мәдениетті сақтау қағидаттары болып табылады. Жұмабаев құрған мектептің моделі қазақ әдебиетіндегі ең үздік тәрбие дәстүрлерін қамтиды және сонымен бірге адамды бірегей құбылыс ретінде тәрбиелеу мақсатын айқындай отырып, қазіргі заманғы талаптарға жауап береді.

Осылайша, Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық идеялары мен көзқарастары өз уақыты үшін озық болып қана қоймай, қазіргі заманмен үндестігі және өзектілігімен педагогикалық практикада қолдануға таптырмас құрал.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. М. Жұмабаев «Педагогика» - Алматы, 1993 ж.
2. Елеукенов Ш. «Мағжан. Шығармашылық өмірбаяны» Алматы «Санат» 1995 ж.
3. Храпченков Г.М. «Мектептің тарихы және Қазақстанның педагогикалық ойлары» - Алматы «Қайнар», 2008 ж.
4. КСРО халықтарының мектеп тарихы мен педагогикалық ойының очерктері: XIX ғасырдың аяғы-XX ғасырдың басы / ред.Э. Д. Днепров, с. Ф. Егоров, Ф. г. Паначин, Б. К. Тебиев. - М.: Педагогика, 1991 ж.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ «ӨМІР» КОНЦЕПТІСІ

*Смагулова Гульжазира Гинятовна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Рудный қаласы білім бөлімінің
Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

«Мағжанның қай өлеңі болса да қазақ әдебиетінің тарихынан қалайда сыбағалы орын алуы талассыз ақиқат», - деген Жүсіпбек Аймауытовтың пікірі ақынның тарихтағы орнын шегелеп, өскелең ұрпақты тәрбиелеудегі поэтикалық қаламын ұштай түседі. Сөз өрнегімен «арыстандай», «жолбарыстай», «қырандай» қалыпты қасиеттерді жастар бойынан көргісі келген ақынның әр сөзі тәрбиеге толы. Әсіресе, өмір тақырыбын қозғаған туындылары осының дәлелі десем, қателеспеймін.

«Поэтизм» дегеніміз – бейнелі, көркем, әсерлі сөз. Поэтизмдердің шоғырланып жұмсалуды шығарма жанрына қатысты. Әдетте поэтикалық сөздер мен тіркестер, яғни сөз-образдар өлең тіліне көбірек тән болады» деп Рәбиға Сыздықова сөз-образдардың орнын зерделеген. Поэтика дүниесі – образ халықтың ұлттық бейнесін, дүниетанымын таныта алады. Образ жасауда, әрине, ең басты терең ұғымдар, қазіргі кеңістікпен айтқанда терең «концептілер» маңызды рөл атқарады. Мысалы, «дүние» - «өмір» макроконцептісінің бөліктері ақындық тұлғаны танытуда шынайылықты көрсете алады, яғни ақын қолданған концептілер арқылы белгілі бір халықты тануға болады. М.Жұмабаевтың «Өмір» атты өлеңінде:

Мана көкті қаптап еді қара бұлт,
Күн күркіреп қорқытып, ұшырып құт:
Көк тұнжырап мұңайып, қабақ жауып,
Көз ашқанда аспанда жарқылдап от.
Бұрқыратқан екпінді дауыл еді,
Сабап құйған жиіркеніш жауын еді.
Қорқып-сасып, жан-жануар есі шығып,

Бәрі-ақ іздеп баспана тауып еді, - деген өлең тармақтарынан ақын өмір жайлы емес, табиғаттың көрінісін сипаттағандай көрінеді. Дүниенің бетін қара бұлт торлап, найзағай ойнап, дауылды, жауынды күнді суреттейді. Осындай күн райынан қорыққан жан-жануарлардың баспана тапқанын халықтың өміріндегі белгілі бір кезеңдерін астарлы мағынада жеткізеді.

Бұлт айықты, көк жүзі болды ашық,
Бар нәрседен қайғы-мұң кетті қашып.
Күн сәулесі жер жүзін құшақтады,
Қосылуға қашаннан болған асық.
Бейне алтындай көкте бұлт тұр ғой жайнап,
Енді жел жоқ мазалар оны айдап.
Жанға рақат гүлдерден хош иіс аңқып,

Жан беріп кең далаға, құстар сайрап, - деген жолдарынан ауа райының ашықтығын қазақ халқының жағдайы жақсаруымен сәйкес сипаттап отыр.

Мағжан қазақ поэзиясының жарық жұлдызы - ұлы Абайға еліктей отырып, ұлы ұстаз жолын ұстанғанымен, өзінше жол табудан әсте жалықпай, көп іздеген жан. Өлеңдеріндегі табиғат суреттері, оның тылсым шақтары, ақын көңіл күйімен, мұң - қайғысымен, қуаныш - шаттығымен қат - қабат келіп отырады. Осының бәрі тұтаса келіп суреттеп отырған дәуірдің бейнесін толық ашып береді. Мағжан поэзиясы жайлы Ж. Аймауытов былай деген екен: «Мағжанның қай өлеңі болса да қазақ әдебиетінің тарихынан қалайда сыбағалы орын алуы талассыз ақиқат»

Өмір осы – бірде ол болар бұлтты,
Қатты желді, дауылды, кейде отты.
Құрып дымың, қайғырып, жас төгерсің,

Бұлт ашылар – қайғының бәрі бітті, - дей келе, ақын адам өмірінің сәтті, сәтсіз кезеңдерін ауа райының өзгерісіне шебер теңестіреді. Ақын кейіптеу әдісін осы өлеңінде орынды келтіреді.

Шынымен де, адам өмірі тек жақсылықтан немесе сәтті күндерден тұрмайды. Сонда табиғат көрінісіндегі осынау концептінің мәні неде?

Концепт – когнитивтік лингвистика ғылымының басты категориясы. Концепт мәселесіне түбегейлі зерттеу жұмысын жүргізген ғалымдар – Д.Личачев, А.Вежбицкая, В.Колесов. Бүгінгі таңда қазақстандық ғалымдар да танымның көрінісі - концептіге кешенді зерттеу жүргізуде. Зерттеу негізінде концепт термині мынадай екі аспектінің шеңберінде қарастырылады. Біріншіден, концепт рухани мәдениеттегі тірек сөздер деп танылса, екіншіден, ол психоментальды құбылыс, алғашқы түсінік деген тұжырымдарды қамтиды. Л.Г. Крысиннің түсіндірме кітабында «Концепция – система взглядов, то или иное понимание явлений действительности. 2. Единый, определяющий замысел, ведущая мысль какого-нибудь произведения, научного труда» деген анықтама беріледі. Тіл арқылы танылатын концептілерді сол этностың дүниетанымының көрсеткіші деуге болады. Ғаламның концептуалдық бейнесі әрбір ақынның санасында әр түрлі дәрежеде орын алып, тілінде түрліше көрініс табады. Ақынның танымы мен ұлттық ерекшелігі концептілердің негізін құрайды. Концепт арқылы жеке тұлғаға, ұлтқа, қоғамға тән құндылықтар сипатталады.

Әр түрлі салаларда кәсіби деңгейі жоғары кез келген шебердің туындысы руханилық негізде жасалуы жалпы қоғамның әлеуметтік дамуы мен рухани жетілу жолына түсу үшін қажет. Ондай іс-әрекеттің нәтижелері қомақты дүниелерге айналып, рухани мұра ретінде қызмет атқарады. Сол үлкен мұраның бірі – М.Жұмабаевтың өмір тақырыбына қалам тербеткен туындылары. Өлең жүйесін қарастырғанда ақынның әр үшінші өлеңі рухани өмір төңірегінде ой қозғайды.

Өмір –түлкі, сен – төбет,

Арсалаңдап келесің.

Тақымда тез, дөңгелет,

Өмір – түлкі, сен – төбет.

Артыңнан андып кім келед,

Түлкінді соған бересің...

Өмір – түлкі, сен – төбет.

Арсалаңдап келесің [5], - деген өлең тармақтары «Қоңыр жыр» шығармасының негізгі идеясын айқындап тұр. «Заманың түлкі болса, тазы боп қу» деген сөздердің негізін Мағжан Жұмабаев та жыр жолдарында мысалға алады. Ақын «Адамның бір атаның баласы екені рас болса, белгілі бір заманның баласы екені де даусыз» деп заманына қарай адамы болатынын тілге тиек етеді.

Мағжан - қазақ поэзиясының саздылығын, әуезділігін арттырған, соған көңіл бөле отырып, арғысы француз, бергісі орыс символичесінің өлеңдерінен дәстүр тапқан ақын. Еуропа ақындарының шығармашылығындағы мөлдір бұлақтан сусындай отырып, оны қазақ поэзиясының сұлулығымен үндестіре білген ақын.

Өмір – жапан. Арып, шаршап жүргенім,

Ессіз едім, оңды – солды көрмедім.

Тоғыз жолдың торабында тұрғанда,

Жылы –былтыр, сені тағы көргенім, - деген жолдарынан («Р...ға» өлеңінен) ақынның өмір жайлы метафоралы тіркестерін тек азаматтық лирикада ғана емес, сонымен қатар махаббат лирикасына да арқау етеді.

Жүсіпбек Аймауытов: «Мағжан – сыршылдығымен, суретшілдігімен, сөзге еркіндігімен, тапқыштығымен күшті. Маржандай тізілген, торғындай үлбіреген нәзік үнді күйімен, шерлі мұнды зарымен күшті», - деген ой-пікірі ақынның «өмір» жайлы өлеңдерінің маңыздылығын айқындай түседі.

Өмір туралы таным өлең жолдарында өрілгенде, концепт те, өмір де өзіндік мағынасы да бір-бірімен тығыз байланысты. Ю.Степанов концепт туралы өз пікірін былай тұжырымдайды: «Концепты не только мысляются, они переживаются. Они – предмет эмоций, симпатий и антипатий, а иногда и столкновений». Демек, концепт – тіл мен адамның, танымның, мәдениеттің біртұтастығын көрсететін линвофилософиялық бірлік.

Әлкей Марғұлан, ғалым: «Ағылшындар үшін Шекспирдің, орыстар үшін Пушкиннің ролі қандай болса, қазақ халқы үшін Мағжанның ролі сондай» [10]. Ендеше, қазақ халқы әрқашан Мағжанды педагогика, тәрбие саласындағы еңбегін әрқашан биікке қоймақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. М,1998-215 б.
2. Ахмедьяров К.К. Формирование и развитие метаязыка русской лингвистической поэтики. Дисс... док. Филол. наук. –Алматы, 2003, 250 с.
3. Жарқынбекова Ш.К. Языковая концептуализация цвета в казахском и русском языках: Автореф. дис. д-ра филол. наук. – А, 2004 – 49 б.
4. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы. Ғылым, 1999. – 581 б.
5. Жұмабаев М. Өлеңдер, дастандар, аудармалар. – Алматы «Жазушы», 2008. – 14-223 б.
6. Ислам А. Ұлттық мәдениет контексіндегі дүниенің тілдік суреті (салыстырмалы-салғастырмалы лингвомәдени сараптама) //Филология ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. – Алматы, 2004. – 54б.
7. Краткий словарь когнитивных терминов // Под общей редакцией Е.С.Кубряковой. – М., 1996 – 245 с.
8. Философиялық сөздік. М., 1975, 321 б.
9. Философиялық сөздік. М., 1996, 442 б.
10. <https://massaget.kz/layfstayl/debiet/kkzhiek/29831/>

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ КЕЛЕШЕК ҰРПАҚҚА САЛҒАН ДАРА ЖОЛЫ

*Түлебаева Айнура Ибрагимовна,
Альмурзина Гульсара Сейтжановна
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Жітіқара ауданы білім бөлімінің
№12 жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі*

«Әр ұлттың бала тәрбиесіне жеке жолы бар» [1] Білім берудегі өз жолы. Ұлттың бірегейлігі этникалық педагогикалық ғылымның қалыптасуымен де байланысты. Мұғалім ұлттық дәстүрлерді құрметтеуге тәрбиелеуге міндетті,

«Әр ұлттың балалары өз халқының арасында өмір сүріп, еңбек ететіндіктен, тәрбиеші оларды ұлттық дәстүрлер рухында тәрбиелеуге міндетті» [1]. Әр халықтың белгілі бір тәрбие дәстүрлері бар, оларды сақтау және сонымен бірге әлемдік қоғамдастыққа интеграциялау маңызды, өйткені оң тәжірибемен қатар қоғамға зиянды әдеттер пайда болатын сәйкес келмейтін қазіргі заман дамиды. Олардан уақыт өте келе бас тарту керек. Тарихи жағдайларға байланысты еліміздің қазақ педагогикасы қалыптасып, көшпелі мәдениеттің, ислам дінінің адамгершілік құндылықтарын бойына сіңірді. Психологиялық-педагогикалық идеялар, көрнекті ғалымдардың, қазақ халқының көптеген зиялы қайраткерлерінің еңбектері ХХ ғасырдың бірінші жартысында қазіргі педагогикалық, психологиялық ғылымның дамуына үлкен әсер еткені сөзсіз. М. Жұмабаевтың терең ғылыми және педагогикалық зерттеулері ерекше назар аударуға тұрарлық. Ол соңғы жылдары көрнекті ақын ретінде ғана емес, сонымен қатар тәрбиеші ретінде де ерекше назар аударды. Біздің ұлы отандасымыздың педагогикалық қызметі қазіргі білім беру жүйесінде жиі сұранысқа ие болып келеді [2].

Орынбор қаласындағы курстарда оқылған дәрістерге сүйене отырып, Мағжан Жұмабаев 1922 жылы педагогика бойынша қазақ тіліндегі алғашқы теориялық жұмысты – «Педагогика» деп жазды. Бұл кітап ұлттық педагогикалық ғылымның қалыптасуын бастады және қазіргі уақытта біздің күндеріміздің сұраныстарына сәйкес келетін жалғыз бірегей педагогикалық шығарма болып табылады. Әлемдік және халықтық педагогиканың озық тәжірибесін жинақтай отырып, М. Жұмабаев қазақ педагогикасындағы тәрбие мен оқытудың ең өзекті мәселелерін әзірлеуді бастады. Педагог адамгершілік тәрбиесінің мақсатын адамгершілікке бағдарланған ойлау және іс-әрекет қабілеттерін дамытудан көрді. Мағжан Жұмабаев өзінің барлық шығармашылығымен адамның рухани өмірінің күрделі жақтарын білдіру, оларды ағартушылықпен байланыстыруға тырысады. Ол Қазақ ағарту міндеті еуропалыққа тең екендігіне және оның алдында мынадай мақсаттар тұрғанына сенімді болды: жаңа әлеуметтік-

экономикалық жағдайларда еркін, білімді, белсенді және жауапты азаматтарды тәрбиелеу.

Білім беру реформасы табысының басты критерийі еліміздің кез келген азаматы тиісті білім мен біліктілікке ие бола отырып, әлемнің кез келген елінде сұранысқа ие маман бола алатын деңгейге жету болып табылады. Қазіргі мектептің алдында тұрған әлеуметтік тапсырыс өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі жүзеге асыруға қабілетті тұлғаны қалыптастырудан тұрады. М. Жұмабаев педагогиканың жалғыз критерийі ретінде бостандық, жалғыз әдіс - тәжірибе деп айтты. [3] Ол педагогикалық ғылымды білім беру мәселелерін шешудің жаңа тәсілімен байытқан дидактикалық көзқарастардың өзіндік жүйесін құрды. М. Жұмабаевтың пікірінше, оқытудың басым нысаны әдеттегі мағынадағы сабақ емес, оқушылармен еркін әңгімелесу болуы тиіс: оның барысында балалары оқу, жазу, арифметика бойынша білім алып, грамматикалық ережелерді, олардың жасына қол жетімді тарих, география, табиғаттану туралы мәліметтерді меңгерген болар еді. Сонымен қатар М. Жұмабаев білім беру-тәрбие процесінің заңдылықтарын ашуға, педагогиканың ғылым ретіндегі сипатын анықтауға тырысты. Ол мұғалімдерге эксперимент жолында батыл болуды ұсынды, бұл педагогиканың ғылым ретінде дамуына ықпал етуі керек еді. «Педагогика ғылымы қазіргі заманда философиялық аяндармен емес, шыдамды, табанды тәжірибелермен ілгерілей алады», - деді М.Жұмабаев. Оқушыларды оқыту және баланың шығармашылық күштерін, оның бастамаларын және өзін дамыту.

М.Жұмабаев өз еңбектерінде оқыту — бұл баланың ақыл-ойына әсер ету ғана емес, көпжақты процесс деп жазды. Бұл жағдайда ол сана мен белсенділік принципіне үлкен орын береді. Ол былай деп жазды: «Егер мектептегі оқушы ештеңе жасауды үйренбесе, онда өмірде ол тек еліктейді көшіру. Әр балада тәуелсіздікке деген ұмтылыс бар, ол қандай да бір оқытуда жойылуы зиянды және үлгілерден сурет салу кезінде наразылықпен анықталады».

М.Жұмабаев оқытудың өмірмен байланысы арасында ерекше орын алады. Ағартушы оқушының өмірлік тәжірибесі неғұрлым бай болса, балаларды мектепте сәтті оқытудың мүмкіндіктері соғұрлым көп болады, пәнаралық байланыстар орнату және оқу мотивациясын арттыру оңайырақ болады деп санайды. Табысты оқытудың негізі ретінде ол екі дидактикалық принциптің сақталуын келтіреді:

- балаға үйрететін нәрсе түсінікті және қызықты болуы үшін,
- оның ерік-жігері ең тиімді жағдайда болуы үшін [4].

Білімнің берік игерілуінің маңызды алғы шарты ретінде ағартушы оқушының білімнің мәні, идеясы және оның әрбір термині туралы нақты түсінігінің болуын қарастырды. Білімнің мақсаттарын түсіну оқушының ақыл-ойын жандандырады, оқудағы қиындықтарды жеңуге және оның ең жоғары нәтижелеріне қол жеткізуге күштерін жұмылдырады. М.Жұмабаевтың жоғарыда аталған мәселеге деген көзқарасындағы бастапқы психологиялық-педагогикалық ұстанымы баланың білімге деген табиғи ұмтылысына сүйену болды. «Балаларда оқуға деген ұмтылыс соншалық, бұл тілекті қанағаттандыру үшін олар көптеген қиын жағдайларға бағынады және көптеген кемшіліктерді

кешіреді», - деп атап өтті М.Жұмабаев.Өз кезегінде М.Жұмабаев оқушылардың белсенділігін, олардың шығармашылық қызметін ынталандыратын, оқуға қолайлы атмосфера құратын әдістер мен әдістердің тұтас жүйесін әзірледі. Жұмабаев баланың ішкі әлемін, оның тілектерін, қызығушылықтары мен ұмтылыстарын зерттеуге ерекше назар аударды [15].

Ал қазір мұғалім сабақтағы басты тұлға болса да, сабақтың барлық барысын өзі құрастырып, сезсе де, жаңа бағдарлама бойынша ол көрінбейді. Сабақтың негізгі «бет-бейнесі» - оқушы. Әр түрлі оқушы: дарынды, талантты, тыныш, үлгерімі төмен, мазасыз, қызық... Өскелең ұрпақты тәрбиелеуге үлкен мән бере отырып, М. Жұмабаев қазіргі қоғамның прогрессивті дамуындағы гуманитарлық мұғалімнің рөліне басымдық береді. Тұлғаға бағытталған білім беру идеясын бүгінде бұқаралық мектеп қабылдады. Бұл мұғалімдер демократиялық, ізденімпаздықтың пайдасына оқытудың авторитарлық, Нұсқаулық - репродуктивті сипатынан бас тартатынын білдіреді. Тұлғаға бағытталған оқыту ұғымы өзі туралы айтады. Бұл білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып оқыту, онда баланың өзіндік ерекшелігі, оның өзіндік құндылығы, табиғи қабілетінің ашылуы бірінші орынға қойылады [6]. Мұғалім насихаттайтын адамгершілік құндылық білім үрдісінде маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Өскелең ұрпақ үшін өмір сүре білу - білім мен тәрбиенің маңызды аспектілерінің бірі. Мұғалімнің басты мақсаты, М. Жұмабаевтың пікірінше, адам толыққанды осы дүниеде өмір сүруге үйрету. Оқыту арқылы негізгі білім әртүрлі өмірлік жағдайларда төзімділікке үйретілуі керек. Өмір сүру, ұлттық болмысыңызды, бірегейлігіңізді бағалау. Мұғалімнің іс - әрекетінің нәзіктігі-оның кәсіби және тұрмыстық мінез-құлқындағы этикалық норма. Тәрбиеші баланы сөуге, тәртіпке келтіруге өте мұқият болуы керек. Мадақтау мен мадақтау - баланың психикасына әсер етудің тетіктері, жанашырлық пен достық - тәрбиеші дамытатын сезімдер. Достықта өзіншілдік жойылады. М. Жұмабаевтың көзқарастары біздің шындыққа сәйкес келеді, олар білім беру жүйесі реформаланған кезде бұрынғыдан да өзекті және осы алуан түрлі әлемде этникалық бірегейлікті сақтау маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мағжан Жұмабаев «Педагогика». Алматы, 1992 ж.
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Оқытудың педагогикалық тәсілдері.
- 3.Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесіндегі Тәрбие тұжырымдамасы <http://5s.ucoz.ru/publ/2-1-0-13>.
4. КСРО халықтарының мектеп тарихы мен педагогикалық ойының очерктері: XIX ғасырдың аяғы-XX ғасырдың басы / ред.Э. Д. Днепров, с. Ф. Егоров, Ф. г. Паначин, Б. К. Тебиев. - М.: Педагогика, 1991. - Б. 448
5. Елеукенов Ш. Мағжан. Шығармашылық өмірбаяны. Алматы, Санат 1995 Б. 41
6. «Пайғамбар және падишах Ұлттық поэзия» (библиографиялық көрсеткіш), Алматы, Орталық. Қазақстан Ғылым академиясының ғылыми кітапханасы, 2001. – с. 12
7. М. Жұмабаевтың демократиялық және ағартушылық идеялары. Арсаева С.Б., аға оқытушы, ҚМПИ, Қостанай қ., Қазақстан.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ

*Фазылова Асем Кубековна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы білім бөлімінің
№ 16 жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Мағжан Жұмабаев ақын және қазіргі қазақ әдебиетінің іргетасын қалаушысының бірі ретінде үлкен атаққа ие болды. Оның тағдыры педагогикамен тығыз байланысты болғанымен, бұл туралы салыстырмалы түрде аз мәлімет бар. Қазақ халқы үшін педагогика бойынша алғашқы ғылыми еңбек авторының қалыптасуына әсер еткен оқиғаларды анықтау үшін М.Жұмабаев өмірінің тарихи хронологиясын оның педагогикалық қалыптасу контекстінде қалпына келтіруге тырысамыз.

Мағжан Жұмабаев 1983 жылы 25 маусымда 1910 жылы дүниеге келген, 17 жасар Мағжан рухани білім ала бастайды. Уфа қаласындағы «Галия» медресесінде оқу бағдарламасына тек діни пәндерді ғана емес, зайырлы пәндерді де зерттеу кірді. Тілдік дайындыққа көп көңіл бөлінді (араб, фарси және түрік тілдері). Медреседе оқушылардың қабілеттерін дамытуға ықпал ететін шығармашылық атмосфера құрылды. Мекемеде қалыптасқан орта Мағжанның поэтикалық қалыптасуына әсер етіп, мұғалім болуға деген ұмтылысты қалыптастырды. Медреседе бір жарым жыл оқығаннан кейін, 1913 ж Мағжан Петропавлға оралып, қазақ ақыны Мыржақып Дулатовтың жетекшілігімен орыс тілін қарқынды үйрене бастайды. М.Дулатов Мағжанның педагогикалық мамандық алуға деген ұмтылысын жан-жақты қолдайды. Орыс тілінен алынған білімі сол жылы Омбы мұғалімдер семинариясына түсуге мүмкіндік береді. Алайда, түсу жас жігітті болашақта тек молда ретінде көргісі келген әкесімен қарым-қатынастың бұзылуына әкеледі. Бұл ата-аналардың дәстүрлі діндарлығымен және мұсылман дінбасыларының жоғары әлеуметтік мәртебесімен байланысты болды. Кәсіби арманын орындауға бағытталған қозғалыстың нәтижесінде Мағжан бай ата-анасының материалдық қолдауынан айырылады, олар оны еріксіз әрекеті үшін жазалауға шешім қабылдады. Мұсылман отбасында әкесінің мойынсұнбауы туыстарымен келіспеушілікке әкелді, бұл педагогикалық кәсіп туралы армандаған Мағжан Жұмабаевпен болды. Бұл оқиғалар жас жігіттің мінезінде табандылық пен мақсатқа жетуге деген ұмтылысты қалыптастырады.

1917 жылы «оқу озаттары үшін арнайы стипендия бөлген аумақты адамдардың демеушілігінің арқасында, оның ішінде Мағжан Жұмабаев та болды» семинариядағы оқуын тек алтын медальмен аяқтайды [1,б.4]. Семинарияда оқу Мағжанның дамуына үлкен әсер етті. Білімге деген күштарлық, ізденімпаз ақыл, өз халқына деген сүйіспеншілік оны басқалардың құрметіне

бөлендірді. Ол өзін педагогикаға арнауға бел буып, семинарияда үйренген прогрессивті педагогикалық идеялардан шабыттанды. Оған сол кездегі белгілі ғалымдардың — Рубинштейн, Скворцов, Смирновтың оқу сабақтарында оқыған еңбектері ерекше әсер етті. Кейіннен ол былай деп жазады: «Мен ағартушы ғалымдардың пікірлерін қабылдауға тырыстым. Мен бар күшімді салдым» [2, б. 3].

Семинария аяқталғаннан кейін бірден 1917 жылдың шілдесінде М. Жұмабаев өзінің педагогикалық қызметін бастайды – ол ағарту алқасының құрамына кіреді. Алқаның тағайындауының негізгі мақсаты мектептер үшін оқулықтар дайындау (құрастыру) болды [3]. Ол Омбыға бағынатын Орынбордағы Алашорда үкіметінің жанынан құрылды. Алқадағы жұмыс және билікке жақындық М. Жұмабаевтың сол кездегі саяси оқиғаларға араласуына алып келеді, бұның соңы өлімге әкеледі.

Омбыда «алашордалықтарға» антагонистік күш ретінде «үш жүз» қазақ социалистік партиясы дүниеге келді. Бұл партия большевизм мен солшыл Социалистік революционерлерді қолдап, Алашорда контрреволюциясына қарсы күресті өрістетті. Арандатқан бүліктердің бірінде Алаш комитетінің мүшелері қамауға алынды, олардың арасында М.Жұмабаев та болды. Ол бірнеше ай бойы Омбы қалалық түрмесінде түрмеге жабылды, бұл оның терең шатасуын тудырды. Бұл туралы ол М. Дулатовқа арналған «Тұтқын» өлеңінде жазады. Түрмеден ол «ғажайыппен құтқарылды: түсініксіз себептермен революцияның жазалаушы қылышы Мағжанды аяды» [4]. Биліктің мұндай рақымының себептері әлі белгісіз.

1918 жылы М. Жұмабаев бірден екі қалада (Омбы және Петропавл) жаңа жұмысты үлкен ынтымақпен бастайды. Большевиктер билігінің шешімі бойынша оған «Қызыл мұғалімдер» курстары деп атайтын қазақ мұғалімдерін даярлау бойынша екі жылдық курстарды басқару тапсырылады және ол олардың директоры болады. Елге педагогикалық кадрлар қажет, бұл жеткіліксіз. М. Жұмабаев ұйымдастыру-басқару мәселелерін шешуге ғана емес, сонымен қатар практикалық педагогикалық қызметке де белсенді қатысады. Ол педагогика бойынша тыңдаушылармен сабақ өткізеді. Осы курстарда дәрістер оқу және оны педагогика бойынша монография жазу идеясына жетелейді.

1920 жылы Сібір революциялық комитеті (Омбы) қазақ Республикасында реформаларды халық арасында насихаттау жөніндегі комиссия құрады, оған М.Жұмабаев кіреді. Үгіт-насихат барысында М.Жұмабаев үлкен ағартушылық педагогикалық жұмысты жүзеге асырады.

Екі жылдан кейін 1922 жылы Жұмабаев Ташкентте жаңадан құрылған Қазақ-қырғыз ағарту институтында сабақ беруге шақыру алады. Сол жылы Орынборда Қазақ ұлттық педагогика ғылымының негізін қалайтын «Педагогика» атты алғашқы теориялық жұмысы жарық көрді. Бұл сол кездегі сұраныстарды көрсететін бірегей педагогикалық шығарма. Шығарманың негізінде мұғалімдердің жұмыстары жатыр, олардың идеялары семинария оқып жүрген кезде өз бойына сіңірген. Сонымен қатар, кең теориялық материалды М.

Жұмабаев «Қызыл мұғалімдер» курстарында дәрістер оқу барысында іс жүзіне қолданған.

М. Жұмабаевтың педагогикалық мұрасын зерттейтін авторлар жіберген дәлсіздікке назар аударғым келеді. Көптеген мақалаларда Жұмабаевтың «Педагогика» еңбегі қазақ тіліндегі педагогика бойынша алғашқы жұмыс болғандығы көрсетілген. Бұл дұрыс емес. 1922 жылы М. Жұмабаевтың «Педагогика» монографиясы шыққан кезде түркі тілдес халықтардың барлық жазуы араб тіліне негізделген және тек 1928 жылдан бастап түркі тілдерін реформалау басталады [5]. Монографиялық басылым М. Жұмабаевтың «Педагогика» - қазақ халқына оның этникалық ерекшелігін ескере отырып жазылған педагогика бойынша алғашқы ғылыми еңбегі.

1923 жылдан 1927 жылға дейін Мағжан Жұмабаев Мәскеудегі Шығыс жұмысшыларының коммунистік университетінде шығыс тілдерін оқытумен айналысады, онда РСФСР Халық ағарту комиссары А. В. Луначарскийдің жеке шақыруымен жұмыс істейді. Сонымен бірге ол Түркістан АССР Үкіметі жіберген Жоғары әдеби-көркемсурет институтында оқиды. Оқытушылар жас ақынның талантына, орыс тілін жетік білуіне, А.С. Пушкиннің, М. Ю. Лермонтовтың, Н. А. Некрасовтың шығармаларын жатқа оқығанына тәнті. Мағжан Жоғары әдеби-көркемсурет институтының ректоры Валерий Брюсовтың сүйікті студенті болды. Ол Мағжанның жоғары поэтикалық дарыны бар екенін байқады. 1927 жылы М. Жұмабаев Қазақстанға оралып, мұғалім болып жұмыс істейді.

1934 жылы М. Жұмабаев Петропавлда қамауға алынып, алашордалық және тыңшы ретінде 10 жылға бас бостандығынан айырылды. Кеңес өкіметі ештеңені ұмытқан жоқ. Оған бар қателіктерін есіне түсірді. Бірақ ол бақытсыздықпен бетпе-бет жалғыз қалмады, Мағжанның поэтикалық талантын қолдаған.

М. Горькийдің өзі оны босатуға ат салысады. М. Жұмабаев қамаудан босатылды. Бірақ көп ұзамай, 1937 жылы 30 желтоқсанда Сәбит Мұқановтың (кейіннен Қазақ КСР-нің көрнекті мәдениет қайраткері) [6] ұстап беруімен ол Алматыда қайта қамауға алынып, қысқа уақыттан кейін 1938 жылы 19 наурызда «халық жауы» ретінде атылды. Бірақ М. Жұмабаевпен бірге Колымада жазасын өтеп жүрген куәгер Абдулла Абдрахмановтың айтуы бойынша ол лагерьлердің бас басқармасына (ГУЛАГ) жіберіліп 1951 жылы қаңтарда қайтыс болған [7]. Куәгер мұғалімнің денесі Магадан облысының Берелеха поселкесінің зиратында жерленген деп мәлімдейді. Бұл фактіні құжаттық растау әлі алынған жоқ.

Түркістан әскери округінің әскери трибуналының шешімімен 1960 жылы 8 шілдеде М. Жұмабаев қайтыс болғаннан кейін ақталды.

Мақалада Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық жолын зерттеу нәтижелері келтірілген. Оның педагогикалық жолы туралы қолда бар деректерді хронологиялық өңдеуге алғашқы әрекет жасалды, бұл көрнекті мұғалімнің педагогикалық өмірбаянын қайта құруға мүмкіндік берді. Алынған мәліметтер М. Жұмабаев тағдырының еліміздің тарихымен тоғысқанын айқын көрсетті. Зерттеу барысында алынған нәтижелер Омбы мұғалімдер семинариясында оқуы М.Жұмабаевтың тұлғасы мен мінезінің қалыптасуына, оның педагогикалық

ұстанымына айтарлықтай әсер етті деп айтуға мүмкіндік береді. Бұл өскелең ұрпақты тәрбиелеудегі этникалық ерекшелікті есепке алу идеясында көрініс табады, бұл қазақ халқы үшін алғашқы педагогикалық басылымда көрініс тапты.

А.И. Батрақтың сөздерімен толық келісуге болады: «...М. Жұмабаев жоғары моральдық тазалық пен күштің орасан зор зарядын алып жүретін халық ағартушысы, өзінің алдағы тайпаларының жақсы өмірін армандайтын мызғымас рух иесі болды» [8, 107-бет].

Қазақстанда Мағжан Жұмабаев туралы естелік сақталады. Оның есінде пошта маркасы шығарылды, оның жұмысы туралы деректі фильм түсірілді, ескерткіштер орнатылды, білім беру мекемелері мен көшелер оның есімімен аталды. 1995 жылы Р. Н. Көшенованың «Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастары» атты кандидаттық диссертациясы қорғалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Арсаева С. Б. Мағжан Жұмабаевтың демократиялық және ағартушылық идеялары // ҚМПИ хабаршысы. 2014. № 1 (33). 3-8 бет.
2. Жұмабаев М. Педагогика. Алматы: Ана тілі, 1992. 160 б.
3. Калимуллина Ф. Г. Ғалымжан Ибрагимов және қазақ жазушылары: тағдырлардағы ынтымақтастық және жалпы трагедия // Қазіргі ғылым: теория мен практиканың өзекті мәселелері. Сер. :Гуманитарлық ғылымдар. 2019. № 11-2. 14-17 б.
4. Григорьев Г. Мағжан Жұмабаев: өмірбаяны, ақын шығармашылығы // NUR.KZ: сайт. 2020. URL: <https://www.nur.kz/fakty-i-layfhaki/1680651-magzan-zumabaev-biografia-tvorcestvo-poeta> (қаралған күні: 20.09.2023).
5. Аксютин З. А., Озерова О. А. 1928-1938 жылдары Батыс Сібірдегі татар жазуын алфавиттік реформалау // Коммуникативті мәдениет: тарих және қазіргі заман: IX Халықаралық ғылыми- тәжірибе конференция материалдар жинағы. 1 қараша 2019 ж. Новосибирск, 2019. 152-157 бб.
6. Тойкен С. Колымский бағыты: Мағжан Жұмабаевтың қабірін іздеуде // Ақ Жайық: газет сайты. 2011. 8 сент. URL: <https://azh.kz/ru/news/view/7285> (қаралған күні: 20.09.2023).
7. Қосенов А. Ақын Мағжан Жұмабаевтың тағдыры туралы жаңа мәліметтер табылды // Tengrinews.kz: сайт. 2011. 12 сент. URL: <https://tengrinews.kz/story/obnarujenyi-novyie-svedeniya-o-sudbe-poeta-magjana-jumabaeva-196717> (қаралған күні: 20.09.2023).
8. Батрак А. И. Мағжан Жұмабаев және педагогика // Мағжан Жұмабаев және қазіргі білім: халықаралықаралық ғылыми- тәжірибелік конференцияның материалдар жинағы. Петропавл: Петропавл гуманитарлық колледжі. М. Жұмабаева, 2018. 106-107 бб.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОЙ-ПІКІРЛЕРІ МЕН КӨЗҚАРАСТАРЫ

*Хасанова Канагат Жасулановна,
Есенғалиева Жанар Жалғасовна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қостанай қаласы білім бөлімінің
№ 3 мектеп-гимназиясы» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері*

2023 жылдың жазында, дәлірек айтсақ, 25 маусымда озық ойлы қазақ жұртшылығы, педагогикалық зиялы қауым және әдеби-поэтикалық ортаның бүкіл галактикасы ақын, прозаик, аудармашы, ұстаз Мағжан Жұмабаевтың туғанына 130 жыл толуын атап өтті. Мағжан Жұмабаевтың шығармашылығы он тоғызыншы ғасырдың аяғы мен жиырмамыншы ғасырдың басында өркендеді.

Мағжан Жұмабаевтың бүкіл шығармашылығы өз туған халқының бақыты жайында ойларға ғана толы болды десек артық болмас. Ғалымның терең ғылыми ізденістері ерекше назар аударуға тұрарлық. Осы орайда біз қазақтың мандайына туа біткен ірі тұлға ретінде педагогикалық қызметіне ерекше мән береміз. Оның педагогикалық мұрасы күні бүгінге дейін өзекті екенін ұмытпауымыз керек. М.Жұмабаевтың идеяларын жоғары оқу орындарында да, орта арнаулы оқу орындарында, мектепте де қазақ әдебиеті, этнопедагогика, этнопсихология ғылымдары зерттейді.

Мағжан Жұмабаев тұлғасының ұлы болмысы оның өмірі мен шығармашылығының кезеңдерінің құрамдас бөлігі болып табылады, ал ол оның шығармашылығында көрініс табады және қоғам өміріндегі тарихи-мәдени өзгерістермен анықталады.

М.Жұмабаевтың педагогикалық ой-пікірлерін, моральдық-этикалық көзқарастарын зерделеу оның ақын, ұстаз, азамат, әділетті тұлға ретіндегі тұлғасын сипаттамайынша мүмкін емес. Шығармашылықтың педагогикалық мазмұны оның мінездік қасиеттерінің ерекшеліктерінен, дүниетанымынан, халық өмірінің тереңіне деген сезімталдығынан басталады. Бұл - М.Жұмабаевтың әдеби мұрасының педагогикалық мәнін айқындайтын адамгершілік негізі. Әдеби шығармашылықтың ғылыми-педагогикалық, оқу-әдістемелік қызметімен ұштасуы Мағжан Жұмабаев талантының жан-жақтылығын, танымының энциклопедиялық сипатын ашады.

Тілдің қоғамдағы орнын терең түсініп, оны зерттеуді басты міндеттердің бірі санаған және Мағжан қазақ тілін оқыту әдістемесін жасаумен тікелей айналысты. Өзінің тілін, мәдениетін, қазақ халқының салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын сүйетін, өзге халықтың мәдениетін қастерлеп, бағалайтын халқының нағыз патриоты болған Мағжан ана тілінің лайықты орын алатын күнін армандаған:

*Жарық көрмей жатсаң да ұзақ, кен-тілім,
Таза, терең, өткір, күшті, кең тілім,*

*Тарап кеткен балаларыңды бауырыңа
Ақ қолыңмен тарта аларсың сен,тілім!*

Мағжанның 1922 жылы жарыққа шыққан «Педагогика» бүгінгі күнге дейін ұлттық педагогика ғылымының қалыптасуына негіз қалаған қазақ тіліндегі педагогика туралы алғашқы теориялық еңбек ретінде қарастырылып келеді. Бұл кітап - бүгінгі күннің сұранысына сай бірегей педагогикалық еңбек. Тілдің қоғамдағы орнын терең түсініп, оны зерттеуді оқу-тәрбие процесінің басты міндеттерінің бірі деп санаған Мағжан практик мұғалім ретінде ұлттық мектепте қазақ тілін оқыту әдістемесін жасауға тікелей ат салысты. «Педагогиканың» негізін қалаған идеялардың дамуы 1923 жылы жарық көрген «Бастауыш мектептегі ана тілі» болды.

Басқалар үшін өмір сүру маңызды – бұл қасиетті тәрбиелеу адамгершіліктің ең маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. М.Жұмабаев «Педагогикада» адам адамды сүю керектігін, бұл білім мен тәрбиенің маңызды тұстарының бірі – тәрбие процесінде берік адамгершілік іргетастың маңыздылығын айтады. Жақсы қасиеттерді бойға сіңіру ерте балалық шақтан басталуы қажет, ол педагогикада барлық жұмыстарында көрініс табады.

М.Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастарының негізгі ережелері.

– М.Жұмабаев оның психологиялық негізделуін педагогикалық процестің негіздерінің бірі деп есептейді.

– Тәрбие мен тәрбиенің мақсатын, міндеттерін, мазмұнын, принциптерін айқындайтын жетекші факторлар этнопедагогика мен этнопсихологияның идеялары болып табылады: «Әр ұлттың баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті міндетті.»

- Адамгершілік тәрбиесінің факторлары: жанұя және мектеп, мұғалім тұлғасы.

- Тіл мен әдебиетті кіріктіру идеясы, осыған байланысты тілді оқытудың құралдарын, формаларын, принциптерін, кезеңдері мен бірізділігін анықтау.

Педагог жұмысында тәрбие мәселелері маңызды орын алады. Жас ұрпақтың, әсіресе екі жасқа дейінгі дене тәрбиесіне үлкен мән бере отырып, адамгершілік өзегі берік болмайынша, жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру мүмкін емес деп есептеді.

Мұғалім адамгершілік тәрбиесінің мақсатын адамгершілікке бағытталған ойлау мен белсенділік қабілетін дамытудан көреді. Дұрыс таңдау жасай білу адамда өзін-өзі жетілдіруге саналы түрде ұмтылу, ерік-жігер мен мінезді нығайту, өзінің ізденуі барысында қалыптасатын моральдық қағидалар мен берік моральдық сенімдердің болуын талап етеді,- деп есептейді мұғалім. Қазақ педагогы эстетикалық тәрбиені эстетикалық қажеттілікті оятуға және көркемдік талғамды тәрбиелеуге, баланың бойында өнерде өзін-өзі көрсету қабілеті мен ұмтылысын дамытуға арналған адамгершілік тәрбиесі мәселелерін шешудің тағы бір маңызды құралы деп санайды. Мектеп оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеу әдістерінің ішінде М.Жұмабаев мысал әдісін ғана емес, жазалау, сендіру, әңгімелесу әдістерін де ерекше атап көрсетеді. Ғалымның физикалық жазаға деген көзқарасы теріс.

Ол терең діндар тұлға бола отырып, баланың бойында діни сезімдерді тәрбиелеуге үлкен мән берген, бұл сезімдерді руханияттың негізі деп санаған, өзін-өзі адамгершілік жағынан жетілдіруге шақырған. Жұмыста отбасылық тәрбие мәселелері маңызды орын алады. М.Жұмабаев балаға сөз емес, жақын адамдардың іс-әрекеті көбірек әсер ететінін, осы орайда бала тәрбиесінде отбасындағы берекелі ортаның, ата-ананың жоғары адамгершілік қасиеттерінің маңызы зор екенін алға тартады.

Ол оқу-тәрбие процесінде мұғалімнің рөліне үлкен мән берді. Жұмабаев мұғалімге қойылатын негізгі талаптарды әзірледі: олар кәсіби шеберлік, балаға деген сүйіспеншілік, тіл мен жақсы сөйлеу, баланың жеке басын құрметтеуден тұрады.

Мағжан Жұмабаевтың пікірінше, оқытудың басым түрі әдеттегі мағынадағы сабақ емес, оқушылармен еркін әңгімелесу болуы керек: бұл кезде балалар оқуды, жазуды, есептеуді үйренеді, грамматикалық ережелерді меңгереді, тарих, география, және табиғи тарихы олардың жасына қол жетімді. Мұғалім бір сөзді ұзыннан ұзақ соза берсе, шәкірттің іші пысады, мұғалім үсті-үстіне төпеп, түрлі білімді, түрлі сөзді айта берсе, бала мезі болып іші пысады. Мұғалімнің шеберлігі өзі білген білімнің бәрін балаға тез білдіруде емес, еппен басқыштап білдіруде. Сабақ оқытуда мұғалім сөзі жинақы, жігерлі, қызықты болуға тиісті. Сонда ғана ол баланың абайын(назарын) өзіне қарата алады.

Мағжан Жұмабаев оқу-тәрбие процесінің заңдылықтарын ашып, педагогиканың ғылым ретіндегі табиғатын анықтауға тырысты. Педагогиканың ғылым ретінде дамуына септігін тигізуі тиіс эксперимент жолына мұғалімдерге батыл түсуді ұсынды. «Біздің заманымызда педагогика ғылымы философиялық айғақтармен емес, шыдамды, табанды, әмбебап тәжірибелер арқылы ілгерілей алады», - дейді М.Жұмабаев. Ол еркіндікті педагогиканың бірден-бір критерийі, ал тәжірибені жалғыз әдіс деп жариялады. М.Жұмабаев педагогика ғылымын оқу-тәрбие мәселелерін шешуге жаңа көзқараспен байытқан дидактикалық көзқарастардың өзіндік жүйесін жасады. Оқушыларға кең ауқымды білім беру және баланың шығармашылық қабілетін, оның бастамашылдығы мен дербестігін дамыту – Жұмабаев мектебінің басты міндеті.

М.Жұмабаев оқу – баланың интеллектісіне әсер ету ғана емес, көп қырлы процесс деп есептеді. Сонымен бірге ол оқытудың саналылық және белсенділік принципіне үлкен орын береді. Ол былай деп жазды: «Егер мектепте оқушы өзі ештеңе жасауды үйренбесе, өмірде ол тек еліктеп, көшіріп алады...» Жұмабаевтың көзқарастарында оқу мен өмірдің байланысы ерекше орын алады. Педагог оқушының өмірлік тәжірибесі неғұрлым бай болса, соғұрлым балаларды мектепте табысты оқытуға мүмкіндіктер көп болады, соғұрлым пәнаралық байланыс орнату оңай, оқу ынтасы артады деп есептейді.

Бұл принциптен оқытудың қолжетімділігі, яғни оқу материалын оқушыға қолжетімді формада жеткізу принципі шығады. Ол табысты оқудың негізі ретінде екі дидактикалық принципті ұстануды жөн көрді:

- балаға үйретілген нәрсе түсінікті және қызықты болуы үшін;
- сондықтан оның психикалық күші ең қолайлы жағдайда болады.

М.Жұмабаев жаттығудағы күш принципін дамытуға өлшеусіз үлес қосты, оқытудағы білім, білік және дағдының жоғары беріктігіне жетуге бағытталған жүйенің кейбір ерекшеліктерін, жағдайлары мен тәсілдерін атап көрсетті.

М.Жұмабаев білімді берік меңгерудің маңызды шарты ретінде оқушының білімнің мәнін, идеясын және оның әрбір құрамдас бөліктерін нақты түсінуі деп санады. Білімнің мақсатын түсіну оқушының ой-өрісін жандандырады, оқудағы қиындықтарды жеңуге және жоғары нәтижелерге жетуге оның күшін жұмылдырады. М.Жұмабаевтың жоғарыда аталған мәселені шешудегі бастапқы психологиялық-педагогикалық ұстанымы баланың білімге деген табиғи құштарлығына сүйену болды. Табиғатқа сәйкестік принципі мұнда да жетекші болып шықты. «Балалардың оқуға деген құштарлығы соншалық, осы тілегін қанағаттандыру үшін көптеген қиын жағдайларға мойынсұнып, көптеген кемшіліктерді кешіреді», - дейді М.Жұмабаев.

Олай болса, Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық ой-пікірлері мен көзқарастары өз заманы үшін ілгері болып қана қойған жоқ, әлі де қазіргі заманның шындықтарымен үндес және өзекті болып табылады. Сонымен қатар педагогикалық тәжірибеде пайдалануға құқылы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Храпченков Г.М. Қазақстандағы мектеп және педагогикалық ойлар тарихы Г.М. Храпченков, В.Г.Храпченков. Алматы: Қайнар, 2008 жыл. 168 б.
2. Жұмабаев М. «Педагогика» М.Жұмабаев. Алматы, 2007 жыл.
3. Қазақстанның педагогикалық ой антологиясы. Құрастырғандар: Қ.Б.Жарықбаев, С.Қ.Қалиев. Алматы. Рауан, 2005 жыл. 512 б.
4. 18 ғасырдан 20 ғасырдың ортасына дейінгі педагогика тарихы. Оқулық, ред. Пискунова А.И. М, 2008 жыл. 303 б.
5. «Поэзия және тағдыр» (Мағжан Жұмабаев шығармашылығы туралы): Библиографиялық көрсеткіш ОУНЛ ат. С.Мұқанова; Құрастыру. Әшімова, Петрова, Пискунов. Петропавл, 1993 жыл.
6. Көшенова Р.Н. «М.Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастары», Алматы, 1995 жыл.
7. Елеукенов Ш.Мағжан. «Шығармашылық өмірбаян», Алматы, «Санат», 1995 жыл.
8. Қалиев Қ. Этнопедагогика. Астана. 2003 жыл.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ МЕН ИДЕЯЛАРЫ

*Хасанова Салтанат Мырзабулановна,
Досмаганбетова Гульзира Калабаевна,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
«Қарабалық ауданы білім бөлімінің
Тогызақ жалпы білім беретін мектебі» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері*

Мағжан Жұмабаев Қазақстанның білім беру мен мәдениетін дамытуға қосқан үлесі бүгінгі күні де маңызды болып қала беретін көрнекті қазақстандық педагог және қоғам қайраткері болды. Бұл зерттеуде біз Қазақстандағы күрделі тарихи және әлеуметтік-мәдени өзгерістер аясында қалыптасқан оның педагогикалық көзқарастарын қарастырамыз.

Мағжан Жұмабаев тек педагог қана емес, сонымен қатар публицист, әдебиетші, мәдени қайраткер және қазақ әдебиетін зерттеуші болған. Оның өмірі мен қызметі Қазақстандағы белсенді өзгерістер кезеңіне келді.

Мағжан Жұмабаевтың өмір жолы оқиғаларға толы болды және оның педагогикалық көзқарастарына айтарлықтай әсер етті.

Ол классикалық білім алып, араб және парсы тілдерін меңгерген. Бұл білім оның дәстүрлі қазақ мәдениеті мен әдебиеті туралы терең түсінігін қалыптастырды, бұл оның педагогикалық әдістеріне әсер етті.

Мағжан Жұмабаев Қазақстанда кеңестік білім беру жүйесін құруға белсенді қатысты. Оның осы кезеңдегі тәжірибесі оның модернизация мен ұлттық даму процесіндегі білімнің рөлі туралы түсінігін қалыптастырды [1].

Ол әйгілі жазушы және публицист болды. Оның әдебиет пен мәдениеттегі жұмысы оның педагогикалық көзқарастарына әсер етіп, мәдени мұраны сақтаудың және оны білім беру процесіне біріктірудің маңыздылығын атап өтті.

Мағжан Жұмабаев сондай-ақ қоғамдық қозғалыстардың белсенді қатысушысы болды, бұл оның әлеуметтік белсенділігі мен белсенді азаматтарды тәрбиелеудің маңыздылығын атап өтті. Бұл оның педагогикалық көзқарастарына әсер етіп, білім тек білімді ғана емес, азаматтық құндылықтарды да қалыптастыруы керек деп есептеді.

Мағжан Жұмабаев қазақ әдебиеті мен мәдениет саласында зерттеулер жүргізді, бұл оның оқыту әдістерін әзірлеуге негіз болды. Оның ғылыми қызығушылықтары білім берудің мазмұны мен әдістемесіне әсер етті.

Нәтижесінде Мағжан Жұмабаевтың өмірбаяны, оның білім беру тәжірибесі, белсенді оқу және қоғамдық қызметі, сондай-ақ Қазақстанның мәдени мұрасына деген қызығушылығы оның педагогикалық көзқарасын қалыптастырды. Ол ұлттық дәстүрлер мен мәдениетті құрметтейтін заманауи оқыту әдістерінің үйлесуіне, сондай-ақ студенттердің қоғамдық өмірге белсенді қатысуына үлкен мән берді. Оның педагогикалық идеялары өзекті болып қала

береді және Қазақстандағы және одан тыс жерлердегі заманауи педагогтарды шабыттандырады.

Мағжан Жұмабаев Қазақстанның білім беру жүйесіне айтарлықтай әсер еткен бірқатар маңызды педагогикалық идеяларды әзірледі. Мағжан Жұмабаевтың білім берудегі негізгі қағидаттары мен көзқарастары:

- мәдени мұраны сақтау және құрметтеу: Мағжан Жұмабаевтың орталық идеяларының бірі білім беру арқылы қазақ мәдениеті мен тілін сақтау және ілгерілету болды. Ол оқыту халықтың мәдени және дәстүрлі құндылықтарымен тығыз байланысты болуы керек деп есептеді.
- Заманауи әдістер мен технологиялардың интеграциясы: Мағжан Жұмабаев білім беру процесінде оқытудың заманауи әдістері мен технологияларын пайдалануға үлкен мән берді. Ол қазіргі білім беру жүйесі дәстүрлі әдістерді соңғы педагогикалық және ғылыми жетістіктермен үйлестіруі керек деп сенді [1].
- Белсенді азаматтардың қалыптасуы: ол оқушыларды қоғамдық өмірге қатыса алатын және қоғамның дамуына үлес қоса алатын белсенді азаматтар ретінде тәрбиелеуге маңыздылық берді.

Білім беру процесінде мұғалім мен оқушының рөлі туралы көзқарастар:

- Мұғалім тәлімгер және тәрбиеші ретінде: Мағжан Жұмабаев мұғалімнің рөлі тек білім берумен ғана шектелмейді, сонымен қатар жеке тұлғаны тәрбиелеуді де қамтиды деп есептеді. Мұғалім тәлімгер және оқушыларға үлгі болуы керек.
- Оқушылардың белсенді қатысуы: ол оқушыларды білім беру процесіне белсенді қатысуға шақырды. Оқушылар сұрақтар қоюға, өз пікірлерін айтуға және тақырыптарды өз бетінше зерттеуге ынталандырылуы керек.

Қазақ мәдениеті мен тілінің білім берудегі маңызы:

- Қазақ мәдениетін сақтау және дамыту: Мағжан Жұмабаев білім беру арқылы қазақ мәдениетін сақтау мен дамытуға ерекше мән берді. Ол ұлттық дәстүрлер мен тарихты оқыту оның мәдениеті үшін жеке басын және мақтаныш сезімін қалыптастыруға көмектеседі деп сенді.
- Тіл білім беру құралы ретінде: ол қазақ тілін оқыту құралы ретінде қолданудың маңыздылығын атап өтті. Бұл тілдің сақталуына және оның жас ұрпақ арасында дамуына ықпал етеді [2].

Жалпы, Мағжан Жұмабаев оқытудың заманауи әдістерін, мәдени және ұлттық құндылықтарды құрметтеуді, сондай-ақ оқушылардың белсенді қатысуын біріктірген теңдестірілген білім берудің жақтаушысы болды. Оның идеялары Қазақстанда білім мен мәдениетті дамыту үшін өзекті және маңызды болып қала береді.

Мағжан Жұмабаевтың Қазақстандағы білім беруді дамытудағы рөлі:

1. Білім беру бағдарламаларын құру: Мағжан Жұмабаев қазақ мәдениеті мен тілін сақтауға және дамытуға бағытталған білім беру бағдарламаларын әзірлеуге белсенді қатысты. Оның оқулықтары мен әдістемелік материалдары Қазақстанда жұмыс істейтін мұғалімдер үшін маңызды құралға айналды.

2. Ұлттық білім беруді қолдау: ол оқыту қазақ тілінде жүргізілетін ұлттық мектептер мен университеттерді құруды және дамытуды жақтады. Бұл білім беру жүйесінде Қазақ ұлттық бірегейлігінің таралуына ықпал етті.

3. Мұғалімдерді оқыту: Мағжан Жұмабаев мұғалімдерді даярлау мен оқытуда да белсенді жұмыс атқарды. Ол қазақ тілі мен мәдениетін оқыту әдістемесін әзірледі, бұл өңірдегі білім беру сапасын жақсартты.

Оның идеяларының қазіргі білімге әсері:

- Мәдени мұраны сақтау және дамыту: Мағжан Жұмабаевтың мәдени мұраны сақтау мен дамытудың маңыздылығы туралы идеялары қазіргі білімге әсер етуді жалғастыруда. Қазақстанда және көп жылдық тарихы мен мәдениеті бар басқа елдерде бұл идеялар жергілікті дәстүрлерді сақтауға және ілгерілетуге ықпал ететін білім беру бағдарламаларын құру үшін пайдаланылады.
- Оқытудың заманауи әдістерін қолдану: Мағжан Жұмабаев оқытудың заманауи әдістері мен технологияларын қолдануды қолдады. Оның Оқу материалдары мен әдістемелері интерактивті оқыту мен компьютерлік технологияларды қоса алғанда, заманауи педагогикалық тәсілдердің дамуына әсер етті.
- Мұғалімдерді даярлау: оның мұғалімдерді даярлау және әдістемелік материалдарды әзірлеу жөніндегі жұмысы өзекті болып қала береді. Қазақстандағы және басқа елдердегі заманауи мұғалімдер білім беру сапасын арттыру үшін оның тәжірибесі мен әдістемелерінен пайда көре алады.
- Азаматтық тәрбие: Мағжан Жұмабаевтың белсенді азаматтарды қалыптастырудағы білімнің рөлі туралы көзқарасы өзекті болып қала береді. Қазіргі білім беру бағдарламаларына азаматтық тәрбие мен азаматтық жауапкершілікті дамыту элементтері кіреді.

Жалпы, Мағжан Жұмабаев Қазақстандағы білім беру практикасына және білім беруді дамытуға үлкен әсер етті. Оның идеялары мен әдістемелері мәдени және ұлттық құндылықтарды сақтай және құрметтей отырып, заманауи педагогикалық тәсілдерді біріктіруге ұмтылатын заманауи педагогтар мен білім беру мекемелері үшін маңызды шабыт пен бағдар көзі болып қала береді.

Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастарына сыни көзқарастарды талдау:

1. Ұлттық құндылықтарға назар аудару: сыншылар ұлттық құндылықтар мен мәдениетке тым көп көңіл бөлу әлемдік тенденциялар мен білім беру стандарттарын оқшаулауға және түсінбеуге әкелуі мүмкін деп дау айтуы мүмкін.

2. Тар мамандандыру: Кейбіреулер ұлттық тілдер мен мәдени дәстүрлерді оқытудан жалтаруды тар мамандандыру ретінде қарастыруы мүмкін, бұл студенттердің көкжиегін және олардың болашақ мүмкіндіктерін әлемдік білім беру және кәсіби контексте шектей алады [2].

3. Мұғалімнің тәрбиеші ретіндегі рөлі: сыншылар мұғалімнің тәрбиеші ретіндегі рөліне тым көп көңіл бөлу білім берудің моральдық және

идеологиялануына әкелуі мүмкін деп санауы мүмкін, бұл оқушылардың ойлау және даму еркіндігін шектеуі мүмкін.

Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарасын қорғаудағы мүмкін дәлелдер:

1. Мәдени айырмашылықтарды құрметтеу: оның идеяларын қорғаушылар ұлттардың мәдени және тілдік ерекшеліктерін құрметтеу әлемдік білім берудегі әртүрліліктің маңызды аспектісі болып табылады және мәдени мұраны сақтауға ықпал етеді деп сендіре алады.

2. Қазіргі заманға бейімделу: оны қорғаудың дәлелі болуы мүмкін, ол сонымен қатар студенттерге заманауи сынақтарға дайын болуға мүмкіндік беретін заманауи оқыту әдістері мен технологияларын білім беру процесіне біріктірудің маңыздылығын атап өтті.

3. Жеке тұлғаны және азаматтық жауапкершілікті қалыптастыру: оның идеяларын қорғаушылар қоғамға үлес қоса алатын және оның мәселелерін шеше алатын белсенді азаматтарды қалыптастырудың маңыздылығын атап өтуі мүмкін, бұл азаматтық жауапкершіліктің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

4. Теңдестірілген тәсіл: ол ұлттық және әлемдік аспектілерді біріктіретін теңдестірілген білім берудің жақтаушысы. Бұл тәсіл студенттерге тамырын ескере отырып, жеке тұлға ретінде дамуға мүмкіндік береді, сонымен бірге жаһандық әлемге қатысуға дайын болады.

Нәтижесінде Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастарына қатысты сын мен қарсы аргументтер болуы мүмкін, бірақ нақты қоғамдағы білім берудің мәні мәтіні мен мақсаттарын ескеру маңызды. Оның идеялары Қазақстанның және басқа елдердің білім беру тәжірибесінде елеулі із қалдырады және олардың қазіргі жағдайларға бейімделуі ұлттық дәстүрлерді құрметтеу мен әлемдік ынтымақтастыққа дайындық арасындағы теңгерімді табысты білім берудің кілті болуы мүмкін.

Біздің зерттеу барысында көрнекті қазақстандық педагог және қоғам қайраткері Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарастары қаралды. Мағжан Жұмабаев Қазақстанда және көп жылдық тарихы мен мәдениеті бар басқа елдерде білім мен мәдениеттің дамуына айтарлықтай әсер етті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қозыбаев С.М., Салиева Ж.Б. (2015). «Мағжан Жұмабаев: педагогикалық мұра және қазіргі заман».
2. Бектұров Б.А. (2009). «Мағжан Жұмабаевтың Білім философиясы».